

5 letnik.

1-2. snopič.

ČASOPIS

ZA

ZGODOVING IN NARODOPISJE.

Izdaja
Zgodovinsko društvo
v Mariboru.

Urejuje
Anton Kaspel.

Maribor, 1908.

U-lava tiskarna

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

5. letnik.

Uredil
Anton Kaspret.

Maribor, 1908.

Tisk tiskarne sv. Cirila.

Vsebina 5. letnika (1908).

I. Zgodovinski spisi.

	Stran
<i>Kovačič Fr. dr.</i> : Petovlj v zgodovini Južne Štajerske	1
<i>Stegenšek Avg. dr.</i> : O Veliki Nedelji in podobnih krajevnih imenih	23
<i>Gruden Josip dr.</i> : Samostan Studenice v protestantski dobi	163
<i>Kaspreš Anton prof.</i> : Navodilo kranjskima poslancema škofu T. Hrenu in Herbartu Turjaškemu za obči deželni zbor v Lincu l. 1614	168

II. Narodopisni spisi in Mala izvestja.

a) <i>Štrekelj Karol dr.</i> : Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev	38
<i>Glonar J. A.</i> : Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi („Sürila“, 1843—1848)	125
b) <i>Kotnik Fr. dr.</i> : Koroške narodopisne črtice	103
<i>Kovačič Fr. dr.</i> : Dvoje kajkavsko-slovenskih spomenikov iz središkega arhiva	107
<i>Stegenšek Avg. dr.</i> : Nagrobni verzi v konjiški dekaniji	185
<i>Kovačič Fr. dr.</i> : Izkopavanje v Središču	177

III. Književna poročila.

<i>Gruden Jos. dr.</i> : Cerkevne razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije. Ljubljana 1908. <i>Dr. Avg. Stegenšek</i>	109
<i>Murko M. dr.</i> : Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen. Leipzig 1908. <i>Dr. F. Arnejc</i>	195
Jahrbuch für Altertumskunde. 1907/1908	199

IV. V Obrambo.

Popravek	116
----------	-----

V. Društvena poročila.

VI. Imenik društvenikov.	205
--------------------------	-----

Inhalt des 5. Jahrganges (1908).

I. Historische Aufsätze.

	Seite
<i>Kovačič Fr. Dr.</i> : Poetovio in der Geschichte Südsteiermarks	1
<i>Stegenšek Aug. Dr.</i> : Ueber Großsonntag und ähnliche Ortsnamen	23
<i>Gruden J. Dr.</i> : Das Kloster Studenitz in der protestantischen Zeit	163
<i>Kaspret Anton Prof.</i> : Instruktion für die krainischen Abgesandten Bischof Th. Chrön und Hörwart Freiherr von Auersperg zum Generalkonvent in Linz 1614	168

II. Volkskundliche Aufsätze und Kleine Mittheilungen.

a) <i>Štrekelj Karl Dr.</i> : Die slawischen Elemente im Wortschatze der Deutschen Steiermarks	38
<i>Glonar J. A.</i> : Die literarischen Beziehungen zwischen den Slowenen und Deutschen Steiermarks in der vormärzlichen Epoche („Stiria“, 1843 bis 1848)	125
b) <i>Kotnik Fr. Dr.</i> : Volkskundliche Skizzen aus Kärnten	103
<i>Kovačič Fr. Dr.</i> : Zweikajkawisch-slowenische Sprachdenkmäler aus dem Archive in Polstrau	107
<i>Stegenšek Aug. Dr.</i> : Grabschriften in Versen im Dekanat Gonobitz	185
<i>Kovačič Fr. Dr.</i> : Ausgrabungen in Polstrau	177

III. Literaturberichte.

<i>Gruden J. Dr.</i> : Die kirchlichen Verhältnisse im Slowenenlande im 15. Jahrh. und die Gründung des Bistums Laibach. <i>Dr. Aug. Stegenšek</i>	109
<i>Murko M. Dr.</i> : Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen. Leipzig 1908. <i>Dr. J. Arnežc</i>	195
Jahrbuch für Altertumskunde. 1907/1908.	199

IV. Zur Abwehr.

Berichtigung	116
--------------	-----

V. Vereinsnachrichten.

	116, 200
--	----------

VI. Namensverzeichnis der Mitglieder.	205
---------------------------------------	-----

Petovlj v zgodovini Južne Štajerske.¹

Fr. Kovačič.

Dne 21. julija 1798. l. se je Napoleon s svojo vojsko približeval Kájiri; iz daljave so se v krasnem jutranjem svitu bliščeale egiptovske piramide. Ob tem veličastnem prizoru je ogovoril svoje čete: „Vojaki! Pomislite, iz vrhuncev teh spomenikov gledajo štiri tisočletja na vas!“

Slično lahko vzkliknemo tudi ob pogledu ptujskega mesta; znamenita zgodovinska tla so tukaj, dolgi niz važnih dogodkov se osredotočuje krog starodavnega Petovlja. Ni namen tega sestavka razgrinjati celotne slike dolge zgodovine tega mesta, ampak omejimo se le na nekatere točke, v katerih se zgodovina ptujskega mesta prepleta z usodo Južne Štajerske in Slovenecv, ki tod prebivajo.

* * *

Začetek ptujskega mesta je zakrit v gosto meglo davne predrimske dobe. Blizu Ptuja je bila meja med Norikom in Panonijo tako, da je bil Ptuj že v Panoniji, tu so se križala panonsko-ilirska in keltska plemena. Že dolgo pred Kristusom so bili Noričani in Panoncei v prijateljski zvezi z Rimljani, ki so jim leta 113. celo pomagali proti Cimbróm in Tevtonóm, toda kakor drugod je tudi tukaj prišlo kmalu do spora in Rim je polagoma podvrget svojemu gospostvu alpske, podravske in posavske dežele. Ko si je bil Oktavijan osvojil Dalmacijo in Posavje, je sklenil razmakniti meje rimske države celo do Donave.

¹ Glavne misli tega sestavka je pisatelj obravnaval v predavanju na občnem zboru „Zgod. društva“ v Ptujú dne 24. novembra 1907.

Česar ni mogel sam, sta izvršila njegova pastorka Drus in Tiberij okoli l. 15. po Kr. Sedaj je trebalo tudi vojsko pomakniti od Save više na sever, tem bolj, ker je kmalu po smrti Avgustovi buknila velika vstaja panonskih legij, katero je pospretni Drus s silo zatrl.¹ Eden glavnih rimskih taborov je bil odslej v Petoviju in sicer oni, ki je bil poprej v Sisciji.*

Ko je konzul Statilij Taurus oblegel Ptuj, je bilo starodavno panonsko mesto skoro popolnoma razdejano, vendar se je pod rimsko oblastjo zopet povzdignilo. Rimljani so hitro spoznali njega strateško važnost. Blizu Ptuja se stekata v Dravsko polje pesniška in rogozniška dolina, leži nekako v sredini Dravskega polja, hrbet mu proti severu ščiti hribovje, ob zahodu deroča Drava, proti jugu in vzhodu pa dokaj nizka tla, ki so v starih časih gotovo bila zelo močvirna, saj še danes tamošnji svet pogostoma preplavljajo Drava, Pesnica, Rogoznica in Grajena. Nekaj časa je bila brezdomno Drava meja rimske države in dokler se ni rimska oblast raztegnila do Donave, je bila v Podravju glavna rimska moč, nje središče pa je bil Petovij, kjer so imela sedež tudi civilna oblastva.

V začetku tretje knjige svojih historij nam opisuje Tacit veliki vojni svet, ki se je vršil v našem Ptuj. Bilo je to ob času, ko so se potegovali za cesarski prestol Galba, Oton Vitelij in Vespazijan, l. 69. po Kr. V Ptuj so bili poveljniki Vespazijanove stranke. Šlo je za to, ali se naj proti vitelijevcem zasedejo in utrdijo alpski prelazi in soteske proti Panoniji in počaka, da se zberejo vse moči, ali pa se naj takoj čela obrambna sila osredotoči na Italijo in prepreči vhod Viteljevih čet. V vojnem svetu je zagovarjal odločno akcijo brez obotavljanja zlasti poveljnik Antonij Prim in je s svojo zgovernostjo tudi prodr. — Ko je bila končana judovska vstaja in Jeruzalem razdejan, je Ptuj videl legije, ki so se bojevali pod obzidjem jeruzalemskim ter bile potem prestavljene proti Do-

¹ Tacit, Annales I. I. c. 16 — 30.

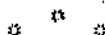
* Mommsen, Römische Geschichte V, 31.

navi, marsikateri veteran se je pač tudi tukaj naselil. Cesar Vespazijan je dal ptujskemu mestu municipalne pravice; Trajan (98 — 117) je prišel sam v Ptuj in okolica ga je tako očarala, da je tu ustanovil vojaško naselbino z imenom „Colonia Ulpia Traiana Petovionensis“. Ta je bila na prostoru današnje Spodnje Hajdine in deloma na planoti Zgornje Hajdine. Nekdanja dravska struga, ki se vleče pod hajdinsko cerkvijo, je bila pač takrat že do dobra izsušena, ker se je po ondotni nižavi našlo mnogo rimskih grobov in tudi ostanki nekdanje virunske ceste. Ob taboru rimskih legij so si kramarji, vedeževalci in krčmarji postavili barake, na njih mestu pa so seasoma nastale vile (villae suburbanae). Sicer je pa bilo vojaštvo strogo ločeno od meščanstva. V Petoviju je bilo križišče velikih cest, ki so prihajale od Celeje in Viruna, pa šle dalje proti Stridonu, Halikanu, Sabariji, Akvinku, Kornuntu, v Srem in v Flavijo Solvenso (Lipnica).

Ko je bil strt upor ilirsko-panonskih plemen, je bil ves ogromen svet od Alp do Šare planine, od Jadranskega morja do srednje Donave ena upravna provinceja pod imenom Ilirik, ki je obsegal Dalmacijo, Panonijo, Norik, Macedonijo in Dacijo. Sedež cesarskega namestnika je bil Sirmij (praefectura Illyriei). Panoniji je bil dolgo časa ravno Ptuj glavno mesto, kakor Noriku Celeja, a ko so se meje rimske države pomaknile dalje proti Donavi, je trebalo prestaviti tudi sedež vojne in civilne oblasti, zlasti ko so v drugi polovici drugega stoletja začeli Kvadi in Markomani siliti ob Donavi čez mejo. Celeja je odstopila prvenstvo Lavreaku, Petovij pa Sabariji, kjer je bil odslej t. i. praeses.

Usoda ptujskega mesta je torej ozko zvezana z usodo naših krajev, zlasti današnje jugovzhodne Štajerske. V tem nam je iskati premise za poznejši razvoj in usodo Slovencev. Važno dejstvo, ki ga ne smemo prezreti, je ozka zveza Petovija in naših krajev s Podonavjem in balkanskimi deželami. Res je, da je današnja Štajerska bila v ozki zvezi z Italijo, ter so ime-

nitne ceste preko Akvileje naše zemlje vezale s kraljico sveta, z Rimom, vendar v političnem oziru je bil naš Petovij v čisto drugem področju. Oglej z Istro je bil v gornjeitalski provinciji, katere sedež je bil Milan, Petovij s Panonijo pa v ilirski provinciji s sedežem v Sremu; naše zemlje so torej bile posredujoč člen med vzhodom in zahodom, a bolj spojene z vzhodom. Od vzhoda na zahod in obratno so se pomikale rimske legije, tod je drdrala rimska državna pošta, tod je šla kupčija, a kar je še veliko več: iz vzhoda zlasti so prihajale v naše kraje razne ideje, od ondot so izhajale začetki politične in pozneje cerkvene organizacije. Sploh je že v predrimski dobi za naše kraje važen vpliv orientalne kulture. Tesno zvezo med vzhodom in našimi pokrajinami nam kažeta zlasti dve ideji, ki sta se osredotočili najbolj krog Petovija in sta v svojih dalekosežnih posledicah velikega pomena, to je evangelij Kristusov pa Mitrov kult; oba nam kažeta pot na vzhod.

Težko je naravnost določiti, po kom in odkod so prvič v stari Petovij in njega okolico prisijali žarki Kristusovega evangelija. Razločevati nam je dvoje: 1. odkod je sploh prvič prišlo krščanstvo v Petovij, in 2. od katere strani je prišla semkaj cerkvena organizacija. Na prvo ne moremo nič določnega odgovoriti, pač pa na drugo. Krščanstvo se je širilo ne le po apostolih in verovestnikih, ampak tudi po zasebnikih, po trgoveih, vojaki, sužnjih. Ko je 1. 42. cesar Klavdij izgnal iz Rima vse Jude in z njimi kristjane, so se ti razpršili na vse strani in torej ni nemogoče, da je preko Akvileje po izvrstnih cestah prinesel, kdo seme krščanske vere v naše kraje. A če obrnemo oči na vzhod, zapazimo glavno mesto Ilirika Srem, odtod pa starodavni Solun, kjer je apostol Pavel sam ustanovil krščansko občino, ki sam o sebi piše, da je vse do Ilirika napolnil z evangelijem Kristusovim (Rimlj. 15, 19), in Asterij, metropolit v Amazeji v Pontu, vrstnik sv. Jeronima, spričuje,

da je Pavel prehodil ves Ilirik in povsod trosil iskre krščanske vere.

Da bi bil apostol Pavel sam osebno prišel v naše kraje, ne moremo trditi, a z ozirom na živahen promet med vzhodom in zahodom in naglo razširjanje krščanstva je zelo verjetno, da je že koncem 1. stol. došlo krščanstvo v naše kraje. Za razširjanje krščanstva in razvoj krščanskih občin je bila posebno ugodna dolga mirna doba od l. 140 — 193, ki so jo pretrgali le kratki progoni, potem pa doba od l. 222 — 249 od cesarja Aleksandra Severa do Decija.

L. 303. umrje v Petoviju ob času ces. Dioklecijana mučeniške smrti škof, slavni Viktorin, ob enem cerkveni pisatelj. Njegovi predniki nam sicer niso znani, a brezdvomno je bila škofija že prej tukaj, in je nastala najbrž v drugi polovici drugega stoletja. Ako namreč zasledujemo razvoj krščanstva bodisi na vzhodu, v Italiji ali v Galiji, povsod vidimo vresnično načelo, ki ga povdarja že Hefele: Kolikor večje je mesto, toliko prej dobi krščansko občino in cerkveno urejenje. Že v apostolski dobi nahajamo prve cerkve v Jeruzalemu, v Antiohiji, v Efezu, v Atenah, v Korintu, v Rimu, v Aleksandriji i. t. d. Od glavnih metropol se je širilo krščanstvo v metropole druge vrste, odtod v manjša mesta in na deželo.

Novoustanovljene cerkve so bile kakor hčerke napram materi cerkvi, od katere so dobile krščansko vero in škofovsko oblast. Med matice in novejšimi cerkvami nastane metropolitanska vez, ki se v rimski državi tesno naslanja na politično razdelitev. Pramatice krščanskim cerkvam v Iliriku je apostolska cerkev v Solunu, odtod je krščanstvo nastopilo pot in se izžarivalo po balkanskem polotoku. Ob velikih rekah n. pr. ob Renu lahko skoro stopinjo za stopinjo zasledujemo razširjanje krščanstva, tako je tudi pri nas šlo krščanstvo ob velikih rekah Donavi, Dravi in Savi navzgor. V Sremu je bilo politično središče celega Ilirika, tukaj je tudi sedež metropolitanske oblasti za ves Ilirik. Od Srema navzgor ob Dravi je bilo prvo in

največje mesto Petovij, tukaj je torej brezdvomno prej nastal škofijski sedež kakor v Stridonu (današnja Štrigova) in v Cibali (Vinkovec), kjer je l. 304. že minolo „mnogo let,“ kar je škof Evzebij pretrpel ondi mučeništvo.¹

V Sirmiju so bili vsi pogoji, da postane metropola pannonске cerkve: posredno apostolski izvor njegovega škof. sedeža — prvi, zgodovinsko več ali manj dognani škof v Sirmiju se namreč imenuje sv. Andronik, učence apostola Pavla, okoli l. 56,² — politična važnost in prometne zveze.

Nasproti temu se Oglej niti daleč ne more primerjati Sremu. Bil je sicer bogato in ugledno mesto, imenovan „Roma secunda,“ ustanovljen l. 180 pr. Kr. v obrambo Italije proti navalom ilirskih rodov. Cesar Mark Ayrelj je Akvilejo kot ključ Italije močno utrdil, da je postala trdnjava prve vrste v rimski državi. Mesto se je naglo razvilo ter je štelo okoli 100.000 prebivalecev. Med drugimi cestami je šla od Akvileje tudi važna strategična cesta preko Emone, Celeje, Petovija in naprej proti Donavi, Sremu in Solunu. Do l. 28. pr. Kr. je sicer bila Istra, katere glavno mesto je bil Oglej, združena z Ilirikom (v ožjem pomenu); toda pozneje je ves čas ločen od naših pokrajin; Istra in Venceija sta tvorili del italske prefektуре, katere središče je bil Mediolan. Kakorkoli je torej stara Akvileja za naše kraje velike važnosti v trgovskem in strategičnem oziru, v političnem oziru niso naši kraji tako zvezani z Akvilejo kako s Sremom; Akvileja je v čisto drugi državni diecezi kakor Panonija in Norik ter v političnem in cerkvenem oziru podrejena Milanu. Kje je torej bolj naravno iskati matico pannonsko-noriške cerkve: v Sremu, ki je vojna in civilna metropola celega Ilirika, ali pa v Akvileji, ki je v popolnoma drugi skupini rimskih pokrajin in v političnem oziru mesto nižje vrste kakor Srem?

¹ Ad. Harnack; Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. Leipzig 1906, II. str. 201.

² Klaić, Povjest Hrvata (Zagreb 1899) I. str. 21.

Tudi v cerkvenem oziru je Oglej v prvih krščanskih stoletjih podrejen Milanu, njegov ugled se je povzdignil šele pozneje. Na oglejskem koncilu l. 381. je sremski nadškof Amenij mogel samozavestno vzklikniti: „Glava Ilirika je le sremsko mesto. Jaz sem torej škof tega mesta.“¹

Iz vsega tega povzamemo za naš predmet naslednje važne točke: 1. Ptuj je v rimski dobi politično, vojno in kulturno središče Panonije, zlasti današnje vzhodne Stajerske in tvori s Sremom veliko politično in cerkveno enoto; 2. Ptuj s škofijskim sedežem je žarišče, iz katerega se širi krščanstvo v manjše kraje; 3. starodavno panonsko mesto je zastopano po Viktorinu v odličnem zboru krščanskih, očetov in pisateljev ter v tem oziru stoji vzporedno z najodličnejšimi mesti vzhodnih, italjskih, afrikanjskih in galskih cerkva:

Vse to nas pa vodi zopet na daljno razmotrivanje, ki nam pokaže posledke teh točk, segajoče globoko v našo zgodovino.

Kdor se količkaj zanima za zgodovino, arheologijo in umetnost, ve, s kako vnemo in s kolikim uspehom preiskujejo učenjaki vseh narodov zgodovino in starine prvih krščanskih stoletij. Kdo ne pozna rimskih katakomb in njih raziskovalca, slavnega De Rossija? Cele muzeje in knjižnice polnijo starine in monografije o starih italjskih, galskih, španskih in afriških cerkvah; v kršni Dalmaciji je zlasti neumorno marljivi Fr. Bulić odkril zgodovino staroslavne cerkve v Saloni. Zgodovina starih krščanskih stolice nam nedvomno potrjuje resnico, ki jo je izrekel že Ferd. Gregorovius: Ob času preseljevanja narodov, ko se je vse treslo in drobilo pod strahovitimi udarci barbarskih narodov, je bila cerkev edina moralna moč, ki se ni dala zlomiti in ki je krotila besni srd barbarov. Zlasti na Francoskem vidimo neposredno, kako rimska kultura pa cerkvena organizacija po-

¹ „Caput Illyrici non nisi civitas est Sirmiensis. Ego igitur episcopus illius civitatis sum.“ Mansi, Concil. T. III. pg. 604.

staneta kvas za novo kulturno življenje po padu rimskega cesarstva, in stare metropole so žarišča, iz katerih se širi krščanka nprav in prosveta.

V Galiji in Britaniji i. dr. je rimska kultura dobila tudi svoj posebni kolorit. Ali pa moremo tako govoriti o panonsko-rimski provincijalni kulturi? Zakaj niso pri nas ostale starodavne častitljive metropole Celeja, Petovij i. t. d. duševna središča, krog katerih bi se kristaliziralo politično in kulturno življenje naših pradedov? Kdor si ogleda ptujske mnogobrojne starine bodisi v mestnem muzeju, bodisi v Gradcu, se začudi, da o krščanstvu skoraj ni duha ne sluha.

L. 303. je tu umrl kot mučenec — škof Viktorin in nekoliko let pozneje je krščanska vera dobila prostost ter je labko razvijala svoje delovanje. Kako to, da so vendar tako pičili krščanski spomini iz one dobe? Pomanjkanje starokrščanskih spomenikov pa razvaline rimskih stavb nam kažejo, da se rimska kultura in pa krščanstvo nista mogla prav vdomačiti, vkoreniniti in razširiti v naših krajih, prezgodaj ju je zadela barbarska sila.

Na tleh stare Mezije in Panonije sta se kosali vzhodno-grška in zahodno-rimska kultura. Prevladala je rimska, vendar je vpliv grške omike znatno zasegal tudi v naše pokrajine. Cerkveni pisatelj, ptujski škof Viktorin, piše latinsko, po mišljenju pa se kaže učenca grških učiteljev in cerkvenih očetov.

Na Dravskem polju so Rimljani zapustili dokaj sledov svoje kulture, a večinoma so le zdrobljene razvaline, na levi strani Drave je rimskih spomenikov veliko manj. Cesarju Trajanu se pripisuje, da je napravil veliko cesto od Črnega morja do Galije, torej ravno skozi naše dežele, sploh je koncem prvega in začetkom drugega stoletja nastala pri nas večina rimskih cest in naselbin, pozneje se je težišče pomaknilo proti Donavi, na današnje Ogrsko.

! Dio 68, 13; Galenus, Meth. med. 9, 8, G. Grupp, Kulturgeschichte der römischen Kaiserzeit, I. 531, op. 3.

Že med l. 234 — 284. so Kvadi in Sarmatje grozno opustošili Panonijo in odslej ni bilo več stoletja miru. Že dolgo pred propadom rimske države je začel rimski živelj po naših deželah pešati in se umikati; ni mogel tukaj razviti svojega življenja in zapustiti trajnih del, ki bi mogla prestatiti tudi hude udaree ljudskega preseljevanja. Rimljani so se, kolikor jih je še ostalo, izselili in zapustili svoja selišča, o krščanstvu, ki je v 4. in 5. stoletju drugod slavilo svoje zmagoslavje, najdemo tu komaj sledove, zakaj takrat so nastopili že črni dnevi za naše kraje.

Iz rimskih razvalin po naših krajih slišimo nekako živ opis sv. Jeronima v pismu na Heliodora iz l. 396.: „Groza me obhaja, ako v duhu prehodim razvaline naših časov. Dvajset let in nekaj več je že, kar se med Carigradom in Juljskimi Alpami dan za dnem preliva rimska kri. Seitijo, Trácii, Mezijo, Macedonijo, Dardanijo, Dacijo, Tesaloniko, Ahajo, Epir, Dalmacijo in celo veliko Panonijo pustošijo, pokončujejo in plenijo Goti, Sarmati, Kvadi, Alani, Huni, Vandali, Markomani. Koliko žlahtnih gospa, koliko Bogu posvečenih devic, koliko plemenitih in duhovitih oseb je postalo igrača tem divjim zverinam! Škofje so vjeti, duhovniki in svečeniki vsake vrste umorjeni. Porušene so cerkve, k oltarjem konji privezani, svetinje sv. mučencev izkopane in raztresene; povsod se razlega le jok in toževanje, na vse strani vidiš tisočere podobe nemile smrti. Podira se rimska država!“¹

Izmed naslednikov Viktorinovi poznamo po imenu le dva: Aprijana iz koneila v Sardiki in Marka, katerega so arijanski Gotje pregnali in mesto njega posadili na Viktorinovo stolico krivoverca Valensa, katerega je pa katoliški veri zvesto prebivalstvo pregnalo. Ta je potem iz maščevanja izdal mesto Gotom, ki so ga grozno opustošili in razdejali (380 — 381). To je zadnje poročilo o starokrščanskem Ptuj.

* * *

¹ Migne, Patrol. lat. v. XXII. pg. 690.

V Ptuj in sploh na Sp. Štajerskem nam še stopi pred oči druga ideja. To je Mitrov kult, ki nam ob enem deloma razloži, zakaj imamo v Petoviju in okolici tako malo sledov krščanstva. Borba med Mitrovim češčenjem pa med krščanstvom je svetovno-zgodovinskega pomena. Oba tekmeča sta stopila skoro istodobno na pozornico rimskega cesarstva in se širila nekako vsprejeto. Mitracizem je bil zadnja bilka, za katero se je lovilo potapljajoče se paganstvo. Bil je ta kult zelo razširjen; od Iranske višave do Škotskega gorovja, od Črnega morja do Sahare nahajamo njegove spomenike; častilec Mitrov, ki je potoval od Akvileje skozi naš kraj, je povsod našel svojih somišljenikov in spomenikov notri do Donave. V Panoniji je bila celo velika tvornica Mitrovih podob, morda ravno blizu Ptuj. Le v prosvitljeni grški svet ni mogel prodreti mitracizem.¹

Mitra je indo-iranskega izvora in ga zasledimo že v pradednih časih. Himne Vede kakor tudi Avesta časté Mitro kot božanstvo luči, zaščitnika resnice, sovražnika teme in zmote. Po Avesti je genij nebeške luči; pred solnčnim vzhodom se prikaže na vrhuncih gora, preleti na vozu, katerega vlečejo štirje belci, nebeške prostore, vse vidi, na vse pazi, vedno čuje. Solnce, mesec in zvezde so njegova ušesa, njegove oči, s katerimi čuva nad svetom. V moralnem oziru je bog resnice in pravičnosti, varih pogodb in kaznovalec krivih priseg, zatoorej so pri njem prisegali. On je dalje bog rasti, življenja in veselja, delivec zdravja, bogastva in sreče, preganjalec zlih duhov. Ko takega so ga iranska plemena častila od svoje zavlade do onega časa, ko so sprejela islam.

Po Prolêmeju² so to solnčno božanstvo častili v vseh pokrajinah od Indije do Asirije, evropskim narodom pa je bil skraja čisto neznan.

¹ Naslednji podatki o mitracizmu so večinoma povzeti iz strokovnjanskega dela: *Die Mysterien des Mithra. Ein Beitrag zur Religionsgeschichte der röm. Kaiserzeit* von Fr. Cumont, Prof. d. alten Gesch. a. d. Univers. Gent. Autoris. deutsche Ausg. v. G. Gehrich Leipzig 1903.

² Tetrabibl. II, 2.

Iz Perzije je prodrli Mitrov kult v Babilonijo. Odtod se je zmagonosno razširjal po Armeniji, Mezopotamiji in Kapadociji; v Armeniji se je spojil z ondrotnimi verskimi predstavami, iz Sirije je pa dobil semitske primesi. Aleksander Veliki, razrušivši perzijsko državo, mu je odprl nova pota v širni svet; sedaj dobi določeno obliko in nekak sinkretističen značaj. On je primeren izraz civilizacije, ki jo je vstvarila Aleksandrova država.

Ko so Rimljani razdrli Mitridatovo državo, so se ostanki njegove vojske, goreči Mitrovi častilei, zaklonili, v nepristopne Cilicijske gore ter se združili z ondrotnimi pirati, ki so sedaj postali tudi goreči častilei nepremagljivega boga ter pod njegovo zaščito delali tristo nadlog rimskemu kolosu. Po njih se je svet najbolj seznanil s tem božanstvom. Čudno pa je, da se na grških tleh ni mogel nikdar vdomačiti, tudi v Egiptu mu je zabranilo vstop narodno navdušenje za domače bogove.

V Rim je po poročilu Plutarhovem¹ prišel mitracizem prvikrat, ko je Pompej prignal seboj polovljene azijske razbojnike, a je ostal neznan, šele v prvem stoletju po Kr. je prodril v javnost. Za cesarja Trajana se je širil že po srednji Italiji, za Flavijevcev se je začel širiti tudi drugod, prišel je že takrat v naše kraje; najbolj se je pa utrdil in razširil za Antoninov in Severov. Glavni razširjevalci so bili vojaki iz orientu, ki so v severnih megljenih krajih še prav posebno častili solnčnega boga. Največ pristašev je imel ravno v podonavskih deželah. S krščanstvom sta prišla navzkriž zlasti v Rimu in v Afriki.

Podobna sta si nekoliko v raznih obredih, v razdelitvi duhovščine in v tem, da oba priporočata zatajevanje samega sebe, čistost in zdržnost. V drugem oziru je pa med njima bistvena razlika: mitracizem se pogaja z vsemi paganskimi verstvi in se vsem skuša prilagoditi, on hoče vpeljati neko nejasno enoboštvo, ob enem pa varovati mnogoboško malikovalstvo,

¹ Vita Pomp. 24.

krščanstvo je pa načelni in odločni nasprotnik malikovalstva. Krščanstvo izključuje vse paganske vere; a ta odločnost in doslednost mu naklanja srea in veljavo, mitracizem pa sprejema v sebe vse elemente, ki ga spravijo ob veljavo in razdeležje. Mitracizem se solnči v cesarski milosti in v 3. stoletju je videti, da bo zavladal svetu, v istem času trpi krščanstvo grozno preganjanje; ravno Mitrovi svečniki so bili pogosto začetniki preganjanja. A mitracizem ni mogel rešiti paganstva in paganstvo ne njega. Cesar Julijan Odpadnik je njegov zadnji zaščitnik, a pade ravno v boju s Perzijani, kjer je bila domovina Mitrovega kulta. Odslej se je potikal le še po skrivnih kotech in kletih, a njegove ideje so se pojavile zopet v 4. stoletju v maniheizmu in še dolgo pozneje v srednjem veku je razburjal duhove ter se ohranil v raznih praznovernih ljudskih običajih morda celo do najnovejšega časa. Najdalje se je vzdržal v oddaljenih planinskih krajih in pa v svoji prvotni domovini, v Perziji.

Izprva je Mitrov kult imel pristaše le v nižjih slojih, a Lampridij poroča, da se je cesar Komod dal vpeljati v Mitrove misterije ter se vdeleževal daritev.¹ Iz napisov je razvidno, da so cesarji bili goreči zaščitniki mitracizma. Cesar Avrelijan (270—275) je uradno uvedel kult nepremagljivega solнца. Cesarji so namreč v Mitrovem kultu našli dobro oporo in sredstvo za svoje politične težnje. Kakor se je cesarska oblast polagoma prelevila v absolutizem, tako je cesar postal polagoma vidni zastopnik božanstva, da, bog sam (*dominus et deus*). Oboževanje cesarjev je zmaga orientálnih idej nad pravnimi nazori Rimljanov. Perzijski kralji so imeli svojo oblast od Ahura-Mazdaa in so v njegovem imenu vladali. Po propadu azijskih držav je kult azijskih vladarjev prešel na rimske cesarje.

Po naziranju azijskih verstev daje krone neupogljiva usoda (*fortuna*), ki zavisi od nebeških teles; na kogar pade kraljevska čast, je vzvišen nad vse druge ljudi. Kraljevska

¹ Lampr. Commod. c. 9.

zvezda je pa solnee, zato je solnee spremljevalec in varih cesarjev (comes et conservator). Ni čudo torej, da so cesarji bili naklonjeni kultu solnčnega boga, tem bolj, ker je njih glavna in edina opora bilo vojaštvo, mitracizem pa je bil ravno med vojaštvom močno razširjen.

V nasprotju z ostalim grškorimskim paganstvom si je mitracizem izobličil svoj dogmatičen zistem, katerega skuša tudi na znanstveno podlago postaviti.

Pred vsem skuša Mitrova teologija rešiti problem o začetku sveta. Mitra ni najvišji bog, ampak najvišji princip *αἰών* ali *χρόνος*, ki je proizvedel najprej nebo in zemljo; ta dva pa sta rodila mogočni ocean, ki je po svoji moči enak roditeljima. To so tri najvišja božanstva Mitrove teologije, njih razmerje do Kronosa pa ni natančno izraženo. Tem trem so dali različna imena; nebo je predstavljal Ormozd ali pa Jupiter.

Kraljestvu luči, kjer prebivajo višja božanstva, stoji nasproti kraljestvo teme, kateremu je na čelu Ahriman, oziroma Pluton.

V celem Mitrovem nauku se dajo razločevati tri plasti: najstarejša so iranska počela, potem pride semitska primes, potem pritikline maloazijskih verstev, naposled pa helensko-rimske ideje.

Okultizem in razne oblike praznoverstva so se strnile v Mitrovem kultu. Razne dogodbe, ki jih Zoroastrove knjige pripovedujejo o drugih bogovih, so prenesli polagoma na Mitro, ki je tako postal središče. Že starim magom je bil Mitra bog luči in so mu sedež stavili v sredino med nebo in spodnji svet. Odtod njegovo ime mesites, srednik. Pa tudi v moralnem oziru je bil srednik, namreč med nepristopnim božanstvom v eterskih višinah pa med človeštvom. Kot sredniku mu je bil posvečen 16. dan vsakega meseca.

Kot boga luči so ga zlasti čistili na zahodu, vsi Mitrovi spomeniki v naših krajih izražajo ta značaj.

Predstavlja se večkrat med dvema otrokoma: eden drži gorečo plamenico kvišku, drugi navzdol; imenovala sta se Cautes in Cautopates. Predstavljala sta le dvojni stadij, v katerem se je javljal bog luči, ta predstava je v zvezi z reljeji, kjer heros kolje bika. Vse skupaj pomeni jutranje, poldanje in večerno solnee, ali pa spomlad, leto (jesen) in zimo.

Ker so si stari predstavljali nebeški svod kot kamenit obok, iz katerega izhaja svetloba, so tudi verovali, da se je Mitra rodil iz pečine (Petra genetrix). Le pastirji so bili priče, kako se je izvil iz pečine, s frigijsko čepico na glavi, z nožem in plamenico v roki. Najčesče vidimo na spomenikih Mitro, kako kolje bika. Ta predstava nas vodi na začetek kulture, v davno pastirsko dobo, kjer je bilo posebno častno vkrotiti in ubiti divjega bika, tako da celo bogu ni bilo to delo preniško. Neukrotljiv bik se pase na livadi, tu ga zgrabi heros za noge in se mu zakadi na hrbet. Četveronožec divja okoli in vrže raz sebe jezdeca, ki ga pa ne izpusti. Naposled se žival utruji in zmagovalce jo prime za zadnje noge ter vleče v svojo špiljo. Bik pa zopet uide, sedaj dobi Mitra višji ukaz — pri- nese mu ga krokar, da mora bika ubiti. S svojim hitrim psom zasleduje Mitra žival ter jo ravno dohiti, ko se hoče zakloniti v pečino; z eno roko prime bika za nosnice, z drugo pa mu zažene lovski nož v bok. Iz njegovega trupla so pognale zdravilne rastline, iz hrbtovega mozga žito, iz krvi pa vinska trta. Iz ubitega bika so nastale tudi vse živali, tako je Mitra kot morilec bika začetnik življenja na zemlji.

Ko je Mitra na zemlji dokončal svojo nalogo, se je z drugimi bogovi na sijajnem štiripreznem vozu odpeljal preko oceana, ki ga ni mogel požreti, na drugi svet, od koder varuje svoje zveste častilce. Mitra je bil varih prvemu človeku proti zalezovanju hudobnega duha; v veliki suši mu je izvalil iz pečine vodo, ob potopu ga je opomnil, da si je napravil barko, tudi pred splošnim ognjem je človeka zavaroval.

Boj med dobrim in zlim pa traja naprej ter ga mora izvajevati vsak človek. Popolna čistost je cilj, po kateri mora človek težiti. Boj proti čutnosti je glavni pogoj, da človek premaga zlo in doseže нравno popolnost. Mitra ga v tem podpira. On je zaščitnik pravice, resnice, svetosti, vedno mlad in krepek, nepremagljiv v boju, zatorej se v napisih neprestano ponavlja poziv *Invictus, Insuperabilis*. Borba z bikom je alegorija trudapolne poti človeškega življenja na tem svetu.

Ker je mitracizem bil zlasti vera vojakov, se tudi vojaške čednosti pred vsem čislajo.

Mitracizem veruje v posmrtno življenje ter obeta plačilo in kazen na drugem svetu; Mitra sam je predsednik sodišča, ki sodi duše. Tudi vstajenje telesa je privzel mitracizem. Ob koncu sveta bo Mitra zopet prišel ter bo ločil dobre od zlih, zli duh bo končno premagan.

V Mitrovi teologiji so se strnile vse mogoče paganske bajke s filozofičnimi nazori onega časa. Z ene strani uči fatalizem, z druge pa potrebo molitve in bogoslužja.

K razširjanju Mitrovega kulta je znatno pripomogla njegova morala, ki je v takratnem splošnem mrtvilu vspodbujala k dejanju in boju, z druge strani so pa misterije imele močen vpliv na duhove.

Kakor nauk tako je bilo zamotano tudi mitrovsko bogoslužje. Služabniki Mitrovi so se delili v 7 svečeniških stopinj s čudnimi imeni: vran¹ (*corax*), skrivač (*cryphius*), vojak (*miles*), lev (*leo*), Perzijan (*Perses*), solnčni tekalec (*heliodramus*), oče (*pater*). Bogoslužni jezik je bil dolgo časa tudi na zahodu grški. Imena svečeniških stopinj so značila metempsihozo, ob slovesnih prilikah so imeli dotične maske; sedmere stopnje so bile simbol sedmerih sfer, katere mora duša prehoditi, da pride v kraj blaženih. Oni, ki so bili v prvih treh stopnjah, se še niso smeli vdeleževati misterij.

¹ Vran je bil v službi solnčnega boga.

Na čelu je stal veliki duhovnik — pater patrum. V prve stopnje so se lahko sprejemali tudi otroci. Pri vstopu je moral kandidat priseči, da bo tajno čuval nauk in obrede, kateri se mu bodo priobčili. Pri stopnji „vojak“ so dotičniku podali venec na meču. Pri vsaki stopnji so bili drugačni obredi. Pri svojih sestankih so posvečevali kruh in vodo ter obhajali svoje gostije. Novinec je moral biti priča navideznega umora, ki je začetkoma v Aziji najbrž bil resničen; na zahodu se je to omililo; pokazali so le meč, na katerem je bila kri umorjenega človeka. Namen je bil, da si Mitrov služabnik pridobi stoično apatijo — brezčutnost. Za svetišča so jim prvotno služile špilje in dupljine v šumah in planinah, kar spominja na prvotne barbarske čase. V mestih so jih nadomeščali s podzemeljskimi prostori. Tempelj je imel preddvor — pronaos, nekoliko stopnic nižje krypto in na dnu apside je bila Mitrova podoba, predstavlja joča, kako kolje bika, — in druge simbolične podobe. Ob straneh so v poltemi klečali verniki. Neuadna in močna razsvetljava je novince kar omamila. Tempelji so večinoma majhni, zatorej je vdeležencev moglo biti le malo; kakor hitro je število porastlo, so se ločili in so napravili nov tempelj. Ženske so bile izključene od Mitrovega bogoslužja, zavzemale so med verniki le čisto podrejeno mesto. Vpliv Mitrovih duhovnikov je bil veliko večji kakor pri drugih grško-rimskih kultih. Vsak dan v tednu so častili kak poseben planet, naša nedelja je bila posvečena solnen (dies Solis). Družili so se v družbe, ki so imele tudi pravni obstoj.¹ Pri sestankih so se shajali sužnji in slobodnjaki, tako da je bila vsaj tu neka navidezna ravnopravnost. Svojim sodrugom so skrbeli tudi za pogreb, zato so imeli pogrebne družbe. Specifično Mitrova pokopališča se pa doslej še niso našla.

Tem več imamo Mitrovih spomenikov, ki pa niso tolike vrednosti v umetnostnem oziru, ampak veliko bolj kot vir za poznavanje idej in obredov tega verstva. Sploh so proizvodi

¹ Cultores Solis invicti Mithrae.

srednje vrste; mnogi so zelo površni, ker so jih v množini in v naglici izdelovali obrtniki. Vse Mitrove podobe so več ali manj posnetki enega pravzorca, ki je bil najbrž iz pergamske šole. Le nekateri spomeniki v Rimu in v Ostiji iz začetka 2. stoletja še kažejo vpliv klasične umetnosti. Najnavadnejši prizori, ki jih predstavljajo mitrovski spomeniki so: Mitra ubija žival ali se vozi kot Helios na štiriprežnem vozu, Kronos z levjo glavo, štirje letni časi, vetrovi in planeti, ki so pa bili v navadi že pred mitraeizmom.

To verstvo si je osvojilo duhove v naših krajih v dobi rimskega gospostva. Mitrove spomenike nahajamo često na Spodnjem Štajerskem: pri Ptuj, na Donački gori, na Pohorju, v dravski dolini pri Rušah, dočim so krščanski spomeniki iz istega časa sila pičli, da se sploh jedva more o njih govoriti.

Zastopniki rimskega življa v naših krajih so bili pred vsem vojaki in pa cele čete nižjih uradnikov, ki so iztirjevali davek od potlačenega prebivalstva, oskrbovali državno pošto i. t. d. Nižji uradniki so bili večinoma osvobojeni sužnji pa dosluženi vojaki. Ti so pa bili ravno glavni pospešitelji Mitrovega kulta. Rimski vojak je bil zelo veren, ali bolje, praznoveren. Orientalnim vojakom, ki so večinoma tvorili legije v naših krajih, se je pač tožilo po njih topli domovini in v meglenih severnih krajih so se tem bolj zvesto držali svojega solnčnega božanstva. Je pač vzdih jutrovskih in južnih vojakov, če Percezij, kolovodja vstaje panonskih legij, l. 14. med drugim podžiga vstaše s pritožbo: „Če si človek po tolikih trudih in nevarnostih reši življenje, še ga na zadnje vlečejo v neznane kraje, kjer pod imenom polja dobi le močvirje in pusto hribovje.“¹ Šeasoma so se pa vendar privadili novi domovini ter se po dokončani vojaški službi nastanili v bližini taborišč. Ti Mitrovi častilec so često od prostakov postali častniki ter se kot dosluženci povzpeli do znatnega bogastva in ugleda. Razen vo-

¹ Tacit, Annales l. I. c. 17.

jakov so močno pospeševali Mitrov kult azijski sužnji, katerih je vsled neprestanih vojn v Aziji prišla ogromna množina na evropski trg. Napisi na Mitrovih spomenikih po Panoniji in Noriku so večinoma od osvobojenih sužnjev, nižjih uradnikov in dosluženi vojakov.

V poštev pridejo tudi trgovci. Pač je verjetno, da se je tu in tam zasejalo krščanstvo po trgovskih karavanah, a z druge strani uči izkušnja in zgodovina, da trgovska dobičkarija ne prija ravno razširjanju evangelija. V oni dobi, ko se je pri nas širilo krščanstvo, so evropske luke in trge preplavili orientalni trgovci, zlasti Sirci so nekako stopili na mesto starih Fenicianov in Kartazanov. Ravno Sirci so pa bili goreči razširjevalci orientalnih verstev, zlasti so bili ognjevit častilec Baala, Astarte in Mitre. Nobeno ljudstvo ni tako žilavo branilo svojih malikov proti napredujočemu krščanstvu kakor Sirci.¹ Od Soluna preko Srema so v Panonijo in Norik prodirali orientalni trgovci, z njimi pa tudi Mitrov kult.

Krščanstvo ima sicer v rimski vojski krasne vzglede heroizma, zlasti je precejšnje število mučencev v panonskih legijah,² vendar je v vojaštvo imelo krščanstvo težji pristop kakor v katerikoli drug stan.

Povsem razumljivo je torej, da se po naših krajih v rimski dobi ni moglo krščanstvo tako razširiti in utrditi kakor po drugih deželah, kjer je celo prebolelo strašne udarce ljudskega preseljevanja. Pri nas je barbarska sila vse uničila. V 4. stoletju izgine ptujska škofija, kmalu potem pa zadene ista žalostna usoda tudi staroslavno metropolo Srem. Že l. 395. je obledela njegova zvezda, ker je nehal biti glavno mesto celega Ilirika, cesar Teodozij je namreč povzdignil Solun za metropolo vzhodnega Ilirika. V cerkvenem oziru pa se je v Solunu ustanovil samostalni apostolski vikarijat, docim je sremsko cerkev razjedal kakor rak arianizem. L. 442. so Huni do tal razdejali

¹ Cumont, n. d. str. 45—46.

² Harnack, n. d. II., 201.

Srem in v razvalinah je našel smrt tudi ondotni škof. Nikdar več se ni Srem vzdignil iz razvalin.

Propast rimske omike in stare krščanske organizacije je vrezala globoke brazde v našo zgodovino. Ko bi se bila v naših krajih bolj utrdila in vzdržala rimska kultura ter ohranile stare škofije v Sremu, Ptuju in Celju, kakor je to bilo v Italiji in Galiji, bili bi mi menda dandanes slovansko-rimljanska mešanica nalik Francozom, a bili bi kulturno in politično samostojen narod. A naši pradedje so prišli v strahotno puščavo brez kakega duševnega ognjišča in središča. Dedščino razdejavane stare panonske, sremske, ptujske in celjske cerkve podedujeta Solnograd in Oglej. S tem je pa bila naša usoda zapečatená, naša zgodovina gre po trnjevi poti.

Zadnji žarek večerne zarje starega Petovija je Romulus Momyllus, zadnji rimski cesar, sin generala Oresta in neke Ptujčanke, hčeri Romulove. V petem stoletju se pa vleče gosti mrak na naše kraje.

* * *

Šele s Karolom Velikim se začne svitati v naši domovini in nastopijo bolj urejene razmere. Ozemlje starega Norika zavzema sedaj Karantanija, spodnji del sedanje Štajerske med Dravo in Muro dobi zopet staro ime Panonija, in zopet se nam iz nejasne megle javlja Ptuj kot središče tega ozemlja, ki služi kot predstraža frankovski državi. Zemlja na desni strani Drave, torej Dravsko polje i. t. d. je pripadala do l. 828. furlanski mejni grofiji, dočim je bil Ptuj z ozemljem levo od Drave posebna marka, ki je izprva bila le v rahli zvezi s frankovsko državo in se je tukaj slovenska samostojnost najdalje ohranila. Okoli l. 840. dobi zemljo med Dravo in Blatnim jezerom ter Donavo knez Privina, katerega naslednik je bil Kocelj. Ptuj je bil mejni branik te države. Velika kraljevska posestva okoli Ptuja, Ljutomera in Radgone so l. 863 — 864. prešla v last solnograške cerkve.

Nepristna listina kralja Arnulfa l. 890 poroča, da je solnograška cerkev dobila od Arnulfovih prednikov v Ptujju cerkev z desetino in dva dela mesta s sodstvom, mitnino in mostom. K temu še doda tretji del mesta, katerega je prej imel v svoji lasti neki Karantance, ki je radi veleizdaje bil obsojen in je izgubil svoje premoženje. Izvzeta so bila le tista posestva, katera je bil Arnulf prepustil njegovi soprogi radi njene zvestobe, namreč dvor v vzhodnem ali gornjem delu mesta, kjer so pričeli zidati cerkev; v dolnjem ali zapadnem delu mesta pa tisti dvori, katera je imela takrat v lasti, s sto kmetijami in 10 vinogradi v Zistanesfeldu, kjer še niso Arnulfovi predniki nikomur nič podelili. Tudi prepusti solnograškemu nadškofu radi zvestobe zemljo od dveh kupov blizu Drave in od mejne višine, ki se zove Breg, Pobrežje do izliva Dravinje v Dravo. Na podlagi te listine je potem Oton II. l. 977. dne 1. okt. znovič potrdil posestva, potem l. 982. dne 18. maja in 7. okt. l. 984.

Med cerkvami, ki so bile posvečene l. 840 — 859. za časa kneza Privine in nadškofa Liuprama, je tudi ptujška cerkev.¹

L. 874. je solnograški nadškof Teotmar zopet posvetil v Ptujju cerkev, katero je dal napraviti grof Gozvin. Iz tega sledi, da tega leta že ni več živel knez Kocelj in da je po njegovi smrti solnograški nadškof izpodrinil sv. Metodija, pod katerega oblast je spadal Ptuj. Metod je l. 874. moral bežati iz Panonije ob karantanski meji na Moravsko, kjer je potem ostal.²

Spomina vredno pa je, da je ob času sv. Metodija zopet prišla v ospredje ideja stare sremske cerkve. Knez Kocelj je namreč prosil po svojem poslanstvu rimskega papeža, naj mu posveti Metodija za panonskega škofa na stolico sv. Andro-

¹ Conv. Bag. et Carant. c. 11; Kos, Gradivo II., št. 163.

² „... fugatus (Methodius) a Karentanis partibus intravit Moraviam ibique quiescit.“ N. m. št. 233.

nika — prvega sremskega škofa, apostolskega učenca.¹ Knez Kocej je pač dalje gledal kakor kratkovidni in omahljivi Svatopluk. Ko bi se bila vzdržala cirilometodijska cerkvena organizacija, bi bil brezdvomno tudi Ptuj dobil zopet svojega škofa² in zgodovina panonskih Slovencev bi imela vse drugačno lice. A sila zgodovinskih dogodkov je i to delo zrušila.

Prav Kocejjevo in Metodijevo delovanje je bilo vzrok, da je kralj Arnulf to kneževino tesneje zvezal z nemško državo. Solnograški nadškof je slavil zmago proti „Grku“ Metodiju.

A zastoj se je solnograški nadškof potegoval za svoje pravice in preganjal Metodija; njegova oblast v Panoniji ni imela dolgega obstanka. Tudi Arnulfovo delo ni imelo sreče. Vse so razdajali Madžari in si podvrgli okoli l. 907. današnjo Štajersko notri do Savinjskih planin. Šele po veliki bitki na Leškem polju so se osmelili nemški velikaši in začeli potiskati Madžare nazaj. Ker so l. 977. Solnogradu potrjena posestva krog Ptuja, je to znamenje, da so takrat Madžari bili že odbiti in je torej bilo mogoče, da je Solnograd nastopil svojo lastnino.

Za umikajočimi se Madžari so se raztezale meje Karantanije in širila civilizacija, pa tudi nemška oblast; okoli l. 982. je še razvodje med Muro in Dravo tvorilo mejo med Karantanijo in Ogri, tako da so okraji: Radgona, Ljutomer in Ormož še bili pod Madžari. Ptuj je sedaj postal branik proti Madžarom in najvažnejše mesto posebnega upravnega okraja t. i. ptujске marke ali mejne grofije, ki se omenja še v XI. in XII. veku.³

¹ Panonska legenda o sv. Metodiju pgl. 8. Pastrnek, Děj. slov. apošt. str. 230. — ² Tudi zagrebška škofija je za pravo le obnovitev stare škofije v Sisku, malone z istim obsegom. I. Tkalčič v „Katol. listu“ 1904, str. 197.

³ Zgodovina in obseg te marke sta še v mnogoterem oziru nejasna, Muchar (Gesch. v. St. II., 276) istoveti to marko s celjsko ali savinjsko (Soune), iz Tanglove razprave (Mittheilungen. d. hist. Ver. f. St. VII. [1857] str. 71 — 96) pa dobimo dandanes le ta pozitivni rezultat, da je v resnici bila nekdanja ptujska marka različna od savinjske; njegova topografska izvajanja imajo le deloma veljavo. Vsekako bi bilo treba to razpravo podvreči reviziji, kar pa ne spada v okvir naše razprave. Prim. tudi Levec-Luschin, Pettauer Studien. III. str. 68.

V neprestanih bojih z Madžari so ptujski gospodje kot vazali solnograških nadškofov vedno bolj potiskali meje proti vzhodu. V 11. veku so naši kraji še vedno mnogo trpeli radi Madžarov; leto za letom so prihajali madžarski čopori in plenili zlasti med Muro, Dravo in Savo ter se „veselo“ vračali s plenom domov. Vlačili so s seboj živino, pridelke, ljudi in celo trgovali so z ljudmi. L. 1042. jih je sijajno potolkel pri Ptuj u hrabri mejni grof avstrijski Gottfried, a šele ko je nadškof Konrad I. (1106 — 1147) sklenil z Madžari mir, nam pripoveduje takratni neimenovani letopisec, se je naša dežela ne le povrnila k prejšnjemu blagostanju, ampak še povzdignila; zasejala se je z gostimi vasmí, gradovi, kmetijami; trgovina z ljudmi je prenehala. Toda ormoški in ljutomerski okraj sta bila še vedno pod madžarsko oblastjo.

Ptujski gospodje so pa tudi vračali Madžarom milo za drago. Tako n. pr. je kralj Gejza I. 1161. ponudil solnograškemu nadškofu pomoč proti cesarju, a prosil ga, naj kaznuje Fridrika Ptujskega, ki nadleguje njegove dežele.¹ Na samo Veliko noč l. 1199. je Fridrik Ptujski v krvavi bitki pri Veliki nedelji do nog potolkel Madžare in jih potisnil približno iz današnjega ormoškega in ljutomerskega okraja. Svet okoli Velike nedelje, ki je bil popolnoma opustošen in neobljuden, je podaril nemškemu viteškemu redu. Med tem je Travnogavec Otakar I. (III.) (1129 — 1164) združil v svoji roki že skoro celo današnjo Štajersko, izvzet je bil le še Ptuj, pa Slovenji Gradce in kraji ob Savinji in Savi.

L. 1438. je izumrl rod ptujskih gospodov in koncem 15. stoletja preide Ptuj v last deželnega vladarja ter je odslej v organični zvezi s štajersko deželo, s tem pa je tudi izgubil ono važnost, ki jo je imel še od rimskih časov.

¹ Zahn, Urkundenbuch I, 431.

O Veliki Nedelji in podobnih krajevnih imenih.

Dr. Avguštin Stegenšek.

Velika Nedelja je na Spodnjem Štajerskem znamenit kraj že po svoji zgodovini. V ljudski šoli se že učijo, kako je bil ustanovljen. Kako natančno vedo nekateri pisatelji ta dogodek orisati! Pripovedujejo: Ker so Ogri mnogokrat pustošili ptujsko okolico, je prosil Friderik I, gospod ptujski, pomoči pri novoustanovljenem (l. 1190) nemškem vitežkem redu. Bilo je na Veliki petek l. 1199, ko je Friderik zagledal iz ptujskega gradu prihajati od zapada križnike v močnih oklepih in na iskrih konjih. Z meščani vred jim je hitel ves vesel nasproti. Peljal jih je v ptujsko mesto h Gospodovemu grobu, kjer so odložili vojaško opravo. A že koj drugi dan so zopet odšli proti vzhodu s Friderikovimi vojščaki vred zoper požigajoče in ropajoče čete ogrskega kralja Emerika. Na velikonočni dan so jih docela pobili. Na bojišču pa je zasedil Friderik zastavo nemškega reda rekoč: „Na Veliko nedeljo se je v boju ta prostor priboril, zato se naj imenuje Velika Nedelja, nemški vitezi pa jo naj ščitijo!“¹ Ko bi bilo vse to res!

A vstajajo nam razni pomisleki. Najprej Slovenci ne rečemo Velika nedelja,² ampak Velika noč,³ današnji Velikonedeljeani sami pa pravijo Vuzem.⁴ Pa to bi še ne bilo tako

¹ Janisch, Topogr.-stat. Lexik. v. Steierm. Graz 1885, III p. 928. Suppantisch, Die Stiftung von Großsonntag um das Jahr 1199, v listu Der Aufmerksame 1831 Nr. 105.

² Velika Nedelja (ἡ μεγάλη περὶ ἡμέρη pri Grkih) je v rabi pri Rusih in Čehih (Nilles, kalend. utr. eccl. II 304, 310), ne pa pri Slovenih. Peteršnikov slovar ima sicer ta izraz, a ni v rabi med ljudstvom, vsaj kolikor se da sklepati iz liturških pisateljev (Zupančič 1894, Kavčič 1907, Stroj 1907).

³ Velika noč = magna nox pri papežu Pelagiju (550—560), torej rimskega izviru, ker so se celo noč vršili cerkveni obredi. Grisar, Gesch. Roms II. d. Pápste 1902, 766. op. 1, 800—808.

⁴ Vuzem = mesovzem nasproti mesopust (= pust). Peteršnikov slovar, II, 807.

hudo. Hujše je, da imamo v bližini Malo Nedeljo. Ako je Velika Nedelja — velikonočna nedelja, kaj pa je potem Mala Nedelja? In zakaj se tako imenuje? Slednjič pa se Velika Nedelja v srednjem veku, kolikor se da dognati, v listinah nikdar ne imenuje Velika Nedelja, ampak samo Nedelja (Sonntag) ali pa Sveta Nedelja.¹ Zgoraj navedena mična pripovedka je torej nastala šele koncem srednjega veka ali pa celo v novi dobi, ker njeno jedro je — razlaga imena Velike Nedelje. Spada v vrsto vzrokoslovnih (etioloških) pripovedk.² Tudi vse drugo je na njej krivo. (božji grob in sobojevanje križnikov) razen edinega zgodovinskega dejstva, da je Friderik Ptujski res pregnal ok. l. 1199 Ogre iz okolice velikonedeljske.³

O pomenu izraza Sv. Nedelja nam listine ne dajo dovolj pojasnila. Bolj varno bomo o tem sklepali, ako se postavimo na širjo podlago in zberemo vsa krajepisna imena, ki so s pojmom nedelja v zvezi. Kolikor nam znano, še tega dosihdob

¹ Listine se nahajajo v Fröhlich, *Diplom. sacr. due. Styr.* I p. 207 — (16 listin za dobo 1222—1549), potem Zahn, *Urkundenb. d. Herz. Steiern.* II in III ter Pettenegg, *Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien 1887* (v nemških regestih). Pisal sem zgoraj „kolikor se da dognati“. Fröhlich ima že namreč pri drugi listini (iz l. 1235) pri besedi S. Dominica pristavek „defacto appellatur Großsonntag“, kakor bi to stalo v kontekstu. A izvirnik tega dostavka nima (Zahn, l. c. II p. 424). Pettenegg na tem mestu tudi rabi besedo Großsonntag! Torej ali regestov ni pisal po izvirniku, ali pa je svojevoljno spreminjal krajevna imena. Zato se tudi ne smemo zaneesti na njegove ostale regeste. Po njih se v vseh uradnih križniških listinah do XVI. stol. rabi samo ime Nedelja (nemški ali latinski), v zasebnih listinah pa se nahaja izraz Großsonntag že l. 1273, potem 1319 in 1323 in uradno v novi dobi l. 1535, 1540, 1549 in 1617. Dotične listine iz l. 1273, 1319 in 1323 bi se morale še enkrat pregledati, ker izraz Großsonntag predpolaga Malo Nedeljo. Zahn v svojem *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*, [Wien 1893 str. 469 nima izraza Großsonntag za srednji vek izpričanega in ravnotako tudi Fröhlich v nobeni izmed ostalih listin do l. 1549.

² Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode*, Leipzig 1894 p. 264.

³ Mayer, *Geschichte der Steiermark etc.* Graz 1893 str. 32 stavi Friderikovo zmago v zvezo z vojsko Leopolda III z Ogrji l. 1199.

ni nihče storil. Dasi je ta seznamek pomanjkljiv, vendar upamo, da bo se z njim okoristilo in poglobilo naše raziskavanje.

1. Velika Nedelja v Slov. goricah. Patrocinij je sv. Trojica. Kraj se imenuje prvič l. 1222. Latinski se imenuje Dominicus in Dominica s pristavljeno besedo sanctus ali pa tudi ne, nemški pa Sonntag in hl. Sonntag. Dvakrat (1273 in 1283) se imenuje Marijina cerkev. Sedanja cerkev sv. Trojice se je postavila l. 1674.

2. Mala Nedelja v Slov. goricah (pri Radgoni — pravi listina iz l. 1441) se imenuje prvič l. 1441 bei dem Sontagelein, ok. 1480 Klain Suntag,¹ latinski tudi Parva Dominica,² Patrocinij je sv. Trojica.

3. Sv. Trojica v Dobležiču, podružnica piljštanjka, se imenuje l. 1545 zum hl. Suntag, l. 1654 pa ecclesia SSmae Trinitatis.³

4. V konjiškem urbarju iz l. 1562 (večinoma pa prepisan po starejši podlagi pribl. iz l. 1490) se imenuje kmet Michel zum Suntag in sicer pod urbarjevim zaglavjem Dolga gora, kamor spadajo tudi Anderdorf, Čačavas, Lemberg, Novavas, Vrbje in Vrhe.⁴ V zbelovskem urbarju pribl. iz l. 1580 pa se imenuje cerkev sv. Katarine ali Nedelišče (Nedelisch). Ta sv. Katarina ni podružnica kostrivniška, kakor bi sklepali iz zgoraj navedenih vasi, ampak župnijska cerkev sladkogorska. V tamošnji kroniki se bere, da je sedanja cerkev Matere Božje posvečena l. 1754 na mestu stare kapele sv. Katarine; še sedaj zavzema podoba sv. Katarine v glavnem altarju prvo mesto, kip M. B. pa je na vrhu dodan. Nekaj minut od cerkve proti

¹ Zahn, Ortsnamenbuch p. 462.

² Slekovce — v rokopisnem osnutku mladonedeljske kronike v arhivu Zgod. dr. v Mariboru.

³ Orožen, Das Bisthum und die Diocese Lavant, Dekanat Drachenburg, 1887 p. 68.

⁴ Anderdorf je mogoče pri Anderburgu (Sv. Jurij ob j. žel.), Nova vas je pri Sladki gori, Čačavas in Vrhe pri Kostrivnici, Vrbje najbrž tudi tam ali pa kot vas pod Donačko goro.

severu, kjer so baje ta kip našli, se dotično mesto po kroniki zove Najdelišče, dandanes pa je to ime neznano.¹ Najdelišče je ljudska etimologija besede Nedelišče, Sonntag, in se razume, da se je še le pozneje proč od cerkve lokaliziralo.

5. Nedeljišče, trg v Medžimurju, se imenuje najbrž že l. 1259. kot Nedeljka,² potem v celjski kroniki kot Nedelitz³ in ima poznogotsko cerkev sv. Trojice.⁴

6. Nedeljane, vas v župniji Vidovec pri Varaždinu. Nima nobene cerkve.

7. Sv. Nedelja ali Okić sv. Trojstvo, južnozap. od Samobora s cerkvijo sv. Trojice. Prvikrat se imenuje l. 1501. kot Nedeljica (Nedelez).⁵

8. S. Domenica — Sv. Nedjelja, severno od Labina v Istri. Župnija je ustanovljena l. 1632, sedanja cerkev sv. Trojice posvečena l. 1738.

9. S. Domenica — Sv. Nedelja⁶ pri Vižinadi (blizu Poreča) v Istri. Sedanja župnijska cerkev je posvečena sv. Janezu Krstniku. Ima pa podružnico sv. Trojice, ki je bila prvotni župnijski sedež in se imenuje okoli l. 1300. ter pozneje kot s. Dominica, šele v XVII. stol. kot sv. Trojica. Na trojiški praznik gredo k njej v slovesnem sprevodu. A v novejšem času so začeli v njej obhajati tudi god. sv. Dominike (6. jul.), a z manjšo slovesnostjo.⁷

¹ Poročal č. g. Iv. Jurko, kapelan sladkogorski.

² Zahn, Ortsnamenbuch p. 469 citira iz Monum. Hung. 20, 463 za l. 1259 „Polona videlicet terra Nedelk et Zunk site inter Drauam et Mura“ ter misli, da stoji et inesto aut in je Zunk = Sonntag (Velika Nedelja) = Nedeljka. A zoper to govori množina site. Mi se raji odločimo za medžimursko (inter Drauam et Muram) Nedelišče.

³ Kroncs, Die Freien von Saneck, Graz 1883, II p. 156.

⁴ Mitteil. d. Zentr. Kom. f. Kunst. u. hist. Denkm. I p. 232.

⁵ Barle, Zagrebački arcidjkonat do god. 1642. Zagreb 1903 str. 55.

⁶ Za obc istrski župniji se nahaja ime Nedjelja samo v kazalu puljsko-poreškega šematizma!

⁷ Babudri, I. a Badia S. Michele Sottoterra. Il comune di s. Domenica. Parenzo 1905. Nekateri podatki so tudi iz zasebnega pisma gosp. pisatelja.

10. Na otoku Čres (Cherso) je v župniji Dragozetići kapela sv. Dominike, katero je obdaril Filip Perovac l. 1555.¹ Ljudje jo zovejo „Dumò ali Dumico“, a zakaj se tako zove, ne zna niti župnijski urad niti ljudstvo, „jer ima več više stotina godina, da je ta crkvicea toj svetici posvećena“.²

11. V zaderski nadškofiji v župniji sv. Mihaela v Vrani je tudi kapela sv. Dominike, ki se je obnovila l. 1904.³

12. V župniji Šibenik—Varoš je kapela sv. Dominike ali Brezmadežnega Spočetja. Hrvati jo zovejo sv. Nedeljo in obhajajo njen spomin obenem z Marijinim praznikom dne 8. dec.⁴

13. Na otoku Hvar (Lesina) je na južnem obrežju na zemljevidih kraj S. Domenica, ki se zove po svetnici Dominika, katero ljudstvo imenuje sv. Nedelja.⁵

14. V Stari Srbiji je v kosturski okolici (na 40°30' vzporedniku) kraj Sveta Nedelja.⁶

15. Na Bolgarskem so v Rhodopegorah razvaline srednjeveškega mesta Nikopola. Med ostanki gradu in obzidja se vidijo tudi stolpi nekaterih cerkev, med njimi sv. Konstantina in sv. Nedelje (Κορναζή).

16.—17. Tudi na Grškem je kraj Άγία Κορναζή in sicer na zapadni, proti Italiji obrnjeni mesenski obali; pri Šparti pa je stala cerkev te svetnice do leta 1907. na mestu Zevsovega prestola v Amigdali.

18. V Italiji, in sicer v Veliki Grški je kult sv. Nedelje = Dominike = Κορναζή doma. V rimskem marti-

¹ Krški šematizem citira Ep. Karaman, Diversorum lib. IV. fol. 12.

² Poročevalec č. g. pop. Ivan Juranić meni, da je morda iz moškega imena sv. Dominika, ustanovitelja dominikanskega reda, kakor je žensko ime Josipina iz imena sv. Josipa.

³ Hrvatsko ime neznano, radi izostalega odgovora.

⁴ Iz zasebn. pisma č. g. o. Jak. Bartulovića, frančiškana in župnika.

⁵ Po poročilu g. župnika dr. N. Sasunića.

⁶ Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkanländer. Sitzungsberichte der phil.-hist. Kl. der kais. Akad. der Wissenschaften, Wien 1897 p. 32.

rologiju čitamo (še le v XVI. stol. napisano) poročilo dne 6. jul.: „V Kampaniji sv. Dominike, device in mučenice, ki je za cesarja Dioklecijana razrušila malike in je bila k zverem obsojena. Ko pa se je niso dotaknile, je obglavljena potovala h Gospodu. Njeno telo se hrani v Tropeji, mestu v Kalabriji in se zelo časti“.¹ Njena cerkev je stala v Kalabriji do začetka XIII. stol. v okolici Flumen Frigidum, tedaj pa so novonaseljeni benediktinci spremenili patrocinij.²

19. Ime mesta Gerace je potvara iz imena naše svetnice — Κορραζή. Imenuje se kot grad *Ἄμυ Κορραζή* že za časa cesarja Konstantina Baržunorojenca (780—787).³

20. V Rimu je cerkev s. Maria in Domnica. Nekateri razlagajo pristavek „in Domnica“ = in dominico t. j. v cerkvi, ker so se cerkve zvale dominieum, drugi pa z večjo pravico mislijo na sv. Dominiko, lastnico hiše, ki je služila cerkvi za podlago. Legenda to Dominiko istoveti s Cyriako, ki počiva v enakoimenovani katakombi pri sv. Lovrengu. Po našem mnenju je pa Dominika prvotni patrocinij. Staro, razdrto cerkev je papež Pashal I. (817—824) prenovil in od tedaj bo patrocinij Device Marije. Stari naslov pa ima še napis iz X. stol. v cerkvi sv. Štefana Okroglega: ARCHIPBR - BENEDICTVS - DIAC - SCAE MARIE Q̄ A DOMICA (quae appellatur Dominica). Podobno se imenuje S. Lorenzo in Lucina, in Lucina velja po legendi za lastnico prvotne hiše, a slučajno ohranjena grobna plošča, morda še iz IV. stol. priča, da je bila sv. Lucina prvotni naslov te cerkve.⁴

21. Na Predarlškem v dekaniji Sonnenberg je župnija Sonntag s cerkvijo sv. Ožbalta. V dolini je več naselbin z romanskimi imeni. Ali pa je krajevno ime v zvezi s sv. Dominiko, se ni dalo dognati.

¹ Martyrologium Romanum, Romae 1901, p. 97.

² AASSBoll. Iul. II p. 269 — 279, kjer je obširnejša razprava o sv. Dominiki.

³ Jireček, l. c. p. 16.

⁴ Marucchi, Basiliques et églises de Rome, 1902 p. 217, 223 in 405.

22.—27. Sonntaghöhe, Sonntagkahrsee, oberer und unterer, Sonntagkogel (trikrat), vse na Zgornjem Štajerskem.¹

28. Sonntagberg na Nižje-Avstrijskem, blizu samostana Seitenstetten. V XII. stol. se je imenoval Salvatorberg, l. 1440 se je pozidala na njem kapelica sv. Trojice, l. 1490 pa cerkev sv. Trojice. Že l. 1481 se v samostanskem rokopisu imenuje ta hrib sundachsp^{erg}.²

29. Na Češkem, v kraljevograškem okraju, je občina Nedelišče.³

30.—32. Nedlitz, dvakrat vzhodno od Devina (Magdeburg), enkrat pri Potsdamu. Ena izmed prvih se imenuje leta 1527 Nedelitz,⁴ kakor prekmursko Nedelišče ok. l. 1458.

33. Na Škotskem stoji v razvalinah cerkev (= kirk = *κῆρυξ*) Kirkdominae, južnozapadno od mesta Barr (vzporodnik 55°12'). Nekateri so mislili, da je posvečena Mariji (dominae), drugi, da je Zveličarjeva (domini), tretji pa da je Dominikova. L. 1404 je kralj Robert III. potrdil, duas denariatas terrae capelli. (!) Sancti (!) Trinitatis de Kildomine.⁵ Očitno je tudi tukaj dominica podlaga imenu ali kot nedelja ali pa kot svetnica.

Nikomur ne bode prišlo na misel tolmačiti vsa ta imena po istem kopitu. Mi hočemo tukaj pregledati samo tista, ki so v zvezi s cerkvenimi patrociniji.

Sv. Nedelja — Dominica — *Κῆρυξ* kot svetnica ima 8 cerkev; šte. 10 (Čres), 11 (Zader), 12 (Šibenik); 14 (Vel. Sr-

¹ Janiseh, l. c. III p. 930.

² Vaterland, 1907 šte. 142 (26. maj.) po knjižici Rak, die Wallfahrtskirche auf dem Sonntagberg.

³ Allgemeines Ortschafts-Verzeichnis der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. Wien 1902.

⁴ Curschmann, Die Diözese Brandenburg, 1906 p. 422.

⁵ I. Murray Mackinlay, Influence of the pre-reformation church on scottish place-names. Edinburgh 1904 p. 144.

bija), 15 (Bolg.), 18 (Flum. Frig.), 19 (Gerace) in najbrž tudi 20 (Rim).¹

Sv. Nedelja — Dominica — Sonntag nastopa v naslednjih 9 slučajih pod patrocinijem sv. Trojice: štev. 1 (Vel. Ned.), 2 (Mala N.), 3 (Piljštanj), 5 (Medžimurje), 7 (Okič), 8 in 9 (Istra), 28 (Niž. Avstr.) in 33 (Škotsko).

Pri teh v drugem odstavku imenovanih krajih pa moramo postaviti vprašanje, ali se kraj imenuje radi patrocinija sv. Trojice — Nedelja,² ali pa se je prvotni patrocinij sv. Nedelje — Dominike, ko ga niso več umeli,³ spremenil v zaščito sv. Trojice.

¹ Vprašanje je namreč, ali je pri cerkvi Š. M. in Dominica prvotna zaščitnica kampanjska Dominica, ali pa rimska Cyriaca (dne 21. avg.), ki se nikdar ne imenuje Dominica. Menimo, da prva.

² To trdi Lah Babudri za štev. 9, Slovenec Slekovc za štev. 2 in Nemec Rak za štev. 28.

³ Na otoku Čres ne umejo dandanes več imena sv. Dominike, čeprav je bila cerkev postavljena šele l. 1555. V Sv. Nedelji pri Poreču so v dvomu, ali je patrocinij sv. Trojice prvoten, zopet vpeljali patrocinij sv. Dominike. Tretji zgled za tako neumevanje podaja Jireček. Na Balkanu se namreč jako časti sv. Παπαστυή = Petka. Imela je tudi cerkev pri Grušu v Dalmaciji, katero so pa v laškem jeziku imenovali sv. Venera (venerdi = petek). V XIX. stol. pa niso vedeli, kdo je ta Venera s pogansko se glasečim imenom in zato so je prekrstili v sv. Vencrandol. Pristavimo še lahko, da je poleg Gruša krasen, s pini-jami poraščen hrib, ki se po tej cerkvi zove še dandanes Petka, po hribu pa so nazvali prvi hotel — Petka, in eno najlepših dubrovniških ladij tudi — Petka. Nihče pa ne misli, da vse to izhaja od slavnc. svetnice Παπαστυή. Četrty slučaj o izpreminjanju ne več umljivega naslova se kaže morda v bližini naše Velike Nedelje — pri cerkvi vseh svetnikov v **Svetinjah**. Svetinje = svet kraj, nem. Heiligenstatt. Kraj s cerkvijo vseh svetnikov bi se lahko določneje imenoval n. pr. Sesevete, kakor dvakrat med kajkavci. Sesevete (množ. ž. sp.) bi se imenoval tudi v laški okolici, kjer se ravno ta izraz rabi za znani praznik dne 1. nov. Svetinje je torej sploh svetišče brez ozira na določen patrocinij. Svetinje s prvotno cerkvijo Matere Božje imamo v laški dekaniji. Ljudstvo govori še dandanes Svetinje (Svet'je, -tja, -i, -e, -i, -jem), piše se pa že od konca XVII. stol. sem Svetina. Ali ni morda v Svetinjah v Slov. goricah bil prej drug patrocinij, katerega so pa pozneje zamenjali s vsemi svetniki, krivo umevši krajevno ime? Dr. F. Kovačič je opozoril pisatelja, da se res

Poglejmo listine velikonedeljske! Iz njih sledi, da se v nobeni srednjeveški listini ne imenuje svetnica Dominika; ampak vedno le nedelja. O našem kraju se govori: in Dominico 1222, 1277; de Dominico 1247; in S. Dominico 1273, 1283; S. Dominicus (1322); der hailige Suntag 1307; zu dem Suntag 1376, zum Sunntags 1549; o cerkvi pa: ecclesiam, quae vocatur apud s. Dominicam 1235, 1236. Ako bi vedel solnograški nadškof, da je cerkev posvečena sv. Dominiki, bi dal zapisati naravnost: ecclesia s. Dominicac, tako pa se ravnotako negotovo izraža kakor rimski epitaf (gl. zgoraj št. 19) o cerkvi D. Marije, quae appellatur Dominica. Nobeden izmed nju ni razumel starega imena. Temu se pri nadškofu ni čuditi, ker v njegovi nadškofiji ni sledu o kakem čiščenju sv. Dominike, pa tudi nobene cerkve sv. Trojice, ki bi bila pozidana pred XVI. stoletjem! Torej mu je bil izraz v tem ali onem pomenu tuj.

Iz teh listin se pa nadalje da tudi sklepati, da se naš kraj ne imenuje Sv. Nedelja radi patrocinija sv. Trojice. Ko bi bila cerkev poleg imena Sv. Nedelje imela še kak drug patrocinij, bi ga bil nadškof imenoval v tako važni cerkvenopravni listini, kakor je ona iz l. 1236. Seveda, to je samo dokaz iz molčanja, torej slab dokaz. A se da okrepiti in utrditi s pozitivnim dokazom. Križniki so namreč patrocinij Sv. Nedelje, katerega niso umeli (pišoč Dominicus, -um), spremenili v patrocinij Device Marije. Tako čitamo l. 1283: ad Ecclesiam S. Mariae V. in S. Dominico in 1273: S. Mariae Domus Theutoniarum in S. Dominico. Ko bi bila v XIII. stol. znana enačba Sv. Nedelja = sv. Trojica, bi se bili gotovo odločili za sv. Trojico, kakor so to storili v enem iz poznejših stoletij. Že obstoječ patrocinij sv. Trojice bi pa tudi ne bili zamenjali z Marijo Devico, da ga pozneje zopet sprejmejo.

dandanes v Svetinjah obhaja dvojen patrocinij, najprej na Veliko Gospojnico, potem ob Vsehsvetih. Morda je Marijino vnebovzetje prvoten cerkveni naslov, kakor v laški Svetini spomin Marije Snežnice.

Zoper čnačbo Nedelja = sv. Trojice v XIII. stol. govori tudi zgodovina posebnega čiščenja sv. Trojice. Ta sicer še ni raziskana in zato sodobni liturgiki lahko trdijo, da je vsaka nedelja posvećena sv. Trojici, a srednjeveški pisatelji tega ne vedo. V starokrščanski dobi je nedelja = dan Gospodov t. j. Kristusov¹ in v srednjem veku je papež Aleksander II. († 1073) zoper to, da bi se kak dan (nedelja) posvećil sv. Trojici,² liturgik Belth (po l. 1165) pa lasti nedeljo edino Kristusu in sv. Duhu.³ Votivna maša sv. Trojice je predpisana v pondeljek še do l. 1881 v rimskih misalih, Grki in združeni Rusini še dandanes obhajajo spomin sv. Trojice v pondeljek in sicer binkoštni. Nedelja je šele počasi prišla do pomena praznika sv. Trojice. Praznik na prvo pobinkoštno nedeljo je določil papež Ivan XXII (1316—1334), trojiško veroizpovedanje sv. Atanazija se je omejilo glede recitacije na nedeljo šele v breviru Pija V († 1572),⁴ trojiško predglasje pa je za nedeljo predpisal šele papež Klement XIII. († 1769). Z druge strani pa tudi ne smemo prezreti, da je že Alkuin v IX. stoletju priporočal trojiško votivno mašo za nedeljo in da se je trojiški praznik uvel v Leodiju (Lüttich) že v IX. stoletju. Vprašanje je torej, ali so pri nas že pred uvedenjem praznika svete Trojice (1334) stavili cerkve svete Trojice. Kolikor se je dalo dognati, ni nobena cerkev ne solnograške, ne oglejske pokrajine postavljena pred tem praznikom. O nastopu patrocinija sv. Trojice so zanimivi naslednji podatki. L. 1365 se posveti v Gutenbergu⁵ na Gornjem Štajerskem kapela „v čast presv. Trojice, Devic Marije in posebič sv. Pankracija“, torej

¹ Kraus, Real-Enzykl. der christl. Altertümer, II p. 768. Kellner, Heortologie, 1901, p. 6 —

² Wetzer und Welte, Kirchenlexikon, II-te Aufl. III p. 2021. in VII p. 582 —

³ Divinorum offic. ac eorund. rationum br. explic. Venetiis 1577 fol. 324-r.

⁴ Wetzer und Welte, l. c. V. 682.

⁵ Janisch, l. c. I. p. 509.

je bil glavni patron zaščitnik vitezev sv. Pankracij, posebno ker je zgoraj navedena formula povzeta iz pontifikala, po katerem se vsaka cerkev posveti na čast Bogu (tukaj stoji kot novo: sv. Trojici!) in Mariji ter gotovemu svetniku. Dandanes pa je v tej kapeli patrocinij sv. Trojice. V Gaishornu¹ se l. 1453 imenuje še cerkev s. Salvatoris, 1465 pa že s. Trinitatis. Zgoraj štev. 27 imamo Odrašenikov hrib, ki dobi 1440 kapelo sv. Trojice. Najstarša cerkev sv. Trojice v Rimu je iz l. 1494, v krški škofiji iz l. 1591, v solnograški nadškofiji iz l. 1610, v lavantinski so iz XV. stol. trojiška cerkev pri Slatini, potem v Dobrežici in pri Mali Nedelji, iz l. 1619 je cerkev v Gornji Polskavi, 1643 v Slovenskih gorah (trg Sv. Trojica), 1654 v Halozah, 1674 pri Veliki Nedelji. Najstareši nam znani tekst, ki imenuje cerkev sv. Trojice, je iz l. 1334 in zadeva cerkev v Dolnji Stubici, ki se imenuje „ecclesia sanete trinitatis in Stubicha“ ter se je postavila neki ok. l. 1300. Za koliko so starejše trojiške cerkve na Balkanu in Grškem, nismo mogli dognati.

Ali naj torej Velika Nedelja dela izjemo kot kraj s cerkvijo sv. Trojice že začetkom XIII. stol. in to celo v ozemlju solnograške nadškofije? Iz naših izvajanj sledi, da bi bil tak patrocinij v XIII. stol. za naše kraje celo nenavaden, vrhutega pa se iz listin da sklepati, da imena Sv. Nedelja tedaj niso umeli, ker ga niso istovetili niti s sv. Dominiko, niti s sv. Trojico. Krajevno ime bo torej starejše, ko najstarše listine (XIII. stol.) in, bo iz predmažarske dobe² ter pomeni sv. Dominiko. Ustanovna listina križniške hiše pravi sicer, da je ok. l. 1200 bila velikonedeljska okolica pusta in prazna. Tako-le govori Friderik, sin Friderika, zmagovalca nad Ogri: Naznanimo, da je naš oče Friderik dobrega spomina za blagor svoje duše in

¹ Janisch, l. c. I. p. 274.

² Nas vede krajevno ime v VIII. ali IX. stol., Mucharja (Gesch. d. Steierm. II p. 40 in 41) in druge pa je peljalo v isto dobo krivo tolmačenje imena Usentein (Vuzem-tin?), ki se pa pravzaprav čita Ussitin (Kos, Gradivo II p. 163).

naših prednikov podaril častitemu gostišču sv. Marije Nemeev v Jeruzalemu svojo lastninsko pravico v Nedelji s polovico desetine, tedaj ko je napominjani naš oče imenovano zemljo iztrgal iz rok Ogrov in jo, čeprav še prazno in nenaseljeno, podvrgel svoji oblasti, in mi potrjujemo to daritev.¹ Vendar pa ni verjetno, da je bila zemlja skozi več sto let pusta in prazna, ampak gotovo so bile tudi tu naselbine,² katere so Ogrji opustošili, morebiti še ne pred dolgim časom, Friderik pa jih je osvobodil in cerkev pod starim imenom obnovil. Zato je dobil cerkveno patronstvo. Slednjič patrocinij sv. Dominike ni mogel priti po solnograških misijonarjih, ampak je znak grškega vpliva. Šaj leži večina Dominikinih cerkev na Balkanu in adrijskih otokih ter v Veliki Grški. V jugoslovanskih pesnih igra sv. Nedelja poleg sv. Petke in sv. Elija veliko ulogo.³ Kako daleč se je kult sv. Elija z Balkana razširil med Slovence, smo že dokazali na drugem mestu, ravnotako tudi o češčenju sv. Helene.⁴ Ako pa za Veliko Nedeljo iščemo zveze s sv. Dominiko⁵ in kažemo na grški vpliv, ne trdimo pa tega za cerkve, ki se imenujejo „Nedelja“ šele koncem srednjega veka. Da pri teh to ime izvira od patrocinija sv. Trojice, ni nemogoče, vsaj Nemei neki trojiško nedeljo zovejo veliko nedeljo.⁶

Na kratko navedemo še nekatere kraje, ki so tudi v zvezi s tedenskimi imeni, nadaljno raziskovanje prepuščajoc jeziko-slovcem. Nad Muto ob koroški meji imamo Spodnji Štajerci

¹ Zahn, Urkundenb. I. p. 292. „licet uacuum adhuc et inhabitatum.“

² Mayer, l. c. p. 32. misli, da je bilo ozemlje slabo naseljeno, ne pa celo pusto in prazno.

³ Karásek, Slavische Literaturgeschichte I. p. 137.

⁴ Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, 1905. p. 206 in 194.

⁵ Kos, Gradivo, II. našteje v kazalu za dobo 800 — 1000 25 moških imen Dominicus in sicer večinoma za Istro. Ta „Dominicus“ bo tudi samo preveden Κουζιζος, ker nobeden izmed znanih Dominikov v I. tisočletju ni imel posebnega kulta, došim je Κουζιζος veleslaven patrocinij.

⁶ Vaterland l. c. (Allerdreifeiertag ali pa großer Sonntag).

hrib in selo **Soboto**,¹ ki pa se dandanes krivo piše Sopote in pri Ptujju je vas Sobotinci, dandanes krivo: **Sobotincl**.² Zakaj so hribe po soboti imenovali, nam ni znano; pri nas taka imena s češkim izrazom sobotka za kres pač nimajo zveze.³ Ogrski znanstveniki trdijo da so po soboti poznamenovani kraji dobili ime, ker je bil tam v soboto tržni dan. Včasih bo pa tudi tako ime v zvezi s patrocinijem, kakor imamo na Kranjskem slavni srednjeveški božjipot sv. Sobote.⁴ Vseh po soboti imenovanih izvenštajerskih krajev poznamo 16 in sicer na Kranjskem 1, Hrvaškem 1, Ogorskem 7, N.-Avstr. 1, Moravskem 1, Češkem 4, Gališkem 1.

Po petku imenovanih krajev slučajno pri nas nimamo, pač pa imamo svoj **Podčetrtek** in svojo **Podsredo**. V Podsredi so v sredo hudodelce zaslišavali (zato nemško krajevo ime Hörberg), v četrtek pa so jih v Podčetrtku kaznovali s smrtjo (zato nemški Landsberg, ker so imeli tam deželsko ali krvno sodbo).⁵ Tako se glasi Kočevarjeva razlaga, ki skoro ženjalno spravlja v pragmatiško zvezo oboje slovenskih in oboje nemških imen in se je dandanes že udomačila med ljudstvom. Mi na to odgovarjamo: 1. Hörberg se piše v srednjem veku Herberch in Herberge, torej znači najbrž vsprejetišče, Landsberg pa pomeni pokrajinski grad, ki gleda, ki gospoduje čez pokrajino. Piper našteje še 28 gradov v razvalinah, ki imajo

¹ An der Zaubatt 1440, in der Zobodin 1459 (Zahn, ONB str. 468) im Sabbat ok. 1600 (Orožen, I, 601), in Saboth 1724 (Orožen, I, 111). Poleg pa gre pokvarjena oblika: Zambitt 1311; Zaubitt, Zambicht (Orožen, I, 111) in Zambiehl. Na hribu Sobota ležita cerkvi sv. Jakoba in sv. Lenarda, o prvi se dandanes piše, da je „in Sopote,“ o drugi pa, da je „in Zambiehl“ in vendar je podlaga obojnega imena — sobota, kakor je še pisal vizitator l. 1724.

² Zobotendorf 1322. (Zahn, ONB str. 468).

³ Napotnik, Imenopis konjiške nadžupnije, str. 34. Krek v Kresu I. 49 — 62.

⁴ Schumi, Archiv II, 169 in Valvasor, Ehre d. H. Kr. VIII str. 791. Sv. Sabbatia ali Sebastia je bila mučenica v Sremu. AASSBoll. 4. Jul. II, 6. Hrib pa se zove Sabatberg ali pa Bukov vrh.

⁵ Lapajnc, l. c. str. 304.

kot koren izraz Land- in 7 jih je Landesbergov.¹ S tem odpadeta za juridično tolmačenje oba nemška izraza, ostaneta le še slovenska. 2. V sredo ali pa četrtek se pa lahko marsikaj zgodi n. pr. utemeljitev kraja ali pravica imeti sejme te dni, ali pa dolžnost te dni robotati i. t. d.; čemu potem reči, da so Podsredčani imeli v sredo ravno sodni dan, Podčetrččani pa v četrtek in sicer v dobi, ko sta oba gradova imela istega gospodarja.² Tako tolmači le tisti, ki hoče od stare ženijalne razlage ohraniti to, kar se še ohraniti da. 3. Ne da se pa dognati, da bi bila oba gradova imela kedaj istega lastnika,³ pač pa je bil vsak izmed obeh gradov sedež deželške ali krvne sodnije in sicer Podsreda že v XIV. stol.,⁴ v Podčetrtek pa so prenesli krvno sodnijo iz Pilštanskega gradu. 4. Ker je sodnija v Podčetrtku približno šele iz nove dobe (pred l. 1542), bi sledilo, da Podčetrtek in Podsreda v srednjem veku nista imela slovenskih imen, kar je neverjetno. Iz sodnijskih razmer se torej naši krajevni imeni ne dasta izvajati. Zato sklepamo: 1. Da se pri poznamenovanju enega teh krajev niso ozirali na drugega, saj ležita daleč narazen in so precejšnje naselbine med njima; 2. da sta slovenski imeni — imeni naselbin, nemški pa — imeni gradov; 3. da sta slovenski imeni jako stari, morebiti starejši ko nemški; 4. da sta se kraja prvotno imenovala Sreda in Četrtek in šele pozneje s sestavljenkama s predlogom pod⁵ in 5. da se bo težko kedaj pojasnilo, zakaj so ta dva kraja imenovali po dveh dnevih v tednu.

¹ Piper, Burgenkunde, München 190., p: 658.

² Janisch, l. c. I p. 595.

³ Prim. Orožen, l. c. VI. str. 317 in 498.

⁴ Hist. Atlas der oest. Alpenländer. Erläuterungen z. Landesgerichts-Karte str. 48.

⁵ Na Ogrskem nahajamo več krajevnih imen „Sreda“, „Četrtek“. Nagl, Die geographische Namenskunde. Wien 1903 p. 16. — Videti je, da tukaj predlog „pod“ ne pomeni „sub“, ampak „in.“ Prim. Podsused = ad Zuzed (c. 1630), Podplat = am Plat (c. 1400), pod Sv. Nedelju (na Hvaru = pri Sv. N.), Napatak za kraj Pentek (Nagl l. c. p. 16), slednjič Podvino pri Laškem, ki ni pod vinogradi, ampak kvečemu nekda med vinogradi.

Z dnevnim imenom sredo je mogoče v zvezi tudi ime trga **Središče** (z istim obrazilom — išče, kakor Nedeljišče). To se nam zato zdi mogoče, ker medjimursko Središče Ogri zovejo Mura-Szerdahely (Mittwochsor) in ker je ravno v nekdanjem ozemlju panonskih Slovencev mnogo krajev, ki imajo imena dni v tednu.

Kolikor nam je znano, se cerkveni element še veliko premalo vpoštevava v razlagi krajevnih imen. Ne pride samo v poštev dokazati, da je ime cerkvenega izvira, glavno je, da se dožene, kedar so se taka imena dajala. Že iz zemljevidov je razvidno dejstvo, da je pretežna večina krajev z imeni tedenskih dni na zapadnem Ogerskem, torej na tleh nekdanjih panonskih Slovencev. Tu imamo Nedelje (Nedeljišče), Sobotice (pri Čakovcu, potem slavno mesto Sabaria in mesto Trnava i. t. d.), Petke, Četrte in Srede. Ako imamo Slovenci ravno na vzhodnem Štajerskem več sličnih imen, je to pač dokaz, da so nastala pod vplivom panonskoslovenskim in sicer v davno pretekli dobi.

Podsreda in Pôdčetrtek pomeni torej „v sredo“ (= Središče) in „v četrtek“ (= Csütörtök pri Požunu). Sicer pa so ta pomen čutili tudi tisti, ki so dali zgoraj navedeno juridično razlago.

Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev.

Izdaja besednega zaklada štajerskih Nemcev¹ me je napotila, da sem pregledal, koliko je slovanskega pri teh najbližjih naših nemških sosedih. Posledek te preiskave podajem na nastopnih straneh, ki naj bodo majhen prispevek v to, da se

¹ Steirischer Wortschatz als Ergänzung zu Schmellers bayerischem Wörterbuch gesammelt von Theodor Unger, für den Druck bearbeitet und herausgegeben von Dr. Ferdinand Khull. Graz 1903. Leuschner & Lubensky, Lex. 8° XXIV + 661. — 15 K.

To knjigo je sprejela nemška kritika zelo prijazno in ni ji, v kolikor je meni znano, očitala niti najmanjše pege. Pisatelj — sin znanega botanika Ungerja, torej slovanskega pokoljenjá — je umrl, preden je mogel prirediti svoj slovar za natisek, kar je po njegovi smrti storil profesor dr. Khull. Ta je, kakor pripoveduje v predgovoru, gledal pred vsem na to, da so se iz Ungerjeve zbirke izpustile besede, ki se v istem pomenu in isti obliki nahajajo že v bavarskem slovarju Schmellerjevem. Kako se je ob takem ravnanju mogla knjiga nazvati „Steirischer Wortschatz“, to mi je nedoumno; saj štajerski besedni zaklad obsega vendar tudi nalašč izpuščene besede! Ktere pa so te? Odkod naj vemo, ktero besedo v Ungerjevi zbirki je Khull izbrisal in ktera Schmellerjeva beseda se govori tudi v štajerskih Nemcih, ktera pa ne? Tako ravnanje je torej povsem nekritično in zasluži najhujšo obsodbo, ker nam je z njim zaprt vpogled v razširjenost takih besed. Izdatelj bi jih bil moral vsaj na kratko omeniti ter zavrniti na Schmellerja, če se je bal, da bi knjiga preveč narastla. Javnost je smela to zahtevati zlasti pri delu, v čegar podporo je prispevalo toliko mecenov — dunajska akademija znanosti, naučno ministrstvo, deželni zbor štajerski in štajerska hranilnica v Gradcu!

K sreči se izdatelj ni ravnal strogo po svojem načelu, kakor vse kaže; sicer bi bil moral namreč izpustiti: *Adel* 'jauche' (Schmeller I. 34), *Barch* 'verschnittenes männliches Schwein' (I. 268), *beigen* 'in Haufen übereinanderlegen' (I. 215), *Peunte* 'eingefriedeter vom Viehtrieb ausgeschlossener Platz' (I. 395), *Äst* 'Geschwür; Speise, Futter' (I. 157, sub *Aiß* in *Äss*), *Auf* 'uvula' (I. 42), *räppig* 'rüdlig' (II. 128) itd. (Omenjam, da navajam tu in povsod v nastopnem le po nekaj besed v podkrépo svojega mnenja in da mi ni bila naloga, zbrati vse primere, ki govore zanje.) — Mnogo besed ni sprejetih, ki bi jim gotovo bilo prostora v slovarju in jih tudi v Schmellerju ni našli. Nekterih pisatelj ali izdatelj nista poznala in zato je o njih molčati; toda čudim se, da manjka, če se je že ovčkovečil moderni *socifarb* 'rot', nekterih besed, ki so gotovo znane vsakemu Gradčanu, n. pr. tisti znameniti *Armenbeteiler*, ki skoraj dan

ščasoma zadela vrzel v znanosti o vzajemnem vplivanju Nemcev na Slované in Slovanov na Nemce; ta znanost je zlasti v zadnjem oziru precej zanemarjena, nekaj zato, ker niso nemškimi filologom (do prav malo izjem) znani slovanski jeziki, nekaj pa zato, ker se je s slovanske strani pristopalo k takim preiskavam preveč diletantično. Da sem jaz našel in prav objasnil

za dnm plaši po vseh graških listih, celo tistih, ki se bahajo, da pišejo „najboljšo“ nemščino; dalje pogrešam glagola *aushengen* „unterbrechen, aufhören: das Studieren auf einige Tage aushengen“ (odtod naš *pre-jenjati*), in tako tudi *schnapsen* „Sechsendsechzig spielen“.

Izdatelj izjavlja, da je dijalektske oblike, ker jih je bilo premalo in niso bile zapisane strogo znanstveno, prepisal v navadno knjižno nemščino. Če bi bilo to njegovo ravnanje pravo, potem bi bil moral tudi oblike, ki jih imajo besede v listinah, prav tako prepisati v knjižno nemščino. Saj so prav tako dijalektske in jih starost sama še ne bi ščitila! Edino pravo je, če se že hoče uvesti v slovar knjižna oblika, da se vsaj pristavi v oklepih tudi dijalektski zapis, pa bodi ta še tako pomanjkljiv, saj tudi znanstveni zapisovavci ne bo vselej zadel prave izreke. Kdo nam tudi more jamčiti, da je izdatelj res vse prav prepisal v „navadno“ nemščino? Meni se nikakor ne zdi, da je zadel povsod pravo. Vprašati namreč smemo, zakaj piše proti svojemu načelu: *Beerwünkel* za *Bärwünkel* (iz lat. *pervinca*, 60), *bedilt* namestu *bedielt* (59: seines bedillten [verstorbenen, auf die Diele, das Brett gelegten] Schwagers), *Packer* „Infanterist ohne Chargengrad“ (madž. *baka*) namestu *Backa* (43); *anschinden* „anhussen, anreizen“ nam. *anschünden* (25, prim. srgn. *schunden*, stgn. *scuntan* — *suntati*), *Ausreuter* „schlechtes Mehl, Mehlabfall als Viehfutter“ namestu *Ausreiter* 39, prim. srgn. *rlter* „Sieb, Reiter“ itd. K sreči in ne v škodo slovarju je izdatelj večkrat zapustila njegova težnja po knjižnih oblikah; prim. *Bomperl*, *Pomperl* „Erdapfel“ (103, iz *Bodenbirne*, prim. *Fletsbirne*, *Grundbirne*); *Heurrauch*, *Geheirrauch* (*Koarauch*) (239 iz *Höhenrauch*); *Brat* „Grund, Platz“ (106) nam. *Brelte* (*Braiten* arca, Schmeller I 370); *Türwogel* „Torwart“ (185) itd. Toliko glede sprejetega gradiva in ravnanja z njim.

Kako je postopal izdatelj glede na obdelavo tega gradiva? Tu je najprej pogledati, kako je sprejeto gradivo raztolmačil glede pomena posameznih besed. Da si mnogokrat ne ve pomagati, kadar je določiti pomen iz listin, tega mu nihče ne bo štel v greh. V nekterih primerih pa je stvar vendar tako rekoč na dlani. Pri besedi *Tirasch* 153 misli n. pr. da bo to „Jagdhund“ (to mnenje je pač zakrivil Bismarekov pes *Tiras*), toda že listinski izraz „ain Tirasch zum Wachtel fangen“ in, kar je isto, (184) „ein Düres auf die Rebhühner“ kaže, da je to frc. *tirasse* f. „das

vse v štajerski nemščini zdaj rabljene ali nekdanj znane besede, tega si seveda nikakor ne domišljam: v to je treba še mnogo iskanja in premišljevanja. Tiste besede, o katerih mi ni jasno, so-li izvirno slovanske ali nemške, sem del v oglate oklepe, pri drugih sem svoje dvojbe posebej izrečno navel. Sprejete so v spodnji zaznamek tudi take neslovanske besede iz jutro-

Streichnetz für das Federwild'. *Eisenbratze* (197) je „Handbretze, Handfessel“. *Kanariwerkelt* (377) je „Werkelt zum Vorleiern von Melodien, damit der Kanarienvogel sie nachsingen lerne“. Kaj je *Mitterling* (461), bi bil izdajatelj lahko izvedel iz „Lexera in Überfelderja: 1) „Insel im Flusse“ in 2) „ein in der Mitte zweier Grundstücke oder Wiesen liegender Grundstreifen“; slov. osrédok. *Korobe* f.: „Koroben und Feigen“ (405) so „Bockshörndel, Johannisbrot“, fre. *caroube*, ital. *carrube* iz arab. *charrob* itd. — Pri drugih besedah ni pomen razložen dovolj razločno in jasno. Tako mu je *ratschen* 488 „das r scharf aussprechen“ nam. „schnarrend (Züpfchen-r) aussprechen“, kakor so ga v zadnjih letih začele gojiti graške dame, zapeljane po izgovoru gledaliških igravcev iz severne Nemčije. Neštajerec nikdar ne bo vedel, zakaj se *Mariatrost* imenuje tista „Stellung im Kegelspiel, in der die beiden Flankenkegel (Bauern) allein stehen bleiben“; tu mora leksikograf navesti, da se tako imenuje po cerkvi Mariatrost pri Gradcu, ki ima dva stolpa. *Büxel* „Taschenmesser“ (105) se ne imenuje vsak nožič, ampak le tisti, ki je zakrivljen kakor divjega kozla (gamza) rog. *Landler* (zakaj ne po izdateljevem načelu *Ländler*?) je (426) med drugim „Bewohner des Landels“; kaj pa je na Štajerskem *Landel*, ni nikjer povedano, niti niso nikjer omenjeni tudi na Štajerskem dobro znani *Heans'n*. Celo graški *Fetsenmarkt* ni gledč dni in dobe, kedaj je, označen prav.

Mnoge navedbe pomena so tudi očitno preozke, nekatere preširoke, druge celo napačne. *Alberbroß* (14) ni „junger Zweig einer Pappel“, ampak tak „Sproß“. *Parapliewagen* se razlaga z „Wagen ohne Bedachung, (50); če pa je *Dach* „Regenschirm“ (134), potem je pač nasprotno res. *Mehlmesser* (456) je „beideter Beamter, der das Abmessen und Versteuern des Mehles besorgte“ (iz ktere listine se to sklepa?); jaz sem vedno slišal to besedo v pomenu „Mehlverkäufer, Mehlhändler, der am Platz den Kunden das Mehl zumißt“. Netočno je razložen tudi „*Koltmantsegen*“ z „Name eines Wetterscgens“ (403); ali nista sestavitelja slovarja nič slišala o „*Kulmonisegen*“? O njem je pisal vendar v graški „*Tagespost*“ znani štajerski etnograf K. Reiterer 1. 1897, v št. 132 (13. maja) v spisu „*Volksmedicamenten*“ ter povedal, da je to „ein Volksbüchlein, das jeden, der es trägt, schützt“. *Triesterstecken* se razlaga kot „Peitschenstiel aus *Zirbelholz*“; prav je „aus *Zürghelholz*“ (Celtis australis); nemška beseda *Triester* je iz *der* + *Rüster* „Ulme“; ulmus in cel-

vih jezikov, o katerih se dá v kolikor toliko dokazati ali vsaj po njih naturi slutiti, da so jih Nemcem iz turščine, arabščine ali perzijsčine posredovali na zadnji stopinji Slovani. Nekaj je tudi takih, ki jih ni najti v spodaj oeenjeni Ungerjevi knjigi; zakaj sem jih sprejel, je razvidno že iz naslova mojemu spisu.

tis spadata v isto rastlinsko družino, vsled česar sta se drevesi lahko pomešali. Omembe vredno za karakteristiko vsega dela je tudi oznamenilo besede *Porzunkeritag* kot 'Todestag der heil. Portiuncula' (104), kakor da bi sv. porejunkula bila kaka svetnica ženskega spola, ki je nekeje sveto živela in sveto umrla!

Po kakih načelih je raztolmačeno vse gradivo glede na njega postanek ali etimologijo, to ni povedano nikjer. Etimologija je zdaj navedena, zdaj zopet ne. Večinoma se zavrača na Schmellerjev, tu pa tam na Lexerjev (koroški) in na Grimmov slovar (DW.), toda ne povsod, kjer bi to pričakovali in bi se bilo lahko zgodilo, ne na škodo delu. Tako je pri *Arsch* 'Flußfahrzeug best. Form' opozoriti na Schmellerjev *Ürsch* 'Nach der kleinsten Gattung' in *Asch* (I. 168, 165). *Pepi* 'penis' (57) se razlaga, kar je nemogoče, 'aus der Verklärung von *Popper*, *Pöpperl*' ki pomenja 'Puppe, Tocke, kleines Kind, Euterbeule', nikdar pa ne 'penis'; to ni nikaka 'willkürliche Umgestaltung' navedenega *Pöpperl*, ampak čisto navadno ime *Pepi* 'Josef', kakor se ta ud imenuje tudi *Hans* (slov. janec) ali *Zebedaeus* (št. n. *Zebede* 644). *Gaggolori* 'Auglein', (übrtg.) *Kindehen*; *Augengläser* (263) je lat. *oculare* ali *ocularium*, prim. poljski *okulary*. *Forstat*, *Forstant* 'Name eines Kleiderstoffes' (248) je iz arab. *Fustât*, *Fostât* 'Name einer Vorstadt in Cairo' (mogoče po naslombi na *Vorstadt*, pa prim. tudi *fäsch* — *farsch*, *fäschieren* — *farschieren*). *Schmack* 'grünes Pulver von *Rhus coriaria*' bi bil moral izdatelj ločiti od *Schmack* 'Geschmack' ali vsaj zavrniti na *Somak*, *Sumak* (598). *Katembelwoche* 'zweite Woche in der Fasten' (372) je iz *Quatember* (quatuor tempora). Pri italijanskih in francoskih besedah je izdajatelj izvirnicu večasi navel, še večkrat pa ne, dasi je jasna. Predaleč bi nas zapeljalo, ko bi hoteli navesti vse primere, kjer bi bilo v tem oziru slovar popolniti. To bi napolnilo posebno razpravo, zato podamo le kopico tu pa tam po knjigi nabranih primerov:

Abschappen (Schülersprache) 'durchgehen, davonlaufen' (8), ital. *scappare*, ° *excappare* 'die Mönchskaputze ablegen'. *Balester* 'Armbrust' (46), it. *balestra*, *balistra*. *Parchet* f. 'Raubschiff' (50), it. *barchetta*. *Petesche* 'Fleckentyphus' (59), fre. *pétéchies*, it. *petecchie*. *Benne*, *Bendel* 'geflochtener Wagenkorb' (66, 65), it. *benna* (že Grimm DW. I. 1473). *Besetzen* pl. ('B. oder rothe flecklein zum färben', 73), pač it. *pessetta* 'Rosentuch'. *Poschan* 'einen P. haben = sich ein großes Ansehen zu

Da bo preiskovavecem lažje najti v spodaj podanem znamenku obravnavane besede, sem pridržal tisto abecedno razvrstitev, ki se je zavoljo južnonemškega izgovarjanja drži slovar Unger-Khullov. Ne razločujeta se potemtakem *b* in *p*, *d* in *t*, *f* in *v* na začetku in v sredi besed, in zategadelj je iskati

geben suchen⁴ 104), fr. *beau genre*. *Branzel* 'Armband' (109), it. *braccialetto* id. *Bresslerl* 'Art Rostbraten' (115), it. *braciola*, *bragiola*, ben. *brisiola*, *bresola*. *Pugnal* 'Name einer Waffe' (127), it. *pugnale*, 'Doleh'. *Dard*, *Tard* 'leichter Wurfspieß' (143), it. *dardo*. *Tortische*, *Torste*, *Fackel* (161), it. *torcia*. *Torkel* 'Pressc, Kelter' (162), it. *torcolo*. *Tornosoll* n. 'Name einer Arznei' (162), it. *tornasole* 'Sonnenblume'. *Tschorber* 'taubstummer Knabe' (179), it. *sordo* 'taub' (s konson. disimilacij). *Dunse* 'diekes aufgedunsenes Frauenzimmer' (183), it. *donsella* 'Fräulein'. *Türsch* 'verdorrter Baum' (185), it. *torso*, lat. *thyrsus* 'Strunk, Strumpf' (= Turse, Durse), inorda z naslombo na *dürr*, prim. *Durrke*, *Dürcke* v istem pomenu. *Fahrtel*, *Fartel* 'kleine Ladung, kleine Last' (209), it. *fardello*. *Vaschelle* 'Art kleiner Meerschiffe' (212), it. *vascello*. *Figoni* m. 'große Leimspindel' (234), it. *vergone*. *Fulte* 'Warengewölbe' (258) it. *volta*, *volto* 'Gewölbe'. *Fum*, *Fumer* 'eitle Einbildung, Hochmut, Aufgeblasenheit, Stolz' (258), it. *fumo*; uomo *fumoso* 'altiero, superbo'. *Furchgabel* je pač 'Ofengabel' (*burkije*) (259), it. *furca*, *forca*. *Fussin* f. 'Hammerwerk' (261), it. *fucina*, ben. *fusina* (slov. *fužina*). *Gatse* 'Sehöpfkelle, Sehöpfgeschirr' (262), it. *cassa*, *cassuola*. *Garwagen* in *Kartwagen* 'zweirädiger karrenartiger Wagen' (268), it. *carro*. *Gula*, *Gulas* f., *Guli* m. 'Narrenspange': 'einem die Gula zeigen = Feige zeigen, Schimpfwort' (313), it. *culo* 'Hinterer'; *mostrar il culo* eine der ärgsten Beschimpfungen. *Fustakor*, *Fustikor* 'langer, gestickter Überrock' (371), it. *giustacuore*. *Kapért*, *Kopért* f. 'Überdecke über ein Bett' (372), it. *coperta*. *Kanse* 'Hohlmaß für Wein und Getreide' (377), it. *conso* (*congius*). *Korazin* 'Mittelding zwischen Harnisch und Stoffwams' (405), it. *corassina* 'Kürass'. *Korda*: 'in die Korda nehmen, in scharfe Zucht nehmen' (404), it. *corda* 'Strick', torej takorekoč privezati koga. *Kurtalatsch* 'Kneif' (421) ni *coltellaccio*, ampak *cortellaccio*. *Lustrin* 'Art Modestoffes im 18. Jahrh.' (445), it. *lustrino* 'Art seidenen Zeuges'. *Mantschari* f. n. 'Essen, Verköstigung, Mittagmahl' (448), it. *il mangiare*. *Mangári* adv. 'meinetwegen, alles eins' (448), it. *màgari*. *Medal* 'Halsgehänge' (455), it. *medaglia*, bch. *medaja*. *Meselan*, *Mesulan* 'Linzerzeug, auch für Moussélin' (459), it. *mezza lana* 'buccherame, acellana' (slov. *mezlan*); za *moussélin* se rabi *Meselan* samo vsled narodne etimologije. *Mintel* 'Kinn' (462), it. *mento*, 'Kinn'. *Mischkulanz* 'Mischung, Gemisch' (463), it. *mescolanza*. *Netta* adv. 'genau, gerade' (475), it. *netto* 'just'. *Ohrwuckel* 'Ohrring im Gegensatz zum

besed s *p*, *t*, *v* tam, kjer bi stale, ako bi se namestu teh samoglasnikov sploh pisalo v nemščini le *b*, *d* in *f*.

* * *

Aba f. (st. j.) ‚Name eines groben weißen Tuches, pannus thessalonicus‘ (Unger 1); *Haba* f. ‚Name eines Stoffes‘ (Unger 316). — Beseda je znana vsem vzhodnoevropskim je-

Ohrgehänge‘ (484), fre. *boucle d'oreille* ‚Ohrring‘. *Sappel* ‚Häcke ohne Schneide mit Spitze‘ (514), it. *sappa*. *Scheia*, *Scheicha* ‚Art wälschen Tuches‘ (535), it. *saja* ‚Sarsehe‘. *Stratzen* f. pl. ‚Hader, Zotten‘ (581), it. *straccio*, ben. *strasse*. *Straun* ‚männliches Schaf, kastrierter Widder, dummer Mensch‘ (582), it. *castrone* id. *Stufat* m. n. ‚gedünsteter Lendenbraten vom Rind, gedämpftes Rindfleisch‘ (537), it. *stufato*. *Stuff* ‚abgespannt, gleichgiltig, stumpfsinnig‘ (587), it. *stufo*. *Skatel* ‚Schachtel‘ (597); it. *scatola*. *Skatelle*, *Skutelle* ‚Schale, Schüssel‘ (597), it. *scodella* (lat. *scutella*). *Skandelet* ‚Wärmepfanne‘ (597), it. *scaldaletti*. *Urn* (Ürn) ‚altes Maß für Flüssigkeiten‘ (612); *orna* (lat. *urna*). *Wif*, *wiff* ‚aufgeweckten Sinnes, munter, lebhaft‘ (633), it. *vivo*. *Zappe* ‚Art Stechschaufel‘ (641), it. *zappa*, prim. zgoraj *Sappel*.

Knjigi Unger-Khullovi je treba še nekaj pripomniti. Često manjkajo navedbe, kje je sicer v slovarju kakā sorodna beseda ali oblika. Tako bi se moralo pri *Zigret* ‚Abort‘ (651) zavriniti na *Secrét* (592), pri *Barch* na *Bork* (104, ital. *porco*), pri *Wisatz*, *Wisag* na *Posatz*, *Pusatz* (104). Tudi bi bilo tu pa tam še zavriniti na Schmellerja, kjer nahajamo isto besedo, dasi ne v prav enaki obliki, n. p. pri *Ropfen* ‚Räude‘ (506) na *Räpfen* (II. 131). Pri nekterih glagolih je pripisano po pomoti ‚schw. Z.‘, n. p. *abreiten* ‚wegfliegen‘, saj se vendar pravi ‚der Auerhahn ist abgeritten‘. Tudi spol ni povsod določen prav: *Pint* n. p. je masc. in ne fem. (prim. slov. *pinč*). Nekteri akcenti, katerih je sploh le malo, potem tiste pike pred iskalnimi besedami, ktere kažejo, da je dotična beseda redka ali malo znana, niso vselej prav postavljene. *Maskéra* n. p. je napak na mestu *Máskera* (482), sicer bi se moralo povdarjati tudi **Aláskér* in **máskérn*. Beseda *Paten* (43) ‚Tuchleisten über den Rocktaschen‘ ni tako neznana, kakor bi se sodilo po pristavljeni piki; poznajo jo tako Štajerci (kajpada ne ves nemški narod, pač pa vsi krojači), kakor tudi Avstrijci, in bere se celo v državnem zakoniku. Pomeni včasih niso navedeni v redu, kakor so se očitno razvili: tako bi bilo pri besedi *Übertan* (601) postaviti na prvo mesto to, kar je pod št. 2 (‚Überwurf, Übertuch‘) potem pa še-le, kar stoji zdaj pod št. 1 (‚Leinwand, die über den Körper eines Verstorbenen gelegt wird‘).

Iz navedenega se razvidi, da ta slovar gledé kritičnosti ni na tisti stopinji, kakor štirideset let pred njim objavljeni koroški slovar Lexerjev ali tirolski Schöpfov. V koliko je kriv pomanjkljivosti njegov oča, v ko-

zikom v istih oblikah *aba*, *haba*, ki ju vsi imajo iz turščine, oziroma arabščine: *aba* 'grober Wollenstoff, Wollentuch, Mantel daraus' (Miklosich, Türkisch I. 5, Nachtr. I. 1, II. 71). Južnonemškim narečjem beseda sicer ni znana, v knjižno nemščino pa je pač prišla po drugi poti (potopisih in enakih spisih) ter se rabi le v oznamenilo neke arabske robe in obleke.

Anze (*Anasn*, *Änsn*) f. pomenja isto, kar sestavljenka *Ansdeichsel* 'Gabeldeichsel bei einspännigen Wagen'; druge sestavljenke so: *Ansenfuhre* 'Fuhrwerk mit Anzendeichsel'; *Ansengatter* 'Sammelausdruck für die beiden Deichselstangen bei einem zweirädigen Wagen'; *Anzenstänger* 'Anzengabeln';

liko izdatelj, ni mogoče določiti. Prestrogo seveda takih knjig, zlasti če so posmrtni, ne smemo soditi. Miklosich je večkrat rekel, da je 'vsak leksikograf velik grešnik', toda taki 'grešniki' so znanosti potrebni, in pohvaliti jih je že zato, da so imeli toliko poguma in vstrajnosti, 'grešiti' za znanost. Tudi navedena knjiga bo torej dobro došla vsem preiskovavcem, in to ne samo nemškimi filologom, — doslej nimajo ti niti enega dijalektološkega spisa o katerikoli nemškoštajerskem narečju, kar je več kot čudno znamenje 'živega' zanimanja za domači jezik pri naših sosedih — ampak tudi slavistom, ki najdejo v njem mnogo prelepe tvarine v razjasnilo svojega jezikovnega zaklada. Nedavno je vprašal Gartner v spisu 'Fremdes im Wortschatz der Wiener Mundart' (Zeitsch. f. hochd. Mundarten III, 1902, 151), ko je obravnaval besedo *promtsn*: 'welche Sprache hat die Lautform *pro-* geliefert?' Št.-n. oblika *Braunminze* mu dá odgovor na to vprašanje. Schuchardt (Slawod. 61) je smatral *brennte* v imenu *Brennte Gasse* (spalena ulica) za nekak čehizem, toda št.-n. *Hausbrennter* (scil. Schnaps, Unger 332) in enake tvorbe kažejo, da že Nemci sami delajo ta particip brez *ge-*, ki odpada pač po fonetičnem potu.

Tudi za primerjajočo semantologijo bo našel filolog tu mnogo tvarine. Prim. n. p. *Ansprechen* (3. 'der Vater bemühte sich dem Kind die Gesundheit zu erlangen mit Ansprechen und Wahrsagen' 24), slov. *urok*, *zagovor*; *Verweist* 'Schmalz' (228, bolj knjižno *Verweist*, prim. Lexer 254), se strinja z našim *sabela*, *obela*, ker se je belilo z mlekom; *Hackert* 'in Kübeln oder kleinen Bottichen oder großen Geschirren eingelegter, zerschnittener Speck' (318), slov. *sáseka*; *begasten* 'als Gast aufnehmen, mit Speise und Trank versehen' (60, že Grimm DW. I. 1278), slov. *pogostiti*; *Pfaffenhode* 'Euonymus europaeus' (73), sbh. *popova muda*, č. *popovo moudl*, *Aristolochia clematitis*, *Colchicum*; *Platanthera bifolia*; *pirchig* 'schmutzig' (85), slov. *bresast*, *breškast*, *bresa* 'ime kravi'; *Arschkitzel* 'Hagebutte' (29), slov. *srbevka*, *srboritka*, fr. *gratecul*; *Bettseichel* 'Löwenzahn' (58), fr. *pissenlit* itd.

Ansenwagen, Answagen 'einspänniger, (oft) schmalspuriger Wagen mit Anzdeichsel'; *Anshaken* 'der die Anzen verbindende Haken' (Unger. 26). Mimo *Anze* je kot štajersko-nemški, za- beleženo tudi še *Fanze* 'einfaches Wagengespann, bei dem das Zugtier in einer Gabel und nicht an der Deichsel läuft' (Unger 363) in *Ainetsen* („die Ainetzen oder Gabel“, Unger 193 sub Einetzen.) Drüge sestavljenke so: *Rossanze, Rossjanze* (Unger 510) in *Ochsenanze* (Unger 481). — Nemea Schmeller in Lexer sta hotela razlagati besedo iz nemškega *ans* 'Balken'. Da je pa nemška beseda iz slovanščine, so spoznali že drugi: Jarnik gledé kor.-tirolske *Änsen, Anaze* (v koroščini po Lexerju 7, 8 *anize*, v listinah *anitsen*) (Kres IV. 266); obeh besed skupnost je znana tudi Castelliju, Wörterbuch der Mundart unter der Enns 52 in 56, kjer piše: „*Anisn, Ansn*, wend. *ojnise*“, resp. „*ojnisa*“; to hoče spraviti v zvezo s staron. *einnis* 'mitten', kar pa je prevzel iz Popoviča (Unters. v. Meere 297: „wend. *woinza*“); to je omenil potem tudi Schmeller v „Bayrisches Wörterbuch“ I. 117: *Änsen, Äns (Ans, Ens)* 'Gabeldeichsel für ein einzelnes Zugvieh; eigentlich jede der beiden Stangen einer Deichsel'. Tudi Schuehardt (Slawodeutsches 68) in Miklosich (Et. Wtb. 220) mislita enako, toda iz njunih besed se ne da določiti, menita li, da je beseda iz slovenščine ali da je iz češčine, kjer imamo v istem pomenu prav tako *ojnice* f. sg. Štajerska fraza *über die Ansen schlagen* 'untreu in der Ehe werden' in slovenska *iz ojníc skočiti, čres ojnice skakati, iz ojníc stopati, ojnice prestopati* kaže vsaj za alpske Nemce na slovenski izvir; v bavarsčino je mogla beseda priti kajpada tudi iz Čehov. V bavarskem lesu se govori tudi *Geisn* 'einfache Deichsel für ein Pferd' (Schmeller I. 928) in Tirolci poznajo *ämse* 'Deichsel' (Pustertal, Schöpf, Tirol. Idiot. 13), Švabi pa *äns*. K slovenskemu *ojnice* vtegne spadati tudi temna nemška beseda, ki jo nahajamo v staropruskem slovarčku elbinskem (Berneker, Die altpreuss. Sprache 239) 311 „*Eunitze seaydy*“, kar popravlja izdatelj v *staydy*; Kluge (Indogerm. Forsch. XXI. 359) misli sicer, da je za *Eunitze* brati *Emmice*.

(*Emeß, Emits, Emeß*, Joehring, Grimm III. 419), kar je pak težko odločiti.

Asperl n. 'kleinste türkische Silbermünze (16. und 17. Jahrh.)' (Unger 29). — Besedo so Nemeem posredovali pač južni Slovani: sbh. *aspra, asprica* 'türkisches Silbergeld', nemam *aspre* 'ich habe kein Geld'; slov. *jaspra* f. in *jašper* 'der Asper' iz turšk. *aspré* od grškega *ἀσπρον* 'weißes Geld, Silbergeld' (Miklosich, Türk. II. 77); primerjaj slov. *belič*, ki je sprva tudi bil le srebrn. denar.

Auer m. 'Ahorn' (Unt.- u. Ostst.), tudi v obliki *Fauer* (Unger 30, 303). — Beseda je, kakor spričuje *au*, iz slovanščine in to iz našega jezika; tudi pri slovenskih Štajerih se je končnica *or* prevrgla v *ar, er*: *javer* (prim. Enu mala besediše 19), odtod imc *Javernik* za *Javornik*. Mi sami imamo seveda besedo iz nemščine in štaj. Nemece jo je torej od nas vzel le nazaj. V našem *javor* ne stoji *v* za nemški *h* (iz *k*, prim. lat. *acer*), ampak zapira le zev med *a* in *o*, ker je iz *ahor*- (ngn. *ahorn*) nastalo pri nas najprej **aor*—. Lit. *ja~voras, jo~varas, o~varas* je iz slovanščine (Brückner, Die slav. Fremdw. 87), *aornas* pa naravnost iz nemščine. Knjižni nemški *Ahorn* se glasi v štaj. nemščini *Achen*, adj. *achern* (Unger 11).

Pabian m. (st. j.) 'Überdecke für Betten' (v inv. 16. stol., Unger 42). — To stoji pač za *Pablan*; s tem je primerjati gr. *πάπλωμα* 'Baumwolldecke, Bettdecke mit Baumwolle gestopft' iz *ἐπάπλωμα*, kar je po posredovanju Hrvatov ali Srbov (*paplan, pablon, poplun*), morda kajkavcev (*poplun, paplan, pablon*), prešlo tudi k Nemeem, od prvih tudi k Madžarjem in dalje celo v češčino (Miklosich, Türk., Nachtr. II. 15 *pupla*).

Patschen, Potschen f. pl. 'Schuhe aus Zeug oder Filz', *Patschenstiefel* 'Filzstiefel' (Unger 44). — Iz romanščine (ital. *pappuccia, babbuccia*, fre. *babouches*) nemška beseda ne more biti, ker ima nemščina od tam le svoje *Paputsche*, kakor kaže akcent. Posredovati so jim morali besedo le Srbi ali Hrvati ali pa Čehi ali Madžarji, ker se le iz naglaševanja teh

narodov dá razložiti haplologična skrajšba brez sile: *Pä-putschen* (prim. bav. *Päpotschen*, v bav. lesu *Pawótschen*, Stubenschuhe ohne Absätze und ohne Band oder Schnallen, Schmeller I. 399), *Patschen*; prim. č. *papuče*, sbh. *pāpuč* in *pāpuča*, madž. *papucs*. Beseda sama je tudi v teh jezikih tujka, prišla iz turšk.-perz. *papuš*, *papudž*. Koštiál (Slovanski življi v nemškem besednem zakladu, program II. gimn. v Ljubljani 1901, str. 24) izvaja nemško besedo iz č. *bác*, *bačkory* ter se sklicuje na Schuchardta (Sld. 65); toda te češke in podobne druge besede (kakor p. *bacsmag*) so pač le pospeševale razvoj haplogije, če so sploh tu prihajale v poštev in ni mariveč vplival na to bolj nemški onomatopoeični glagol *patschen*. Št.-n. *Botschger* 'Opanken' (Unger 99) je naravnost iz madž. *bocskor* 'Bundschuh, Riemenschuh' in ne iz slovanščine (č. *bačkory*).

Bager, *Pager* m., 'der Pfeifenrückstand' (Ostst., Unger 45). — Beseda je gotovo madž. *bagó* 'der Polak, Philister, der Überrest in einer nicht ausgerauchten Tabakspfeife'. Prememba madž. končnice v *er*, če se res tako govori, pa more sloneti samo na slov., iz madžarščine izposojenem *baga* 'Tabakspfeifensaft' (na Štaj., Dol.). Ločiti pa je nasproti Pletersniku s. v. naš *baga* od sbh. *baga* 'eine Pferdekrankheit: Mauke, Fußgalle, Struppe', tudi 'Skrofeln', ker je to iz turšk. *baga* 'Frosch'; take bolezni se namreč pogostoma imenujejo z imenom 'žabe' ali 'krote' (prim. slov. č. *žába*, n. *Frosch*...). Iz tega *baga* je izpeljan sbh. *bāgav* 'claudus', *bagljav* in *bagljiv*.

Palsen, *Paisen* pl. t. '1—1½ Schuh dicke Hanf- und Flachsbüschel'; dim. *Paisel* in *Paissel*. (Obst., Unger 46); kor.-n. *Påasn* 'ein Bünd Flachses'; prim. tudi *Pisn*, *Bissen* 'Büschel, Bündel, Bund meist aus Garben ausgedroschenem Strohes bestehend' (Überfeldcr 56, 45; ločiti pak je a *Poisl* 'ein wenig, ein Bisschen' iz ital. *posa*). — Beseda je slov. *porvésno* n. 'der zusammengedrehte Bund geheckelten Spinnhaares, die Reiste', *povésno* detelje 'ein Bündel Klee'; *porvésma* f. 'povesmo'. Končnico *-ma* zamenjuje rada končnica

nb (prim. *pesma* in *pesen*, *basma* in *basen*); tako se je isto zgodilo pač tudi tukaj. Češčina pozna namreč poleg *pověsno* tudi *pověšen* ‚Handvoll Flachs oder Hanf, die Riste‘; prim. dalje tudi bolg. *veslo* ‚Bund‘. Iz zloga *ve* (*ve*) se je razvil, ko je intervokalni *v* onemel, najprej *i*, potem *z*; za *o* imamo kakor sicer mnogokrat *a*. O slovanskih besedah prim. Miklosich, Et. Wtb. 56 d.

Bulda f. ‚Stock mit eisernem Hammer‘ (Unger 46). — Slov. *balta* (Valvasor pripoveduje, da so jo vselej nosili Čiči), sbh. *balta* itd. v vseh slovanskih jezikih, ki imajo to besedo od Turkov (Miklosich, Türk. I. 20). Že ta svari v rečenem delu (Nachtr. II. 82 s. *barta*), da se naša beseda ne sme pomešavati z n. *Barte*, kar se je zgodilo tudi v Ungerju 50, kjer se št.-n. *Balte* (*Palte*) razlaga kot postranska oblika besede n. *Barte* (*Parschn*) ‚Hacke, Haue‘. Turščina ima namreč besedo iz orijentalnih jezikov in kot podstava se navaja babil.-asir. *pilakku*, sum. *balag* ‚Beil‘, g. *πελακος* ‚Axt‘ (Prellwitz, Etym. Wtb.² 358).

Panterbrücken f. ‚die auf den Bodenraum der Scheune führende Rampe‘ (ok. Ljubigosta [Ligist]). Koroški Nemei poznajo „*Pater*“, der obere Teil in Scheunen, wohin das Getreide schichtenweise gelegt wird (im Mölltate *Prater*)“ (Überfelder 35); das *Gepatter* ‚Tennendecke‘ Jarnik 234, kar hoče Schmeller I. 300 spravlja v zvezo z *battern* ‚oft schlagen, schlägeln, prügeln‘; pa če bi to bilo res, potem bi bila beseda italijanska, ker je *battern* iz ital. *battere*. — Koroški *Pater* ni nič drugega kot naš slov. *peter* ‚der Dachboden in der Scheune oder Getreideharpfe; der Oberboden; der Seitenboden im Weinpreßgebäude; eine Stelage, ein Gerüst im Stalle oder auf der Tenne; na *petru* ‚auf dem Boden‘. Da je *Panterbrücke* v zvezi s tem, je spoznal samostojno kolega Murko, ki mi jo je prijavil. Slovenščina ima še druge oblike *pître* ‚ein Brettergerüst zum Aufbewahren von Stroh oder Heu in Stallungen, Scheunen‘; stosl. *petro* ‚launar‘; sbh. *petar*, *-tra*, u Crnoj gori: gore pod krovom u svake zgrade, gdje nema tavana od dasaka, nego je n. p. od

ljese (dolje je pod, više poda petro, a pod podom konoba, a u Brdima izba); č. *patro*, *pátro* 'Grindel, Gerüst, Scheuergest, Bühne, Decke, Stock, Stockwerk'; p. *pietro*, *piatro* 'Stockwerk, Stube'; mlr. *pjatro* poleg *pl'ontro*, ki je vzeto iz poljščine, vr. *pjater*, *pjatra* 'Balkon'. Zgodaj, ker je razširjen na več kajpada zapadnoslovanskih narečij, je nastopil po asimilaciji na nastopni *r* nov *r* za začetnim *p*: č. *pátra* = *patra* 'Dachgeschoß, Hühnersteige, Geflügelstange'; gs. *pátr* 'Balken in der Scheune', p. *spršetr* 'Scheune', kaš. *pršeter*; iz poljščine je mlr. *prsanter* 'nebo vo rtu'. Koroška druga oblika *Prater* kaže, da je tudi slovenščina imela kedaj poleg *peter* tudi **preter*. Taka oblika se je govorila tudi v polabščini: *pro-trü* in poleg te z obširnejšo asimilacijo *pro-tpriü* 'Gebälke in der Scheune, Heuboden' (Schleicher, Polabisch 162). Ker nahajamo *r* za začetnim *p* zlasti v tistih jezikih, ki poznajo *bratr*, bi vtegnil kdo pripisovati asimilacijo vplivu te besede, toda temu nasprotuje polabščina s svojim *brot*. Na vpliv n. *Breten*, *Breden* m. 'großer Balken, Raum über der Tenne zum Auflegen der Garben' (Unger 112) tudi ni misliti, ker ta beseda menda ni znana nemškim sosedom nekdanjih Polabanov (spada pa k n. *Brett*, prim. *Ösen*, *Äsen*, *Dielen* in *Tafel*, ki se rabijo v pomenu 'Balken', oz. 'Brett', [v. pluralu] pa v pomenu 'Raum über der Scheune': prvotne deske so bile le obsekani ali obtesani hlodi).

Panzen v. 'liegend schlafen, ruhen, ausruhen' (Obst., Unger 49); *heidelpansen* 'in der Wiege liegen' (Obst., Unger 336). — Beseda vtegne pač biti naš *spanec* 'Schlaf', *spančati*, *spančkati* 'schlafen' (v otročjem govoru); začetni *s* je izgubila pač vsled sestave z *aus*:- sieh *ausspanzen 'sich ausschlafen, satt schlafen'. Sestavljenka *heidelpansen* izraža pomen spanja dvojno, ako je *heidein*, *heidel* res grški εἶδεν, kakor se večkrat trdi.

Paripel pl. Unger 51 ne ve, kaj naj bi beseda pomenjala. Dotično mesto v listini slove: „zwei Paripel werden neben den Pferden im Stalle des Stiftes Reun gehalten (1544)“. Očividno imamo tu opraviti z besedo *parip*, ki se nahaja v

nekterih slovanskih jezikih: slov. kajk. *parip* 'equus communis equitabilis', *paripeć* 'equellus' (Habdellis); sbh. *parip* 'Wallach', zdaj pa tudi 'navaden konj' nasproti *at* 'arabski konj'; slovaški *parip*, enako rum. *parip*, madž. *paripa* 'Reitpferd', 'Wallach', (iz zadnjega mlr. *paripa*, p. *parepa*); ng. *παρίπι* 'kleines Pferd', 'Klepper' iz g. *παρίππος*, pravzaprav 'Nebenpferd', v pozni lat. *parhippus*, narejeno enako kakor *paraveredus* 'Nebenroß' iz česar je n. 'Pferd', ital. palafreno itd. Torej je n. *Paripel* razlagati z 'Reitpferd', 'Klepper'.

Bassel n. 'einstrophiges Liedchen, beim Tanze erfunden und gesungen' (Unger 53); tudi na Gorenjem Avstrijskem v Mühlkreisu *Basseln* 'Liedchen beim Tanz' (Schmeller I. 286). — Beseda je v zvezi s slovanskim *basnъ*, 'Fabel', 'Gedicht', 'Lied'; slov. *basen*, *basma*, sbh. *basan*, *basma*, č. *báseň* 'Er-dichtung', 'Fabel', 'Gedicht'; prim. še slov. *basen* 'erdichtete Erzählung', 'etwas Erdichtetes'. Tako so te pesmi imenovane, ker se zmišljujejo sproti. Kakor so iz *brusna* (se. jagoda) napravili Nemei *Preissel*-beere, tako se je isto zgodilo z besedo *basn-*; posredujoča oblika je bila bržkone *bassn* * iz *bässnlin*, kar je dalo dalje * *basll*, *bassl*.

Pass f. 'die Lauer, Erwartung': auf der *Pass* sein 'auf der Lauer liegen'; *Passer* m. 'Scherge' (Unger 53.), pri Schmellerju *Passerer* (I. 409); *passen* 'lauern', 'erwarten', 'achthaben'. Kluge hoče razlagati zadnjo besedo iz nizoz. *passen*, toda kako jo je razložiti v nizozemščini? Tje je vendar prišla iz nemščine in ne iz fre. *passer* 'vorübergehen', 'vorbeilassen', 'durchlassen': kdor preži, ta vendar ne gré sam mimo, niti ne pušča mimo, ampak je njegovo dejanje ravno nasprotno. Dalje ni pozabiti, da je *passen* v nemščini prvotno, *Pass* pa še le iz tega izpeljano. Če bi to bil izprva res francoski izraz, bi vendar tudi v francoščini že pričačovali pomen 'lauern', in če tega ne, vsaj 'erwarten'. Vsem težavam pridemo v okom, ako izvajamo besedo iz slovanskih jezikov ter jo enačimo slovan-skemu *pasti* 'spähen', kar je namignil že nemški filolog, ki mu ga ni kmalu para, Schmeller I. 409. Prim. zastran pomena:

slov. *pasti* ,auszuspähen suchen, belauern, beobachten': tako dolgo ga je pasel, da ga je izpasel ,er gab so lange Obacht auf ihn; bis er ihn ertappte', zajca pasti ,auf einen Hasen lauern'; gs. *pasć* někoho ,jemangen hüten, beobachten, bespionieren', *paseř* ,Hüter, Hirt'; č. *pásti, pásati* ,acht geben, hüten, schützen', *pásti* po kom ,čhati, čikati naň, aufpassen: po mně pasou, toť vim ,man lauert mir auf' (pri Komenskem); mhr. *pasty* očima ,sieh scharf umsehen'; r. *zapasat's* ,vorsehen'. Slovanske besede so sorodne z latinskim *specio*, gr. *σπεύωμαι* ,spähen', *σπεύω*, *σπεύψ* (z metatezo konsonantov), stind. *spācati, paçyati* ,er sieht', alb. *paš* ,ich sah'. Zadnji samoglasnik korena se more glasiti v slovanščini tudi *z* (iz *g'*): *pasiti* ,achtgeben'. — Beseda *passen* ,achtgeben' se je razširila daleč v Nemce in je prešla v knjižno nemščino. Na Pruskem poznajo *passen* popolnoma v slov. pomenu ,nerken, aufmerken' in rabijo v opozarjanje zvezo: *Pass Achtung!* To je kakor *heidelpansen* ali *lintwurm* čisto navadni *εν δια δούλιον*. V pomenu ,beim Spiele passen' pak je beseda res francoska, ker ima pomen ,das Spiel an sich vorbei lassen'; poljščina in ruščina sta tu prevzeli tujko *pasować*, češčina in gorenja srbščina pa sta tujko naslonili na domači glagol *pásti (pasć)*, kukor da bi hoteli videti v nji le pomen ,gledati, toda ne igrati'.

Pastuch m. ,Wallachpferd, Wallach'. — Da je beseda „aus dem Windisehen“, je opazil že Unger-Khull 53; slov. *pastuh* ,Hengst' (*pajstuh* ,hartnäckiger Mensch'), stesl. *pastuchъ* ,θηλοπρηνής', kar spravlja Miklosieh v zvezo s sbh. *pase'se* ,coitum appetit (de equa)', *opasti* ,bespringen' p. *pastwić* się ,furere', vse pod navadno besedo *pasti* ,weiden, hüten, lauern' (Lët. Wtb. 233 a). Toda naše *pastuchъ* je ločiti od *pastuchъ* ,pastor' in beseda je pač v zvezi z lat. *pēnis* (iz *pesnis*), g. *πῶς, πῶσθῃ* ,membrum virile', stind. *pāsas*, stgn. *fasel* ,foetus, proles', *fasell* ,penis', sgn. *vaselrint* ,Zuchtstier' od idg. korena **pes-* *pōs*, s katerim je paralelen istega pomena koren **peis-* č. *opeška* ,praeputium', *peskij, opeslj* ,schändlich, schamlos', *pichovij* ,Hengst', *péchúr* ,uterus' (Walde 458).

Petak m. „Name einer alten venetianischen Münze im Werte von 1 Kreuzer; das Patent von 1578 verbot sie; doppelte Petaken erwähnt das Patent von 1638, schwarze Petaken das von 1606“ (Unger 57). — Najsi je tudi bil denar benečanski, ime *petak* je dobil še le v Slovencih, kjer je pač bil v obhodu ali je zamenil drugi domač denar; znano je, da Slovenci in Slovani sploh s končnico *ak* delajo imena za denar iz števnikov. Haddelič ima *petak* „quinarius“ in tudi pozneje še pomenja to ime „Fünfer, Fünfkreuzerstück“, in celo „Fünfguldenstück“. Prim. še *petak* „die Abgabe von dem am Kirchthore verkauften Gebäck“ (Časopis za zgod. IV. 224), ker je ta davščina znašala en „petak“.

Petsche f. 1. „Kopftuch der Weiber, Frauenhut, Haube, Schleier“. Že Unger-Khull 59 kaže na slovenski izvir: „In Krain heißt das Haupttuch der Frauen *pešha*“. V slovenščino je prišla *peča* iz ital. *pezza* (Miklosich, Fdw.) Neposredno iz italijanščine imajo koroški Nemci svoj. *pessen* „ein großes Stück, Pack“, *peisse* „gefüllter Getreide- oder Mehlsack“. — 2. „getrocknete Birne“ (Unger 59); *Petscheten* „gebratene Rüben“, (Lexer 23, ki prim. bav. *Beßlein*, strgn. *bioza*, lat. *beta*). Iz slov. *pečena* (se. hruška), *pečka* „gebratene Rübe“ (prim. Trstenjak Krës III. 113: *pečetina*, kor.-n. *Petschetn*). „Literarno“ nemško obliko „*Petsche*“, ki sta jo besedi dala še le izdatelja štaj.-n. slovarja, je presojati enako, kakor obliko *Fause* iz *jušina* namesto *Fausen*; končnico *en* sta namreč izdatelja štela za končnico slabe deklinacije, v tem ko je v resnici del sufiksa (-*ena*). Česčina pozna *pecen* „hruška“ (Kott VII. 210).

Petschnigg fem.? „ $\frac{2}{3}$ tel theile Sackhzehend oder sogenannte Petschnigg in Golldorf bei Pettau“ (1757, Unger 59). — Oblika ne kaže, da bi to bil femininum, toda sicer tvorba ni jasna, ker ni naveden pomen. Če je to res „Sackhzehend“, more biti v zvezi s *peisse* „ein gefüllter Getreide- oder Mehlsack“, o čemer glej besedo *Petsche* 1, pa tudi z *beč* „Pfennig“.

Petschter f. „Siegelabdruck, Siegel, Petschatt“; odtod *Petschiergraber* in *Petschierstecher* (Unger 59). — Beseda

je slovanskega korena in sicer deverbativ, izveden iz n. glagola *petschieren* 'pečatiti'. Da bi bil v tem nemškem glagolu izpal *at*, slovanske besede *pečat*, na to ni misliti. Tu je gotovo bila vmes narodna etimologija. Naše *pečat* (iz *pck-ě-ti[s] izprva 'Brandzeichen', prim. *ρέτης* gen. *ρέτα-της* 'Renner, Rennpferd', *κέσση* 'Kessel, Becken', Brugmann VG. II. 368) je prešlo v nemščino kot *Petschat*, iz česar je dalje nastalo *Petscheit* in *Petschschaft* (to nastavljam zavoljo izgovora *peššaft* z „dolгим“ *i*), *Petschaft*. *Petschschaft* se je seveda štelo za zloženko z *Schaft*, in kot podstava določevalnici se je potem izluščilo **Petsch*, h čemur se je naredil nov glagol *petschieren*.

Peitsche f. 'Geißel'; *Teufelspeitsche* 'Silene acaulis' (Unger 152). — Iz č. slov. *bič*, p. *bicz* itd., kar je že Schmeller spoznal (I. 416); „das wesentlich im Osten übliche, in Schwaben und dem deutschen Westen nicht volkstümliche *Peitsche*, schon bei Luther bezeugt, ist im 15. Jhd. eingedrungen“, Kluge⁶ 293. Poljaki so svoj *pejca* v istem pomenu sprejeli od Nemcev nazaj. Pri Schmellerju na rečenem mestu: navedeno švabsko *Feitschen* 'Hure' pač nima z *bičem* nič opraviti; na *Karbätsche* v istem pomenu se ne moremo sklicevati, ker je to pač le iz *kurbača*, *kurvača*, naslonjeno na bolj znano Nemcem slovansko besedo; na *pica*, *pička* 'feminale' bi se dalo le misliti, če bi se dalo dokazati, da je beseda v nemščini stara.

Peter, *Peierich* m. 'Quicke, Triticum repens; der gestreifte Peier ist Phalaris Canariensis'; *peierig* 'voll Peier', *Peierwurz* (Unger 61); *Paier* (Quecke): „Die Felder sind von der Quecke (dem Paier) so verunreinigt, daß die Frucht halb erstickt wird“, Is. Bauerv „Grazer Volksbl.“ 1904, Nr. 432, str. 8; „durch das fleißige Eggen wird auch viel Wurzelunkraut und viel Samenunkraut vertilgt, besonders die Quecke (hier [t. j. in Mittelsteiermark] Paier genannt), eines der schädlichsten und lästigsten Unkräuter“, id., ibid. 1904, Nr. 572, str. 7. — Iz slovanskega *pir* m. 'Dinkel', *pira* 'Dinkelweizen (Triticum spelta)', *pirje* 'Queckengras', *pirika* 'gemeine Quecke (Triticum repens)', *pirjevica*, *pirih* 'Quecke' (prim. nemško obliko *Peierich*),

stestl. *pyro* 'sar, milium', č. *piř, piřil* itd., gr. *ζυρός* 'Weizen' (Miklosich, Et. Wtb. 269 b) Beseda je prešla iz hrvaščine tudi v krško romanščino (veljotščino): *perik*, jarba *perika* 'Triticum repens' iz hrv. *pirika* (Bartoli, das Dalmatische II. 212).

Beizger, Beitzker m. 'Schlambeißer, Cobitis fossilis, (Unger 64). — Nemški *Beißker*, kteremu sta štajerski obliki na strani, je po Klugeju⁶ 38 iz slovanščine (č. *piskoř*, gs. *pi-skoř*): besedo so si Nemei izposodili okoli l. 1500 v ozemlju sleškem in ob Labi. Slov. *piškúr* 'Flussprieke (petromyzon fluvialis)' in 'Schlammbeisser (Cobitis fossilis)' pak je v podstavu nemški, na Bavarskem, Avstrijskem in Štajerskem navadni obliki *Bißgurre*, ki se je prislonila po narodni etimologiji na *Bißgurre* 'zänkisches Weib', pravzaprav 'bissige alte Stute'. Slovanska beseda, ki jo je hotel Grimm razlagati iz nemščine (*Beitzker* iz *bizen*, 'beißen', ker se v nemščini imenuje tudi *Steinbeißer*), spada pač h korenu *pisk-* *piskati* 'pfeifen, flöten' (idg. **speis-* 'bläsen', lat. *spirare*, stind. *picchorā* 'Pfeife, Flöte', sgn. *vīsen, vī(i)sten, vīst*, gl. Walde 589). Potemtakem se beseda ne sme ločiti z Miklosichem (VG. II. 92) od č. *piskoř* 'Sackpfeife'; Cobitis fossilis spada namreč med tiste ribe, ki puščajo od sebe nekako piskanje. Sufiks *or* nahajamo tudi še pri drugem ribjem imenu: *igor* 'Al'. Ker živé piškur in njegovi sorodniki v blatu, se je beseda *piskor* pomešala z besedo *pěsk*; tako pozna ruščina poleg navadnega *piskar* (z navadnejšim sufixom *ar* za *or*) tudi obliko *peskar* kot oznamenilo za ribo Cyprinus gobio (Gründling), zvano r. tudi *peskozob* t. j. 'Sandesser', ime, ki se popolnoma strinja z nemškim *Schlammbeißer* (čegar drugi del seveda ni naš *piskor*); Ammodites, neka druga ribica, se imenuje ruski *peskoroj*, to je 'Sandwühler'.

Penken m. 'Klotz, Strunk, Holztrumm'; *Penkwerk, Penkenwerk* 'knorriges Holzgetrümmer' (Unger 66). Tudi *Bieng, Pieng, Pienk* 'Knüttel, Prügel, Klotz, täppischer Geselle, Tölpel, verwachsener, zwerghafter Mensch', potem *Biengen, Pienken* 'Krüppel' z izvajankami vred (*bieuget, biengen, pienken*,

Biengenholz) Unger 82) spada sem; bavarščina pozna *Pünken* (bayr. Wald) „Astwurz im Stamm“, *Pünkenloch* „Astloch“, *pünket* „knollig, knotig“, von Menschen: „klein, höckericht, kurz und dick“ (Schmeller I. 395). — Teh besed, katerih so se neke pač naslonile na domače nemške tvorbe (*Bunke*, *punken* itd.), ni zavoljo pomena in konsonantičnega ogrodja mogoče ločiti od slovanskih, s stosl. *рѣнь* zvezanih besed: slov. (št.) *penj*, *penjek*, *panj* „Baumstock, Riegelholz“, *panjač* „Baumklotz“, č. *peň* „Stamm, Stock, Klotz, Rumpf, Tölpel“, dim. *pnik*; gs. *pjenk* (*pjen* ni več v rabi) „Stoek, Wurzelstock des Baumes, Häckeklotz, Absatz des Stiefels“, winowy *pjenk* „Weinstock“, *pjenkaty* „voll von Stöcken“, *pjenkojty* „dickköpfig“.

Pernikel n. „buntes Steinkügelchen, Knabenspielzeug; das Pernikelspiel besteht im Fortschnellen eines Pernikels mit dem Daumen, damit es ein anderes treffe“ (Unger 69). — O tej besedi, ki se glasi v slovenščini *frnikola*, šem pisal v spisu „Zur slaw. Lehnwörterkunde“ 18; Vidossich (Areheografo triestino s. III, vol. II [XXX] str. 157) jo izvaja bolj prav iz rom. ital. *farñókola*; *p* za *f* kaže posredovanje Slovencev, ker „*preminocca*“ (*prnikola* bi bila potem *preminoccola*) je pač samo ad hoc naredil Vidossich.

Perwak m. „Zuname oder Spitzname windischer Volksaufhetzer“ (Unger 70) je moderna psotka nemških časnikaŕjev za naše rodoljube. Beseda ni pri nas še le prikrojena nalašč za nasprotnike tako zvanih „mladoslovencev“ v letih sedemdesetih, ampak je že starejša, ker jo rabijo že Ravnikaŕ, pa tudi Burger in Veriti.

Pestak m. „cannabis sativa mas“: „ausgemachte Pestäckchen, das Pfundt per 173“ (Unger 71). Besede ni smeti ločiti od bav. *Pästnis* (*Besnis*) (Nürnberg, Ansb.), der *Pästling*, *Pästleck* (AB.) „die sogenannte weibliche, eigentlich aber männliche Hanfpflanze, cannabis sativa mas“, Schmeller I. 412, kjer se po pravici že primerja č. *poskonná* konopě, *poskonnice*, *p. ploskon*. Slovanska beseda ima isti pomen kakor nemška. Tudi bav. *Bösmits* „stupa“: „Den Flachs und *bösmits* zeuh

auch aus, rüffel jn vnd mach püschel drauß“ (Hans Sachs, prim. Schmeller I. 294) spada pač sem. Za *Pästniz* nam je izhajati iz *paskonica*, za *Bösmits* iz *poskonica*. Po posredovalnih oblikah * *Päsknize*, * *Pösknize* je nastalo *Pästnize*, *Pöstnize*, *Pästniz*, *Pöstniz* (prim. kor.-n. *Pistoute* za *Biskotten*, Biseuit); iz zadnje oblike se je razvilo po kakoli narodni etimologiji *Bösmits*. Za *Pästling* pak nam je izhajati iz *pasko(n)-nik* iz česar je nastalo *Pästnik*, ki je že vsled disimilacije moralo dati *Pästnik* in dalje *Pästling*. Zastran *Pästeck* prim. č. *poskonek*. Beseda je prešla tudi v madžarščino: *passkoncsa*. Ker ima Unger svojo besedo iz računa iz l. 1607, v katerem se piše v pluralu *pestäckhen*, smemo pač dvojiti, je-li iz te pisave prav izluščeno *Pestak* in se li v drugem zlogu res govori *a*.

Pickert n. „kleines Holzpfeifchen“ (Sulmtal, Unger 81). — Beseda je nastala iz *Pipkert* in to iz *pipka* „Pfeifchen“ od slov. *pipa*, kar je iz ital. *pipa*, srlat. *pipa*, srgn. *pfifa*. Labijal se je priličil guturalu kakor v *Lekkuchen* iz *Lebkuchen*, iz česar je potem narodna etimologija napravila *Leckkuchen*; primerjaj tudi izpad labijala pred dentali v *Leselt* iz *Lebzelt*, od koder je naš *leceljt*.

Pikez m. „Brandfleeke an Weinbeeren, die durch Sonnensehein nach Regen hervorgerufen werden“ (Unger 83). — Iz slov. *pikec* „Traubenrost, Traubensenge, wenn die Trauben infolge der Senge dunkle Punkte bekommen“, hrv. *pikac* „Rost (Traubenkrankheit)“ od *piknoti*, *pikati* „punktieren, tüpfeln, stechen“, *pika* „Tupf, Punkt“. O izviru teh besed sem pisal v spisu „Zur slaw. Lehnw.“ 47.

Pischgerz, *Pischgritz* m. „Name eines alten Getreidemaßes, das fast nur in Unterst. im Gebrauche war“ (Unger 86). — Iz slov. *piskrec* od *pisker* „Topf“. O izviru te besede sem pisal v ravnokar omenjenem spisu str. 47—48 ter izrekel mnenje, da ona ni drugega ko srgn. *phister* iz lat. *pistrina* (ben. *pistoria*) „Bäckerei, Ofen zum Brotbacken“. Za prehajanje pomena „Topf = Tiegel zum Brotbacken“ (slov. črepnja, črepa,

čepa) v pomen ‚Ofen zum Brotbacken‘ primerjaj mimo tam navedenih primerov še arom. *tšireap* (= *črēp*) poleg *für(n)u* za rum. *cuptor* ‚Backofen‘, (lat. *coctorium*). Za stran menjave skupine *str* v *škr*, *škr* primerjaj pak še slov. *mojškra* ‚Stubenmagd, Zofe, Nähterin‘ iz *magistra, maistra*.

Bissack in *Wlsag* f. Unger 636). Pri prvi besedi (str. 87) dvoji Unger o ženskem spolu te besede ter ne navaja nje pomena ‚Quersack‘. Iz starih računov navaja le to: ‚Ein Bishakh machen lassen dar für 8 Fl.“ in „ain neue Bisäekhen auf ein pferth 4 fl“. Iz zadnjega stavka je vendar očitno, da je beseda ženskega spola, kar je važno zastran določbe, kod je prišla beseda v štaj. Nemce: — Moški spol fre. *bis-sac* in pa to, da Nemei sicer ne poznajo te oblike, govorijo za to, da so jo štaj. Nemcem dali Slovani, katerim je znana vsem, razen Velikorusom (Miklosich, Fdw. 5, 6). Najprej prihajata seveda v poštev slovenščina in srbohrvaščina; tu imamo *bisaga* f., plur. *bisage* ‚Quersack‘ in poleg tega v srbohrvaščini še *bisak* m., plur. *bisaci*, gen. *bisakā*. Ti jeziki je ne morejo imeti iz francoščine ali severnozapadnih ital. narečij, kjer se končuje na — *sac* (fre. *bissac*; pijem. *bersac*, *bersacca*); v bližnjih romanskih jezikih pak ne nahajamo podstave **bisaccus*, ampak le *bisaccium*. Misliti si torej moramo, ali da so jo ta romanska narečja izgubila (kar bi ne bilo prav verjetno, ker je mlajša od te zadnje), ali pa da je na oblike slovanskih jezikov vplival kak drugi jezik, ker iz **bisaccus* samega (z dvojnim *k*) more nastati v njih le oblika *bisak*, ne pa tudi *bisaga*. Na veljotsko obliko *bisuk*, *bisudog* se ne moremo sklicevati, ker se Bartoliju samemu (Das Dalm. II. § 374, 1) zdi izposojena iz srbohrvaščine. Da bi bila tu vplivala grščina, ki pozna *βισάκιον*, *βισάκι* in *βισάκι*, tudi ne moremo reči, ker bi grški *z* ostal pri nas *k*; mogoče pak je posredovanje Rumunov, ki so iz gr. *βισάκι*, *βισάκιον* ‚Quersack‘ naredili najprej pl. *desăgi* (beri *desădși*, prim. Miklosich, Beiträge zur Lautl. der rum. Dial., Cons. II. 68), k temu pluralu pa potem sg. *desăgă* ‚eine der beiden Taschen des Zwerehsackes‘.

Iz križanja ital. oblike *bisaccia* in rumunske *desagă* je potem, najbrž na balkanskem polotoku, lahko nastala oblika *bisaga*, ki se je od Srbohrvatov in Bolgarov razširila k Slovincem, in dalje tudi na sever k Poljakom, Malorusom in dolnjeslužiškim Srbom. Sbh. *bisak* m. bi pač lahko bilo iz **bisaccus*; ker pa je ta oblika med slovanskimi jeziki znana le v Dubrovniku in Hercegovini, kakor vse kaže, je tudi to mogoče, da je na *bisaga*, *bisage* (dokazano že iz l. 1390) vplivala ali beseda *sak* 'Art Heutrage; Garnsack' ali pa srg. βισακ, βισακ, kakor je na drugi strani n. *Sack* premenil č. obliko *bisah*, *visah* v *visák* (z naslombo na *visěti*). Štaj.-n. oblika sloni na pl. *bisage*. — Drugačna je stvar s štaj.-n. *Pasatz* (*Pastatz*) 'Reittasche', *Posatz*, *Pusatz* 'Reisesack, der quer über das Reittier gelegt wird' (Unger 42, 104), potem *Wisatz* (Unger 636), bav. *Posatz*, *Pusatz* f. (Schmeller I. 410): ta izvira pač iz ital. *bisaccia* f. pl., *bisacce* 'Mantelsack, Quersack'.

Plas m. 'Bergrutseh; abgerutsehtes Bergstück, Erdlawine', *plaseln* 'bergabwärts rutschen, abkollern (bes. von Erdreich und Gerölle)' (Unterst, Unger 90); v sestavah: *abplasen*, *Abplasing* (Unger 1); sem spada pač tudi *pleseln*, *pleiseln* 'mit dem Hinteren über eine geneigte Fläche hinunter gleiten' (Unger 92). — Vse iz slov. *plaz* 'Sandlehne, Lawine', hrv. *plas* 'Schneelawine' iz kor. **pels-* (Miklosich, Et. Wtb. 237).

Blechtsche f.: „gewisse fürstl. Sächsische sog. P. mit dem Münzwert v. 6 Kreuzer dürfen nicht umb 7 1/2 Kreuzer ausgegeben werden“ (Unger 91). — Češki *plecháč* 'Blehmünze: eine dünne aus Silberblech geschlagene Münze': „L. 1644 patenty eisařskými groše české, plecháče řečené, vyhlášeny, aby draže přes tři krejcare brány nebyly“ (Kott II. 581). Podstava je n. *blech*, ki se šaljivo še tu pa tam rabi v pomenu denarja; bav. *plech'n* 'zahlen'.

Pletze (*Plötze*) f. 'Rotauge (ein Fisch)' (Mittelst, Unger 91). — O tej besedi, ki je med Nemci daleč razširjena (srgn. der *plos*, *ploze*, bav. der *Blotzen* 'Rotfeder', pruskon. *Plötze*), *Pläts*, *Plets*, *Pletze* itd.) je pisal obsirneje Schuehardt v ZfrPh.

XXVI. 423 in XXX. 726. Posledek njegove raziskave je ta: „*Plötze* scheint mir auch jetzt noch aus dem Slawischen (*plotica*) zu stammen“. Obliko *plotica* poznajo Hrvatje, Rusi, Poljaki (*plonica*), *platica* pa tudi Slovenci.

Pleschke f. ‚kahlmachende Flechte (herpes tonsurans), ein Hautausschlag des Rindes‘ (Unger 92). Kor.-n. *plösche* ‚eine Kälberkrankheit, Flechte‘ (Drautal), (Lexer 32). — Na izpeljavo od *Plesche* ‚Hieb, Schlag, Narbe‘ ni misliti, pa tudi ne na bav. (Oberpfalz) die *Blaschen* iz n. *Blässe* ‚Streif an der Stirne der Pferde, Ochsen‘ itd. (kar je v gor. srbsčini *pleša*, v slov. *blasa*), dasi bi slov. *lisa*, ki pomenja ‚Blässe‘ in ‚Glatze‘ govorilo za to. Protivi se taki izpeljavi končnica štaj.-n. besede *-ke*, ki je ne moremo staviti v isto vrsto z doledenemskim *-ke* za gn. *-chen* ter tudi ne stoji za *-te*. Ta končnica in nekaj tudi pomen kažeta mariveč na to, da je beseda iz slovanščine, kjer imamo poleg stešl. *pleš* ‚Kahlheit‘, bolg. *plěšej* ‚herpes‘, slov. *pleša*, *pleš* m. ‚kahle Stelle, Glatze‘, *plěhi* ‚Masern‘, č. *pleš* in *plěška*, *plěška* ‚Glätzchen, apothecium, plod lišejníku‘, *plechy* ‚Kopfgrind‘, gs. *plěch*, *plěšk* ‚kahle Stelle, Glatze, Platte‘ slov. *pleša* ‚Glatze, Kahlheit‘, *plíš* ‚mesto, kjer je gozd posekan‘ itd. O slovanskih besedah gl. Miklosich, Et. Wtb. 250 a.

Plunzen vb., *aufplunzen* ‚aufblähen‘ (Unger 31). — Če primerjamo s tem kor.-n. *plutsig* ‚dickleibig‘ (Überfelder 52) in pruskon. *plūzig*, *plautzig* ‚aufgedunsen wie die Lunge, schwammig dick, völlig und rund im Gesicht: er hat ein plautziges Gesicht, — plautzige Hand (in Hamburg *plüssig*, in Bremen *plūtsig*)‘ (Frischbier II. 156), spoznamo precej, da je v štaj.-n. *plunzen* vrinjen n še le dodatno, kakor se to večkrat dogaja pred guturali in dentali tako v germanskih, kakor v romanskih in novejših slovanskih jezikih. Oblike brez *n*-a pa nas peljejo kakor kaže že pomen, naravnost v slovanščino. Pruskonem *Plautz*, *Plautze*, dol.-n. *Plūs* pomenja namreč ‚das Geschlinge, die Luftröhre eines geschlachteten Tieres. nebst Lunge, die Lunge allein... Mir quillt die Plautze hört man den sagen der in Zorn gerät. Man muß sich die Plautze aus dem Leib

ärgern... In Danzig giebt es eine *Plautzengasse*, in der man früher die Kaldaunen geschlachteter Tiere, nämlich Plautzen, feilbot“ (Frischbier II. 156). Nemška beseda je poljski *pluca*, gs. *pluco*, ds. *pluca* ‚Lunge, Plautze‘, polab. *pleuca*, stosl. *pljušta*, slov. *pljuča*, sbh. *pluća*. Poljska *plucka*, č. *plícky*, na Sleškem pri Opavi *plučka* so še zmerom ‚Lunge, Geschlinge zum Essen bereitet, das Wiener Bäurehel‘. Pljuča so tisti del človeškega telesa, ki se da najbolj napihniti, zato je *plútsig*, *plautsig* ‚aufgedunsen, aufgebläht, dick‘. Ker se tudi črevo za klobase enako nadme, kadar se polni, se imenuje zatagadelj v nemščini tudi klobasa, zlasti tista, ki je posebno debela, n. pr. krvavica, z imenom naših pljuč *Plunzen* ‚Wurst von Blut- und Speckstücken; Wurst, deren Inhalt hauptsächlich aus Blut besteht, Schweinsmagen, mit Blut gefüllt‘; zatagadelj je *Plunse* m. dobilo tudi pomen ‚großer Bauch, Schmerbauch, schwerfälliger träger Mensch‘, *Plunse* f. ‚dicke, träge Weibsperson‘, *plunzet*, *plunzat* ‚schwerfällig, schläft, im Mölltal auch schwerhörig‘ (ker je tisti počasn, ki slabo sliši), Schmeller I. 459, Lexer 33. Cigale ima der *Plunz* ‚Klumpen, Wanst‘, die *Plunse* ‚Blutwurst‘.

Pöpperl, *Pepperl* n. ‚kugelartiger Kot der Ziege, des Hasen‘ (Unger 97); dol.-avstr. *Böba'l* ‚eine weiche Materie, welche in Gestalt hart geworden ist; so heißt der Unflat der Gais *Gasböbarl* (Castelli 89); kor.-n. *Pöpalan* ‚etwas kleines Abgerundetes, z. B. Gåas-Pöpalan, d. h. Unrat der Ziege‘ (Überfelder 54); bav. die *Poppen* (*Poppm*), das *Pöppelein* (*Pébal*, *Bépal*) ‚Kügelchen‘, *Sama-Pépahn* z. B. im Hopfen, *Mauspépahn* ‚Excremente der Maiss‘ (Schmeller I. 399 d.). — Beseda kaže biti v tem pomenu iz slovanščine, zlasti če pomislimo, da imajo Nemei sami podoben izraz za isto stvar. Pri Schmellerju I. 246 bomo namreč *Bönlein* (*Bē~l*, bayr. Wald *Bai~l*) ‚Excrementkügelchen vom Schaf, von der Ziege etc.‘ in tam se citira iz Plinija hist. nat. XIX. 12 „in *fabis* caprini fimi“, kar se popolnoma strinja s slovanskim *bob*, *bobek* v istem pomenu: slov. *kozji bob*, *ovčji bob* ‚Geiß-, Schafexcremente‘, *bobek*

„Bühnehen, kleine Beere, kleiner Knollen, Ziegen-, Schafexerementkügelchen“; č. *bob*, *bobek* „kozi, ovčji, jelenji, zaječji, miški“ = „lejno“, *bobčiti* „drobne bobke srati“. Enako v poljščini *bobki* „Schaf-, Ziegenlorbeer-, Mäusedreck“; *bobelka* „Mistkäfer“. Drugi bavarski izrazi za to so *Bollen*, *Böllein*, kar je pristno nemški *bolle* (Schmeller I. 332), in *Bömelein* (I. 241), česar Schmeller ne vé razložiti in je pač iz romanščine: ital. *pomo* „Apfel“ (prim. slov. konjska *jabolka* „die Roßbollen“).

Težko spadajo k slovenskemu *bob*-bavarske besede *Poppen*, *Pöpplein* v pomenu „Bläschen, Hitzblätterchen, Blatter“. Prva teh besed kaže, da je druga le njen diminutiv in je torej tudi ni moči izvajati iz lat. *pāpūla*, *pāpilla* „Blase, Bläschen, Knospe“; beseda je pač sorodna z angl. *bubble* „sprudeln, Wasserblase“, s katero so gotovo v zvezi tudi bav. die *Poppen* pl. „Märchen“, *poppeln*, *poseln*, *pobeln* „quellen, wirbeln: das Wasser poppelt im Sieden auf“, kar je pač vse le onomatopoeičnega izvira prav tako kakor naš slov. *bobljati* „voda boblja, kadar se v njej mehurčki vzdigajo; nerazločno govoriti“, č. *boblina*, *boblinka* poleg *bublina*, *bublinka* „Wasserblase“, *bobolec* „kleine Geschwulst, ein Bläschen“, *bublénka*, *bublanka* „Gallapfel“, *boubel*, *boubol*, *būbol* „Hautblase“, *boubelatij* „diek“, sbh. *bubuljica* „Blatter, Pustel, Hitzbläschen, Hautfinne“, *bubla* „Klumpen: „daruj nama, striko naša, oku brašna, bublu masla“; *būbūlj* „lappillus“, čak. *babūlj* „lapis rotundus“ (Nemanić II. 42), p. *bqbel* „Wasserblase, Seifenblase, Hautblase“ itd. Prim. Miklosich, Et. Wtb. 18: bombūl. Zaštran onomatopoeičnih besed, ki so v zvezi z bobljanjem vode, prim. Schuchardtove opomnje o lat. *galla* (ZfrPh. XXIX. 324).

Bodengret, *Bongret* „Pritsche in Almhütten oder Holzhauerhütten, bestehend aus Moos zwischen Baumstämmen“ (Unger 99); *Bogerat*, *Bokrat* = Bodengret: „Sou broat wia d' Hulzknechthütt'n is 's Bogarat herg'richt' aus an Bergheu oda aus kloang'hoekt'n Grössat“ (Unger 100); bav. *Bo-gräd* „Lager der Holzknechte“, „im Kärntischen Deutsch heißt das hölzerne Bettgestell ob dem Ofen die *Pograden*“ (Jarnik p. 225,

Schmeller I. 986); *Pogrāt* 'der Bretterboden ob dem Ofen zum Schlafen vorgerichtet' (Überfelder 52), kor.-n. še *Pongrāt* n.f. (im Lesachtal; 'der über dem Ofen zum Liegen errichtete Bretterboden und ebenso die aus Brettern oder ein paar mit Moos und Laub bestreuten Baumstämmen gemachte Lagerstätte der Hirten und Holzknechte' (Lexer 123). Dalje se omenja: iz Pinzgaua *Bettbogreta* 'Bettstätte', iz Salcbuškega *Bankrat* 'der hintere Theil in einer Holzknechtsölde oder Kopper, an der Fläche, wo die Holzknechte mit den Köpfen anliegen' (Schmeller I. 251), iz bistrške doline (Pustertal) *Bogritte* 'schlechte Schafstallung', in že srgn. (?) *pogrot*, *pogret*, *pograten* v več ali menj enakem pomenu (Schuchardt, Slawod. 69). Ravno navedeni učenjak dvoji zagadelj tam, da bi bila beseda od Slovencev došla k Nemcem. Če pa imamo v Slovencih *po-grad* m. v pomenu 'ein Gerüst an der Wand, das als Bett dient, die Pritsche, posebno pa slamnata postelja v planinskih kočah', in v pomenu 'eine Art geflochtene Zwischenwand; če je nadalje nemška beseda omejena na južne Nemce in se njen pomen popolnoma strinja s pomenom v našem jeziku; če so dalje, kakor omenja Schmeller I. 986, hodili koroški Slovenci sekati drv za bav. soline: potem je Schuchardtova dvojba pač neopravičena. Zapadna češčina, ki bi bila mogla dati besedo Nemcem, je zdaj nima, ker nima stvari; pač pa jo imajo vzhodni Moravci in Slovaki: *pohrada*, *pohrádka* 'postel z prken, das Bettgestell, Bett'; v Zlinu na Moravskem pri Napajedlu je znana ta beseda le še kot „stara“. Od vzhodne Morave k bavarskim, štajerskim in drugim južnim Nemcem pa je vendar dalje kakor od nas; tudi je vprašanje, bi li jo bili ti Nemci potem sprejeli v oblikah z *g*. N. *Bodengret*, ki ga navaja Unger in stoji v njegovem slovarju na prvem mestu, vsled česar to imamo na prvem mestu tudi mi, se v resnici ne govori nikjer; izdatelja štajerskon. slovarja sta jo le brezmiselno posnela iz *Bongret*, *Bo~grat*, kjer je *n* vtaknjen tako, kakor v *Plunzen* in mnogih drugih besedah pred guturali in dentali. Salcburški *Bankrat* je naslonjen na besedo *Bank*.

Potttze, Puttze f. „schmackhaftes Gebäck nach Art der Widder aus Nüssen, Mohnsamen und Honig zubereitet“ (Unger 99); dol.-avstr. *Budizn* „Eine Art Kuchen mit Fülle, zB. Nussbudizn, Magnbudizn“ (Castelli 98); na Koroškem *Potitsen* „Flade; Art Wurstspeise in das Netzfell eingewickelt“ (Jarnik 6, Schmeller I. 415). Kakor nihče, tako tudi izdatelja štaj. slovarja ne dvojita o slovenskem izviru te besede. Valvasor jo je (Ehre des Herzogt. Krain II. 474) izvajal po svoji „učeni narodni“ etimologiji iz *potiti*: „welcher Name wie Schwizbrot lautet von *potit* = schwitzen, weil die fette Fülle im Backen herausschwitzt“. Beseda je seveda v rėsnici *povitica* (prim. cerkljanski *pajfica* z *j* za *vi*); v nekterih krajih je pa že zgodaj nastopila metáteza srednjih zlogov: *potivica*, iz česar je nastalo *potvica* in potem, ko se je *v* za trdim dentalom izgubil (prim. *trd*, *stori* itd.), današnje *potica*. Da je beseda v zvezi z *viti*, kaže slov. *vijača* „Art Kuchen“, mlr. *povytyča* in druge slične tvorbe: *gubana*, *gubanica*, r. *sagiba*, *sagibenja* itd., ki pomenjajo isto.

Pogatsche f. „Art Kuchen; Brotlaib aus feinem Weizenmehl (Weizenbrot); in älterer Zeit ist die Lieferung von Pogatschen Untertanendienst, daher in den meisten Urbaren verzeichnet“, *Pogatschendienst* „Bezeichnung für eine Art von Grundleistung“, *Pogatschenmehl* „feines Weizenmehl“ (Unger 100). Beseda je znana tudi neštajerskim Nemcem. Prim. kor.-n. *Pogasn* „eine Art Gebäck“ (Überfelder 52), bav. *Bugetschen* „ein kleines Weissbrod“, Schmeller I. 217, ki spravlja besedo v zvezo z *Bochnitz*, *Fochents* (685) (gl. tudi Schuchardt, Sld. 67), čemer sem se uprl v spisu „Zur slaw. Lehnw.“ 7. — Da je res iz slovanščine, za to imamo dokaz v konsonantu *p*; pozna jo že srg. nemščina: „*pógas* ist wohl slavisch“ (Miklosich, Et. Wtb. 254). V moškem spolu pozna besedo tudi češčina; ker se pa tam govori le *g* za pričakovani *h* in se rabi beseda na vshodnem Moravskem in Slovaškem (*pogáč*, *pagač* „bochnička“, *pagačina* „Ölkuchen“, *pagačar* „Kuchenbäcker“), zato je pač prišla tje od Madžarjev, ki jo pak imajo iz slovanščine prav tako, kakor Rumuni v obliki *pogača*. Stara cerkvena slovan-

ščina je ne pozna; mesto, ki je navaja Miklosich v Lex. palaeoslov., je vzeto iz srbskega rokopisa XIV. stol. Ruski *pogačъ*, 'rodъ prěsnago piroga' zaznamuje Dalí s vprašajem in in je najbrž vzeto iz bolgarščine, kjer se za *pogača* piše tudi *pogačъ* (trizložno?). Potemtakem bi torej ostala kot najstarejša slovanska, pa le južnim Slovanom znana oblika *pogača*. Od kod jo imajo ti? Vasmer (Izvēstija II. otděl. XII [1907] 2. 266) misli na posredovanje Grkov, ker imajo tudi ti *φογάτσα* (Ducange 1686). Toda Grki sami imajo besedo od Italijanov, kjer slove pri Benečanih *fugassa*, v Trstu *fogaza* iz *focaccia*, vulgarnolat. *focacia*. Iz oblike kakor *fogassa* (oz. starejšega **fogacia*) ne more v južnih slovanskih jezikih postati nič drugega kakor edino le *pogača*; prim. še veljotski *foguča* (*u = a*, Bartoli, Das Dalm. II. 49). Gledé stvarí same omenjam, da je na Krasu *pogača* še vedno to, kar lat. *panis focacius* pri Isidoru 20, 2, 15, namreč 'auf dem Herde in Asche gebackenes Brot'; kranjska in štajerska *pogača* je kajpada že fin kruh. Pri Srbih ali Hrvatih je *pogača* še opresen, nekvašen kruh, kar je navadno (pa ne vselej) tudi na Krasu. Rumunska *bogača* je izposojena iz turškega *bogača*, kamor je prišla beseda iz slovansčine (bolg.).

Polauntze, Polonitze, Polenitze f. 'ein altes Getreidemaß von krainiseher Herkunft' (1614, 1628, 1630, Unger 101). — Iz slov. *polovnica* 'pol mernika; eno četrť mernika; mera štirih bokalov; mera osmih bokalov; Halbhube'; po različenosti podstavne enote se je morala mera *polovnica* 'die Halbe' kajpada vedno menjavati.

Polonik m. 'ein im 18. Jahrh. in Unterst. hie und da vorkommendes Getreidemaß' (Unger 102, kjer se citira Oroschen [!]; Bist. Lav. 5, 290). — Iz slov. *polovník* 'pol mernika; der vierte Teil des österreichischen Metzens, Scheffel'.

Polturak m. 'kleine Münze im Werte eines halben Kreuzers oder 4—6 Pfennigen' (Unger 101); bav. *Poltrak* 'kleine Münze' (Schmeller I. 389). — Slov. *poltorák* pri Hablediěu je 'numus Polonius' (poljski *poltorak* 'Anderthalbgroschenstück'),

pri Vodniku *poltrák*, der Poldrack, eine polnische Münze; pri A. Murku *poltrak* 'ein halber Grosechen'; poleg te oblike se rabi na Ogrskem *póltora* 'ein Zweigroschenstück' in pri Pohlinu beremo *poltúra* 'ein halber Grosechen'; od *polъ vѣtora* 'anderthalb'. Prim tudi Schuchardt, Slawod. 71.

Pomáti adv. 'langsam, nach und nach, taktweise, schrittweise' (Unger 103); dolenjeavstr. *bomali* 'langsam, nach und nach, auch ruhig, stille und vorsichtig' (Castelli 92); bav. *po-mali*, *pomádti*, *pomádig* isto (Schmeller I. 391), tudi na Pruskem *pomade*, *pomadig* 'gemächlich, langsam' (Frischbier II. 168). — Že Schmeller je na navedenem mestu spoznal, da je beseda slovanska: č. *pomálu*, *pomále*, slov. *pomali*, *pomalo*, *po-maloma*, *pomalem* 'nach und nach' itd. Prim., kar piše o razširjenosti te besede v Nemeih Schuchardt, Slawod. 67; štaj.-n. *bamächlig* 'allmählich' (kor. *bamachla*) je *pomalu* × *gemächlich*.

Borl m. 'Föhre' (Unger 104 piše po Kindermannu 42 *Fähre*, najbrž z ozirom na dijalektični izgovor *Färchn*, *Färchl*). — Če je ta moja domneva resnična, imamo v nemški besedi slov. *bor* 'Kiefer, Föhre', kteremu še ni najden etimon. Ker je beseda znana vsem Slovanom, ne more biti iz germanščine (prim. skand. *fura* 'pinus'), izposojena, ker bi v najstarejši dobi germ. *f* ne prešel v *b*, ampak v *p* (*b* za *f* imata v nekaj novejših izposojenkah slovensčina in lužiška srbščina). Morda spada h korenu **fer-*, idg. **bher-*, lat. *ferire* in odgovarja idg. **bhoros* 'Abschnitt; besonders auch zu Planken oder Brettern geschnittenes Holz'; pomenjala bi torej 'hloh, ki se lahko dá obrezavati in klati'; prim. ruski *saborъ* 'Zaun', č. *sábradl* 'Gitter', stgn. *bara* 'Schränke, Balken' (Gl. Walde 240: *forus*). — K slov. *bor* spada pač tudi gorenješt. *Badling* 'kleiner verkrüppelter Nadelholzbaum' (Unger 44). Ko je pristopil sufiks *-ing* na *Bor-l* (kar dá v nemščini lahko tudi *Barl*), je potem *-rl-* prešlo v *-dl-*, prim. *Kerl* - *Kedl*, *Mäuerling* = *Meidling*, *Adling* — *Arling*.

Bosntak m. 'der aus Bosnien kommende, Bosnier; kleines Brotlaibchen aus Schwarzmehl' (Unger 105). — Iz slov.

sbh. *Bošnjak*; v drugi vrsti omenjeno pešivo se je svoj čas imenovalo na Dunaju *Hadži Loja-brod, -wecken*; baje se je začelo v obliki malih štručic iz ržene moke peči še le okoli l. 1878, ko so naši zaseli Bosno in zajeli voditelja ustašev hadži Lojo.

Posteln ob. ‚hin und herschicken‘ (Oberst. Unger 105). — Prim. slov. *poslati* ‚schicken‘; če beseda ni naravnost nemška tvorba iz *Post, Postel, Pöstlein* ‚Botschaft, Nachricht‘ (Schmeller I. 412 d.), kar ne kaže, ker bi bil potem pomen nekoliko drugačen (‚benachrichtigen‘ in ne ‚schicken‘) in bi tudi o moral biti preglašen * *pösteln*, imamo pač opraviiti s slovansko tujko (*poslati*). Med *sl* je vrinjen *t* tako, kakor v *Brennestel* za *Nessel*, *Astel* za *Assel* (*Aissel* ‚Geschwür‘).

Od istega glagola *poslati* ali pravzaprav od substantiva, ki je iz njega izpeljan, se mi zdi primerno izvajati nekaj drugih nemških besed, ki jih hočem navesti v takem redu, da bo njih zveza s slovanskim glagolom bolj očitna. V slovščini imamo namreč od *poslati* substantiv *posla*, ki pomenja ne samo ‚Gesandter, Abgeordneter, Legat‘, ampak (kakor bav. *Bote* - *Boti*) tudi ‚Laufbursehe, Dienstbote, Diener‘. To vidimo n. p. v poljščini, kjer je *posel* ne samo ‚poslanec‘ ampak tudi ‚ehlopak do posylek, sluga miejski, sluga‘; prav enako imamo v slovenščini *posel* ‚Dienstbote‘, *posli* ‚Gesinde, Dienerschaft‘. Iz *posla* ‚Bote, Diener‘ pa se je razvil tudi pomen ‚Geschäft, Verrichtung, Arbeit‘: slov. brez *posla* biti ‚müßig sein‘; zimski *posel* ‚Winterarbeit‘. Te pomene zasledujemo tudi v nemščini: pr. *Päslack, Passlack* je ‚freiwilliger Diener, Dienstbeflissener, dessen Hilfe andere gern und viel beanspruchen, Paekesel‘; *Päslackerei* ‚beschwerliche Arbeit ohne Entgelt‘, potem ‚Lumpenwirtschaft, Schlunzerei‘; *Päslack* so Nemci iz poljskega *posel* razširili sami s poljskim sufiksom za deterioracijo *-ak*; iz nemščine je *Päslack* prešlo potem v lužiško gorenjo srbščino (*paslak* ‚Pastler‘). Odtod je n. *päslacken*, ki pomenja ‚umsonst und ohne eigenen Nutzen sich für andere abmühen, anderen ohne Dank und oft Gefälligkeiten erweisen, für andere gern

und meist ohne genügende Belohnung kleine Arbeiten verrichten' (in Pommern *päseln, pöseln*, Frischbier II. 124). Tudi ta pomen je iz *posel* razumljiv: *posel* zdanje kakor prejšnje dobe, ko še ni bila odpravljena tlaka in nesamosvojnost, misli, da se zastonj trudi, zastonj posluje za gospodarja. Da tako poslovanje, večkrat zelo težavno, prava tlaka, ni posebno navdušeno, ampak počasno, nespretno, navidežno, češ, „kakor se mi streže, tako mi koša reže“, in da je vsled nespretnosti in nemarnosti slabo, kakor delovanje mojstra-skaze, kdo se bo temu čudil? Zato nahajamo v nemščini *pasteln* v pomenu 'tändeln, ein Spielwerk machen, etwas Unnützes machen'; pn. *basteln* 'langsam, ungeschickt, geräuschvoll arbeiten' (Frischbier I. 57); št.-n. *basteln, baseln* 'allerlei kleine Arbeit verrichten'; *Bastelarbeit, Baselararbeit* 'Beschäftigung mit kleinen Arbeiten, die Zeit und Geduld erfordern'; *Bastler, Basler* 'Faulpelz, Zeitvergeuder' (Unger 42); kor.-n. *baseln, basteln* 'mit allerlei kleinen Handarbeiten umzugehen wissen, ohne sie handwerksmäßig gelernt zu haben, als schnitzeln, dreheln' (Überfelder 34); bav. *poßeln, pößeln, pöscheln* 'kleine Arbeiten verrichten'; *Poßel-Arbeit*, die in allerlei Kleinigkeiten besteht, der *Poßel, Poßler, Postler* 'der sich zu allerlei geringen Arbeiten gebrauchen läßt'; die *Poßel* 'Magd', poleg tega *bäscheln* (*bäschln, bästln*) 'kleine Schnitz- oder Schreiner- und Dreher-Arbeiten machen, ohne eben ein dergleichen Handwerker zu sein' (Schmeller I. 410, 297). Iz zadnjega je posneto gs. *paslić* 'pasteln, Künsteleien machen' in *pasler* 'Pastler'. Zoper razlago iz slovanskega *posъль* govori sicer bav. *Poß* m. 'Mühlknecht, welcher geringere Arbeiten verrichtet' (samo v Norimbergu); toda to je, če sploh spada sem, iz *Poßel* še le abstrahirano, ker se je zadnje štelo za diminutiv; da pa to naša beseda ni, kaže že manjkanje preglasa, ker bi pričakovali * *Pößel*. Na ital. *putto, putta* 'junge, Knabe, Mädchen' (Schmeller I. 410) tudi ni misliti, ker bi to dalo v nemščini vse kaj drugega. Z ozirom na to, da ima *basteln* nekod tudi pomen 'ausbessern, flicken', je mislil Grimm I. 1152 na n. *besten* 'flicken'.

in na rom. *bastire*, *bâti* 'bauen, zimmern'; toda pozabiti ni, kakšna je „bastlerija“ takega „bastlerja“. Frisehbieer pristavlja k pomenu „flicken“ (I. 57) opomnjo: „namentlich Sachen, deren Teile nicht mehr zusammenhalten wollen“. Tako delo pa je res nepotrebno, potrata časa. Z ags. *bysen*, angl. *busy* 'geschäftig', got. *ana-busns* od *biudan* 'Befehl' (Schmeller I. 410) se tudi ne dá zvezati beseda brez sile. — Ločiti je od navedenih besed št.-n. *Bastliten* 'der gerne bastelt, Bastelarbeit verrichtet', ki je prav tako kakor *Bäselltang* (*Bässltan*) (st. j.) 'Zeitvertreib' nastalo iz fre. *passer le temps* (Unger 53).

Poganze f. 'flacher Kuchen aus einer Art Buttermilch, mit Mus von Äpfeln und anderen Früchten gefüllt; Bezeichnung für eine Art gebackener Nudeln'; *Pogansenpfanne*, *Pogansenblech* (Unger 100). — Iz slov. *buganica* (v prvem delu z z naslombo na *pogača*) in to iz *gubanica* od *gubana*, o katerem glej moje opomnje v spisu „Zur slaw. Lehnw.“ 7. Kakor druge besede za velikonočni kruh se rabi tudi *begünca* v pomenu 'Palmbuseh', potem 'Rutenbürdehen' (Jarnik, Etym. 51).

Pratsche, *Bratsche* f. 'breites und flaches Werkzeug zum Schlagen; Schlag, Wurf, Stoß' (Unger 107). — Iz slov. *perača* 'Waschbläuel', kjer je *e* vrinjen za *h* iz sedanjikove oblike *perem*; pravilno bi bilo *prača*, prim. č. *práč* 'Schläger, Wäscher', *pračka* 'Schlägerin, Prüglerin, Rauferin, Wäscherin'; p. *praczyk* 'Waschbläuel', *pracz*, *pracaka* 'Wäscher' i. t. d. Glede drugega pomena n. besede je primerjati slov. *prača* 'Schleuder', sbh. *prača*, *pračati*, *pračnuti* 'prellen'. V tretjem pomenu, ki ga navaja Unger ('Elle') je *Pratsche* iz ital. *braccio*, pl. *braccia*. — Vendar vse kaže na to, da je beseda *Pracke*, *Bracke* 'Waschbläuel' nemškega izvira, in to iz glagola bav. *bräcken* (*bräcke*) 'klopfen, schlagen mit etwas breitem, z. B. mit der breiten Hand'. Iz *Pracke* moramo naše *praka* 'perača' izvajati za tegadelj, ker noben drugi slovanski narod ne pozna take tvorbe.

Prag f. Unger 107 ne vé pravega pomena ter citira le iz „Öst. Alpenzeitg.“ 19, 136. (iz Frischaufovega spisa): „Bei Straßen wird die unter Prag und die ober, die rechte und die

linke Prag erwähnt“. — Iz slov. *prag* ‚die Straßenschwelle‘; prim. sbh. *prag* ‚Geführt, Spur‘, č. *prah* ‚Schwelle, Wasserfall‘.

Bragusche f. ‚Bezeichnung für eine leinene Hose‘; *Wraguschen* pl. ‚Bez. für eine Art Unterhosen‘ (Unterst, Unger 107, 639). — Na poslednjem mestu je že opozorjeno na slov. obliko *braguše*, ki je kakor *breguše* izpeljana iz ital. *braghessa* od *braghe* (lat. *braeae*), kar se je v sufiksu naslonilo na mnoge slovanske tvorbe na *-uša*. V Ungerju 107 navedeni *Bragoni* („drey Paar Pragoni“) so pak naravnost iz ben. *bragoni*, ital. *braconi* ‚Pumphosen‘.

Pralaz, Praliz, Priles, Pralitzen f. ‚kleine, flache Schaufel von Handgröße zum Jäten‘ (Unger 107). — Iz slov. *pralica* ‚Jäthacke, Jäteisen; in der Sägemühle der Haken, welcher das Steigrad fortzieht‘; *praljka* ‚der Hebel in der Mühle‘; sbh. *pralica* ‚Breeheisen, Hebeisen, Breehstange‘, *praljak* ‚šilo, Pfrieme‘. Izvir slovanske besede je težko določiti, ker manjka ruske in poljske oblike. Pomen kaže na koren *per-*, ki ga imamo v g. *περζω* ‚dringe durch‘, *περρω* ‚durchbohre‘, stesl. *na-periti* ‚confodere‘, *peru-prati* ‚trete, fliege‘ (Et. Wtb. per- 4, 8); do ktereга je Miklosiehevo gnezdo *per-3* (Et. Wtb. 240) v pomenu ‚stoßen, drängen‘ v takem razmerju, kakor *derā* — *derati* do *dra-dreči*. Podstava bo torej **pra-dl-ica* in ne **por-dl-ica*.

Bramflechten v. ‚drei Haarsträucher zu einem Zopfe flechten‘ (Unger 107). — Iz slov. *pramen* (cf. Miklosieh; Et. Wtb. 259: *pormenū*) ‚der einzelne Bestandteil eines geflochtenen oder gedrehten langen Gegenstandes; Flechtreis, Zopfteil: kita na tri pramne‘, hrv. *pramik* ‚capillorum floccus‘, *pram* ‚cirrus‘ itd.

Pransen v. ‚1. zaudern, sich zieren; 2. bei Hochzeiten als ungeladener Gast (Schmarotzer) mitessen‘; *Prans, Präns* f. ‚Schmarotzerei‘; *Pransterer* ‚1. Zögerer, 2. ungeladener Hochzeitgast, 3. beim Liebesbesuch zweier Burschen bei einem Mädchen ist der zuwartende der Pr.‘; *pranstern* ‚zaudern, zögern, viele Umstände machen‘; *Pransengehen*: „sogenanntes

Pränsengehen oder Tanzsehauen ist verboten“; „In mehreren Orten, nam. im Ennsthal bestehen die Mißbräuche, daß a) ledige Bursche und Dirnen sich bey dem Tanzsehauen oder sogenannten Pränsengehen einfinden und b) die Mädchen zur Nachtzeit in ihren Kammern denen Pursehen Brandwein ausschänken“ (Unger 109). Miklosich navaja nemško besedo *Pranser* v Et. Wtb. 263 a, pa se ne peča dalje ž njo. „Grazer Volksbl.“ (30. I. 1906) pa piše „*Bransder* beim Hochzeitmahle“, „das sind jene Bekannten und Freunde, welche nicht zur Hochzeitstafel geladen wurden, aber immerhin willkommen sind, wenn sie auch als unwillkommene Gäste in das betreffende Gasthaus kommen, wo die Hochzeitstafel und meist auch ein Tanz abgehalten werden“. — To je vse iz slov. *presati* ‚müssig zusehauen, aufpassen (z. B. einem Hochzeitsehmause)‘; *presalica* ‚das sehmarotzerische Gaffen und Lauern bei Hochzeiten und anderen Gastereien‘. Podstava slov. besedi je *preng-*, stesl. *opresati* ‚attentum esse, intendere‘: ‚strélami oprezahom‘; slov. *opresovati* ‚lauern, gaffen, anstarren, säumen, zögern‘; *opresno* ‚umsichtig‘. Besede ni ločiti od drugih, ki pomenjajo ‚napreči, naprezati — tendere, adiungere, coniungere‘ (Miklosich Et. Wtb. 262 a), kar je prav učil že Matzenauer (Listy fil. XIV 190—191); *presati* je torej ‚animum, oculos intendere‘. — Sem spada še druga štaj.-n. beseda, namreč *prassen* ‚müssig da stehen und mit offenem Munde gaffen‘ (Unger 110), samo da nima nazala.

Breinen, Preinen pl. (st. j.) ‚Brombergesträuch‘ (Unger 114 iz Weist. Gloss. 632). — Dasi še pomen ne strinja, drznem si vendar razlagati to besedo iz slov. *brin* m., *brinje*, sbh. *brīne* ‚Juniperus communis‘, č. *brínka* ‚Juniperus Sabina‘; ker *brinje* zbada kakor kopina (rúbida), se je namreč lahko v nemščini začelo to zadnje imenovati z besedo za prvo. Izvir slov. besede še ni najden. Misliti bi se dalo na sorodnost z lat. *ferio* ‚stechen, schlagen‘, tako da bi bilo za našo besedo izhajati iz razširjenega korena *bherēi-*, ki ga imamo tudi v stind. *bhrīnā'ti* ‚versehrt, trifft‘ (Walde 217).

Prescherleute pl. 'ungeladene Hochzeitsgäste' (Mittel- u. Unterst.); **Preschischau** 'Lente, die bei einer Hochzeit nicht geladen sind, erscheinen doch beim Schmaus und Tanz, dh. sie gehen „presehischauen“ und werden nicht zurückgewiesen, sondern auch bewirtet' (Unger 115). — Ta beseda je po svojem izviru ista, kakor zgoraj navedene **pransen**, **pransengehen** itd., razloček je le ta, da je izposojena v nemščino v novejšem času in iz oblike, ki je nekoliko drugačna v slovenščini, ker ima *š* za *s* iz *sj*: **preša** 'Lauer, Anstand der Jäger, das schmarotzerische Lauern bei Hochzeiten'; **prešati** 'lauern; ungeladen bei Hochzeiten vor dem Hause lauern (um etwas vom Mahle zu erhasehen)' **prešar** 'Hochzeitschmarotzer'. — Štaj.-n. beseda **preschern** 'rasch und eilig davonlaufen' ima težko kaj opraviti z našimi prežarji (prim. v mojih Slov. nar. pesmih III. št. 5382, pesem pod črto), ampak vtegne biti iz ital. **pressa** 'Eile, Drang'.

Pribeck m. 'Überläufer, Flüchtling; alte Bez. für Partei-gänger der Türken (?); Oberhaupt, Dorfriehter, Anführer': „Der Willenstainersehe Hof zu Marburg wird von der Landschaft zur vnderbringung der **Priwacken**, so von den Türkhen aus vrsachen, das sy der ehrftenhait lange zeit zum gueten gedient herübergefallen, in ir R. kön. Majest. dition und gebiet angekauft“ Unger 116, kjer je beseda že zaznamovana za hrvaško. Kajkavee Habledië pozna **pribeg** 'Austreter, Ausreißer, Überläufer'; stesl. **pribegъ**. Med Slovenci se nahaja beseda le še kot priimek.

Pritsch m. 'Narrheit, geistiges Gestörtsein, Verrücktheit in gelindem Masse; verrückter Mensch'; **Pritschling** 'geistig gestörter Mensch, Verrückter, Tor'; **pritsch** adv. 'weg; fort' (Unger 116); du bist **pritscht** 'verrückt' (v Gradeu). Beseda **pritsch** je znana po vsi Nemčiji (Schuchardt 67). — Da je **pritsch** v **haidi pritsch** 'fort, pack dich' iz slovenščine, so spoznali že Castelli 94, Schmeller I, 473 in Grimm II. 392 (č. **hajdy pryč**), pa tudi zgoranje so slovanske, kar je spoznal že Schuchardt (Sld. 67). č. **pryč** adv. 'weg, fort', jsem **pryč** 'ich

bin ganz hin'. Ta češka raba je yendar nemškega izvira: 'weg sein' = 'hin, fort sein', 'ganz weg sein' = 'außer sich sein'. Iz pomena 'weg sein' se je namreč razvil pomen 'abwesend, geistesabwesend sein, verrückt sein'. Na Slovaškem je *prýč* 'jetika, Auszehrung, Schwindsucht'.

[*Protin* m. 'Muskelschmerz': 'den Protin, das ist Vergiecht, könne sie auch vertreiben, gebrauche dazu ein Kraut, genannt *Protinkraut*, müsse auch angesprochen werden' (Unger 113). — Isto besedo nahajamo v slovenščini: *protin* 'Giecht', *prti* in *proti* f. 'Gliederreisen, Arthritis: prti so ga zvale, zlomile'; *prtij* m., *prtija* f. pl. 'englische Krankheit, Rhachitis', *protinščina* 'gelbweiße Scabiöse (scabiosa ochroleuca)', tudi 'der kleine Sumpfhahnenfuß (Ranunculus flammula)', *protinovec*, 'die Tollkirsche (Atropa belladonna)'. Etimologija besede mi je nejasna, zategadelj ne morem določiti, kdo jo je prej izposodil, ker ne kaže biti ne nemška ne slovenska.]

Bukarageschirr 'Geschirr von Buccari in Dalmatien (Isiel!); *Bukaraerde* f. 'Tonerde aus Buccari (?)': 'Theegeschirr von B.' 1759) (Unger 127). — Da bi se v Bakru kopala kaka posebna zemlja za boljšo posodo, nisem mogel zaslediti. Meni se zdi, da je *Bukara* tu isto, kar sbh. *bðkara*, *bùkara*, ki je nastalo iz ital. *boccale* 'Maß, Krug'; *l* je prešel v *r* kakor n. p. v slov. *pižnar* iz *pisinale* (v št.-n. *Pesenal*), ko se je beseda naslonila na navadnejše tvorbe s končnico *ar*, *ara*. Potemtakem bi se moral prvi nemški besedi določiti pomen z 'Geschirr aus einer Tonerde, wie sie für die Bukare (Porzellankrüge) gebraucht ward', drugi pa s 'Tonerde für Bukarefabrikation'.

Puran m. 'Truthahn, Meleagris' (Ostst., Unger 130). — Iz slov. sbh. *puran* 'Truthahn' od *pura* (Miklosich Etw. 267, kjer beseda ni razložena in je pristaviti gs. *puron* 'Auerhahn' [on = Hahn]; najbrž bo v zvezi s *puriti*, 'zapiriti se, rot werden'.

Buri m. 'vom Karst kommender Wind, Bora' (Unger 131). — Iz slov. *burja* 'Nordwind' (gl. Čas. za zgod. III. 101); Stajercem torej to ne more biti 'Bora' in, če jo res imenujejo tako,

je to, pač le tako nastalo, da se je začel z imenom slovenske burje imenovati sploh vsak močan veter. Druga v Nemce prešla slovenska imena vetrov so *Jauk* (= jug, gl. spodaj) in na Koroškem tudi *Wicher* 'der starke, scharfe Wind' (Überfelder 245, iz *vihér, vihar*).

Pusikan m. 'Streitkolben, wie er in Ungarn einst gebräuchlich war'; *Pusikanhammer* 'id.'. Unger 132 primerja madž. *busgany*; Madžarji imajo tudi obliko *busogány*, ki bi bolj vstrezala, toda vprašanje je, so li res oni širili to iz turščine (*bosdogan* 'Keube, Streitkolben') prevzeto besedo, ki se v čagatajščini glasi *bosdurgan* 'Totschläger' (Miklosich; Türk. I. 30). Beseda je namreč znana tudi južnim in severnim Slovanom: slov. *busdihan*, *busdahan*, sbh. *busdovan*, bolg. *busdogan*, *budzogan* itd., r. *buzdychan*, p. *budygan*, č. *buzdygan*, *bysygan*, *buzykán* itd. Za slovansko posredovanje govori pač toliko razlogov, kolikor za madžarsko.

Taber, Täber, Tabor m. 'Schutzbau aus einer die Kirche umschließenden Gebäudereihe bestehend, welche nach außen mit Schießscharten versehen sind'; *Täbergeld* 'eine Geldleistung zur Herstellung eines Täbers' (Unger 134). „In oesterr. Städten der Name verschiedener Gebäude, die gemeiniglich am Ende des Hauptortes oder in kleiner Entfernung davon liegen“ (Schmeller I. 578 d.); srgn. se že rabi *taber, teber* m. 'Befestigung, befestigter Ort, besonders befestigtes Lager u. dgl.' (Lexer, Mhd. Wtb.). Že Schmeller na navedenem mestu, potem Grimm DW. II. 7 in Lexer o. e. primerjajo prav č. *tábor* 'Lager, Wagenburg, also in jedem Fall eine Art Befestigung'. Beseda je znana dandanes vsem slovanskim jezikom, stara slovansčina pa je ni imela; tudi srgn. spominki, ki se v njih rabi, so iz konca petnajstega stoletja. Miklosich jo hoče izvajati iz turščine, pa ravno nje pomen v tem jeziku ('christliches Feldlager') govori zoper njegovo razlago. Najprimerneje je izhajati iz češčine. Gradišče gore Tabor, mesta v južnih Čehih, je povod temu označevalo: „Die hebr. Thabor, hora v Galilei, nazvala jedna strana Husitů r. 1419 horu Tábor a potom r. 1420 Hra-

diště hory Tábor" (Kott IV. 5). Od Čehov se je to poznamé-
novanje širilo dalje na vzhod in jug k Slovanom in Neslova-
nom, pa tudi med Nemce, v južne Nemce zlasti vsled turških
vojsk, ko se je bil husitski način utaborjevanja udomačil že
tudi pri južnih Slovanih. O razširjenosti besede gl. Miklosich,
Türk. II. 65, Nachtr. II. 44, 185.

Topolkabaum, Eberesche, Sorbus: „das landgerieht
fecht sich an von der Strassen enhalb eines grossen *Topolkha*
paumb" (1577, Stockurb. Wind. Feistr., Unger 134). — Iz slov.
topolka ‚Pappelbaum‘; pomen ‚Eberesche‘ je pač napačno iz-
luščil iz listine sestavitelj štaj.-n. slovarja. Slov. *topolka* iz *to-*
polk in *topola* f. Zastran razlage slovanske besede spominja
Schuchardt (ZfrPh. XV. 111) na furl. *talpôn* in gor.-ital. *topon*
(alber, Mussafia, Beitrag, Denkschr. WA. XXII. 215) in izvaja
iz *topolka* tudi n. *Tabelke* pri Nemnicu; slovensko *topol*
je po njem do lat. *populus* v istem razmerju kakor perigourd-
ski *tible* k limous. *pible* ‚Pappel‘.

Tufernitz f. „so die welischen Wein in Dafernitzen
oder halben Ampern" (Leob. Maut-Tarif 1568, Unger 138);
pri Schmellerju I. 588: die *Tafernitz tabernitium*: „So er-
lauben wir einem erberen man, der sein werd (Wirt) ist, ein
tafernitz nur zu vier ürn" (Wiener StdtR. Privil. v. 1369), „der
sein wirt ist, ein tafern", „Fürt er herauz welhischen wein, von
einer *thafernitz* geit er XXIII dn" (ibid. 35 a). Na vseh teh
mestih imamo očitno opraviiti z vinsko posodo, ne pa s krêmo
(taberno), zlasti kaže to zveza „in Dafernitzen oder halben
Ampern" (= Eimern), „tafernitz zu vier ürn", „von einer ta-
fernitz geit er 24 kr."; tudi v primeru 2. pri Schmellerju je
tafern pač le okrajšana pisava za *tafernitz*, če sploh spada
sem. Ker je to tedaj posoda, potem sufiks *-itium*, *-itz* ne more
biti lat. *-icius*, ampak naš *-ica* in zato mislim, da vtegne biti
beseda slovenska, zlasti če pomislimo, da se je v prejšnjih sto-
letjih spečalo mnogo goriškega in vipavskega vina med južne
Nemce na Koroško, Štajersko in Avstrijsko. Tako bi se dalo
misliti na * *čabrnica*, sbh. *čabrenica*, ki je isto kar *čabrica*

(od *čabrica* „posoda in mera za vino, Zuber“): „dok pomuzem iljadu ovaca i namuzem dvadest čabrenica“ (nar. ps. pri Vuku); tudi *čabrica* je najbrž iz *čabrnica*, *čabrenica* okrajšano. Pomen sbh. *čabrenica* je ‚Kübel, Bottich‘, prim. tudi č. *děberrnice* (t.j. džberrnice) ‚Kübel‘; v nemščini se je slovenska beseda, ker ji je *džb-* neprijetna skupina, naslonila na *Taberne, Taferne* ter se prestrojila v *Tafernitze*.

Dalken, Talken pl. ‚eine in ganz Steiermark gern genossene Speise: Hafer oder Korn wird in warmes Wasser geschüttet und dieses sodann zum Sieden gebracht (in älterer Zeit durch heisse Steine), dann werden die Körner abgeschöpft, im Backofen gedörret, auf der Mühle zu Grütze geschrotet und die Spreu entfernt; das Mehl wird sodann zu einer Art Teig verwandelt, der sowohl roh wie abgeschmalzen oder gesotten gegessen wird‘, Unger 139, kjer nahajaš še sestavljenke: *Dalkenbrein*, -blech, -dürre, -eisen, 140 *Dalkenhafer*, -haber, -mehl, -reiter, -sieb in *Dalkkorn*. V Bavarih je *Dalken* m. ‚teigige, klebrige Materie: d. Nudln sán e~lautoró Dálking worn‘ (Schmeller I. 505); isto tudi v Tirolcih (Schöpf, Id. 74); iz subst. je narejen glagol *dalken* ‚mit oder in teigiger, klebiger Materie arbeiten, kneten, schlecht, unsauber schreiben, klecksen‘, *verdalken* ‚verschmieren, beflecken, durch Ungeschicklichkeit verderben‘; *dalkend, dalket* ‚teigig, klebrig, zäh, ungeschickt‘; der *Dalk* (des Dalken) ‚ungeschickte Person‘ (prim. slov. *cmok*), ‚Klecks von Tinte oder Farbe‘ (Grimm DW. II. 699, 916, Schöpf Id. 74, Schmeller I. 505. Tu se uže primerja č. *vdolek*; staroč. *vdúlek*. Navadno se govori zdaj *dolek* ‚der Dalken; Kuchen, Fladen = koláč‘. Čehinje so v péki vdolkov prave umetnice in č. slovarji naštevajo dolgo vrsto različnih sort. Po Avstrijskem so povsod znani „böhmische Dalken“. Češka beseda *vdolek, vdúlek* pa po izviru ni prav jasna; najbrž spada k substantivom, ki jih Miklosich v VG. II. 255 pri suffiksu *-l-k-* navaja pod št. 6: „-l-k- ist das oft an den zweiten Teil der comp. Subst. gefügte Suffix, wodurch die Wortverbindung als eine Composition gekennzeichnet wird: *vzlzlglavl-k-*“.

torej je *vdolhka* to, ježe *vi dolē* (Vertiefung, Loeh, Grube) jesti ili gotoviti se. Vsaj *vdolek lity* se lije v pripravljene za to *doly* ali jamice v pločevini, na kateri se pekó.

K besedi *Dalken* pak ne spada bav. *dalken, dolken, dulken, dolkesen, dolkesen* v pomenu ‚fehlerhaft sprechen, indem man von Zeit zu Zeit ein Wort nur nach größer Anstrengung der Organe hervorzubringen vermag; im Sprechen den Speichel von sich spritzen, mit vollem Munde sprechen, (verächtlich) sprechen überhaupt: „so lang s' deutsch redt, so stoßt s' mit keiner Zungen an; aber sobald s' französisch redt, so dalkt s', vielleicht ist aber das so ein dalkete Sprach“ (Eipeldauer Briefe); „Er hat dalekhezt und die Worte über einander geworfen wie ein Garnhaspel“ (Abrahama a St. Clara); „auch sey dermalen seine Zung gar zu schwär und daleket“ (id.) pri Schmellerju I. 505. Primerjaj: *tlku, tluku, tlouci* ‚schlagen, stoßen‘, *hubou tlouci* ‚Maul maehen, das Maul dreschen‘; slov. *tolči* ‚nemški ‚deutsch radebrechen‘, *natolkniti* ‚andeuten, flüchtig erwähnen, auf etwas anspielen‘, *natolcati, natolcevat* ‚anspielen‘; sbh. *natucati* (iz *natukcati*? u=l) ‚andeuten, mit Mühe herausbringen, stammelnd, gebrochen sprechen, schwätzen, radebrechen: tko hoće govoriti mora natucati ‚wer es zum Sprechen bringen will, muß zuerst radebrechen‘; r. *tolka* ‚Gespräch‘ (stosl. *tlaka*), *tolkovati* ‚erklären, erläutern, auslegen, andeuten, explicieren‘.

Tumpel m. *Tamperl* n. ‚dummer Mensch, einfältiger Tropf‘; *tampelt* ‚einfältig, beschränkt‘ (Unger 140). — Beseda vtegne biti slov. *top*, stosl. *topi* ‚stumpf, stumpfsinnig, unempfindlich, dumm‘, *topec* ‚Schwachkopf‘, *tópa* f. ‚neumna deklia‘. Tudi kor.-n. *tumpat, tumpet* ‚abgestumpft‘: a~ *tumpets* ‚messer ein an der Spitze abgerundetes Tischmesser‘ je iz slovensčine (Trstenjak, Kres III. 114, Schuehardt, Sld. 69). St.-n. *tumpe* ‚blödsinnige Weibsperson, untergeordnete Magd im Range nach der Hühnerdirn‘ (Unger 182) spada pač tudi sem, prim. slov. *topa*; na *tumpe* je vplival najbrže nemški *dumm*; srgn. *dumb, dumbes*.

Tumdoli m. Tölpel: „Mit dem Schimpfworte T. von Luttenberg bezeichnete man die windischen Weinfuhrleute, die, wenn man sie fragte, woher sie seien, mit T. (*tam doli* da unten her) antworteten (Puff)“ (Unger 140). — Skrajšano pač iz *tam doli* od Lotmerka. Kdo je bil pri takem odgovoru pametnejši, kdo bolj trapast, tisti ki je vprašal ali ki je odgovoril, o tem odloči lahko vsak bravec sam.

[*Tumer* m. ‚Vieh Hof im Gebirge‘ (Unterst, Unger 140). — Štaj.-n. slovar sam pristavlja „aus dem Windischen“; jeli pak beseda *tamar*, *tumor* res slovenska, o tem je vsakakor dvojiti (prim. Mat. Murko, Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven, Mittheilungen AG. XXXVI. 28 d. in moje opomnje v. spisu „Zur slav. Lehnwörterk.“ 65). Jaz se drznem predložiti zdaj to le domnevo: Ker je *tabor* ‚befestigtes Lager‘, je lahko prevzel, zlasti na planinah, tudi pomen ‚eingefriedetes Lager‘, ‚eingefriedetes Tierlager, Viehhof‘. Pred labijali pa rad nastopa „parasitični“ *m*; tako dobimo * *tambor*. Toda *mb* se kesneje v nekterih jezikih asimiluje v *mm*. To se godi (cf. Meyer-Lübke, RG. I. § 447) v južni Italiji, vshodni Franciji itd.; to ozemlje pa je za nas preveč oddaljeno in poiskati nam je bližega, kjer se godi isto. Take primere nahajamo res v nemščini, n. p. *Amt* iz *ambet*; *dumm*, *dumme* iz *dumb*, *dumbe*; *Emmer*, *Emer* iz *Ember* — *Eimber*, *einbar*, *krumm* iz *krumb*, *Trommel* stgn. *trumba*... (prim. Wilmanns DG. I² § 80). Tako bi torej tudi iz * *tambor*, * *tamber* lahko nastalo *tam(m)or*, *tam(m)er*, ki je potem prešlo v furlanščino in slovenščino.]

Tantowinatraube f. blaue, ‚Urbanitraube‘ (Unger 611); po Trummerju (Rebensorten) se tako imenuje ‚weißer Wipacher‘ in pa ‚Mehlweinbeer, weiser Grünhainer‘ (Šulek, Imenik bilja 401). Končnica dokazuje, da je tvorba slovenska, ali pak tudi podstava, o tem je pač dvojiti. Drugi Slovani nimajo nič podobnega.

Tarkes, *Tärges*, *Terkus* m. ‚versehnittener Ziegenbock‘; *Tarkeshaut*, *Tarkesinslit* ‚Haut, Unschlitt eines solchen‘ (Unger 143). — Iz slov. č. *trkač* ‚Stoßwider, Widder‘; slov. *trk*

„Boeckstoß“: kozel je nastavljal roge in se pripravljaj na *trk*; *trkati*, mit den Hörnern stoßen: ovni, kozli se trkajo.

Tarraß = *Tarrasbüchse*, Unger 143, kjer se razlaga z „Wallbüchse“, ker se misli, da je beseda v zvezi s *Terrasse*. — Nemška beseda je kajk.-madž. *taraska*, *tarack*, v kateri je končnica *-ka*, ki se je v nemščini glasila *-ke*, odpala ravno vsled naslombe na *Tarras* (Terrasse): * *Tarras-skebüchse* se je Nemeu in bi se vsakemu glasila prečudno zavoljo sorodnih skupin *sk-ks* v prvem in zadnjem delu. Iz tega *Tarass* je dalje postalo *taraks* (Darax); o postanku kajk.-madžarskega *taraska* itd. sem pisal v spisu „Zur slaw. Lwk. 65, 66, kjer sem dokazal, da je beseda nastala iz blg. *trěsk*, Kracher, rum. *treasc*, madž. *tarack*.

Terrant, *Terrantwein* m. „Name einer roten Weingattung aus dem Görzisehen“ (16. Jahrh., Unger 151). — Slov. *teran*, čak. *teràn* iz ital. *terrano* (prvotno vino, ki diši po zemlji: *terra*). Iz slovenščine nam je izhajati zategadelj, ker se teran prideluje edino v slovenskih in hrvaških krajih. Gledé menjave sufiksa *-an* z *-ant* prim. slov. *škribant* iz ital. *scrivano*. Tujke iz romanskih participov praes. I. lat. konjugacije (*ā*-debel) so uvele to končnico *-ant* tudi v domače besede; prim. é. *dráb* — *drabant* itd., ter primerjaj, kar je rečeno o tej prikazni pod besedo *Trabant*.

Terschinke f. (st. j.) „Feuerwaffe, Flinte“: „3 eingelegte altväterische Terschinken“, „ein Terschinken mit doppeltem Rohr“; *Terschinkenrohr* (Unger 151). — Strelno orožje je večkrat imenovano z izrazi, ki pomenjajo „Rohr, canna, Pfeife“, prim. ital. *bombarda*, *cannone*, turški *qaval* „Pfeife, Flinte“, n. *Pfeife*, r. *piščal*, (gl. o tem moje opomnje v Arhivu XXVI. 41). Taka beseda je tudi *Terschinke*, ki odgovarja č. *tre-stinka* „Hirtenpfeife, Hirtenflöte, Binsenflöte“ od *trestina* „Schilf, Rohr, sbh. *trstina* „Rotang, Gartenrohr“, slov. *trstina*, *trstika* „Schilfrohr, stesl. трсты.

Testen, *Test* m. „dicke, zähe, zu Quark zermalmte Maße, eingesottene Früchte“; *Testscherben*, *Testsulse* (Unger 151);

bav. *Dest* ‚Rob, bis zur Robdicke Eingesottenes von Früchten, Marmelade‘; *Quittendest* (Sehmeller I. 556); dol.-avstr. *Dest* ‚jede dicke zähe Materie etc.‘; der *Destaling* ‚Geifer‘ (Castelli Wtb. 109). — Prim. slov. *těsto* ‚Teig, dieker Brei‘.

Dese, Deste f. ‚Gefäß, Kübel, Büchse‘; *Desenteig; Desenscharrer* ‚Werkzeug zum Auskratzen einer Dese‘; dim. *Dessel* (Unger 151); tudi *Täste* f. (st. j.) ‚Wassergefäß‘ (Unger 144) spada pač semkaj; prim. bav. *dēstn, dēstl* ‚hölzernes Gefäß zu Wasser, Salz, Mehl, Schmalz; Käse etc.‘ (Sehmeller I. 550); pri Adelungu *Döste*, v knjižni nemščini *Döse* in *Dose* (Grimm DW. II. 1028, 1030). V knjižni nemščini nastopa beseda precej pozno (1663) v obliki *Doos*; iz nemščine je prešla v dol. nemščino in nizozemščino ter danščino (*dose*, resp. *doos, daase*). Nemški filologi je ne morejo razložiti. — Če pomislimo, da imajo razen Bolgarov vsi slovanski jeziki besedo, ki ji odgovarja, namrec *děša* (slov. *deša* ‚Kübel, Bienenkorb, Maltertruhe‘, hrv. *diša, dišva* ‚Gelte, Melkeimer‘, č. *díša, díš* ‚Bactrog, Melkkübel‘; p. *dsieša* ‚Teigmulde‘, gs. *dščša* ‚Bactrog‘, das Faß um den Mühlstein, *dščška* ‚Kuhfaß‘, ds. *šeša* ‚Backfass‘, mlr. *d’iša*, br. *dsčša*, str. *dīša* i. t. d., ‚Miklosich, Et. Wtb. 45 b), smemo pač soditi, da jo imajo Nemci od nas. Toda kako jo razložiti? Zubaty (Archiv XVI. 389) in za njim Walde 225 spravljata besedo v zvezo z lat. *fungo* ‚bilden, formen, kneten‘, got. *deigan* n. *Teig*, češ, ker služi *děša* tudi kot ‚Bactrog, Backfaß, Teigmulde‘. Toda to je le en, in sicer današnji pomen besede *děša*, pa nikakor se ne dá dokazati, da je služila *děša* že sprva le za mešenje ter bi torej bila nazvana po tem delu: „das zum Formen, Kneten dienende“. Testo se ne gnete vedno v kotlinah in tako gnetenje tudi ne more biti prvotno; po mestih rabijo povsod posebno trugo za mešanje malte, na kmetih tega še ni, vsaj ne povsod; tako se je začela morda torej tudi *děša* še le ščasoma rabiti za mešenje, v tem ko se je prej to opravljalo na ploski deski ali enaki pripravi, kakor se to vidimo pri današnjih kuharicah, kadar pripravljajo testo za rezance: potrebna kotlina za vodo

ali mleko se naredi iz moke same, ki se potem omoči in pomeši ter ugnete. Pri južnih Slovanih, na primer v slavonskih gozdih, privzdigne baba, ko je testo vmesila, kar krilo in začne — kajpada ne zelo ukusno delo — ugnetati testo ob bedru proti kolenu. Potemtakem mislim, da *děša* ni, das zum Kneten dienende, ampak, das ausgeschöhlte, ausgegrabene, der Trog, Kübel od kor. **dhīg*-, ki ga nahajamo v lat. *figo*, *transfigere*, lit. *dė'gia*, *dė'ge*, *dė'gti*, 'er sticht', *daigan*, *daigyti*, 'stechen', angl. *dig*, 'graben, bohren' itd. in da imamo torej postaviti kot praobliko **dhaig*^u-*ia*, praslov. **doigja*. V podporo morem navesti tudi besedo *kopanja*, 'Trog, Mulde' od *kopati*, 'graben, hauen' (prim. lit. *kapóju*, 'Hacke', *ka~pas*, 'Grab'). Slovenska beseda je prešla tudi v litovščino in madžarščino, nasprotno pak so si od Nemcev izposodili Kašubi (Slovinci) svojo *deza* (gl. Lorentz, Slovinz. Grammatik 130: *dē~izā*, 'Butterbüchse'), gluž. Srbi svojo *tysa*, *tyska*, 'Schachtel' in dluz. svojo *tejsa*, 'Dose, Schachtel, Büchse'. Kako je razmerje med slov. *deša* (*děša*), 'kvas, drožice, umešeno testo' in med srgn. *deisme*, *dös'n*, 'Sauerteig', ne vem. Svojčas sem mislil, ker imamo samo mi to besedo, da smo jo izposodili od Nemcev.

Tidelteitscheg, m. 'Holzstößel oder Quirl zum Sprudeln des Gemisches von Wasser eines Sauerbrunnns und Wein' (Unger 153). — Slov. *dideldajček*, 'motič, s katerim se meša kisla voda z vinom'. Podstavo tej besedi je iskal Trstenjak v „Glasniku“ 1868, str. 24 v korenu **didh* (1) 'igrati', *didlati*, 'spielen, kreiseln'; toda vsa tvorba kaže, da od nje ne moremo izhajati; zato jo bolj prav izvaja Levstik v „Novicah“ 1866, 460 iz *dideldaj*, 'zmes, zlasti zmes jarega žita z ječmenom', kar je kakor naš *direndaj*, 'lärmendes Umhertoben' (Kopitar pri Schmellerju) iz bav. *Dirdendey*, *Diradey*, *Dirledey*, *Dirmadey*, *Dilmedey* itd. 'grober Zeug, halb aus Flachs, halb aus Wolle; Gemisch aus Sommerkorn und Gerste; jedes Gemisch' (Schmeller² I. 537); *dideldajček* je torej 'mešalec'.

Tütscheln, *tütscheln* sv. 'mit Steinküglechen spielen: wer mit seinem Küglechen ein anderes trifft, dem gehören

beide' (Unger 153, 181); *tutschen* 'zusammenstoßen' aneinander-schlagen, aneinanderprallen' Unger 181); *Eiertutschen* (*Eier-kutschen*): 'man stößt mit den Spitzen die roten Ostereier zusammen, und der, dessen Ei ganz blieb, gewinnt das Ei des anderen, oder: einer hält das gefärbte Osterei, und der andere wirft einen Kreuzer mit der Kante darauf, daß der Kreuzer stecken bleibt' (Unger 190). Tudi obliko *turtschen* nahajamo na Štajerskem, posebno znana pa je ta na Koroškem: *Turtsch* m. 'der Zusammenstoß von zwei Gegenständen, wobei gewöhnlich der eine bricht', *turtsch'n* 'zusammenstoßen, das Spielen mit Ostereiern, was man in Österreich Eier pecken nennt'; *an-turtsch'n* 'anstoßen an einen harten Körper, besonders mit dem Kopfe', *sa'mmeturtsch'n* 'zusammenstoßen, zusammenschlagen, so daß ein Teil bricht', *turtschar* m. 'nom. ag. und ein einmaliges Stoßen'. Ali je te besede ločiti od *dutzen* 'Stoßen (mit einem Kopf an den anderen), arietare', *Duts* 'Stoß, Beule' (v Švabih, Frankih), je težavno reči; zadnje bi se dale izvajati tudi iz rom.: ital. *intussare*, *rintussare* 'an-, abstoßen' (**tuditiare* od *tundere*, Körting² 9799). Oblike z *r*-om pa odgovarjajo pač slovenskemu *trčiti*, *trkati* 'anstoßen, klopfen'; *trčati* s pirihom ob pirihih tolči za igro', *trčljati*, *trčljati* isto; *trcati* 'klopfen, stampfen; beuteln, ausschwingen'; *trčkati* 'sanft stoßen'. Prve pak spadajo k slov. *tłči*, *tolči*; v poljanskem *tilčati* 'trkati s pirihom' se je pač ohranil zlogotvorni *l* dalje časa in je zamudil prehod v *ol*; beseda je bila rabljena pač le v navedenem omejenem pomenu in zato se ni podvrgla pričakovanim premembam, zlasti ko se je v končnici naslonila na *trčati*, prav tako z zlogotvornim *r*. Posamezne primere za zlogotvorni *l* imamo celo še iz Truberja. Za to razlago govori zlasti n. oblika *Eierkutschen* s *k* za *t*, kar je iz štaj. dialektičnega *kuči*, *kučem*, kjer je *t* pred (še zlogotvornim) *l* prešel v *k* (prim klaka; knalo, dekla iz detla); na nemški prehod *t* v *k* tu ni misliti, ker so pogoji zanj drugačni, kakor je razvidno iz teh-le primerov: a) *nt*, *tn*: *Asánt*-*Asánk* 'Assa foc-tida', *Brente*-*Brenke*... *Hiasinth*-*Hiasink* (346), *Tinte*-*Tinke*

155 *Grante* = *Granke* 'Preisselbeere' *Schlund* - *Schlung*, *Schlunk*, *Zant* 'Zahn' - *Zankerl*, *Zint*, *Zintel* - *Zinkchen* . . . ; *Rinde* - *Rinke* . . . ; b) *tl*, *lt*: *Büttling* - *Pikling*; *Multe* - *Mulge* . . . ; c) *tt*: *Plack* (*Blagg*), če je to *Blatta orientalis* in ne *Polak*, *Platte* - *Plecke*, *Plätte* - *Plögge*, *gestotten* - *gestocken* (288); d) *t*: *Kamat* - *Kamak*, *Worat* - *Worak* (618). Iz tega se dá posneti, da v nemških Štajercih začetni *t* ne prehaja v *k*. *Tutschen* je lahko naravnost slov. *tŭči*, *tolči*, *tuči* poleg *kuči*, ki je v nemškem diminutivu dalo *tütscheln* in pozneje *titscheln*; če bi hoteli te nemške oblike izvajati iz gore navedenih romanskih (ital. *intussare* . . .), bi se moralo najprej dokazati, da se ta beseda v romanščini rabi za omenjene igre.

Tiliz m. (st. j.), 'langes Messer, Doleh' (Unger 154); srgn. *tiliz* 'langes Messer', poleg tega *tilniz* (Lexer); Grimm DW. II. 150: „er nam zum ersten sein swert und hieb dar — — da nam er sein *dilits* — — und wolt im die hant in dem glied herab hauen“, „welche hacken, mezzet, tilnitz und stecher zum wein tragen“ (14—15 Jhdt.); bav. *Diglitz* „Degen, Hammer, digliz, pleykugel, wurfhaeken“, „Degen, Tiliz“ (Schmeller I. 493). — Iz č. *tylec* 'der Hackennacken, Messer-, Schwertrücken; das Schwert' od *tyl* 'Naeken', kar je v sorodu z grškim *τύλη* 'Wulst', lat. *tumere* 'geschwollen sein' (Walde 641).

Dirnibaum m. 'Kornelkirschenbaum', *Dirnibeere* 'Kornelkirsche', *Prunus mascula*, *Dirnholz* (Ostst., Unger 155). Iz slov. *drēnulja* od *drēn*, kar je pač iz **deron*, torej sorodno z *drēvo*, o čemer gl. Walde 325 pod *larix*: baza **dereu*. Prim. tudi opomnje Koštičlove v spisu „Slovanski življi“, program. II. drž. g. 1900/1 v Ljublj. str. 15. Kar piše Miklosich (Et. Wtb. 42 dern-2), to je premalo določeno, ker navaja brez vsake opomnje le stgn. *tirnpauma*, ngn. *dernelein*, *diernlein* in *terling*. Nemška narcčja poznajo še druge oblike, n. p. bav. *Dirnlein* (*Diä'ul*, *Diä'l*), *Dirnleinbeer* (*Diä'ber*), tudi *Dirliz*, *Direnzen*, *direnzenbaum* (Schmeller I. 541), to iz slov. *drēnuljica*. Tudi nemški *Dorlenbaum* za isto rastlino je postalo pač po vplivu naše besede. Če bi naša beseda bila prvotno nem-

ška, bi se morala, ker je znana vsem Slovanom, glasiti * *trën*, * *trënulja*, ako vpoštevamo stgn. *tirnpauma*.

Tober, adj. in adv. 'tüchtig' (Oberst., Unger 157). — Drugim Nemeem nepoznana beseda je očividno naš *dober* 'gut, tüchtig, brauchbar', kar je v zvezi z lat. *faber*, n. *tapfer* itd. (Walde 201).

Tock m. 'Geflecht von sehmalen Streifen aus dünnem Gold- oder Silberblatt, die mit Seidenfäden durchzogen sind' (Unger 157); bav. der *Dock* id., n. p.: „Mit golden pünden, von Dockh“, „Zwey von güldem Dokh gemachte Sternhiet mit langen spizen und radiis, 1 von guldem Stukh ausgeschnittes vnderschirzl, mit Silbern dokh eingefast und guet Silbern dokh gestikhten rösln“ (1580); „die Kron von Tag (von Dock?) und dazu den großen Palast (Balas)“, Schmeller² II. 489, ki primerja špan. *toca* 'Mütze', šved. *dok*, v tem ko misli Grimm na nizoz. *duck* 'Tuch'. — Prim. sbh. *toke* 'Art silbernen Kürass, der zur Zierde angeschnallt wird; knopfartige längliche Platten, die vorne an die Dolama genäht werden: „dao bih mu toke na prsima“; alb. *toka* 'Gürtelschließe der Weiber' iz turšk. *toka*, *doka* 'Schnalle' (Miklosich, Et. Wt. II. 76).

Tollam f. 'Name eines Kleidungsstückes für Männer' (16. Jhdt., Unger 165). — Iz slov. kajk. *dolama* 'vestis inferior, tuniça' (Habdelič), sbh. *dolama* 'Mantelkleid, Dolman', kar je zopet iz turšk. *dolamā*, *döloman*, *doliman* 'Ceremonienkleid der Janitscharen' (Miklosich, Türk. I. 50 itd.).

Dölze, *Delse* f. 'missratene, speckig, gewordene Mehlspeise'; *dölzig* 'speckig, zu fest gediegen, dicht, teigig (von nicht ausgebackenen Mehlspeisen)' (Unger 160); na Koroškem *Tels* m., na dol. Koroškem der *Telsn* 'unausgebackene Maße' (Lerner 56), *telsn* 'jeder weiche, teigige; nicht ganz durchgebackene Gegenstand, in Oesterr. *dölsten* 'weich, teigig', *telsig* 'die speckige Eigenschaft des nicht gut ausgebackenen Brotes' (Überf. 70); srgn. *tels* adj. 'unausgebacken'; dol. avstr. *dolsta'n* 'weich, teigig sein'; der *Dölstä'ling* 'weicher, gefrorener

Apfel', *dölstarät* 'weich' (Castelli 111); *Delsterling* 'geistloser Faulpelz, Zeitvertrödler' (Unger 149). — Prim. slov. *tolsti* adj. 'feist, fett, speckig, schmierig', č. *tlustý* iz *tlst-*. Neka češka vas pri Jablonnem se zove *Thustec*, nemški *Tölseldorf*. Da bi bil n. dijalektni *döstig*, *döstig*, *tostig*, *Dost* 'aufgedunsen; schlaff, welk; allzufett, weich, teigig, schmutzig' (Unger 163, Schmeller I. 550, Grimm II. 1311, Schöpf 87) istega izvira, pak se mi ne zdi verojetno.

Trabant m. 'Begleiter, Leibwächter; Mensch, der sich einem an die Fersen heftet und den man überall trifft, wo man ihn nicht zu sehen wünscht, unablässiger Begleiter' (Unger 163). — Že Kluyver je (Zeitsch. f. d. Wortf. IV. 153 d.) to daleč po svetu razširjeno besedo spravil v zvezo s češkim *dráb*, poljskim *drab*, ki je pomenjala najprej raztrganea, razdrapanea, potem vojaka meznika (žolnirja) in dalje sodnega slugo, birača, žandarja, stražnika. K besedi *dráb* je pristopil lahko sufiks *-ant*, kakor tudi *-an*: prim. č. *suchan-suchant*, *moudry-mudrlant* 'Sophist', *cukr-cukrant*, *trula-trulant*, pa paziti je tudi n. besed kakor *schergant* poleg fr. *sergeant*, ki je pomenjala skorajda isto. — V pomenu 'plumpe Weibsperson, dann Schimpfwort für weibliche Dienstboten' se je št.-n. *Trabant* gotovo naslonil na *trappen* 'plump einherschreiten und dabei stark auftreten' (Unger 163), prim. avstr.-n. *Trampel* 'nerodna dekla'.

Tragátsch m. 'Schubkarren' (Unger 164); bav. *Trägütsch* 'Gestellschubkarren' (Schmeller I. 674). — Iz č. *trakač*, *trakaš*, na Moravskem tudi *tragač* in tu pa tam *trakáč* 'der Schieb-, Schubkarren'. Češki besedi podstava je *trakati*, *trakovati* 'ziehen, schieben', slovaš. *tragať sa* 'langsam gehen' kar je vzeto iz nemškega: prim. bav. *Radlträgn* 'Schubkarren' in *träckeln*, *träcklu* 'herumziehen' (Schmeller I. 646), srgn. *trächen*, *trecken* 'ziehen, schieben, stollen', kar je zopet v zvezi s *tragen*, ags. *dagan* 'ziehen' in z lat. *trahor* 'ziehen', *tragula* 'kleine Schleife', *tragum* 'Schleppnetz'. — Naš slov. *vtragati se*, *vtragljiv* ne kaže biti naravnost iz srgn. *träge*.

adv. „mit Langsamkeit“, ampak je prefiks *zw-* samo refleks nemškega *be-*: mich *beträget* eines dinges, ich bin zu träg dazu.

Trischack „Name eines alten, jetzt ungebräuchlichen Kartenspieles“, *trischacken* „das Trischackspiel spielen“, *Trischackkarte* (Unger 174). — Tudi č. je *tríšák* „hra v karty“, toda vprašanje je, ali je to res od začetka bila češka igra. Za pomen „losschlagen, hauen, prügeln“ (Unger 174, Schmeller l. 570, 676) bi se moglo izhajati iz č. *treštiti*, *trštiti* „schlagen, daß es kracht“, slov. *treščiti*, *treskati* „krachend einschlagen“, toda pri tem bi ostala končnica nejasna, ker bi iz res starega č. *-ak* za palatalom morali imeti *-iek*, zdaj *-ik*. Beseda je kakor vsa druga oznamenila za igre v karte gotovo zelo predrugačena, in zato domnevam, da tiči v nji srgn. *drie* „Dreizahl, drei Augen im Würfelspiel“, ali *dries* „dreimal“, iz česar je z naslombo na domače *tri* postalo *tríšák* tako, kakor iz *touš* (srgn. *dūs*, stfr. *dous*, iz česar je Čeh slišal svoje „ueho“) *ušák*, navadno oznamenilo za želodov as (prim. Černý, Příspěvky k české etymologie lidové 77). Ker kvartopirec bije s pestjo ob mizo, ko izigrava, zato je mogel z ozirom na *trískám* „schlagen, schmettern“ iz besede *tríšák* izpeljan glagol zadobiti tudi pomen „losschlagen“, ki se je mogel potem v nemščini (*drischaken*) nasloniti na *dreschen* - *drischt*, *Drischel*, *drischeln*.

Trobenka f. „Name eines Getreidemaßes ä. Z. (= 4 „Maßel“) (Untst., Unger 174). — Iz slov. *drevenka* „ein Getreidemaß oder Metzen (Habdelič, Belostence, vzh. Št., Beli Kr.), ein großer Korb“, *drvočka* „der Metzen (eig. hölzernes Maß)“ (Miklošič), „pol vagana“ (v Ormožu, gl. Pleteršnik s. v.); sbh. *drevenka*, *drevenjka* „mensura frumentaria“ (Volltigi); slovaški *drevienka*, *drévianka* „měrice, dřevěná mísa, Metzen, Holzschüssel“ (Kott VI. 140).

Drosger, Drosker, Troßger m. „Arbeiter beim Hochofen“ (Unger 176). — Beseda je narejena iz slovanskega *troska* „Schlacke, Schlackwerk, Gekrätz, Krätze“, ki jo nahajamo v slov., sbh., češč., ruščini itd. *Drosger* je torej delavec, ki

ima opraviť s čišćenjem rude: „Der Trosger soll das Graglaeh saubern, Stain, Sant vnd andern Unlaß darauß khlauen und das Graglaeh zusammentragen“ (1541); v drugem rudarskem redu môra tudi še „den Laimb zeitlich zuerichten, das Arezt khlein pleuen, den Ankübl recht vnd voll fühl, das Khol hinzukheren, das Arzt dorren vnd nicht Graglaeh darauß machen“ (1541) in podobno 1567: „Die Troßger in Pläheüser (iz tega je naš *plavš*) das Arezt khlain genueg geschlagen“, dalje „droßger das Erz thut dören, legt die Grametel an“ (Unger l. e.). Da izhajá n. beseda iz našega jezika spričujeta soglasnika *g*, *k*, nasproti pak bodo besede *Dros*, *Drosel*, *Droslach*, *Drostat* izvirno nemške, prim. Schmeller² I. 568.

Trudnen sv. 1. langsam und gemächlich einherschlen- dern, 2. sich abmühen, abmatten (Untst., Unger 177). — Iz slov. adj. *truden*, *-dna*, *-o*, „müde, mühsam, ermüdend“; *truditi* se „sich abmühen, sich bemühen“. Pomen n. glagola „langsam und gemächlich einherschlendern“ je lahko razviti iz *truden* „müde“; beseda *trud* je v zvezi z lat. *trudo* (Walde 639).

Tschäpen, tschäppen sv. (Kinderspr.) mit der Rute hauen, strafend schlagen (Untst., Unger 178); na Koroškem *tschap'n* „mit einer Rute schlagen; am Tage der unschuldigen Kindlein gehen arme Kinder von Haus zu Haus, schlagen mit einer Rute unter dem Rufe „tschäp, tschäp, frisch und gesunt“ auf die Bewohner los, wofür sie kleine Gaben erhalten“ (Lexen 214). — Iz slov. *šapniti* „schlagen mit der Hand, übh. schlagen“, *šapati* „sanft schlagen, am Tage der unschuldigen Kinder schlagen, aufkindeln, Rutenstreiche geben“. Beseda je izpeljana iz *šapa*, *šap* „Hand, Pfote“ (gl. moje opomnje v Arhivu f. SPH. XXVII. 67 d.). Prim. tudi Trstenjak, Kres III. 114 kjer se pak piše tudi napačna oblika *ščap ščapec*) in Schuchardt Sld. 69. Pri Gutschmannu je *šapauca* „unschuldiger Kindleintag“ (489, 543).

Tschäper, Tschäpra, Zapra f. Schabracke (Unger 178). — Iz sbh. *čaprag* „Decke für Pferde, Schabracke“, to iz turšk. *čaprak* „Pferdedecke, Schabracke“ (Miklosich, Türk. I. 36, Nachtr. I. 20, II. 93). Zakaj je v nemščini izpal končni *k*?

Najbrž se je smatrala beseda v slovanščini za diminutiv in se je iz nje posnela nova beseda * *čapra*, ktere vendar ne smemo enačiti z besedo hrv. *čapra* 'Fell, Haut', ker je ta znana le v Črni gori, kamor je najbrž prišla iz albanščine (ne iz turšk. *čevre* 'Umschlagtuch'); v albanščini imamo *k'epri* iz lat. *capra* ali * *capria*, kajpada zdaj le v pomenu 'Dachsparren' (prim. fre. *chevron*, furl. *ghàvri* isto). Kakor sta *koza* in *koša* v zvezi, takó je iz te albanske besede v pomenu 'kozu' pač izpeljano *čapra* v pomenu 'kožu'.

Tschatsch m. 'Kleinigkeit, unbedeutendes Ding, Plunder, Trodel, kleines Kinderspielzeug, Anhängsel aus Gold und Silber'; *Kindertschatsch* 'Kinderklapper mit Feigelwurzel und allerlei Anhängseln, ein Amulet gegen „Verschreien“ und „Verweinen“' (Unger 178, 387); kor.-n. *Tschatsch* m., *Tschatschele* n. 'schlechtes Zeug, Spielzeug' (Lexer 214), 'ein unbedeutender, nichts weiter Gegenstand, eine Sache, an der nichts gelegen ist, Pöfel, Plunder, Bettel' (Überf. 81), *Tschatschlach* n. 'Spielzeug der Kinder' (ib.); kor.-n. *tschatscheln*, *tschantscheln* 'sich mit *Tschatsch* (Spielzeug, allerhand Kleinigkeiten) beschäftigen, Kindereien treibend die Zeit tödten' (Unger 178), na Koroškem 'nach Kinderweise spielen' (Überf. 81), tam tudi *tschandern*, *Tschanderwerck* 'das Spielzeug für Kinder aller Art, überhaupt etwas kleines, unbedeutendes, auch die Scheidemünze' (Überf. 81); št.-n. *Tschatschpfennig*, *Zatschsilber* 'Gold- und Silberpfennig als Anhängsel' (Unger 178, 642); *tschentscheln* = *tschatscheln*, *tschantscheln* (Unger 178.); *Tschentscher* m. 'Mensch, der in fauler Weise die Zeit vertrödelt und nichts fertig bringt' (Unger 179), na Koroškem *Tschēatschē* 'ein-träger, fauler, feiger, langsamer Mensch' (Überf. 82). — Beseda je, kakor sta spoznala že Trstenjak v Kresu III. 114 in Schuchardt Sld. 68, slov. *čaća* 'Spielzeug, Kindertand', *čeča* 'das Mädchen, die Puppe, Tocke', *čačljati* 'tandeln, spielen'; *čénča*, *čenčúra* 'človek, ki se povsod zamoti in zamudi ter nič ne dokonča'. Besedo *čaća* poznajo tudi Slovani na severju: č. *čač*, *čaća* f. *čačka*, *čačička* 'Spielzeug, Plunder, etwas Kostbares, Schatz'

(seveda le relativno), *čačati*, *cacati* 'spielen, tändeln'; poljščina pozna *csads*, *csacs*, *csac* 'Geschenke (Nüsse, Schaustücke, Geld), die unter das Volk geworfen werden', *csacso*, *csacsek*, *caco*, *cacko*, *cacka*, *cacunio*, *cacuchno* 'Kinderspielzeug, Kinderspiel', *cacka* 'kleiner verzärtelter Weichling, kleine verzärtelte Person', *cacanek*, *pieszczoch*, *cacać*, *cackać*, *ceckać*, *cieckać*, *cackać się* 'karesować się, liebkosten'; r. *caca*, *cjacj* 'Kinderspielzeug; Schmuck, Verzierung'; artiges, gehorsames Kind, Püpplein'. Besede s c sloné očitvidno na dentalizaciji (mazuriranju). Zavrivši izpeljavo iz nemškega *Schatz* (v vsch navedenih primerih je 'Schatz, Schmuck' še le sekundaren pojem), hoče Karłowicz izvajati poljske izraze iz turšk. *čač*, *čadš* 'Körnerhaufen'. Toda, kako je to mogoče, mi je nedonnno. Jaz mislim, da je pri teh besedah osnovni pojem 'Kinderspielzeug'. Kaj pa je najnavadnejša igrača otrok? Po moji misli pupica, pupka (Docke). In ta pomen je pač imela sprva beseda *čača*. Iz te se lahko razvijejo drugi pomeni: 'Docke — Kinderspielzeug — Spielzeug — Sache von geringen Wert — Plunder'. Za otroka ima pupica edino veljavo in navadno mu jo lepo zalušajo: zato se iz 'Spielzeug' razvije dalje 'Schmuck — Schatz Anhängsel — Geld'; na drugi strani pa je igranje s pupico potrata dragenga časa, zlasti če se bavi ž njo odrasel človek, zatoorej: 'tändeln — Zeit vergeuden — faulenzeln'. Kadar otrok igra s pupico, jo poljublja, se nedolžno pogovarja ž njo, ji kaj poklepetá, torej: 'spielen — sich unterreden — plaudern — plappern'. Na to zadnjo vejo pa se dá obesiti č. *cícal* 'Plauderer', madž. *csacska* 'plauderhaft, Geschwätz', slov. *čénča*, *čénčati* 'Geschwätz, plaudern', ki se srečuje z zgornjim *čénča*, *čénčúra*: kdor mnogo klepetá, se ne more ločiti od sobesednikov, torej se povsod zamudi. Ali spada sem ital. *ciancia* 'Geschwätz, Possen', *cianciare* 'schäkern', rtr. *cioncia* 'Geplapper', span. ptg. *chanza* 'Scherz' si ne upam določiti; mogoče je to pač: Körtling² na str. 934 misli sicer na n. *sänseln*, srgn. *senselen*, *sinselen* 'kosen', toda tudi te besede se strinjajo s slovanskimi. Za nje ima Schmeller II. 1138—1141 te-le glagole, ki kažejo

slovanskim popolnoma sorodne pomene: *zenseln*, *zenseln*, *zinseln* ‚zart, zärtlich, empfindsam tun; blanditi‘, *zänseln* ‚lieb-kosen; zieren, schmücken‘, *saunscheln*, *sauntscheln* ‚zärtlich tun, hätscheln‘; *zünzeln* ‚sich langsam, bedächtig, verlegen be-nehmen; zaudern‘. — Če pak je prvotni pomen teh besed ‚pu-nica, pupica‘, kako si je razložiti potem besedo? Da bi bila po izviru slovanska, na to ne mislim, ampak le, da so jo Slovani razširili v Nemce. Oni sami so jo pač v obliki *čeča*, odtod *čēča*, *čāča* itd., sprejeli z Jutrovega, kjer nahajamo turšč. *dšidše* ‚Tante, Kinderspielzeug‘, *dšidši* ‚Kinderspielzeug‘ in *čiče* ‚Tante, ältere Schwester‘, iz česar je sbh. *dšidža*, *dšadža*, *dšidžali* ‚Kiederspielzeug‘, bolg. *čičjo*, *čiča* ‚Oheim‘, sbh. *čič*, *čiča* ‚Va-tersbruder‘, magy. *csicsa* ‚senex‘ (Miklosich, Türk. I. 40, 55, Nachtr. I. 23, 33, II. 96). Toda vpraša se, kako more pomen ‚teta‘ preiti v pomen ‚pupica, igrača‘. V dokaz tega moram navesti še druge besede, kjer vidimo isto: bolg. *lelja*, *lele* ‚Tante‘, *lelek* ‚Oheim‘, slov. *lila* ‚Puppe, Docke‘, p. *lala*, *lalka* ‚Puppe‘ in sploh jeder Mann, jede Frau, Amme, Kindermädchen (da pa je tudi tam beseda nekđaj pomenjala ‚Tante, Großmutter‘, se da soditi iz *uklon si leli* ‚mach dem Herrn [oder der Frau] dein Kompliment‘), lit. *lėlė* ‚Puppe‘; dalje slov. *donda* ‚Puppe‘ iz *donda* ‚amita, Tante‘ v istrski italijanščini; slov. *baba* ‚Puppe‘ in ‚Großmutter‘. Kako morejo besede za ‚ältere Schwester, Tante‘ preiti semazijskologično v pomene ‚Großmutter, Oheim, Greis‘ itd., to sem razložil v spisu „Zur slaw. Lehnwörterk.“ pod besedo *njanja* str. 42.

Tschakan, *Tschikan*, *Zakan*, *Zikan* m. ‚Stock, der in einen Hammer endigt‘ (Unger 178). — Slov. *čakan*, *čekan* ‚Streithammer; Hauer der Schweine‘; sbh. *čakanac* ‚Dengelhammer‘, č. *čekan*, p. *czakan* ‚Streitkolben‘; kar se navaja kot stosl. *čekan*, tega ni najti v starih cerkvenih tekstih, ampak le v zelo mladih; zategadelj ni staviti besede z Waldejem 154 k lat. *cucumis*, av. *cakuš* ‚Schleuderkeule‘, ampak z Miklo-sichem (Türk. I. 38, Nachtr. I. 22, II. 94) k turšk. *ček'an* ‚Ham-mer‘ (cf. *ček'ič* ‚Hammer‘).

Tschaltar m. „ein rother Tschaltär oder Handpferdökhchen 6 fl“ (Unger 178). — Iz sbh. *čoltar* ‚Pferdedecke‘; p. *czoldar*, *czoldak*, madž. *csoltár*, *csótár* ‚Satteldecke, Schabracke‘, kar je vse iz turškega *čoltar*, ki pomenja isto (pr. *čul* ‚Pferdedecke‘, Miklosich, Türk. Nachtr. I. 25, II. 97, 189).

Tschartak m., *Tschartaks* f. (?) ‚hölzernes Blockhaus an bedrohten Punkten der Landesgrenze gegen Ungarn und Kroatien‘ (Unger 178). *Tschartaks* je pač le nom. pl. — Iz sbh. bōlg. *čardak* ‚Pfahlhäuschen, Blockhäuschen, Söller‘, slov. *čerdák* (Habdelič), kar je iz turšk. *čartak*, *čardak* ‚Gerüst auf dem Dache, Holzgerüst für Wachposten, Altan‘ (Miklosich, Türk. I. 37, Nachtr. I. 21, II. 94).

Tscharker m. (?) ‚Moßschnepfe, Scolopax gallinago‘ (Unger 178). — Slov. *šarka*, ki je sicer po Pleteršniku ime le šarasti ovec, pa se more tako nazvati sploh vsaka šara ali šarasta žival. Prim. *šara* ‚ime šarasti kravi‘, *šarec* ‚Schecke, scheekiges Pferd‘, *šarenjak* ‚Damhirsch‘, sbh. *šaran* ‚Karpfen‘, *šarin* ‚Cobitis barbatula‘, *šarun* ‚ein rotes Insekt mit schwarzen Punkten, Kohlwanze‘, *šaruga* ‚buntes Tier‘; sbh. *šarka* ‚scheekige Kuh; bunte Schlange; bunte Henne; bunte Flinte‘, tudi kozica ‚Scolopax gallinago‘ je šarasta: „zgoraj zagorelo rjava, po hrbtu rjasto progasta in pisana in tudi po sredi glave ima jasno rjasto progo; spodaj je belkasta, na prsih in po bokih rjavo pegasta“ (Erjavce, Živali v pod. III. 2. str. 241 d.). *Šarka* je izpeljano iz *šar* ‚Farbe‘, kar spada najbrž k lat. *serēnus* ‚heiter, hell, klar‘, *seresco* ‚trocken werden‘, g. *ἐρηος* ‚trocken‘, stind. *kšarás* ‚brennend, ätzend‘ (Walde 564); iz **kšeros* mora nastati v slovanščini *šar*; potemtakem bi to pomenjalo pri nas prvotno ‚brennend, ro‘, potem še le ‚bunt‘; prim. mlr. *zašaryty ša* ‚rot werden‘. — V vshodni frisščini se imenuje *scherke* ‚eine Schnepfenart, welche nach ihrem hin und her schwebenden Pfluge ihren Namen hat‘, beseda se spravlja v zvezo s stgn. *scari* ‚Schere‘, torej ‚die Scherende‘, kar bi se v knjižni nemščini glasil **Scherchen*. Jeli taka tvorba sploh v nemščini mogoča? Tudi v frisščini, ki ni tako

daleč od nekdanjih slovanskih bivališč, je potemtakem pač prišla slovanska šarka. Končnico n. *Tscharker* za a slov. besede je presojati tako, kakor *er* v *Bager* in v nastopni besedi.

Tschetter m. (!) ‚Haufe, Anzahl von bestimmter Größe‘; „ein Tschétta Soldaten“, „drey Tschötta türkhen“ (Unger 179). — Tu je obliko *Tschetta* premenil v *Tschetter* še le Unger ali izdatelj njegovega gradiva. Ta prememba ima ravno toliko vrednosti, kolikor pisava nekega neukega Dunajčana, ki je zapisal na svoj izvesek *Soderwasser* za *Sodawasser*. Da je beseda iz slov. sbh. četa ‚Truppe, Schar‘, torej ženskega spola, je očitno. Naša beseda se spravlja v zvezo s lat. *caterwa* (Walde 103 d.).

Tschederlpfeife f. ‚hölzerne Tabakspfeife mit kurzem Rohre‘; *Tscherterpfeife* id. (Unger 179); tudi koroški Nemci poznajo *Tschedra* ‚die Tabakspfeife für das Ländvolk‘; na Tirolskem je *tschöder* f. ‚der Mund‘ (Schöpf 766), tako tudi na Koroškem v prezirljivem pomenu (Lexer 339), *tschöderweit* ‚offen, angelweit offen‘ (Schöpf 766). — V slov. se imenuje taka pipa čedra ‚die hölzerne, mit einem turmartigen Deckel versehene Nationaltabakspfeife, kranjščica‘, po Valjaveu čadora ‚kurze Tabakspfeife‘. O tej stvari in besedi je pisal Meringer v IF. XVI. 164, ki jo razlaga iz n. *keder* (kedere köpf) ‚bauchig‘, to iz * *qids*, got. *qids*, *qids*, *qids*, *qids*.

Tscherga, *Tschorga* f. ‚Art Lagerzelt‘ (Unger 179). — Sbh. čerga ‚Zigeunerzelt, Nomadenzelt, Hütte‘, madž. *csérge* ‚Zigeunerzelt‘, bolg. čerga ‚Decke‘ itd., vse iz turšk. čérgé ‚Hütte, Zelt‘ (Miklosich, Türk. I. 40, Nachtr. I. 22, II. 95).

Tschischmen pl. ‚ungarische Halbstiefel‘ (Untst., Unger 179; bav. *Tschisme* ‚kurze Stiefel‘ (Schmeller I. 682). — Na Štaj. je beseda pač iz slov. čišem m., čišma f. ‚Halbstiefel, Bundschuh‘, kar je zopet iz turšč. čizmé ‚Stiefel‘; ki se je razširilo daleč po Evropi in drugod; v slov., poljšč. in češčino pač po posredovanju Madžarjev (*csizma*, *csizma*). Glej o besedi Miklosich, Türk. I. 42, Nachtr. I. 24, II. 97.

Tschoi m. 'Eichelheher, *Corvus glandarius*, blauer *Tschoi*, 'die Mandelkrähe'; *Zirbentschoi* 'Zirbenheher, Tannenheher, *Nucifraga caryocatactes* (Unger 179, 693). — Iz slov. *šoja* 'Eichelheher, *corvus glandarius* pa tudi 'Elster, *pica caudata* (pri Dalmatinu), kar sta spoznala že Trstenjak (Kres III. 114) in Schuehardt (Sld. 69). *Šoja* stoji za *soja* (prim. madž. *szajka*) od slov. korena *si-sijati* 'glänzen, licht sein'. Kako je pak iz *soja* postalo *šoja* in iz tega *šoga*, ni lahko povedati. Če bi se dalo dokazati, da je *šoga* omejeno na Gorenjsko in Koroško, kar se mi zdi, da bo res (gl. slovar Gutschmannov, Megiserjev in Pohlinov), potem smemo sklepati, da so ti Slovenci k dativu in lokalu sg., nom. aec. dualis *šoji*, gen. sg. nom. acc. pl. *šoje* naredili nov nominativ *šoga*, kakor so imeli poleg oblik n. p. *noji*, *noje* nominativ sg. *noga*. — Od naše besede je ločiti drugo št.-n. ime za šoj, namreč *Tschak*, *Tschank* 'gefleckter Nussheher', kar je pač v zvezi z *Scheck* 'das scheckige Tier'; prim. bay. *geschäckert* (Aschaffenh.) 'gefleckt'. Tudi *Tschade* 'pica caudata, Elster' ni iz *šoga*, kakor bi vtegnil kdo misliti; temu nasprotuje namreč drugo št.-n. ime s rake *Tschaderer*, *Tschaderkattel* od *schättern* (*schäde'n*) 'laut lachen, schäktern, schwätzen, schreien wie die Elster, klingen wie ein gespaltener Topf', *Schätterhetz*, *Schederhex* 'Elster, pica' (Schmeller II. 483).

Tschrepppe (*Tschreappn*) f. 'alter Hafen oder Topf; zerbrochenes Geschirr, Scherbe; schwatzhaftes altes Weib, tönernerne Spärbüchse', *tschreppet* (*tschreappad*) adj. 'misstönend, heiser', *Tschrepetse* (*Tschreappatsen*) 'altes schwatzhaftes Weib' (Mittelst.), *tschreppen* (*tschreppa*) 'mit gebrochener heiserer Stimme reden' (Unger 179); v koroških Nemeih *Tschreapn* 'die Scherben von einem zerbrochenem Topf, der schlechte Topf selbst', *tschreäpn* 'misstönen, der Schall, hervorgebracht durch das Klopfen an einen zerbrochenen Topf' (Überf. 83). — Že Überfelder (l. c.), Trstenjak (Kres III. 114) in Schuehardt (Sld. 69) so spoznali, da je to iz slov. *črep* m. 'Scherbe, gesprungener Topf, Schädel'; *črepa* 'Scherbe, tönern-

nes Geschirr'; *črepina* 'Geschirr, Hirnschale', *črepnja* 'Tiegel', *črepniti*, *črepkati* 'ein Scherbengeräusch von sich geben'; *črepica* 'strešnja opeka', stesl. *črēpn* 'Scherbe' (gl. Miklosich, Et. Wtb. 34). Sem vtegne spadati tudi bav. *schebern*, *scheppern* 'schlottern, klappern, tönen wie Steinchen, die in einem Gefäß gerüttelt werden, wie zerspringendes Töpfergeschirr und dgl.', die *Schepper* 'e- zsambrochné Scheppō'n (von Saehen), on āldē Scheppō'n, on āldō' Scheppōrō' alte Weibs-, Mannsperson' (Schmeller II. 354). Iz *črepa* je moglo nastati **Tschrepper* in iz tega po dissimilaciji *Tschepper*, *Schepper*; na vpliv slovenskega *čepa* = *črepa* ni misliti, ker so bližnji slovenski sosedje Nemcev ohranili skupino *čr*.

Tschuter, *Tschutern* f. 'Kürbisflasche als Weinheber und Reiseflasche; flache Weinflasche' (Unger 179), kor.-n. *Tschutra* 'eine Feldflasche' (Überf. 83). — Iz slov. *čutura*, *čutara*, *čotara* 'hölzerne Flasche', sbh. bolg. *čutura*, madž. *csutura* itd., mlr. *čutura* 'trubočnyj mundstük' i. t. d., kar je vse iz turšk. *čotura*, *čotra* 'hölzerne Flasche' (Mikl. Türk. I. 43, Nachtr. I. 25, kjer je opomnjeno, da je beseda znana seveda po Madžarjih ali Srbih ali Bolgarjih tudi sedmograškim Sasom in se navaja ng. *τσοῦτζα* 'hölzernes Weingefäß auf Paros, was das alte *γῶτζα* sein soll, andere denken an *καὶντζος*, wieder andere an it. *ciotola*'). Prim. tudi Schuehardt, Sld. 69.

Tschuketz m. 'Name einer (ungar?) Münze 1682' (Unger 179). Beseda je pač slovenska, in sicer novejša izvedenka iz *čuk* 'Nachtenle, Käuzchen'. Na Krasu se še včasih govori *čuk* v pomenu 'goldinar': „dej mi dva čyka!“ Gotovo je imel ta denar na sebi podobo kaknega tiča, ki ga je narod štel za čuka; tak denar je bil n. p. *Räblerdukaten* 'von Matthias Corvinus geprägter Dukaten mit einem Raben am Wappenschild' (Unger 487), tudi *Räbleindukaten*, o katerem pravi pater Abraham, da poje prijetneje od slavea (Schmeller II. 4). Paži na diminutiv tudi v tem drugem izrazu nemškem. Glej spodaj besede *Tschunkel*.

Tschundel, Zundel, hölzerne Wanne zum Abbrühen geschachteter Schweine' (Mittel u. Untst.; Unger 179). — Beseda vtegne biti slov. *sod*, hrv. *sud* iz stesl. *sasqdx*, dolium, vas, situla; stesl. tudi že *sqdx*; *posuda* je v ruščini celo 'navis', torej je tudi *sasqdx* prav lahko 'Trog'; opozarjam na čolne iz enega debela, in take so tudi posode za parjenje zaklanih prašičev in njih soljenje. Unger navaja pri nemški besedi, da je moškega spola, kar pa je pri končnici *-el* več ko sumljivo, ker si je nemško besedo, če je slovenska, pač razlagati kot diminutiv. Isto velja o nastopni besedi.

Tschunkel, Tschungel, Schleiereule (pri Lipnici), tudi Zwergeule, Käuzchen' (Unger 179); kor.-n. *tschugg*, die kleine Ohreule' (Lexen 267). Iz slov. *čuk*, 'Nachteule'; sbh. *čuk*, 'Name einer Nachteule'. V slovensčini in sbh. je beseda pač onomatopoeična, od *čukati*, 'den Laut čuk ertönen lassen', *čuknuti*, *čukati*, 'wie der čuk schreien', izpeljana enako kakor češki, madž. *čuvik* od *čuvikati*, prim. *kovikati*, *kuvikati*; furl. *ghuss*, 'cucio', iz tega kor.-n. *tschusch* (Lexen 249).

Tschurtsche f. 'Zapfen des Zirbenbaumes; entkörnter Maiskolben' (Unger 179); kor.-n. *Tschurtschn*, 'Kolbengewächse von Mais, Tannen, Fichten' (Überf. 83), *Zorkeln*, 'die Züpfchen der Eichen' (Lexen 278); tir.-n. *tschutsch* f. 'Fruchtzapfen der Nadelbäume; Tannenzapfen' (Schöpf 770), koč. *tschurtschken* (pri Sehröerju 46); na Bav. *Züschén, Zutschen, Zützen*, Schmeller II. 1158, 1166, 1168, kjer se še navaja 1158 *Zeischgen*, 'Zapfen im Zirbelbüschel' in *Tschurschken*, 'Fichtenzapfen, welche im Winter zum Einheizen gebraucht werden' s Salzburškega in pa *Surtschen*, 'Sürehbüschel, pannochi di sorgo' iz VII. Comuni. — Schmeller misli na slovansko *šiška*, toda iz te besede, ki je najbrž sama že izprvržena, ne pridemo k nemškim oblikam z *r*-om. Primerneje se mi zdi, izhajati iz slov. *čvrš*, 'Knorren'; *črš*, *čršje*, 'die Zapfen von Nadelholz'; ki se glasi v slov. tudi *störš* m. 'Zapfen am Nadelholz; Maiskolben, der entkörnte Maiskolben; Kohlstrunk'; druge oblike so še *strš*, *starš*, *škorš*; *sörg* in *svrš*, 'Ast im Holz; Zapfen am

Baum' (Gutsmann 21, 189, 316, 553, 563); tudi *cvrk* se bajé govori na Dravskem polju. Koren slovenskim besedam je najbrž *sterk-* (Miklosich, Et. Wtb. 322): *strčati* 'emporragen, steif sein, starren, strotzen'. Samo n. besede brez *r-*a morejo biti iz slovanskega č. *šiška* 'galla', v češčini tudi 'Baumzapfen; Strobel; Klob'; slov. *šiška* 'Gallapfel' in na nogi 'Knöchel'. Prim. tudi s. *čvor* 'Knotten, Knollen' (Trstenjak navaja tudi slov. *čvorkelj*, ki pa je vsem slovarjem neznan). Kor.-slov. *čurčel* 'Tannenzapfen' (Gutsmann 189, 316) in gorenjski *čurčelj* (Kranjska gora) je iz kor.-n. *tschurtschel* izposojen nazaj.

Tschuri m. 'mensis der Frauen' (Unger 179). — Pač od slov. *curēti*, *curati*, *curljati* 'tröpfeln, schwach rinnen', sbh. *curiti* 'manare', prim. Miklosich, Et. Wtb. 38, kjer je pristaviti še madž. *csurogni* in *csurrenni*. Beseda *curēti* je pač onomatopoeična tvorba.

Tschurimuri, tudi skrajšano *Tschuri* m. 'unüberlegter Mensch, der ohne viel zu denken handelt, Sprudelkopf, Unbesonnener' (Unger 179); bav. *Schurimuri* 'gäh auffahrende Person', že 1618 „*Schurimuri* hat Leuß im Beltz“, der *Schurimuri* 'Spottname für einen Menschen, der überall ist und nirgends aus weiß' (iz Castelli 251), „*Schuri-Muri* 'Sprudelköpfchen, kleiner Polster, ein Scherzausdruck zur Bezeichnung eines kleinen Kindes'“ (Seidl, Flinserln III. 33, 331), švabski der *Schuri*, *schurig* 'übereilt': vse to v Schmellerju II. 461, kjer se že kaže na slov. *šurimuri*; o tem je práv razvidel že Schuchardt (Sld. 68), da je prišla v nemščino po slovanskem posredništvu iz turščine, v turščino pa iz perzijsčine. V zadnjem jeziku pomenja *šurimuri* po Hammerju 'res agitata nullius momenti'. Beseda je prešla v turščino v obliki *šurmur* 'wertloses Ding; Verwirrung'. Od tam je šla na eni strani k Albancem *širi-miri* 'Durecheinander', rum. *čiri-miri* 'isto', na drugi stran k Srbom *šuri-buri* 'hin und her' (Popović), *šurumuru* 'Interjektion in der Verwirrung des Schreckens' (Karadžić), k Slovincem *čuri-muri* 'Ausdruck bei einem Kinder-

spiel' (Jarnik), v Čehe *šury-mury* 'Gekritzel', *šury-bury* 'unverständliche Reden', na drugi strani v Ruse *šury-mury* 'geheime Intriguen', in dalje iz slovanščine v nemščino, iz ktere smo neke izraze že naveli; pa tudi v dolenji nemšč. nabajamo *Schurre-murre*, *Schurr-murr*, *Schorr-morr*, *Gerümpel*, holl. *schorre-morrie* 'Pöbel'; Schuchardt (l. c.) sluti celo, da je tudi frc. *charivari*, dasi je starejša oblika *chaliwali*, v zvezi z našo besedo. Druge zveze iz nove grščine glej v G. Meyerjevem Et. Wtb. der alb. Spr. 406. — Trstenjak piše v Glasniku 1860, I. 111, da perz. *čurnmur* pomenja po poročilu zgoraj imenovanega Hammerja 'Grille'; že zgoranji citat iz Schuchardta pa kaže, da je to izmišljeno v prid mnenja, da je slov. *šurimuri* to kar *muren*. Zgoraj. navedena Jarnikova opomnja o otroški igri (Etymologikon 64) obsega namreč te igre besedilo v tej obliki: *čuri muri pojdi ven*. Po Jarniku je dalje *muri*, *murna* 'schwarzer Ochs', pa *mur*, *muranc*, *muranc* 'schwarze Erdgrille'. Prešeren poje o Ahacijevih pesmih: „Ne čidi se, neslane * De pesmi bodo bráne, * Lej píre vábi: píri, píri! * In bóžje vólke šúri, múri!“ (Poezije 112). Vse kaže, da je izraz *šuri-muri* slovenske otroške igre na tujko *šuri-muri* 'Durcheinander' le naslonjen; kadar otrok išče božjega volka ali pu murna, brska v njegovo jamico ali luknjo in dela tam zmešnjavo. Prvotno, tako se mi zdi, pa so se te besede glasile slovenski *črni muren*, *pojdi vun*. Še le tujka *šuri-muri* bi bila torej, tako sodim, premenila *črni* v *čuri*.

Tschurl f. 'leichtlebige Weibsperson' (Unger 179); tir. *tschurl*, *tschorl* (Schnals) 'entehrtes Mädchen', *tschurlkind* 'uneheliches Kind' (Schöpf 770). — Beseda je slov. *curla* 'Mädchen' v zaničljivem pomenu, sbh. *cura* 'Mädchen', kar je oboje *curati* 'pissen'; zastran semazijološkega prehoda primerjaj slov. *ščifca* 'Mädchen' od *scati* (sčati) 'harnen', v praes. *ščim* in *ščijem*. Slov. č. *curati* je prešlo v nemščino tudi sicer: kor.-n. *Tschurln*, *zurln*, *surkn* 'pissen' in *sudeln* 'Urin lassen' (Überf. 83, 258); *tschûrl'n*, a~ *tschûrl mäch'n* 'pissen'.

tschudln 'pissen', *tchûdele* n. (Kindspr.) 'penis und vulva', Lexer 227, ki navaja še sleški *schurlen*, severnoč. *tschureln*, *tschoreln* in spominja sam že na izvir iz slovanščine.

Dutich, Dutteck, Dudeck m. 'Name einer (polnischen) Münze im 16. und 17. Jahrh.' (Unger 181). — Poln. *dutek, dudek, dytek, dydek, detek, detk* 'eine Münze, welche 6 polnische Groschen galt'. Poljska beseda je iz dol.-n. *düttke, ditte* = Dütchen, holl. *duit* (Karlowicz, Słownik wyr. obe. poeh. 139); prim tudi Kluge⁶ 75.

Tudeln, dudeln sv. 'einfache, einförmige Melodien oder Triller singen; jodeln, almerisch singen' (Unger 181); *dudeln* (*du'ln*) 'auf einer Flöte, Pfeife, einem Horn, (schlecht) blasen', *Dudel* 'Pfeife, Flöte' (Schmeller I. 490, 491); št.-n. *tudletsen, dudletsen* = tudeln (Unger 181). — Iz sbh. č. *dudliti, dudlati*, p. *dudlić* 'dudeln' od *dudy* 'Dudelsack, Boek-, Sackpfeife'. Besedo *duda, duditi* pozna skoraj ves slovanski svet in tudi vshodnoevropski neslovanski narodi (Miklosieh, Türk. I. 51; Nachtr. I. 31, 106). Da bi pa bila beseda iz turščine (*dūdūk* 'Pfeife, Flöte'), kakor misli na ravno kar navedenih mestih Miklosieh, ni verjetno; šteti nam jo je mariveč za onomatopoietično domačo tvorbo iz *du-du*, glasu, ki si ga človek domišlja slišati iz *dud*; prim. n. *duten, tuten* in *dud* 'upupa epops' („A dud dobrák honem se ožývá: Už du, du du du!“, Kott VI. 166). Glej tudi Šerel, Z oboru jazykozpytu 135.

Tullen sv. 'laut weinen, schreien, heulen', *tulletzen* 'laut jauchzen; = tullen' (Unger 182). Enako je na Koroškem *tuln* 'laut, ungestüm weinen, heulen' (Überf. 84), *tulen* 'laut weinen' (Lexer 75, kjer stoji napak namesto 'Uk. = Unterkärnten' v oklepih 'Urk. = Urkunden'). — Iz slov. *tuliti* 'heulen, laut weinen', sbh. *tuliti* 'heulen, tuten'.

Turbitz, Turbitse f. (st. j.) 'Tasche, Satteltasche, Reisetasche, größere Seitentasche' (Unger 183). Slov. *torbica*, dimin. besede *torba* 'Riementasche, Seitentasche' od turškega *torba* 'Sack', kar je prešlo v vse vshodnoevropske jezike (Miklosieh, Türk. II. 76, Nachtr. H. 57).

Durnitz f. „für besondere Zwecke. bestimmtes Gemach, z. B. Badestube, auch Gastzimmer“ (Unger 184). Srgn. *dürnitz*, *dürnitzc* „ein heizbares Zimmer, meist eine geheizte Badestube, auch Wohn-, Gast-, Speisezimmer, Ratsstube“ (Lexer). Schmeller I. 542—544 piše: „die *Dürnitz*, (ä. S.) an Höfen, in Schlössern und Klöstern: Speisesaal, Tafelzimmer, Gaststube, *Dirniz* „triclinium palatinum, aulicum, coenatio palatina seu aulica“ (Prompt. v. 1618). Beym Münchner Hofsilberkammeramt wurden chemals unter den Bedienten „Schneller auf der *Dirniz*“, „Abspüler bey der *Dirniz*“ aufgeführt... Die Erzbischöfe von Salzburg hatten in ihrem Obersthofmarschallstab einen *Türnizmaister*. Im Landshuter Wochenblatt von 1815 ist die Rede von Hofdiensten mit der Hofpfründe „aus dem Zehrgaden der *Diernitz*“. Die *Dürnitzgasse* in Anspach... „Die *Tyrnisen* seyen vol (von Hofbedienten), heißt es am Münchner Landtag von 1514. Bey dem Leichenmahl des a^o. 1508 verstorbenen Herzog Albert IV. wird in der *Türnitz* auf XXIV Tisch gesetzt der gemain Adel“. Für die Gesandten werden am Hofe zu Landshut a^o 1503 im der untern *Türnitz* 67 Tische zugerichtet. A^o 1326 erbauten die Pfalzgrafen in Amberg auch ein neues Schloß und „ein große gewölbte *Türnitz*, welche auf 5 steinernen Säulen stunde“. „Geschehen a^o. 1490 zu Amberg im Schlosse, der Stuben darin Herzog Georg die Zeit war, ob der *Türnitz*... „Die königl. Commisarien waren 1498 versammelt im großen *Türnitz* im Bischofshof zu Regensburg“. „Zwen Brüder, die sich einander gelaidiget haben zu Wald in der *Thürnitz*“. „Die 4 Jungfrauen (welche bey der Fronleichnams-Procession in München heilige Personen vorstellen sollen) berueft man alzeit am Antlasabent zum Nachtmal hinein in die Neufest und sie ligen dieselbige Nacht drinnen im *Dirniz*- oder *Frauenszimmer*“. „In der *durncsen*“. Im Lexikon von Bayern ist die Rede von einer *Türnizstube* mit 11 Betten für mehrere Soldaten in einem Thurm von Hohen-Salzburg... „item von der neuen *Türniz*- oder Mirabell-Caserne“. Auch ein Teil des Schlosses

zu Burghausen ist unter dem Namen der *Dürnitz* bekannt. In die *Türnis* des Schloß. Eine neue *Türnis* und eine alte *Türnis* in dem Schloß von Freising. In maiorem stubam castri vulgariter *turnits*. In dem großen Ratszimmer *Dürnitz* genannt. Zu dischen auf der *Türnitz*. Ernhold geh in die *thürnits* nein, und laß all drometer kummen. Will mit dir in die *thürnits* gehen, das frūmal nemen alle zween. Geh yetzt hinab in die hoffstuben und *dürnitz*. Des (weil es wieder Frühling) mag ich auch zu Hof nit bleiben, mein zeit in der *thurnits* vertreiben, sondern ich wil ein weil spazieren' sagt der Neidhardt bei H. Sachs 1560. Der reuterische Edelmann spricht: Ich wil nauf in die *thörnits* und nauß schauen auf alle straß, ob ich nicht seh für uns etwas. Da lag er in seinem steinen gemach bei der *Dortzen* (auf der Wartburg). Von' stehin ymme gegettir vor der dortzen' (*dornzen* Rathsstube). A°. 1510 führten sie Er Heinrich Kellner's Knecht in die neue *Dorntzen* vor die Rāthe, Giengen diejenigen so Er Heinrich Kellnern zuvor ersucht (peinlich examinirt) hatten zu ihm in die *schwartzse Dornitze* (Es sind drei verschiedene Abschriften; nur in der Ietzten, neuesten steht *Dornitze*, wo in den früheren stobe oder stube.) Die Vocab. 1429 u. 1455 haben estuarium *durnits* oder *padstuben*; Voe. 1445, 1468: *durnits* aestuarium *turnisa*. Estuarium stuba' *türnics*, padstuben' (Clm. 5877, 1449), Aestuarium *dürnicsen* (Fürstenczell 44 f. 21), Ein *thurneets* zeelt' (Tegernseer 1617). Vom Dörnen des Flachses auf *Dorncsen* oder beym Feuer' spricht Anton in seiner Geschichte der d. Landwirtsch. III. 284. Iz teh zanimivih Schmellerjevih podatkov je razvideti, da je *dürnitz* imela nestalen pomen. Ležala je pač v pridličnih prostorih zgradbe, od koder se je vendar, zlasti z gradov, moglo videti na okoli. Poleg nje, ki je bila največja izba, so bile še druge izbe; pazi zlasti na izraz „geh *hinab* in die *hoffstuben* und *dürnitz*“. Dala se je kuriti, od tod 'aestuarium'. Da pa to ni bila prava pravcata 'Badstube' v pomenu vročega kopališča, to je očitno,

ker so v njej ljudje spali in se zlasti po zimi v njej ves dan bavili. Ako se torej *dürnitz* prelaga z „aestuarium, padstube“, ima to le ta pomen, da se je dala dobro kuriti. Saj velja o *badstube* isto: „Heutzutage ist die Badstuben im Oberlande ein zu einem Hofe gehöriges Nebenhäuschen, worin sich der Backofen, die Anstalt zum Flachsdörren und -breehen &c. befinden oder welches nicht selten von dem Tagelöhner bewohnt wird, der dem Hofe vertragsmäßig um einen festgesetzten Tagelohn zu arbeiten hat“ (Schmeller I. 209, Unger 44; št. n. *Parl* je isto: „Fast jedes Bauernhaus hat noch ein kleines Nebenhaus, Zuhäusel oder Parl genannt, nahe bei sich stehen [Unger 51] t. j. *Badl*). Iz „aestuarium“ je torej *dürnitz* postala le „eaminata maior“. S tem pa nikakor še ni rečeno, da bi bila morala biti tudi imenovana po namenu, ki mu je služila; lehko je bila nazvana tudi le po leži ali pripadnosti. Schmeller l. c. je še domneval, da je morda v zvezi z *gorēti* „brennen“, češ, *g* se je izgovarjal kot *h* in na. to je stopil pred ta *h* ženski člen, kar je dalo potem *t* ali *d*. Na zvezo z *gorēti* je mislil tudi Meringer (ZföG. 1903, V. str. 5—6 pos. odt.); *goronica* po njem ni drugega kakor lat. *furnus*, torej bi bila že od početka „das geheizte zimmer“ (eaminata, keminatē, slov. *čemnāta*, *čimnāta*). Tudi Diefenbach je že mislil na slovansko *gor-nica*, ki je v ruščini in bolg. „poletna izba“, kar se pač nikakor ne more spraviti v zvezo z *gorēti*, saj se poleti vendar ne kuri. Temu nasproti je tudi opomniti, da v slovanskih spomenikih *goronica* nikjer ne pomenja tega, kar misli prej omenjeni bistrournni preiskovavec reči in besed Meringer, ampak vedno in povsod je s tem imenom označena le „izba ali prostor kje zgoraj v hiši“, kar pa *dürnitz* ni bila, kakor smo videli; edino slovenska *gornjica* bi se mogla navesti v prid Meringerjevega mnjenja, pa ta pomenja „Rauehloch, Luftloch des Zimmers“ in se ne more vpoštevati, ker je tak odušnik vedno zgoraj. Dokazati bi tudi morali v primeri z lat. *furnus* — ki daje pri nas *grm*, *grmč* — kako tvorbo „*gor*“ „peč“, od ktere bi mogli izvajati *goronica* v pomenu, ki ga zahteva Meringer.

s ,kurjena izba, vroča kopel'. Toda zastonj stikamo za njo. Tudi z *drivo*, *drivo*, kar navaja l. e. Schmeller kot domnevo nekega Lischea v Meklenb. Jahrb. V. 34, kjer se navaja slovan-ski *drewonice* ,Herdstätte', nima beseda gotovo nič opraviti, ker je sploh ni v slovanščini ni v tej obliki ni v tem pomenu; č. *dřevnice* je ,Hölkammer, Holzstube'; ravno *dürnits* pa se je ,kakor vse kaže' kurila od *zunaj*, ker ni *schwarze Dürnits*, ki je navedena gori, očrnela od gorečih polen; zakadile so jo lahko luči in sveče, zlasti pa treske, s katerimi so svetili. Po moji misli se je torej Brückner (Die slavischen Ansiedlungen in der Altmarkt und im Magdeburgischen, Preisschriften Jablonowski XXII. 20) upravičeno uprl tem razlagam in izhaja iz *dvornica* ,aula'. Ko so Slovani, zlasti njih vojvode in knezi, spoznali kulturo tujih dežel, kjer so videli lepše in ugodneje vrejena stanovališča, so si začeli tudi sami staviti podobna, če tudi ne enako bliščeča poslopja, ki jih je narod posnemal potem dalje. Že vsled tega, da se hiša ali dom, zlasti velmož, imenuje *dvor* ali *dvori* (v Istri in po Krasu je *dvor* še dandanes le ,stabulum', t. j. stan óvác, in to je pač najbližje prvotnemu pomenu ,das Geschlossene, Eingefriedete'), se dá sklepati na vpliv sosedov, kjer nahajamo enaka oznamenila: *corte*, *hof*, *aula* (αὐλή). Tako se je rabil pri Srbih *dvor* le za večje hiše, pozneje tudi za vsako hišo sploh; pri večini Slovencev pa je dvor le ograjen prostor okoli hiše. V *avli* so bili gostje sprejemani in pogoščevani; zoper mraz je plapolal velik ogenj ali se je kurila velika peč. Zato je avla—dvor postala pravo bivališče gostom, dokler so se mudili v hiši, in ker so se domačini družili z gosti, je moral to biti največji prostor v hiši. Prav se je torej ta prostor po zimi lepo kurjen, po tujem vplivu imenoval dvor v ožem smislu ali *dvorna izba*, kar se slovanski more izraziti s sufiksom *-ica*: *dvornica*. In popolnoma primerno je, da se je pozneje ta beseda ohranila v oznamenilo izbe za goste. *Dvornica* pa je bila lahko tudi vsaka manjša hišica na dvoru, torej tudi to, kar se danes imenuje pajštva in kjer so

prav tako mogli biti nastanjeni gosti-tujci, zlasti dlje časa se mudeči, kakor živé dandanes v njih delavci (Schmeller I. 209, Unger 44) in pa naši moderni gosti, to je gostači in gostinje (Inwohner, Gastleute ali Gäste na Štajerskem, Unger 268). Besedo *dvornica* v pomenu 'sala, stanza principale e maggiore della casa' pozna srbščina in hrvaščina; to pa se lepo strinja z 'maior stuba castrī', 'trielinium aulieum', 'cœnatio palatina seu auliea'. Tudi poljščina pozna še *dwornica* in poleg tega *dornica*, enako imajo kašubski Slovinci *dùgrnica* 'Stube'; Berka (Biskupski) navaja tudi obliko *dourna* 'izba' (Prae fil. III. 378); kot polabski izraz navaja Vokabular der Lüneburger Slawen (Leibnitz, Collect. etym. I. 351) *Dwarneiz* 'Stube' (*Dornisen*, *Dörnsse* alicubi), kar prepisuje Schleierher, Polabiseh 182 v *dwär-naiča*. Ta beseda, kakor poljski *dwornica* (to pač po vplivu nemške oblike), ni bila več etimologično umljiva za pomen 'Stube', češ, saj ni treba, da je na dvorišču ali da gleda nanje. Zato je Polaban svojo prvotno **dörnaiča* (od *dör* = dvor, Hof, Meierei) premenil v izbo, ki ima duri (dvär = dvor); najbrže tu že vplivala nemška oblika *dornitz*, *Dürnitz*, ker se je spravljala beseda v zvezo s *Tür*, dol.-n. *dor*. Druge dolenjenemške oblike: *dörnse* (brem.-niedersächsisches Wörterbuch), *Dörnsse*, potem *dönns* imajo za slovanski *c* soglasnik *s* in so se razvile iz *dvornica* popolnoma fonetično.

Dusak, *Dussack* m. (st.j.) 'Name einer im 16. Jhdt. in der Bauernschaft viel verbreiteten Hiebwaſſe; Art Säbel ohne Stichblatt', bav. der die *Dusacken*, *Dussak*, *Tissek*, *Disack* 'ehemals übliche Art Waffen' (Schmeller I. 549) (Unger 185); *Thiesack* 'Hirschfänger, Waidmesser' (Göpfert, Sarepta 95; Grimm DW. II. 1189, 1756). Ta nemška beseda je znana tudi našemu Hipolitu (*Duseck*) in Vodniku (*Dusack*). Glede korenkega vokala je naslonjena najbrž na *Duß* 'Sehall, Geräusch', sicer pak je že spoznana za slovansko. Sloveni na Ogrskem poznajo *tesák* 'nekak meč', če smemo verjeti Cafu ali boljše njegovemu poročevaveu (gl. Pleteršnikov Slovar); v češčini je *tesák* sprva le 'Hau-, Zimmeraxt', potem tudi

Hau-, Waidmesser; Haudegen, Hirschfänger: dlouhý široký
nůž, jehož místo kordu užívatí lze; meč; *krivý tesák* =
turecká šavle; *český tesák* po jedné straně broušený (Kott,
IV. 67).

(Konec pride.)

Mala izvestja.

Koroške narodopisne črtice.

Dosti se je že nabralo narodopisnega blaga med koroškimi Slovenci. Opisani so že zanimivi običaji iz Roža in Ziljske doline. Slov. Bčela, Glasnik, Novice in drugi politični in nepolitični časopisi so bili glasila koroških narodopiscev. Vendar pa se še dosti zanimivega doslej ni objavilo. V tem oziru je posebno zaostala rodovitna podjunska dolina in pa kraji ob Meži ter hribi med Mežo in Dravo.

Te črtice naj bi obrnile pozornost tudi na te pokrajine!

I. »Gnojvoza« ali »gnojavoža«.¹

Bliža se jesen in sejati je ozimino. Njive potrebujejo obilo gnoj. Polja je veliko, dostikrat leži na strmini. Zato napravi naš kmet »gnojvozo«. Sosedje pridejo s hlapci in voli pomagat voziti. Delo se prične rano zjutraj. Za vsak voz sta določena dva »kidača«, ki kidata gnoj. Po pet jih vozi z voli. Vozniki se imenujejo »vozarni«. Na njivah pomagajo »skoparniki« vozarnom gnoj z vozov kopati, deklet pa ga »trosijo«. Veselo zavriska »veliki hlapec«, ko pelje prvi voz z doma. Za njim kmalu pride drugi, in tako gre delo hitro izpod rok. Le pri »mali južini« se malo oddahnejo ter okrepčajo s sadnim mostom, slanim in kruhom.

Gospodinja ima dosti dela v kuhinji. Že prejšnji dan speče rženega kruha in pogače, v katero »nabula« orehov in jo pomaže s strdjo. Dopoldne valja »nudlne« — tako jim pravijo gorjanci, mi dolinci pa imamo »štruklne« — namaže jih s

¹ »Gnojvoza« pravijo po Tolstem vrhu, na Šelempergu, v Strojni in Šent Danijelu, ob Meži in na Selovcu pa pravimo »gnojavoža«. Iz teh krajev je ta običaj.

smetano ter uapolni z drobno narezano pogačo, z jajci in »šipki« (sesirjenim kislim mlekom). Nato jih »zvije« in skuha. V kuhinji pripravijo škafo vode, da se »gnojvozniki« lahko pošteno omijejo za kosilo.

Južina šteje iz kakih 5 — 6 »riht«.

Po južini pošljejo možki ženskam na njivi »ženina« »s prvo pošto«, to je s prvim vozom. Ta ženin je razcapan mož, s slamo nabasan, ima strgan klobuk in za njim nataknenih petelinovih peres. Na vrh voza zasadijo kol in nasadijo nanj »ženina«. Ko zagledajo ženske slamnatega moža, nastane smeh in dirindaj. Nekaj časa ga občudujejo in uganjajo burke. Nato ga zgrabi oženjen mož in ga vrže med neomožene ženske. Sedaj pa mečejo dekleta ubogega ženina po njivi ena drugi, dokler da ni ves razcapan. Vsaka se brani takega moža. Pazljivo gledajo ženske na voz, katerega koplje skoparnik. Za ženitev je treba tudi »pušeljca«. Fantje pa so jim tudi tega doma napravili. Natrgali so kopriv, jih povezali ter »popenili« pušeljca s pajčevino.

Ko ga zagleda skoparnik, ga vrže med ženske. Seveda se tudi takega pušeljca vsaka brani. Ženske ga skrijejo pod poveznjene klanice¹ na vozu in ga tako pošljejo »po pošti« fantom nazaj.

Delo je končano. Za njim pride obilna večerja. Po večerji prinese hči ali pa najlepša dekla pri hiši več pušeljcev.

Gospodar prinese jabolk. Možki stopijo okrog mize. Kmet vrže jabolko na sredo. Fantje in možje planejo po njem in se skušajo in trgajo; kajti kdor jabolko zgrabi, obdrži in »zajucka« (zavriska), ta dobi od dekleta pušljec v dar.

V enem jabolku pa je denar. (v prejšnjih časih cvancgarca, sedaj kroua). Kdor dobi jabolko z denarjem, se lahko v nedeljo najbolj postavlja s pušeljcem. Pri tem delu je seveda mnogo hrupa in trušča. Mizo, ki stoji v kotu, privlečejo večkrat na sredo »hiše«.

¹ Dekle »popeni« lanove glavice, ki jih povije k pušljcu (nageljček, rožmarin ter muškat) z zlato peno. V tem primeru pa fantje »popenijo« koprive s pajčevino!

² »Klanice« so deske ob straneh voza.

Za slovo dobi vsak po dva krapa in dva brata¹ seboj.

Drugi dan napravi drugi kmet gnojvozo, in ta družba mu gre pomagat.

II. »Steljeraja«.²

Pozno v jeseni je. Žito in drugi poljski pridelki so že pod streho. Naš kmet se je preskrbel za zimo. Treba pa je še »nasteli«³ za živino. Naši kraji so obrastli s temnimi smrečjimi gozdovi, ki dajejo lesa za trgovino pa tudi stelje za živino. Po zimi je drevje pokrito s snegom, in zato je nerodno klestiti. Zato si napravi kmet že jeseni stelje za celo zimo in sicer se to zgodi v enem dnevu, »na steljeraji«. Pomagat mu pridejo sosodje s hilapci in deklami.

Možki imajo na noge privezane »kremplje« (krampižlje), da lahko plezajo na drevesa in »klestijo« veje. Da ne ranijo preveč dreves, rabijo tudi lojtre.

Ženske zlagajo odpadle veje na kupe. Steljo navozijo na velik kup v »lesu« (gozdu), in ko je po zimi čas ter dober sanenec, jo zvozijo domu. Včasih pa jo spravijo sproti pod streho pri hlevu in ob priliki sesekajo. Način, kako klestijo drevesa, je pač obsojati.

Sekire ranijo močno drevje, a tudi »krempļi«, ki jih zasajajo možki v deblo, da dosežejo s sekirami zgornje veje. Dostikrat oklestijo smreke tako, da preostane le še majhen vršič, katerega nosi dolgo od tal do vrha ranjeno deblo. Najmanj škode v gozdu pač ima kmet, ki lahko proda vsako leto toliko lesa, da izhaja z njegovo steljo celo leto, tako da mu ni treba klestiti še stoječih dreves.

Zjutraj jedo »repno župo« (krompirjevo juho), dobro za-beljene žgankje ter »jeglfče« (kašo), na samem mleku kuhane. Za južino (kosilo) dobijo mošta, jabolk, šartlja in orehov.

Glavna pojedina je na večer. K steljeraji navadno zakoljejo ovco. Po mesu pridejo štruklji, kakor sem jih

¹ »Brati« so narejeni kakor češki »vuhteljni«. Napolnjeni so z orehi.

² Slišal sem tudi »steljerija«, navadnejša oblika pa je steljeraja. »Eraja« je nemški sufiks-erei kakor: Reib-erei itd. Po zimi imamo »skole-rajo«, ki pa se navadno tudi pri nas imenuje »kolina«.

³ nastel-i fem.

opisal pri gnojvozi. Nato pa še sledi kakih 5 »riht«. »Pečen štrukelj«, kuhana mrzla jabolka, »trjet« ali »babja žehta«, pečen »mežerle«, ki je narejen iz drobno sesekanega drobu in zrezane pogače, »krapci« in nazadnje pa »bob iz krapov« (gebackene Erbsen), na katerega nalihejo dobrega mošta ter ga posladijo s cukrom.

Po večerji prinese domača hči ali pa dekla majhen šartelj na talirju (krožniku). Okoli tega šartlja prižgejo sveče in nataknejo smotke, ki so pozlačene »z zlato peno«, tako da je cela stvar podobna kroni. Na sredi kolača pa leži lep pozlačen pušljec.

Fantje stopijo okoli mize. Gospodar prinese smolov vršič ter ga vrže na sredo mize. In sedaj lovijo ta vrh, se pehajo ter preobračajo po hiši. Kdor obdrži vrhovo debelce in zavriska, dobi pušljec. Navadno pa lovijo večkrat pušeljce, to se pravi: gospodar vrže še kako jabolko, nažajfano »belo repo«¹ ali pa bučo med fante. Zmagovavci dobijo pozlačene smotke, pušeljce ali pa darilo v denarju, ki je vtaknjeno v jabolko. V nedeljo pa se postavljajo naši fantje s pušeljci in pozlačenimi smodkami, ki so jih dobili na steljeraji.

Ko je ta boj končan, nategne »mehač« v kotu svoje »mehe«² ter zaigra nekaj okroglih. Fantje, dekleta, pa tudi starina zaplešejo, da se vse kadi in trese.

* * *

Ta dva jesenska domača »praznika« pričata o lepem vzajemnem delu naših kmetov. Oba običaja sta se do dandaneš ohranila. Omejena sta na kraje ob Meži do Možice (ne Meža ob Dravi ampak Možica ob Meži) ter na hribe med Mežo in Dravo. Proti zapadu segata, kolikor mi je znano, do Šent Danijela, proti vzhodu pa do Selovca v slovenjegraškem okraju.

¹ bela repa = repa. Krompir se imenuje pri nas »laška repa ali repica«.

² Mehí, (plur. tantum) se imenuje harmonika, mož, ki igra na »mehe«, (ki »mehari«), pa je mehač.

in do Traberka.¹ V dolini sicer nistao bičaja več v polni meri v navadi, vendar pa v novejšem času naši kmetje prav radi napravljajo zopet »steljerajo in »gnojvozo«, ker na ta način lahko dobijo od sosedov vsaj nekaj delavcev, ki jih dandanes silno primanjkuje.

Da bi moderno zadržno življenje rešilo naše ljudstvo gospodarskega propada!

Dr. Fr. Kotnik.

Dvoje kajkavsko-slovenskih spomenikov iz središkega arhiva.

Zelo pičili so spomeniki štajersko-slovenskih narečij iz prejšnjih stoletij. Po pravici piše g. dr. K. Štrekelj v »Časopisu« l. 1904, str. 23: »Iz starejših časov so se nam ohranile le malenkosti: poleg središkega tožilnega pisma iz l. 1648 samo obrazci za prisege«. Rajni Slekovec je l. 1879. v »Sl. Gosp.« št. 47 objavil tudi slov. pismo ormoškega graščaka iz l. 1658–59, ki se je pa celo prezrlo, ker se v političnih listih take znanstvene drobtinice navadno izgube. Zbirajoč gradivo za zgodovino središkega trga, sem naletel še na dve pismi iz 17. stoletja.

Prvo pismo slove:

Zdranie i nszako dobro. selem VM: kako moiemn nuffa-nomu¹ Goszpodnn sznszedu i pryatelu. Ia Morem VM: dati na znanie kako dojde pred me moy Siskouecki kmet Filip Laptussich, I pritusi misze daje dal to bude szkoro due lete Vassemu sznszedu Jnray Diaku Vassegha plemenita Varassa, dua korcza zobi i pol korcza Haydine za ktero² i den denesni dusen muie poldrugí dukat. Proszim VM: dabi moiegha kmeta VM: zadovolili. I ia unchem VM: mene obnaidete gotouszam szhlusiti. VM: Goszpodin Bogh Zdrana dersi. Datum ex Curia mea Parochiali szent Mihalj (nad Čakovcem) 12 Xbris 1633

VM: rad szlusiti

Nicolaus Chernkowich Vice Archidiaconus Bexin & Eccleie f.

Michaelis supra Csaktor

Parochus.

¹ Vufan = vertraut. — ² Slovenizem, po medžimurskem bi bilo šteru ali koju.

Zunanji naslov:

Tha liszt dasze ima dati Plemenitomu
i postuuanomu D. D. Rihtaru Varassa
szredischie moiemu szuszedu i pryatelu.

Drugo pismo je iz Varaždina l. 1647 in se glasi:

Egregie Domine Amice et Vicine
mili obsme.

Salutem et seruitiorum meorum paratissimam commendationem. Tolikošem hottel V. M. pišati ý našnanie datti kakoie dosla Predame pokoinogha Kerznar Miklouusa Wdoua tusechise na nekoiegha V. M. Purgara imenū Simona Klepacha, koteri dusan buđochi Pokoinomu Miklouus Kerznaru, dugha platiti (: kakošie bil zauešal ý obechal. :) neche. Zato rechenā Wdoua V. M. Zadololschine imati ne mogla, ona kako bude Znala Zuoiegha iškala bude, ý ono V. M. Polegh nauade Plemenitogha Oršaga, Zuchn (?) posilia, ali dabiše dobro Zušedštuo med nami obdersano, boliebi bilo, dabýe V. M. Ziromaski Ziroti uchinilj platiti, ý ono obdersauati, kýe dusan nai plati ā prauden nai bude Zmir—. Stoše y ufam da V. M. uchinite, ý na ouo od V. M. Ztanouita odluchka chakal bude. Ztem Gošpodin Bogh V. M. Zdrauo ý uešelo dersý. Datum Varasdinj Die 25. Octobris Anno 1647.

Egregiae Dominationis Tuae

Amicus & Vicinus ad
Seruiendum Paratissimus

Nicolaus Chiangyak m. p.

Zunanji naslov:

Egregio Domino N. N. Liberí Oppidi
Nemsko Zredische Judici & Domino

Amico & Vicino mili obsmo.

Iz teh pisem je sklepati, da se je v 17. stoletju zasebno dopisovanje vršilo v domačem jeziku in morda še v bližnjih hryaških in medžimurskih občinskih in župnijskih arhivih trohne tudi slovenska pisma štajerskih dopisnikov. F. Kovačič.

Književna poročila.

Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije. Po arhivalnih virih spisal dr. Jos. G., profesor bogoslovja, V Ljubljani 1908. Založila Leonova družba. Natisnila Katoliška tiskarna. Vel. 8° 146 str. Cena broš. izv. 5 K.

G. profesor dr. Gruden marljivo deluje na polju domače cerkvene zgodovine in je objavil že mnogo člankov v Voditelju, Obzorniku, Dom in Svetu ter Izvestjih kranjskega muzejskega društva, l. 1906 tudi nemški pisano knjigo o socialnem delovanju katoliške cerkve na Kranjskem.² Odkar ima profesorsko stolicu cerkvene zgodovine na ljubljanskem bogoslovnem učilišču, se je lotil tudi arhivalnega preiskavanja v domačih in furlanskih zbirkah. Prvi večji sad tega truda je pričujoča knjiga, v kateri nam pisatelj najprej riše razvoj dogodkov v slovenskem delu oglejske patriarhije od l. 1420 — 1494, potem splošne kulturne razmere koncem srednjega veka v naših krajih. Tukaj hočemo povzeti glavne misli posameznih poglavij, da se razvidi bogata vsebina te knjige, ki je enako važna za Štajerce kakor za Kranjce.

Ko so Benečani oropali oglejskega patriarha posvetcne oblasti (1418—20), se je pojavil v patriarhiji razdor med benečanskim in avstrijskim delom. Tedanji patriarh Ludovik, vojvoda Teck, je stoloval v Celju in pustil benečanski del vnemar, poznejši legitimni patriarhi pa so živeli večinoma v laškem Vidmu in so zanemarjali avstrijski del (I). Vojvoda Teck je na bazilejskem cerkvenem zboru igral veliko ulogo, tudi njegov pomožni škof Martin Pičanski, ki je stanoval v Ljubljani (1436—56), je bil privrženec tega zbora in mu je utrdil veljavo v slovenskih deželah (II). Po smrti Teckovi (1439) je rimski papež imenoval florentinskega nadškofa Laha Ludovika Scarampo za naslednika, bazilejski papež Felix V. pa mu je postavil protipatriarha v osebi tridentinskega škofa Aleksandra Poljaka po rodu in cesarjevega sorodnika, po Aleksandrovi smrti (1444) pa lavantinskega škofa Lovrenca, najbrž iz kranjske plemiške rodbine Lichtenbergov. Ko je tudi ta umrl (1446), so postavili Bazelčani že omenjenega pičanskega škofa Martina za upra-

¹ Pravilna oblika za Unter-Drauburg je Traberker. Drava se imenuje v starih listinah Traa. V Dravogradu so gospodovali nekdanj »die Herren von Traberke«. V nemščini se ta oblika ni več ohranila, pač pa v slovenščini med narodom. Okoli l. 1600 se imenuje Unterdrauburg »Trauburg« na najstarejšem zemljevidu štaj. dežele. (Glej: Steierm. Geschichtsblätter hgg. von Dr. I. v. Zahn. I. Jg. 2. H. priloga.) Spodnji Dravograd je novega izvira.

² Das sociale Wirken der kath. Kirche in Oesterreich. Bd. IV. H. 1: Diözese Laibach (Herzogtum Krain). Von Dr. Josef Gruden, Laibach, 1906. Verlag der Leo-Gesellschaft in Wien. Str. 97.

vitelja ecle oglejske patriarhije (III). Vendar pa te službe Martin ni izvrševal, ker se je že l. 1448 sklenilo z Rimom edinstvo in ga je nato patriarh Ludovik Searampo imenoval za vikarija slovenskega dela patriarhije. Za svoje zasluge za doseg edinstva je dobil cesar Friderik III. od papeža velike cerkvene predprave, med drugimi, da sme reformirati samostane (IV). Da se povrne med duhovščino zopet edinost in red in se izkoreninijo razne pregrehe in razvade, je obhajal škof Martin dne 17. jun. l. 1448 v Ljubljani za Slovence južno od Drave škofijsko sinodo. Njeni odloki, ki se tukaj prvokrat objavljajo, govorijo predvsem o življenju duhovenstva in deloma tudi laikov, potem o bogoslužju in zakramentih ter cerkvenem premoženju (V). Na daljni cerkveni razvoj med Slovenci pa je imel velik vpliv dunajski nunej (1452—55) Enej Silvij Piccolomini, poznejši papež Pij II (1458—64). V avstrijskem delu oglejskega ozemlja je namreč izvrševal tudi škofovsko oblast in se je prepričal o neugodnih cerkvenih razmerah (VI). Kmalu je dobil priliko sodelovati pri preureditvi cerkvene uprave v teh pokrajinah. S smrtjo zadnjega celjskega grofa Ulrika je cesar Friderik III. podedoval vsa njegova posestva, pa tudi njegove cerkvene patronate in advokacije. Cesar je dobil v tem gmotno podlago za ustanovitev ljubljanske škofije (1461). Papež Pij II. pa je od svoje strani odpravil homatije, ki so nastale vsled upora benediktincev v Gornjem gradu, in je ukrotil patriarha ter nadškofa solnograjskega (VII). Nova škofija je obsegala izpočetka vse tiste župnije, ki so bile odmejene v dotacijo škofovske menze in kapitlja. Pisatelj našteva vse po vrsti v treh slovenskih kronovinah. (Na Štajerskem današnje dekanije Gornjigrad, Škale, Braslovče in Kozje)¹ (VIII). Za prvega škofa je cesar imenoval domačina Sigismunda pl. Lamberg, ki si je moral najprej prirediti stolnico in rezidenčijo, potem pa delovati zoper strašne turške napade (IX). O razmerah med večjim delom slovenskih dežel, ki so ostale še neposredno pod patriarhom, nas poučita dve, vprvič objavljeni vizitaciji iz l. 1494 in 1494 (X). Naslednja poglavja slikajo splošne razmere konca srednjega veka in v doli pred reformacijo in sicer govorijo o duhovščini (XI), redovništvu (XII), verskem življenju (XIII), slednjič o šolstvu, znanosti in umetnosti (XIII). Pisatelj sklepa, da pomenja XV. stol. za naše dežele dobo razvoja in napredka v cerkveni organizaciji in v verskem življenju. V dodatku je nekaj veččinoma doslej še nenatisnjenih virov.

Ako je dnevno časopisje pozdravilo knjigo kot nekako apologijo po krivem razvpitega XV. stoletja, je to le navidezen vtisec. Kdor opisane dogodke globljeje premostruje in primerja z razmerami po drugod, vidi, da je tudi pri nas stalo solnce nizko in so se zato kazale dolge, pošastne sence. Treba je le misliti na nezadostno izobrazbo navadne duhovščine (prim. str. 82 op. 7), na nevednost priprostega ljudstva² in popolno dezor-

¹ V Klunovem Arhivu se nahaja zemljevid tedanje škofije.

² Na Spodnjem Štajerskem so se nahajali v XV. stol. taki ljudje, ki niso znali očenaša in vere (češčenamarija še ni bila v navadi) in se tudi niso hoteli učiti. Mayer, *Gesch. d. Steierm.* 1898, 157.

ganizacijo, v viših in nižih duhovskih vrstah. Kjer stojita škofov vikarij in papežev nuncij zoper škofa in papeža (str. 38), ki sta ju pooblastila, tam tudi najboljše odredbe nimajo avtoritete.¹ Tudi vzgledov za posurovelost ne manjka, zanimivo pa je, da tako malo slišimo o priležnosti. Morda je bilo pri nas boljše ko drugod? V ljubljanski sinodi stoji sicer kanon zoper konkubinarce med klerom na prvem mestu, pa ta izraz stoji le v naslovu, tekst sám pa je tako splošen, da bi se lahko čital očetom nicejskega zbora. Nastop in vspehi reformatorjev — predikantov pa se dajo tudi iz podanega gradiva tolmačiti, ni pa treba reformacije imenovati boja za cerkveno avtonomijo, kar v prvi vrsti nikakor ni bila.

Omenimo še nekatere podrobnosti. Str. 6. Škof (ne nadškof) Eberhard bo oglejski pomožni škof Eberhard (Tesselicensis, drugi: Thesalonicensis), ki je l. 1421 posvetil altar sv. Ane v Žički kartuziji. Prim. Stepischnegg, Das Karthäuser-Kloster Seiz, Marburg 1884 str. 48. — Str. 11. Škof Martin Pičenski je oseba, ki bi zaslužila, da se monografično obdela in sicer na podlagi vseh njegovih listin in drugih spomenikov. Prej je bil med drugim župnik na Štajerskem. L. 1448 je že kot škof izjavil, da je kot rector ecclesiae parochialis in Siewnicz, Lapriach et Gonobiez cum ecclesiis filabus svoje vernike posebno opominjal, da morajo plačevati desetino kot dolžnost in ne kot miloščino. S cerkvenimi kaznimi je dosegel vso desetino (sine diminutione, in modo exactissimo), razven od onih delov, ki so od nekdaj morali plačevati desetino žičkim kartuzijanom in studeniškim dominikankam. (Schwandnerjev regest v dvorni knjižnici na Dunaju.) Ne verjamemo pa, da bi bil plemenitega

¹ Sicer je pa tudi ustanovitev ljubljanske škofije vzgled za pravni čut tiste dobe. Po pravu se niti župnija ne sme deliti, dokler živi na celo župnijo umeščeni župnik, cesar pa je odtrgal celo vrsto far legitimnima škofoma, solnograjskemu in oglejskemu, in sicer brez odškodnine, papež pa zagrozil škofoma in njunim zastopnikom s cerkvenimi kaznimi, če bi ugovarjali. Vrhutega je bila vsa ustanovitev politična stvar. Farc, v katerih je bil cesar patron, je vzel iz oblasti in ozemskih škofov, imenovanje novega škofa in skoro vseh kanonikov, pa je pridržal vladarju. Tega dr. Gruden ni opazil, da ustanovitev ljubljanske škofije ni nič drugega, ko eden izmed mnogih pojavov deželno-cerkvene organizacije, po kateri stremi v XV. stol. Anglija, Francija, Nemčija in Avstrija, in ki se je dovršila med protestanti z reformacijo, med katoličani pa v govih mejah in sicer v Nemčiji vsled sekularizacije l. 1802, v Avstriji pa pod Jožefom II. Ustanovitev ljubljanske škofije je torej splošnopoličen pojav, potem je delo sile, in zato seveda ni bilo treba Enejevih nasvetov, ki pač spadajo v področje poznejših legend. Ljubljanska škofija je po svoji ustanovitvi politična ekspozitura dunajske vlade in njeni škofje so najzvestejši cesarjevi uradniki — v miru in v vojski in vse še — zastonj! To je cesar Friderik res dobro napravil, saj sam itak skoro nikdar ni imel denarja!

rodu in Nemce. Grof Pettencg je grb (str. 39) krivo tolmačil (str. 11). Vidimo grič (mons) s tremi vrhi in pod vsakim vrhom črko M. Zato je mislil na rodovini Mannsberg in Mannsdorf, ki imata grič (?) (mons) v grbu, tri črke M pa je čital: Martinus Mannsbergensis Mannsdorfensis (?). Iz obeh rodovin vendar ne more biti in zato ostane tretji M nerazložen. Pomniti pa je treba, da so plemeniški grbi rodovinskega in ne osebnega značaja, torej se omenjene tri črke ne smejo osebno tolmačiti, ako je grb plemeniški. Po našem mnenju pa spada v vrsto svobodno izmišljenih grbov, ki so jih tedaj imeli večji župniki, tri črke pa so dekorativno razpostavljene in imajo tri vrhe samo kot dekorativno ozadje, pomenijo pa kak škofov rek, ki se dandanes ne da več uganiti. Čitali bi lahko n. pr. Maria Mater Misericordiae ali pa Memorare Maria Martini. Na Marijo Devico mislimo, ker je zaščitnica pičenske stolnice. Na pečatu str. 12 ima naš škof kot grb samo križ, torej splošno škofovsko znamenje brez rodbinskega pomena. Ako pa je ta križ grb pičenske škofije, ki ga nismo mogli določiti, potem pa manjka zraven še škofov osebni grb, kakor se vidita n. pr. na pečatu str. 62. škofjski in škofov grb. Čuden slučaj bi tudi bil, da bi se Martinov plemeniški priimek nikdar ne omenil niti v listinah, niti pri zgodopiscih. Slednjič pa so Mannsbergi isto ko Mannsburgi, ker tudi končnica -berg znači grad (Piper, Burgenkunde, 1905, 31) in n. pr. koroški Mannsberg se imenuje l. 1408 Mangspureh (Oesterley, Hist.-geogr. Wörterb. 1883, 425). Kranjski Mannsburgi (Manges-Menges) ali mengeški gospodje pa so imeli po koncu stoječo kačo z zavitim repom kot grb. (Valvzor, VIII, 111, XI, 361.) Torej je popolnoma izključeno, da bi bil škof Martin — pl. Mannsberg.

Str. 43: Pisatelj je zamenjal sv. Maksimilijana, ki se je prikazal po legendi cesarju Frideriku v celjskem gradu (Valvazor VIII, 535 in 653 in AA. SS. Boll. II vol. nov.) z ljubljanskim zaščitnikom sv. Nikolajem. Tudi škof v sl. 4. bo celjski mučenik. Ravnotako prazni sta anekdoti o škofu Lambergu (Valvazor VIII, 653, 660—662). Prvi je verjel še pisatelj v Dom in Svetu 1905 str. 342 (prim. pa različni verziji glede osebe in oblike!), druga, bolj robata, se pa v slovenjegraškem okraju pripoveduje o kmetu mestu o škofu (Kres. I). Sploh bi želeli, da bi se kritično preiskalo, na kakšne in kako stare vire se opira poročilo, da je bil Lamberg cesarjev dvorni kapelan,¹ še bolj pa, ali je res kaj na trditvi, da sta si bila prijatelja z Enejem. Ali ni kdo pozneje vsled sočasnega

¹ Malo verjetno je n. pr. da bi bil v letih 1459—1462 opravljal to službo. Wolfsgrüber, Die k. u. k. Hofburgkapelle und die k. u. k. geistliche Hofkapelle. Wien 1905 str. 41—44 in 603—609. Pišejo, da je bil Lamberg miloščinar, in vendar sta izraz (aumonier) in služba francoskega izvirā (XVII stol.) in dunajski dvor takih dostojanstev ni poznal v XV. stol. Glede Eneja pa je opomniti, da navzlie velikemu prijateljstvu menda ni nikdar pisal Lambergu.

bivanja obeh v Dunajskem Novem mestu sklepal o njunem prijateljstvu — ad maiorem gloriam domus Lambergianae? — Str. 68 op. 2. Škof Sigismund je posvetil tudi cerkev v Solčavi in je ohranjena njegova listina v prepisu v župnijskem arhivu. Prim. Stegenšek, Dekunija gornjegrajska 1905 str. 4. — Str. 70. Ravnotam je str. 140 objavljen pravični napis Lambergovce spominske plošče. — Str. 80. Slika Jakoba pl. Turjaškega je videti slabo delo XVII. stol. in je vprašanje, ali ni obraz svobodno izmišljen, ravnotako slika str. 87. ni stara, ampak moderna rekonstrukcija z marsikaterimi pogoški, splošen vtis pa je dobro zadet. — Str. 88. Ali je bil pripor Bernard na kostniškem zboru, je vprašanje. Prim. Stepischnegg, 1-c. str. 48. — Str. 89 in 103. Pisatelj na katerega se opira dr. G., je šel predaleč, ako je iz besede Špitalič izvajal gostišče. Žička dolina je samotni kraj, nobena cesta ni vodila mimo. V Špitaliču so sprejemali tiste tujce, ki so prišli obiskat kartuzijo, zato da bi se ne motil mir v glavnem samostanu. Naša večja župnišča imajo tudi sobe za tujce, a gostišča vsled tega niso. Sploh je pri g. pisatelju opaziti neka površnost glede štajerskih stvari, čeprav hoče pisati o cerkveni zgodovini vseh Slovencev južno od Drave in si je celo prizadeval biti popoln. A ni pogledal na zemljevid, kje ležijo Studenice, katere imenuje enkrat Studenčice, redno pa Studence pri Mariboru. niti ni porabil večine zvezkov Orožna, kjer bi bil za svojo str. 94 našel precej podatkov o novoklosterskih dominikanih (III str. 504 — 537), ali pa o savinjskih višjih diakonih — da ne govorimo o drugem slovstvu. Str. 15. Da bi bilo skoraj dve tretjini naših cerkev iz XV. stoletja, bo menda nekoliko preveč. V gornjegrajski dekaniji je izmed 38 dandanes stoječih cerkev le 11, ki imajo začetek v tej dobi, in v konjiški dekaniji izmed 24 okoli 5—6.

Ker je knjiga izreden pojav v našem malem in omejenem slovstvu, zato je opravičeno, da smo se dalje časa pri njej pomudili. Pisatelju, ki se je lotil neizpopljljivega arhivalnega dela za slovensko cerkveno zgodovino, je želeli vsestranske moralne in gmojne podpore. Četudi je cena te knjige videti nekoliko visoka, vendar bo založnica pri naših nerazvitih knjigotržnih razmerah morda še škodo trpela. *Experto crede Ruperto.*

Dr. Avg. Stegenšek.

V obrambo.

Gospod stotnik *M. Žunkovič* je našemu društvu bolj ali manj odkrito očital, da njegovih spisov ne vpoštevamo po njih vrednosti in da smo donesli o enem nepravilno oceno. Hkratu se je nekako izrazil, da ga tako rekoč silimo iz družbe slovenskih znanstvenikov v — nemški tabor! Če zahtevamo, da naj vodi pisatelja tako pri nas kakor pri drugih narodih v znan-

stvenem preiskovanju, za katero je treba kajpada neke priprave, vedno in edino le resnica, ki se ne smé nadomestiti z domisljijami, s tem vendar še nismo nikogar odvrnili od sodelovanja, če je le ustregel glavnemu navedenemu pogoju. Tudi g. Žunkovič je objavil v svojih spisih marsiktero zrn, ki bi zaslužilo, da se otrebi plevela njegovih fantazij, in bi bilo lep donesek za slovensko narodopisje zlasti glede realne strani (prim. n. pr. njegove lepe opomnje o izpiranju zlatega peska na Dravskem polju); v celoti pak so njegovi spisi taki, da jih mora navzlic tem dobrim zrnom znanstvena kritika zavrniti, ker je takih zrn — premalo! — To povedati nas sili znanstvena poštenost, če se tudi komu zamerimo. Ker misli g. Žunkovič in z njim cela vrsta slovenskih časopisov (»Domovina«, »Naš List«, »Slovan« itd.), da mi delamo s svojim mnenjem krivico, nočemo o tej stvari govoriti dalje mi pro domo, ampak priobčujemo mislečim bralcem in rodoljubom v prelogi to, kar je o njegovem glavnem delu prijavil zelo čislani češki list, »Listy filologické«.

»Listy filologické« XXXIV (1907) 474 prinašajo iz peresa Z. (ubateho)² to-le oceno:

»Prava poskušnja, da se določi, koliko nesmisla prenese popir, je bila narejena z izdajo knjige: »Kdy byla střední Evropa Slovany osídlena?« (Příspěvek k vyjasnění bludu dějepisců a učenců od Martina Žunkoviče, c. a. kr. setníka. Třetí, doplněné vydání. Přeložil Vojtěch Srba, farář na Hranicku, 1907. Tisk a sklad Jindř. Slovák v Kroměříži. Str. XV. + 271 z 2 tab. Za 3 K. Spis je posvěcen g. grofn Jan. Harrachu). Da se pomirijo vsi tisti, ki jih stvar zanima, moramo konstatirati, da se je ta poskušnja izvrstno obnesla. Tudi človeka, ki je takih stvari vaje, prevzame groza, ko vidi, kaj vse je moral ubogi popir prenesti. Slovanska beseda *kunec* (sic; g. pis. pravi nekje, da ne ljubi starih črk; vidi se, da vé, zakaj), *kuning*, *kun* pomeni pašo izborne kakovosti, sem spada.

¹ Za vschbino vsakega vpisa je kakor v vseh znanstvenih časopisih tako tudi v našem listu vselej odgovoren vendar samo in edino pisatelj. Urednik pazi le na to, v koliko ustrezajo doposlani spisi nalogi in namenu društva.

² Zubaty je profesor za primerjajoče jezikoslovje in kot strokovnjak na najboljšem glasu.

tudi *gon* — *hon*, *König*, *Konopišče*, *Hannover*, *Kundratice*, *Hundsdorf*, *Hanák*, *konak*, *Hunové*, *Cannae*, *Kanal*, *Kanaqn*, »po katerem tečeta mleko in med« itd., itd.; dovoljujemo si in dodamo še *Kongo*, *kontrabas* (dela se iz lesa in na pašah se nahajajo tudi drevesa), *kontribuce*, *kanír* (-ček) (živi v rodovitnih tropičnih krajih), *Kanada*, *Hong-kong*, *Honduras* itd. itd. Dobrotljivosti »vede« se ne stavijo nobene meje: posebno če še dodamo, da je n. pr. grška beseda *Hippokrene* (str. 44.) grški prevod neke slovanske besede, davno pred Kr. r. »narejen brez dvoma, ker so korensko besedo »kon-kun« tedanji Slovani rabili že samo v pomeni našega »konja« (Pferd). Slovanska beseda je *Vilem* (»iz katere so Nemci naredili svojega Vilhelma«) in pomenja (v besedi *vilar*) načelnika kake paše; hčere takega vilarja so se imenovala *vile*, kar je v zvezi z lat. *filia*; sem spada tudi *Villach*, *Villa*, *Villetta*, *Fils*, *Ils*, *Ilica*, itd., kar si ljubeznivi bravec lahko sam dopolni n. pr. z besedami *Villafranca*, *Villers*, *Wellington* (»načelnik«), *Wildbach*, *Sanct Willibald*, *Wilson* itd. Slovanska je beseda *Suez*, o kateri nas je še le g. stotnik Ž. poučil, da pomeni isto, kar slovenska beseda *svesa*, *ves*, č. *svaz*, dasi sicer priznava, da ta razlaga »skraja nekako frapira«. Suezka ožina je bila prekopana že v 14. stol. pred Kr. r., Egipčani niso bili brodarski narod in se niso brigali za prekope, in zato moramo pač Feničanom — pravilno Venetom (seveda Slovanom), na morju proslulim — idejo in realizacijo te ugodne »zveze« — *Suez* — sredozemskega in rdečega morja staviti na račun. (Str. 129). K istemu korenu gre tudi fr. *suite*. Jaz pa še dodajem: Kaj pa *svět*, ta velika spojenina vsega mogočega in nemogočega? in *vše*, *vse*, beseda, ki se je, kakor jasno priča srbsčina, prevrgla iz *svě*.² Samo hoteti je treba: če se zane-marjajo vsi obziri na dlakocepsko fonetiko, na pomen besede, ki se da poljubno prirediti ali izmisliti, na zgodovino, če se izmišljajo poljubni »koreni«, s poljubnim pomenom, potem mora biti nele vsa Evropa, nele vsa zemeljska obla in pa ves solnčni sistem (le pogledjmo v Ficka, saj ima tudi solnce v lat. *sol* slovaško ime!), ampak sploh ves vsemir slovanski. Ali pa tudi mogoče tatarski: kakor kdo hoče. Saj, menda zadoščajo braven ti trije primerki, podani iz knjige, kakor so mi prišli ravno slučajno pred oči.

Na vse zadnje: če piše zasebnik take stvari, če pomaga zasebnik z denarjem, da se izdajo in če jih izdaje zaseben založnik, je to njihova pravica, najsi že imenuje razsoden človek izrabljanje te pravice smešno ali žalostno, kakoršne je pač ravno volje. Če pa podpira podobne stvari v svojem podlistku list takega pomena, kakor so »Nár. Listy«¹ na ta način, da, ne le hvali enake sanjarije, ampak še iz svojega dodaja nove razlage in iz knjig, nad katerimi je veda že davno naredila križ, to je pač zlo rabljenje pravice. Časopis, ki ima tak pomen, kakor »N. L.«, ima razum drugih nalog tudi to, da svoje bravce poučuje in jih ne zapeljuje. V podlistku »N. L.« smo čitali tudi poziv, naj bi se veda pohrigala tudi za čudne in presenetljive stvari. Čudno je marsikaj: čudno je, če se najde v severni Ameriki reka *Ottawa* kakor na Češkem *Otava*, čudno je, če vodi vojsko Mulej Rašida vojvoda z imenom »*Buchta*« (*Bugda*) *ben Bagdadi* (citirano po »N. L.«), ali veda se zadovoljuje z iskanjem resnice — naj si bo še tako malo čudna, in naj si bije še tako malo v oči.« Tako Zubatý.

Kdor se hoče prepričati, kako sodi o Žukovičevi knjigi drugi resni slovanski znanstveni list, naj bere tudi še kritiko »Časopisu historického«. (XIII. 185—188), kjer se pravi o njeni naravnosti »že je v methodě i ve výsledcích bezceunná«. Za nas je to dovolj in stvar končana!

Odbor »Zgodovinskega društva sa Slov. Štajer«.

Popravek.

V članku »Slovarske drobtinice« (Časopis IV. 225) spadajo vrste 6—8 od spodaj za vrsto 13 od spodaj ter je v njih prečrtati besedici »iz entlehn«.

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

1. Odborova seja dne 25. jan. 1908.

Navzoči: preds. dr. Turner, ravnatelj Schreiner, prof. Kožuh, dr. Vrstovšek, dr. Pipuš, prof. Majcen, dr. Kovačič. Gg.

¹ Te besede merijo na tiste članke omenjenega lista, ki so podobne vsebine in podobne kakovosti, kakor članki g. M. Žukoviča. Piše jih neki Kuffner (β).

dr. Pipuš in predsednik poročata, da še mariborska posojilnica ni opustila načrta, prenarediti prostore v Narodnem domu, kjer bi se potem mogel namestiti muzej.

Blagajnik položi račun za l. 1907, ki se glasi:

A. Dohodki:

Prebitek iz l. 1906	K	140.20
Obresti l. 1907	"	26.38
Udnina l. 1907	"	1287.—
Podpora dež. odbora	"	400.—
Podpore denarnih zavodov	"	400.—
Podpora trga Središče	"	60.—
Razna darila	"	26.—
Razprodane tiskovine	"	87.19
Skupaj	K	2426.77

B. Izdatki:

Tiskanje „Časopisa	K	989.30
Tiskanje raznih tiskovin	"	15.80
Pisateljske nagrade	"	305.—
Vezava knjig	"	50.56
Nakup in prevažanje starin	"	21.10
Izkopavanje starin	"	42.60
Klišé	"	5.—
Upravni stroški	"	50.78
Skupaj	K	

Ako se od dohodkov	"	2426.77
Odštejejo izdatki	"	1480.14

Ostane K 946.63

Muzejski sklad je koncem l. 1907 imel 85 K.

Račun se odobri.

Za muzej se naroči manjša omara za drobne starine.

Za vezavo knjig in časopisov se določi 50 K. Sprejme se zamemba tiskovin s klubom „Za starou Prahu“. Prof. Kovachič poroča, da se je najdba rimske vile in srednjeveškega grobišča pri Središču naznanila c. kr. centralni komisiji, ki je odgovorila in dala navodila šele 22. nov. 1907, ko je bilo delo že zdavna končano. Meseca januarija 1908 je pa prišel po-

zvedovat o tem kot zastopnik c. kr. konservatorja ravnatelj ptujskega muzeja. Ker je „Zg. dr.“ samo našlo in na svoje stroške odkrilo dotične spomenike, se vmešavanje kaknega lokalnega društva odklanja in si društvo pridržuje prioriteto pri eventualnem nadaljevanju. Ker je še 1. in 2. zvezka „Zgod. knjižnice“ precej v zalogi, sklence odbor, da se knjižice pri shodih in predavanjih prodajajo po znižani ceni.

Načeloma se sklence, da se letošnji občni zbor skliče v Brežice.

2. Predavanje v Konjicah.

Dne 26. januarja je društveni odbornik, g. dr. Stegenšek predaval v Konjicah. Vdeležba je bila zelo povoljna. Predsedstvo je vodil predsednik ondotne čitalnice g. dr. Rudolf. Predavatelj je najprej opisal ostanke peterih gradov in 11 graščin v konjiškem okraju, potem je govoril o znamenitejših rodovinah, ki so živele v teh gradovih. Orisal je življenje na gradovih, stanovanje, hrano itd. Dalje je govoril o razvoju viteškega stanu in ministerijaleev ter povedal, kako so bila razdeljena posestva med plemstvo, samostane, cerkve in cerkvene dostojanstvenike. Razmotrival je tudi pravno stališče podložnikov v srednjem vežu in v novi dobi ter stare sodnijske razmere. Predavanje, ki je trajalo 5/4 ure je vzbudilo splošno zanimanje.¹

3. Predavanje v Serkovcih pri Mariboru dne 15. marca t. l.

Predaval je društveni tajnik prof. Kovačič, predsedoval pa odbornik G. Majeen.

Vas Serkovei leži v nekdanji dravski strugi, naselbina je nastala najbrž takrat, ko je Oton III. l. 985. podaril Rakvinu 15 kraljevskih kmetij v Razvanju in v Zistanesfeld. Lastniki te vasi so bili prvotno Sponheimci. Okoli l. 1145 je pa Kuni-gunda, sestra mejnega grofa Leopolda in žena Bernarda Sponheimca, zadnjega moškega potomca te rodovine, podarila Ser-

¹ Predavanje izide še to leto v predavateljevi knjigi „Konjiška dekanija“, ki bo tvorila II. zv. njegovega dela „Spomeniki Lavantinske škofije“.

kovec solnograškemu kapitolu, dočim je t. i. ptujsko in savinjsko mejno grofijo po Bernardu podedoval mejni grof Otakar Traungavec, ki je Serkovec hotel vzeti solnograškemu kapitolu, vendar je kapitol dobil to vas nazaj l. 1161, kar se je znovič potrdilo l. 1164 in 1190.¹ Potem so Serkovec ostali last solnograškega kapitola do l. 1595, ko jih je kupil Janez Frid. bar. Herberstein. Okoli l. 1434 je tudi admontski samostan imel v Serkovcih in v bližnjih Dugošah pravico do vinske desetine.

V listinah se vas različno imenuje: Leta 1161 Werchendorf, tako tudi l. 1190; l. 1252 Zwechendorf, l. 1265 Zwerchendorf, l. 1300 zopet Werehendorf, l. 1322 Zwerchendorf, l. 1457 Zwittendorf, l. 1490 pa Zwettendorf, kakor se še vasi sedaj po nemškem pravi. Trstenjak (in po njem Žinkovič) izvaja ime od besede cverk = hrastova ježica, ker je tod bilo gotovo nekdanj veliko hrastovih šum.

Zemljišče serkovske občine obsega 480-90 ha, torej 10 kraljevih kmetij po 48-09 ha; Serkovec so torej tvorili 1 dekanijo.

V cerkvenem oziru so Serkovec od pamtivecka spadali pod hočko župnijo, ki je ena najstarejših na Sp. Štajerskem. Velika oddaljenost od župne cerkve je bila Serkovčanom v marsikaterem oziru na kvar in se je že večkrat poskušalo predrugačiti župnijsko razdelitev, a doslej brez uspeha. Ko je l. 1586. razsajala kuga, so morali Serkovčani prevažati svoje mrlične v Hoče. Najeli so v ta namen nekega Lempla, da bi spravljaj mrlične na hočko pokopališče. Ta pa je med potom v hosti mrlične do nagega slekel in jih pometal v neko jamo ter jih pustil nepokopane. To grozodejstvo je nagnilo Serkovčane, da so si izprosili od nadškofa solnograškega in očaka oglejskega dovoljenje, postaviti v Brezju blizu vasi kapelico in krog nje lastno pokopališče. L. 1587. postavljena lesena kapelica je dvakrat zaporedoma pogorela, tedaj so l. 1595 dozidali novo cerkev, od katere se je še ohranil prezbiterij. Nova cerkev je kmalu zaslovela kot božja pot in se je ob velikih shodih sešlo včas do 10.000 ljudi. L. 1785 so cerkev zaprli, a razkačeni Serkovčani so cerkovniku vzeli ključne ter so se

¹ Zahn, Urkundenbuch I, 429, 434, 708.

hoteli s cerkvijo vred pridružiti župniji Sv. Petra onstran Drave. Toda okrožna oblast v Mariboru jih je prisilila, da so ključee zopet izročili hočkemu župniku. Istega leta so pri Sv. Miklavžu blizu Serkovec ustanovili posebno kapelanijo ter ji odkazali vasi Sv. Miklavž, Dugoše, Loko, Dobrovce, Skoke in Serkovec. Ko so pa l. 1788. ustanovili lokalno kapelanijo pri Sv. Magdaleni v Mariboru, so Serkovec semkaj priklopili, a kmalu so jih zopet ločili in povrnilo hočki župniji. L. 1793 so ukinili tudi kapelanijo pri Sv. Miklavžu.

V bojnih časih II. 1801—1809 je cerkvena v Brezju služila kot skladišče za smodnik, pozneje pa zopet za službo božjo. L. 1861. so mislili tukaj napraviti samostojno župnijo in je tamošnji rojak Janez Weixl, dekan pri Sv. Barbari v Halozah brezplačno ponudil svojo kmetijo kot vžitnieo bodočemu župniku. Toda načrt se je izjalovil, ker so zadeli na mnoge potežkoče.

4. Predavanje v Jarenini dne 3. maja t. l.

Govoril je g. prof. G. Majcen o zgodovini Jarenine, predsedoval je dr. Kovačič. Predavatelj je naslikal preteklost tega kraja od najstarejše do najnovejše dobe in se pri tem posebno oziral na razvoj kmetijskega stanu. Začetek Jarenine kot kraja s tem imenom je postavil v prve čase slovenskega življenja na Sp. Štajerskem, opiraje se na te razloge: 1. dejstvo, da iz prejšnjih dob tu ni sledu o kaki naselbini; 2. pristno slovensko ime Jarenina, 3. dejstvo, da v naslednji dobi tu že nahajamo kraj Jarenino, in 4. dejstvo, da nosi v onem času kraj to ime, dasi se je tu nahajala cerkev sv. Marije. Ime Jarenina je brezdvomno slovensko in je nastalo iz debla „jar“, ki ga imamo v besedi „jarek“. Jarek je, kakor kaže oblika besede, ono, kar je nastalo po „jaranju“, torej po kopanju, in moral je imeti staroslovenski jezik glagol z deblom „jar“, bržčas „jarati“ = kopati. V starosl. slovarju sicer te beszde ni, ali iz tega še ne sledi, da je ni bilo, saj tudi besede „jarek“ starosl. slovar nima, dasi je jezik to besedo gotovo imel, ker jo imajo druga slovanska narečja kakor bolgarščina, srbščina, češčina, slovenščina, poljščina, maloruščina in velikoruščina. Jarenina je torej (nanovo) prekopana, obdelana zemlja, novina, nalik „krčevini“.

Naši prastariši so ta prvotni svet začeli obdelovati in ga zato zvali Jarenina.

Bešeda Jarenina je gotovo nastala v prvi slovenski dobi. Prej ni mogla, ker tukaj ni bilo Slovencev, pa tudi ni sledu o njej, v naslednji dobi se pa že čita. Čita pa se obenem s poročilom, da je tu stala cerkev sv. Marije. Bržkone se je tu cerkev postavila še le tedaj, ko je že bilo več stanovnikov tukaj, sicer bi kraj potem, ko je cerkev že stala, več ne bil dobil posebnega imena, ampak bi se zval n. pr. „Sv. Marija v Sl. goricah“, ker druge cerkve s tem imenom tedaj v teh krajih ni bilo. Ime Jarenina je torej bilo prej, ko se je postavila cerkev; ker pa je prva cerkev po dokazih listin nastala (mislimo tudi na legendo o sv. Cirilu in Metodu) v dobi od 9.—11. stoletja, je ime Jarenina moralo nastati v prejšnji dobi. Gosp. predavatelj je tudi pojasnil ime občine Vajgen, ki se 1434 nahaja v obliki „Aygen“. Razvil ni le zgodovine Jareninskega dvora kot graščine, ampak tudi zgodovino jareninske župnije in sicer na podlagi vseh virov, ki so za sedaj pristopni.

5. Predavanje v Slov. Gradcu dne 24. maja t. l.

Ob obilni vdeležbi je predaval g. dr. Medved o zgodovini Sl. Gradea in okolice, predsedoval je mestni župnik g. Al. Čížek. Najstarejše zgodovinske podatke o Slovenjgradu imamo iz rimske dobe. Rimljani so ob važni cesti, ki je vezala Virunum s Celejo, utrdili hrib, na katerem stoji sedaj cerkev sv. Pankracija poleg Slovenj-Gradea. V mali trdnjavi je bilo vojaško skladišče in paganski tempelj. Spodaj pod trdnjavo je nastala mala naselbina, Collatium imenovana. To je bil začetek današnjega Slovenj-Gradea. Mnogi zgodovinarji mislijo, da je krasen mramornat steber v današnji cerkvi sv. Pankracija ostanek iz onega paganskega templja, spomin na rimsko dobo v slovenjegraški dolini.

V dobi preseljevanja narodov so se prebivalci slovenjegraške doline hitro menjavali. Slednjič pridejo Slovenci in zasedejo med drugim celo mislinjsko dolino. Bili so pod vladno koroških vojvodov. Začne se razširjati pokristjanjenje med Slovenci. Vojvoda Hotimir in Valjhan hočeta s silo pokristjaniti Slovence, ki se pa žilavo oklepajo svoje paganske vere.

Plemiči iz dravske in mislinjske doline se spuntajo proti Valj-hunu, načelujejo jim Devdor, Droh, Samo in Aurelij. A bili so premagani v krvavi bitki pri Beljaku l. 772.

Karol Veliki podjarmi vse zapadne pokrajine današnje Avstrije do jadranskega morja. Med Slovenci naseli nemške kneze, da bi jih obvladovali. Začne se vsled tega nemški vpliv. Grofje iz Weimarja in Orlamünde dobijo savinjsko in mislinjsko dolino v oblast. Svoj grad postavijo na griču sv. Pankracija. Werigand Weimarski je tu vladal 1090—1125. V tem času se bere prvič ime „Windischhengretze“ v ustanovni listini Št. pavelski l. 1091. L. 1173. pride Slovenji Gradec v oblast grofov Andechs. Bertold grof Andechs je bil vojvoda koroški in tirolski, l. 1218 pa je postal patriarh oglejski in pri svoji smrti l. 1251 je sporočil Slovenji Gradec z vsemi posestvi v mislinjski dolini oglejskim patriarhom. Prej se je Slov. Gradec vedno nazival „castrum“, trg, pod Bertoldovo vladno se imenuje prvokrat „civitas“, mesto.

1242. se omenja prvič Ulricus de Windischgraetz, ki je bil patriarhov priprost uradnik; on je ustanovnik sedaj slavne in premožne obitelji knezov Windischgraetzov. L. 1270. dobi Slovenji Gradec češki kralj Otokar Přemisl, ki je bil večkrat tu.

1307. dobi Slovenji Gradec po dolgem in krvavem obleganju Habsburžan Friderik Lepi.

Ker so bili Habsburžani mnogokrat v denarnih stiskah, so Slovenji Gradec pogostoma dali v najem različnim velikakšim, tudi oglejski patriarhi so bili nekaj časa zopet posestniki Slovenjgradca.

L. 1473 in 1476 so pridrveli Turki iz Koroškega in so vso mislinjsko dolino grozovito opustošili in oropali. Okoli 8000 ljudi so vjetih odpeljali. To so bila najhujša leta za Slovenji Gradec. Ostal je edino le grad poleg sv. Pankracija.

L. 1489. so prihruli Mažarji in vzeli mesto ter so tu ostali celo leto pod poveljstvom polkovnika Zackla. Ropali in požigali so po vsej dolini nič manj grozovito kakor nekdanji Turki.

Cesar Maksimilijan je dal slovenjegraški grad v last Frančišku Pragerju l. 1493. Leta je podrl grad in mesto njega

je pozidal spodaj v mestu Rothenturm (rotten, zusammenrotten, zbrati, ker je imelo poslopje namen, da so se v njem ob času sovražnega napada zbirali vojaki; Slovenci so tak kraj imenovali Troblje, trobiti). Tako je grič sv. Pankracija, ki je bil mnogo stoletij jedro Slovenjega Gradca in vse mislinjske doline, izgubil svojo nekdanjo veljavo in gospodstvo.

1529. so Slovenci Gradce zopet Turki oropali in požgali. L. 1544 je podelil cesar Karol V. Slovenj. Gradeu glavno zalogo auscejske soli za ves okraj, kar je bilo za mesto velikega gmotnega pomena. Vzdržala se je do l. 1835. L. 1632, 12. apr. po noči je mesto uničil strahovit požar, le cerkev sv. Elizabete, postavljena l. 1291 in bolnišnica, ustanovljena l. 1419, sta ostali. Zgorelo je tudi 9 ljudi.

L. 1810. so prišli Francozi in so vzeli mesto, ker se jim ni takoj udalo, so dva ugledna meščana ustrelili.

L. 1848 se je ustanovila mestna garda pod poveljstvom stotnika Nieša.

L. 1850. je dobil Slov. Gradee sedanje politične, sodnijske in davčne oblasti ter je postal središče po njem imenovanega okrajnega glavarstva.

Odborova seja dne 16. maja.

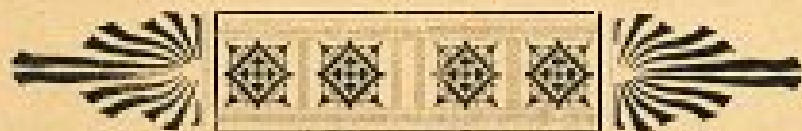
Navzoči: dr. Turner, H. Schreiner, dr. Štrekelj, J. Kožuh, dr. Pipuš, J. Košan, G. Majcen, Fr. Kovačič. Prof. Kaspret je opravičil svojo odsotnost. Naznanijo in sprejmejo se novi udje: Grobelšek Ivan, kapelan v Sl. Bistrici; Založnik Ignac., zasebni uradnik v Slov. Bistrici; Feigel Otilija, učiteljica v Sl. Bistrici; Schreiner Ludmila, učiteljica v Slov. Bistrici; Sel Alojzij, župan v Serkovcih; Čitalnica v Novem Mestu; dr. J. Rudolf, odvetnik v Konjicah; akadem. društvo Daniea; Jurij Šelih, župnik pri Sv. Kungoti; posojilnica v Vojniku.

Prof. Kovačič poroča o nadaljevanju izkopavanja v Središču meseca februarja. Na razvalinah rimske vile se je našlo še mnogo mrličev z raznim okrasjem, pod tlakom še eden hipokaust. Pravo grobišče se je raztezalo le tako daleč, kakor je segalo zidovje razrušenega rimskega poslopja, izven zidovja so se našle le posamezne raztresene kosti. Deloma je tukaj mrličje tudi že plug razdejal. Z izkopavanjem se je

poskušalo tudi na Gradišču, kjer se je pa našlo le malo starinskih predmetov, ker je grič, na katerem je stal nekdanji središki gradič, odvožen in znatno znižan. Sedanja visokost meri od tal do vrha na raznih mestih le 420 - 171 m. Grič ima obliko pravokota 54 m dolgoti od severa na jug in poprečne širokosti 20:50 m od zahoda na vzhod. Grič obkružuje na vse štiri strani 21:50 m širok jarek, ki je sedaj zasipan. Ob zunanji strani jarka je bil nekdanji močan nasip, ki je sedaj skoraj do tal razvožen. Tik ob vznožju griča pa se pozna še znotranji nasip, kateremu so za podlago večje in manjše plošče peščenca, nasip sam pa je iz zidnega materiala. Med tem nasipom in gričem samim je zopet majhen jareček, v katerem se je 1:10 m globoko našla 40 cm debela plast oglja in pepela. Z ozirom na bližino rimske naselbine in na pravilno obliko domneva poročevalci, da Gradišče stoji na mestu rimskega tabora, umetno navožen grič iz prsti in prodeca pa da je iz prve slov. dobe ali iz časa prvih madžarskih napadov. Med najdenimi predmeti je najznačilnejša ost pušice in pa kos glinaste pečne plošče s panterom.

Glede vabila predsednika Matice Slovenske k posvetovanju o znanstveni organizaciji se po daljšem razgovoru sklenejo naslednje resolucije: 1. „Zgodovinsko društvo“ se udeleži sestanka zastran znanstvene organizacije. 2. načeloma se odobrava misel osrednje znanstvene organizacije, 3. priporoča se v ta namen ožja zveza z jugoslavensko akademijo, 4. kot zastopnika „Zg. dr.“ pri sestanku se določita gg. Schreiner in Kožuh. Glede muzeja se zopet pripozna njega važnost in zelo težavno stališče „Zg. dr.“ zaradi prostorov. Sprejme se na posled zagovor „Zg. društva“ zastran kritike knjige g. Žunkoviča.

Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi.

(„Stiria“, 1843—1848.)

Letos je poteklo šestdeset let, odkar so marčni dnevi leta 1848 prinesli Avstriji korenito izpremembo na vseh možnih javnih poljih. Slovenceem je bilo l. 1848 nekako rojstno leto, v katerem so začeli živeti narodno življenje: Leta 1888 je k prvi štiridesetletnici narodnega življenja Slovencev izdala „Slovenska Matica“ knjigo profesorja A. Piha: „Slovenci in 1848. leto“. Letos pa slavimo šestdesetletnico slovenskega narodnega življenja in zato pač ni neprimerno, če prinese „Časopis“ k tej pomenljivi obletnici nekaj kamenja in opeke za bodočo „Zgodovino Slovencev v predmarčni dobi“.

* * *

V letih 1843—1848 je imela „Gratzer Zeitung“ prilogo „Stiria“, ki je izhajala na dveh listih velike četverke trikrat na teden, v torek, četrtek in soboto. Urednik ji je bil prof. Franc Ostfeller; lastniki in založniki lista so bili Leykamovi dediči v Gradeu. List se imenuje „Stiria, ein Blatt des Nützlichen und Schönen“ („Horacij dulee et utile vелеva“). Ime „Stiria“ je nastojeno pač po vzoru drugih listov, ki so se imenovali po deželah: Carinthia, Bohemia, Moravia, Pannonia, Carniola i. t. d. Vsi drugi listi, ki jih „Stiria“ večkrat citira in ki imajo značilen tip naslovov, kakor: Wanderer, Zuschauer, Beobachter, Sammler i. t. d. pa imajo svoje ime indirektno posneto po angleškem časopisu (bolje skoro almanahu) „The Spectator“, ki je bil v Evropi zelo razširjen, vpliven in iz katerega je n. pr.

Katarina II. marsikaj „posnela“ za svoje didaktično-moralizirajoče igrokaze.

Vsebinska lista je izražena že v naslovu. V njem pravi „Stiria“, da hoče biti „ein Blatt des Nützlichen und Schönen“. In ta znak se jasno vidi na vseh šestih letnikih. Na prvi strani prinaša pesnice in novelice, na zadnji pa uči „gosen'ce kaj na repo var'je“. V isti sapi naznanja (1845 str. 120), da bo izšla Thiers-ova knjiga „Histoire du consulat et de l'empire“ in da so se v južnem Egiptu pokazale kobilice. Mnemotehnika, hiromantija, clairvoyance in vizijonarstvo se meša s herrenhuterskimi in quäkerskimi refleksijami.

Pritisek cenzure je omejeval vsako svobodno izražanje in je tako v veliki meri določal smer in vsebino lista. Razumniki so se pred cenzuro umaknili na polje vede, kamor jim ni mogla slediti in kjer so bili vsaj kolikor toliko varni pred njenimi šikanami. Tako je prišlo, da se je med znanstvenike vrnilo precej mož, ki niso bili za to niti rojeni niti vzgojeni. Na neki strani se je vendar morala izraziti tlačena osebnost, ki je hrepnela, da si večkrat nezavestno, po izražanju. Tako imamo iz one dobe veliko množino piscev, ki obdelujejo zgodovino, narodopis, geologijo in druge „nevtralne“ vede, a malo znanstvenikov. Pesniki niso mogli biti učitelji narodov, zato pa zlagajo dinastične prigodnice in pišejo pesmi, kakor so v „Stirii“ n. pr.: „Empfindungen eines Kranken in Gleichenberg“ (V, 397) ali „An einen nasehhaften Vater“ (V, 557). V poeziji so si iskali prostora, kjer bi lahko izražali svojo osebnost. A tudi sem je prišlo mnogo nepoklicanih. Iz tega si lahko razlagamo, da je skoraj vsak pesnik „Stirie“ izdal svojo zbirko pesni, da se v oni dobi pojavi toliko lokalnih in provincijalnih talentov in da je „Stirii“ Stifter „ein Stern auf dem Firmamente der Dichterwelt“. V dobi cenzure sta umetniškemu čutu zadostovala Saphir in Bauernfeld. Veliko pa je v takratnem času zanimanje za godbo in gledališče. V prozajenih sestavkih „Stirie“ prevladuje sentimentalna zgodovinska romantika; premnogokrat najdemo citate iz znane Müllnerjeve tragedije „Die Schuld“. O kakem revolu-

cijonarnem" sestavku seveda ni govora. Imamo pač dve notici, ki napovedujeta, dasi le nam, poznejšim, umljivo, revolucijo leta 1848. To je notica o gospodu, ki je bil v Berlinu za to, da je dami, ki jo je spremljal, v „Tiergarten" iz galanterije utrgal cvetko, obsojen na eno leto ječe v trdnjavo in par vrst o zloglasni Loli Montez. Obe notici sta, seveda, brez kake glose ali dostavka.

Cenzura je nepristransko tlačila razumnike vseh narodnosti. To je deloma povzročilo, da so se inteligentni krogi zbližali, pred vsem na polju vede. To se vidi tudi v „Stiria", tem pristnem tipu provincijalnega nemškega „Intelligenzblatta". „Stiria" ni ozkosrčna, ne glede jezika, v katerem so pisani sestavki (vsaj kar zadene pesmi), najmanj pa glede vsebine. Kar zadeva vsebino, je dovoljeno vse, karkoli se najde v veseljstvu; tendenčnost spisov, ki bi omejevala vsebino, je zaradi cenzure tako popolnoma nemogoča.

„Stiria" je rada odpirala svoje predale spisom o slovanskih rečeh. Tako prinaša (1843, str. 40) „Übersicht der slavischen Völker nach ihren Wohnsitzen und Religionen" (aus Dr. Schaffarik's Slowansky Národopis). Obširno in zelo toplo pisano kritiko o knjigi Siegfrieda Kapperja: „Slawische Melodien" je napisal nek Ignaz Zwanziger v II. letniku, str. 31. On pravi: „Mit Interesse nahm ich das Buch zur Hand. Unsere Zeit — die den slavischen Sprachen so wohl will, weil sie uns gelehrt hat, das die Sprache der Deutschen wie der Slaven einer Mutter . . . angehöre . . . sieht gerne die Blüthen der slavischen Muse in die Gärten deutscher Poesie gepflanzt". Pri tem se ne mara ozirati toliko na umetno pesništvo, ampak na narodno in pravi: „Die romantische Steiermark zählt unter seinen (?) Bewohnern viele Slaven, und diesen wird eine kurze Besprechung des vorliegenden Werckchens nicht unangenehm seyn". Kapper prav za prav ni podal točnih prevodov, ampak le „Nachbildungen" (kakor pravi Zwanziger), torej „ohlasy", iz slovenskih narodnih pesmi. „Illyrien, das so ungeheuer reich an den prächtvollsten Schöpfungen der Poesie, meistens epischen Dichtungen

ist, hat der Verfasser am wenigstens bedacht, vielleicht eingedenk der Bestrebungen, welche Rudolf Fröhlich und andere Arbeiter in diesen ergiebigen Goldschächten, den nie übersetzten Liedern und Gedichten eines Lučić¹, Borić² und Gundulić³ widmen, indem sie letztere bald siegend in die Reihen gekrönter Dichterwerke werden treten lassen“.

Recenzent piše navdušeno o slovanski narodni pesmi in priporoča to knjigo. — V istem letniku imamo na str. 116 v nibelunški meri prepesnjeno srbsko narodno pesem o ustanovitvi Skodra. Naslov ji je: „Mutterliebe“; podpisan je J. Rup. Rogger, ki ima v „Stirii“ precej sestankov. Da je tudi na Štajerskem živel zanimanje za pesniške snovi iz stare češke zgodovine, nam kaže epska pesem v nibelunški meri, „Dalibor“, ki jo je napisal nek „L. t. St. v. St.“ (1844, str. 27). V zvezi z vsemi temi pojavi je poziv na nabiranje nemških narodnih pesmi, ki ga je priobčil v V. letniku, str. 248 nek Otto ear Kopětschny (!).

V „Stirii“ se govori skoro o vseh slovanskih narodnostih, seveda o eni več, o drugi manj. Iz ruskega sveta prinaša mnogo anekdot, posebno z dvora in poročilo o sijajnem pogrebu basnika Krylóva (1845, str. 76). Iz poljščine je preveden pripoveden sestavek „Der Reitknecht“, ni pa povedano, kdo ga je v izvirniku napisal. „Stiria“ piše o poljski operi Mireckega in podaja „kos avtobiografije poljskega pesnika Kapinskega“.

Več sestavkov je seveda o južnih Slovanih. O Hrvatih piše deloma neki Carl Seidel v svojem spisu „Briefe aus Dalmation“ (V, 209, 213, 217; VI, 97, 106, 110, 122, 126). List poroča o drugi vprizoritvi opere Lisinskega „Ljubav i zloba“ in razlaga (IV, str. 442) zlato kroglo v grbu Draškovičev (Eine kroatische Wappensage. Joh. Vinzenz Sonntag). Naznanja tudi srbski almanah „Dragoljuba“ za leto 1844, o katerem pravi, da ga bodo na akcije izdale same pisateljice (I, 531).

Največ prostora je odmerjenega seveda Slovincem. O njih prinaša „Stiria“ sestavke najrazličnejše vsebine: Narodnogospodarske, umetniške, književne, zgodovinske, jezikoslovne. Na-

¹ Hanibal Lucić, ² Luka Zorić, ³ Ivan Gundulić.

znanja Baragov indijanski katekizem, s katerim se lahko Kranjci ponašajo (II, 28) in piše o svilopreji na Plevni pri Celju (I, 301). List poroča o križevem potu, ki ga je naročil župnik Marko Glaser pri Sv. Petru pri Mariboru in ki so ga slikali pod vodstvom ravnatelja Tunnerja „akademični učenici“ Reiterer, Preiszegger in Felbermayer (V, 15). Baron Lannoy piše (II, 311) o žalostnem slučaju praznoverja, ki se je zgodil maja 1844 nekje na Slovenskem (kraja namenoma ne imenuje). Neki materi se je otrok od dne do dne bolj sušil in hudel. Ker ni pomagal ne zdravnik, ne domača zdravila, ji je nekdo svetoval, naj se obrne do konjederke v bližnjem mestu. Ta ji razodene, da je otrok „obran“ in ji da neko čorbo, ki jo naj daja otroku piti in neko mešanico iz raznih rastlin in zrezkov stare kmetijske pratike, s katero ga naj pokadi. Ker se otroku stanje ne zboljša, pravi nekdo, da treba dognati, kdo je otroka „obral“, dobiti kos njegove obleke in ga z njim pokaditi. Vsled raznih okoliščin, ki pa so že v praznoverju natančno določene, pade sum na sosednjo viničarico. Oče in hlapec gresta nad njo in jo zbijeta skoro do smrti. Oče ji vzame predpasnik in pokadi z njim otroka, ki pa mu med tem umre. — Dopisnik pravi, da je tak slučaj sramota za človeštvo in da naj zasebniki in javnost delajo s pismom in besedo na to, da se v prihodnje kaj takega onemogoči. Ta apel bi bil še danes umesten, ker je ta vraža še vedno znana in vkoreninjena¹. Iz „Stirie“ izvemo tudi, da razlaga že P. Abraham a Sancta Clara leta 1685 ime „Gradec“ iz slovanščine (I, 507). — List je tudi zasledoval znanstveno gibanje štajerskih Slovencev. Tako ocenjuje v I. letniku na str. 47 neki D. K.² drugo izdajo Murkove slovenske slovnice. V tej oceni je važen sledeči stavek: „Durch die Annahme der organischen čechoillyrischen Orthographie hat er (namreč Murko)

¹ S celo stvarjo bo menda tudi rodbinsko ime „Obran“ v zvezi?

² Če je to Dragoni-Křenovský, ki se je podpisoval leta 1848 pod članki v „Grazter Zeitung“ s šifro D. K., potem je bil že od l. 1843 na Štajerskem in ne od l. 1846, kakor trdi Dr. Ilcšič. (Češko-slovenska (-Jugoslovanska) vzajemnost v minulih dobah. Zb. M. Sl. VIII. 1906 druga opazka pod črto na str. 25). Več o Dragoniju pride dalje spodaj.

einen für die slovenische Literatur überaus wichtigen Schritt getan, den wir umso mehr loben müssen, da wir nun hoffen dürfen, dass der Dualismus der slovenischen Literatoren, der Zank und Hader über Rechtschreibung für immer aufgehört habe, und der Wunsch, den der Herr Verfasser schon in der Vorrede zu seiner Grammatik ausgesprochen hat, dass sich die in der Literatur ärmlichen und an Zahl unbedeutenderen slavischen Stämme an die durch Cultur ausgezeichneteren und zahlreicheren Stämme anschliessen sollen, — sich zu verwirklichen anfangen werde“. — V III. letniku, stran 3 najdemo sledeči nekrolog: „22. dne decembra 1844 ponoči je umrl, šele 54 let star, jeden najboljših slovenskih pisateljev v Notranji Avstriji: Anton Krempf, župnik pri Mali Nedelji na Spodnjem Štajerskem in član notranjeavstrijskega zgodovinskega društva, vsled vnetja pljuč, ki ga je dobil v izvrševanju svojega poklica. Deloval je kot ljudski pisatelj, kot propovednik in v zadnjem času kot zgodovinar za svoje ljudstvo in je bil neumorno delaven za povzdigo izobrazbe prostega ljudstva in za razširjanje boljšega jezika in knjig med svojimi rojaki, nič manj delaven pa tudi v svojem poklicu. Razum par sestavkov v našem listu sicer ni ničesar izšlo od njega v nemškem jeziku, zato pa ima slovensko slovstvo od njega več dobrih del, posebno v katehitični stroki“.

Z navedenimi primeri še seveda daleko nismo izčrpali vsega¹, kar se najde v „Stirii“ gradiva za spoznavanje med-

¹ Onemu, ki bo kdaj iskal vire za snovi po naših šolskih čitankah, bodo dobro došli sledeči podatki: Povest o dečku „ki je ukradel nevgašeno apno in potem v vodi zgorel, je resnična. To se je zgodilo, kakor piše „Stiria“ (III, 464) v poletju leta 1845 v Parizu. — Povest o sinu, ki bi naj streljal v sliko svojega očeta, se najde, kakor pravi P. Rogerij (Palmarium empyreum 1731, str. 57) v drugi knjigi Diodora iz Sicilije. — Znana je pripovedka o Svetopolku na smrtni postelji. Primerjaj, kaj pravi o tem Philippus Picinelli v svoji enciklopediji: „Mundus symbolicus“ 1694. Lib. IX. cap. XVIII. num. 245, pag. 571. Tam stoji: Fasciulus virgarum epigraphen subiunctam habet; SIMUL. JUNCTAE. Ad Siluri, Scytharum Regis, factum haec imago alludit; Significatque; quantum adversus hostes possit sola populorum ac provinciarum concordia

sebojnega razmerja med Slovenci in Nemci, kakor se kaže v tem listu. Podali smo samo par tipičnih slučajev, predno pridemo v podrobnejše opisovanje.

* * *

Po množini prispevkov, ki jih moramo v okvirju te preiskave obravnavati, zasluži vsekakor prvo mesto

Dr. R. G. Puff².

V „Stirii“ nastopa kot pesnik, novelist, znanstvenik in žurnalist. V tem redu bomo, kolikor se Slovencev tiče, tudi opisali njegovo delo, ki ga je opravil v „Stirii“, da bi seznanil širji svet s Slovenci. Umevno je pri tem seveda, da je natančna ločitev zadnjih dveh panog Puffovega delovanja skoro nemogoča, ker zaostaja „znanstvenik“ Puff v marsičem in večje za kakim boljšim modernim žurnalistom. Naj pa se o vrednosti tega ali onega Puffovega dela sodi kakorkoli, te zasluge mu ne more in ne sme nihče odrekati, da je v omejenem štajerskem delokrogu izvršil ogromno delo, ne le v korist Slovencev, ampak splošno v korist Štajerski. Sentimentalno-romantična barva njegovih beletrističnih spisov, ki nam jih dela danes skoro neprebavne, je nujen in splošen rekvizit tedanje literarne manire; obsežnost njegovega dela pa naravnost imponira. Mož je bil marljiv kakor čebela.

Puffovo pesniško delo ni bogve kako raznovrstno. Večina njegovih pesmi je prigodnega značaja. Tako je napisal v „Stirii“ novoletne pesmi za leto 1843 („Die Spinnerin“, str. 9), 1847 (str. 1) in 1848 (str. 1). Več drugih prigodnie je raztrešenih po raznih letnikih „Stirie“. V zahvalo za častno občanstvo, ki so mu ga dali Mariborčani, je odgovoril s pesmijo v V. letniku, na str. 25. Tretji letnik prinaša na str. 44 pesem „Maria Sve-

— Vira Picinelli ne navaja nobenega, dasi stori to sicer skoro pri vsaki trditvi; pač pa je natišnjeno ob robu zgoraj navedenega stavka „Concordia“, čes, zvečenj palic je simbol „sloge“.

² Rodil se je leta 1808 v mariborski okolici, umrl kot profesor v Mariboru leta 1865. Pisal je mnogo tudi pod psevdonimom Rudolf Bacherer. (Wurzbach, Biographisches Lexikon, XXIV, str. 63).

tina (Eine Wendensage“) v nibelunški meri. Med številnimi logogrifi, ki jih je napisal, je zanimiv logogriif na str. 287 v III. letniku, ker je zanj porabil tudi slovenski besedi „mir“ in „Rim“.

Puffove pesmi niso niti po vsebini, niti po obliki vzorne. Tako pravi kritik v III. letniku na str. 176, da jim drugega ni očitati, ko da jih Puff večkrat vse prehitro priobči. (Ta obsodba je navidez mila, a uničujoča). Jezik je zanemarjen, dakeja patetična, celo bombastična (tudi tam, kjer „opeva“ najbanalnejša in trivialne stvari), kakor sploh pri vseh pesnikih, ki so hoteli posnemati Schillerjev patos¹.

Mnogo obsežnejše je Puffovo delo na polju novelistike. Lahko pa se reče tudi, da je mnoga bolj zanimivo. Sicer ne smemo čitati teh novel z očali današnjega esteta, kajti potem se nam bodo kmalu pristudile. Naravnost čudovito je, kje je Puff zmogel za vse svoje substantive toliko okrašujočih pridevkov. Stil je skrajno preobložen z raznimi okraski in do vrha bombastičen. Tem bolj pa je zanimiva vsebina, ne toliko „fabula“, snov, ampak postranski elementi, vdevki in vločki. Pretežna večina njegovih novel se vrši za časa turških bojov na slovenskem ozemlju. Tukaj se kaže pri Puffu popolnoma, kar se tiče vsebine in oblike, romantični vpliv. Te navele so polne narodopisnih, zgodovinskih, mitaloških reminiscence, vraž, narodnih običajev in sploh raznega skrivnostnega praznoverja, ki je bilo neobhodno potrebna sredstva take romantike. Ta stran njegove tehnike je zelo zanimiva in bo podala prihodnjim raziskovavcem na tem polju mnogo hvalečnega gradiva. Osebe Puffovih novel govorijo v svojih številnih govorih o razmerju med Slovenci in Nemci, kakor bi govoril izobražen Nемец Puffovega kova o tej tvari in v predmarčni dobi. S tega stališča nam podajajo zanimive in dragocene kulturno- in politično-zgodovinske dokumente. Natančna analiza vseh takih mest bo podala zagotovo zanimive rezultate.

¹ Primerjaj Koseskega mladostne pesmi!

V II. letniku (1844) ima Puff novelo „Die treue Wendin“. Sam jo imenuje „historische Erzählung“. Vrši se v jeseni leta 1418 v Jurjevskem dolu v Slov. gor. Isti letnik prinaša na straneh 221 in 225 pripovedko, ki se tudi vrši na slovenskem ozemlju, med Slovenci ob Nanosu. Peti letnik (1847) prinaša dve noveli: „Der gespenstige Pfeifer“ (Steirische Volkssage) in „Maestro Silvio“, ki se vrši ob Rivi. V tretjem letniku imamo pod skupnim naslovom „Sagen aus dem steirischen Wendenlande“ dve pripovedki, ki sta za Puffa jako značilni. Prva se imenuje „Hudi dol“. Naslov je slovenski, kakor tudi naslov sledeče pripovedke. Ker sta ti pripovedki preznačilni, podajamo na kratko vsebino prve.

I. Hudi dol.

I.

Pripovedka se vrši za turških časov v okolici Sevnice leta 1480. Popis se začne z bojem pri razvalinah na „Knezovem Vrhu“ (. . . noch aus den Tagen der heimischen Knesen stammende Burgrümmen . . .). Med bojem moli Slovenka Anka (imenuje jo tudi Aniska) za zmago. Ko poženejo domačini in nemški vojaki grofa Schönburga turške čete v beg, gre Anka na bojišče, kjer zaloti rojaka Jurka, ki pleni padle Nemce in Turke, ravno pri tem, ko hoče nekemu umirajočemu Nemcu, ki ga Puff imenuje „Ivan“, strgati z roke prstan. Anka ga zaradi njegovega počenjanja (dvakrat se je že odtegnil boju in sedaj pleni) okara, pri tem pa spozna svojega ljubimeca, Nemca Ivana. Obveže ga in potem gresta proti Ardovski hiši, poleg katere so bogati Ankini stariši doma. Jurko pa priseže maščevanje.

II.

V strašnem viharju in nevihti — ki da Puffu priliko, da razvije vso obsežno klavijaturo šklepetajoče romantike, da porabi literarne reminiscence iz Homerja, Osijana in Schillerja — gre Jurko ob Savi in se ustavi ob „Hudičevem kamenu“, ki ga je zavalil Zlobec v Savo, da bi potopil . . . die Krainer und Wenden. Obžaluje, da se to ni zgodilo. V takih mislih ga zaloti Gerca, daleč na okoli sloveča in zloglasna beračica, vedeče-

vavka s temno preteklostjo. Razgovor med obema nam pojasni vso situacijo. Jurko se je narodil na gradu svojega dedeca, Glinajama za Sevnico, in Gerca je stala ob njegovi zibeljki. Ivanov oče je zavrnil Gerčino ljubezen, zato je poklicala Turke v deželo, ki so grad razdejali. Ujeli so tudi Jurka, a Gerca ga je pozneje rešila. Da se maščuje za svojo zavrženo ljubezen, hoče Jurku pomagati dobiti Ankino ljubezen. „Predno bo poteklo 18 mesecev, bo Anka tvoja“ mu reče in — izgine.

III.

Pozno na jesen je. Anka sedi pred hramom v brajda in misli na svojega Ivana, ki so ga poslali njegovi gospodarji v Solnograd. Jurko pride k nji in ji pripoveduje čudne sanje. Sanjalo se mu je, da je njen ljubimec (tukaj ga imenuje — menda ironično „Johann“) padel na potu v Solnograd rusalkam v roke. S tem jo hoče vznemiriti, kar pa se mu le deloma posreči. Jurko pa ne zna svoje vloge dobro igrati in zato se z Anko hudo spreta. Jurko se zakolne, da se bo v vsem ravnal po Gerčinih nasvetih in odide. Anka pa zapoje:

Sag', was hat mein armes Herz verbrochen,
Weil es heiss' den wack'ren Deutschen liebt?
Zürnst Du, — wenn der Mund — was nie das Herz
versprochen,
Nimmer auch dem schnöden Werber gibt —
Groll' dem Sturm', dass er um Blumen tose,
Aber groll' dem leisen Weste nicht,
Dass sein Hauch um stolze Eichen kose,
Wenn am Haag die Blume Lust verspricht?
Soll die Wendin nicht dem Eppichl gleichen,
Der die deutschen Burgen fest umschlingt,
Kränzend noch die stummen Heldenleichen,
Die kein Lied voll Wehmut mehr besingt.

IV.

Čas trgatve je. Ivan bi se moral vrniti, a ni ga. Anka ga čaka s strahom in grozo, tembolj, ker se spominja Jurkovih groženj in ker je čula, da imata Jurko in Gerca ob hudičevem kamenu vedne opravke. Ob studencu, kjer je zadnjič sedela z Jankom (prej ga je Putf imenoval „Ivan“) ... oder wie sie den

Deutschen fast lieber nannte, mit Johann . . ., se ji je zadnjič prikazala v večerni megli Cerea, ji pogrozila s svojo koščeno roko¹ in potem izginila v studeneu. Zato straži oče Davorin pazno svojo hčerko, sevniški graščak pa sklene vreči hudobnega Jurka v ječo. Za gostijo je že vse pripravljeno, Janka pa še le ni. Spet sedi Anka zvečer pri studenci; od daleč se ji oglasi Janko s pesnijo in ona mu v odgovor zapoje. Objameta se — tedaj pa prebode Jurko Anko, Janka pa vrže v studenec. Anko pokopljejo ob strani studenca, kakor si je želela. Jurko je izginil in le ribiči so pravili, da so videli njegovo truplo v Savini strugi ob hudičevem kamenu. Njegovo kočo so razdrli in še danes se imenuje dolina, kjer je stala, „Hudi dol“. V vinogradu, kjer je Jurko storil svoj zločin, ne poje noben črček več. O tem se je ohranil, kakor pravi Puff, spomin v narodni pesni, ki jo pojo viničarice in ki jo priobčuje Puff v nemškem prevodu:

Muss die Winzerin verstummen,
Wo das Glück der Lieb' verdarb,
Darf kein Heimchen auch mehr summen,
Seit der Treue Hoffnung starb.

Po navedenih primerih lahko spoznamo vsebino Puffovih pripovedk in vrednost njegove poezije. Pripominjamo samo še, da je jako težavno podati nakratko vsebino kake Puffove novele. Vse so namreč tako „romantično“ zamotane, da bi jih bilo treba začeti brati pri konci in da ostane na zadnje še vedno kaj nejasnega, v prav „romantično“ meglo zavitega. Vse to pa je samo literarna manira one romantike, ki si je izbirala misterijozne snovi in jih potem z nalašč proračunjeno in prirejeno tehniko naredila še bolj misterijozne in meglene.

Druga pripovedka v tem ciklu je „Stričnost von Tinja“. Tokrat je naslov pisan z latinico. Pripovedka obsega kakor prva, štiri poglavja in ima pred vsakim običajno geslo, ki je zvezi z vsebino. Godi se za časa Jurija pl. Herbersteina in njegovih bojov z Turki. Imena so, kakor v prvi, ohranjena v domačih

¹ Besede ni v Pleteršnikovem slovarju. Puff jo, kjer je kratkomalo ne pusti, prevaja s „Vetternschaft“. Po domače bi se lahko reklo „žlahta“.

slovenskih oblikah: Zibika, Sladkagora, Vladimir, Balaš, Ilgo, Mihek, Luka, Helenka. Iz ljubezni do Slovencev in ker mu slovenske besede niso bile nenavadne, jih je večkrat v obeh sestavkih puščaj, posebno pregnantne tehnične izraze. Brez pomiselkov pišča v nemškem tekstu besede: torba, gibanca, dobra vezher¹, Bogdai, Carigrad, Videm, kavka, kernica, klopoteč², domlatka, Arnek, Juri, koš, Norč, (norec, oni ki vodi pustni sprevod), ban. Iz obeh pripovedk pa se jasno vidi, da je naslov „Sagen aus dem steirischen Unterlande“ nentemeljen. Puff je posnel tu in tam iz slovenske preteklosti kak moment in tega je potem po zahtevah tedanje literarne šole drapiral. Tako je nastala romantična Puffova „novela“, v kateri odseva precejšen kos narodnostnih razmer v predmarčni dobi. O kaki pripovedki pa na ta način seveda ni več ne duha ne sluha. Kdaj pa je bila katera pripovedka tako natanko datirana, kakor je n. pr. Puffov „Hudi dol“?

Razun doslej navedenih novel ima „Stiria“ od Puffa še sledeče: „Der Traumhahler“ (Phantasiestück; se godi v Istri) I, 525 sqq.; „Der Beistand“ (ženinov drug; se vrši v turških časih v granici in na Turjaku) III, 361 sqq.; „Der Constabler“ (čepisoda aus dem Kriegsleben des XVI. Jahrhunderts; se godi v Sisku) IV, 77 sqq.; „Der Scharfrichter“ (se vrši v trnovskem predmestju v Ljubljani) V, 284 sqq.

Številni so tudi Puffovi znanstveni in napoln znanstveni članki. Pretežna večina govori o južnoštajerskih stvareh; na te se hočemo tukaj tudi v prvi vrsti ozirati. Vendar pa skuša tudi na drugih poljih spraviti obdelovano stvarino v nekako zvezo s Štajersko. V tem oziru je že sam na sebi značilen sledeči naslov: „Die Hermannshöhle in Niederösterreich. Fragmente und Wanderungen durch einstige Bestandteile der Steiermark“, 1844, str. 197 in 201. Fragmentarnost in po-

¹ Sicer so vsi slovenski prispevki v „Stirii“ pisani z gajico.

² To besedo je v novejšem času porabil Rudolf Haas Bartsch v svojem romanu „Zwölf aus der Steiermark“, z izrecnim namenom, da ohrani lokalni kolorit. O takem namenu pri Puffu ni lahko mogoče govoriti. Bartsch piše: Klopotez.

vršnost se pri tako plodovitem avtorju odkrito kaže že v naslovih: „Flüchtige Bilder aus Obersteier“ 1846, str. 451, ali „Flüchtige Bilder aus meiner jüngsten Reise nach Ungarn“, 1846, str. 157. Poučnih sestavkov, tičočih se slovenskega ozemlja, imamo sicer precej. Leta 1845 piše na str. 310 pod naslovom „Zur steirischen Alterthumskunde“ o rimskem relijefu, ki se je našel pri Rušah in opozarja na docela neznan in popolnoma pozabljen relief, vzdian na Tinskem ob stolpu in na relief v Črešnjevem pri Slovenji Bistrici. Leta 1848 opisuje natančno „križev pot“, ki ga je dal postaviti l. 1847 v zahvalo za srečno prestano povodenj župnik Marko Glaser od cerkve Sv. Petra pri Mariboru k podružnici Marije „na peterški gori“ — (str. 113). Z enako tvarino se peča na širji podlagi zasnovan članek „Kunststreben in Steiermark“ (Mittheilungen aus meinen jüngsten Wanderungen). Tukaj piše najprej o sliki v glavnem oltarju na Doberni, ki jo je naslikal v tedanjem času mnogo slavljeni Wonsidler. V drugem članku pa piše o cerkvi Sv. Ane na Krembergu, ki je ne more prehvaliti. Lokalnozgodovinsko so podatki, ki jih navaja o stavljenu cerkve, jako zanimivi. Sliko v glavnem oltarju je naslikal neki Reitter; Puff našteva tukaj tudi druga njegova dela (1848, str. 565 in 569).

Razum tega, doslej navedenega, gradiiva pa je izdal Dr. Puff vsako leto še kar po par knjig najrazličnejše vsebine. Glavno njegovo delo, ki ga je pripravljaj leta in leta, pa je izšlo le deloma v tisku in še tukaj večkrat v precej spremenjeni obliki. Celih 15 let zaporedoma je potoval — vsako leto par mesecev — po Štajerski in obmejnih deželah ter nabiral statistične, zgodovinske, šarinarne, narodopisne podatke za posamezne štajerske kraje in sela. Nameraval je sestaviti nekako turistovsko enciklopedijo, neko vrsto štajerskega „Baedekerja“. Ko je bilo vse gradivo zbrano, je obsegalo 1200 pol. Za turiste bi bilo torej nerabno, za znanstveno enciklopedijo o Štajerski pa je bilo na vsak način premalo znanstveno. Če je hotel Puff s tem gradivom kaj koristiti, ga je moral oddajati na drobno. Prvi tak drobec je „Kurzer Auszug aus den Wanderungen durch

die gesammte Steiermark“, Grätz 1843. (Naznanjen v „Stirii“, 1843, str. 455). Knjižica obsega 15 „tur“; izmed teh govori zadnjih sedem (IX. — XV.) o slovenskem ozemlju. Drug tak drobce je knjiga „Der Füssreisende durch Steiermark“. Gratz 1843. V njej opisuje ture po vsej Štajerski, podaja povsodi statistične podatke in opisuje zgodovinske spominke in razne druge krajevne znamenitosti. Opisu o Spodnji Štajerski je dodan pregled vseh onih slovenskih krajevnih imen, ki se v slovenščini glasiijo popolnoma drugače ko v nemščini, kar „Stiria“ (I, 511) zelo hvali. — Leta 1845 je izšel tak drobce: „Marburg, seine Bewohner, Schicksale, Umgebung und berühmten Männer“ (III, 599). — Leta 1847 govori „Stiria“ o novi Puffovi knjigi „Marburg in Steiermark“ na stranh 260 in 322 in naznanja (na str. 299) novo knjigo „Das Römerbad Töplitz nächst Tüfler mit seiner Umgebung“.

Puff je zasledoval pridno tudi enako literaturo po sosednjih deželah. Tako poroča o knjigi Jožefa Wagnerja „Album von Kärnten oder Darstellung dieses Herzogthums durch Wort und Bild“ (1845, str. 195), o knjigi „Der steiermärkische Nationalkalender“ za leto 1846, kjer posebe omenja še „Poststrassen und Gebirgskarte von Illyrien (1845, stran 563) in o knjigi Dr. E. H. Coste: „Reiseerinnerungen aus Krain“. (1847, stran 51).

Zelo marljivo je Puff pisal tudi poročila iz Maribora in okolice, v katerih najdemo bogato gradivo za krajevno zgodovino. Taka poročila se najdejo v vseh letnikih „Stirie“. Letnik 1843 ima Puffove dopise na str. 15 (od Sv. Martina pri Vurbergu), 27, 135, 155, 276, 372, 576. — V drugem letniku je Puff zelo malo sodeloval; dopisi na stranh 160, 265, 340, 592, so malodane edini njegovi prispevki. — Leta 1845 imamo dopise na strani 84 (o gledališki družbi Wahrhaftsky), 124, 180, 216 (v tem dopisu imenuje „Stirio“ „... Organ des öffentlichen Lebens in Steiermark“ in poroča o smrti mariborskega botanika in lirika Speckmoserja), 260, 395, 600. — Leta 1846 poroča na strani 96, 120, 300 (Lisztov koncert v Mariboru),

528, 572. — Letnik 1847 prinaša njegove dopise na str. 296, 340, 379, 536.

Predno bomo izrekli končno sodbo o Puffovem delu, si moramo predočiti, da je ves obsežen material, ki smo ga tukaj navedli, izšel v teku šestih let (1843—1848), če vzamemo še natančneje, v letih. 1843, 1845—1847. Vrednost njegovega dela tiči pred vsem v njegovi oběudovanja vredni marljivosti, s katero je skupljal najrazličnejše gradivo in zbiral najrazličnejše podatke. Bogato zakladnico krajevno-zgodovinskih podatkov, ki so raztreseni po njegovih spisih, bo treba najprej sortirati, potem pa kritično preiskati. Njegovo delovanje na polju lepe literature pa nam bo odkrilo vpogled v duševni milijé tedanjega razumništva, pred vsem pa osvetlilo tedanje razmerje med Slovenci in Nemci na Štajerskem.

* * *

Zanimivo je, da prinašata prva dva letnika „Stirie“ sestavke v štirih jezikih; poleg nemščine je zastopana namreč tudi latinščina, laščina in slovenščina — vsi trije jeziki pa samo v pesniških sestavkih. Tako prinaša „Stiria“ dva prigodna italijanska soneta (II, 101) in uganko v latinskih verzih (II, 410). Pod slovenskimi pesnimi je podpisan psevdonim

»Davorin.«

Vse tri pesni so prigodnice. Prva se najde v I. letniku, str. 181 in se glasi:

Na preceseli dën rojstva
Njihoviga Veličastva presvëtliga Cesära ino Kräla
Ferdinanda Përviga.
Zvésti Slovënci.

Čuj kakšni hrum se dëncs razširava
Od Labe bistré prek visókih gör
Do morja jádranskiga se razpláva,
No oživljuje spomladánski stvór,
Kaj nam veseliga na znánje dava
Kričanje glasno že za ranih zor,
Jcl Vesna! prihod svoj sveti sprotletni
Na zemljo seja blágoslov svoj cvëtni? —

De, praznik dnes je visokočešeni, —
 Vsim sêrcam zvestim blagomili čas,
 No to šumenje — narodov ognjeni
 Pozdrav Vladârû — živi sêrca glâs,
 Ktêr', kakor oče dober no ljubljêni
 V' ljubezni mili vlada môdro nas,
 Iz kteriga sêrcâ v' punosti teče
 Milôst in pravda no vir vsake sreče.

Kter' Svoje vêrstnikê vuči: braniti
 Z' močjó pravice sveto zapovêd,
 No siromaštvi hitro priskočiti,
 Nevolje, vsake 'zbrisat hitro slêd,
 No braniti, če blôdnja če zlomiti
 Narodne slôge zlate zavêz svet',
 Če gde se ptuji prêstoli majâjo,
 Zvestôbe, pravde stebri popušajo.

No kaj nârôdov vrôče pozdravljenje
 V' gorečih prošnjah moli glasno dnes
 Jest': da mu drago Njegovo živlênje
 Obilno blâgoslovî Bog nebes,
 Da Ga okrepi božje nadehnênje,
 Vse podlôžnike veže têrdnâ vêz
 Edinstva mirnosti, da vse zložnosti
 Obvije vence bratske ljubeznosti.

Da On z' ljubeznijo Svojiga očeta
 Nas vlada milostno še dosti lêt,
 Namesto Davora², da Vila³ spleta
 Mu slave vênec nevmêrlivi cvêt,
 Da Ga obsjâ êdnôsti zarja sveta,
 No osrečava vsaki Njegov slêd, —
 Ta prošnja dnêš, ko 'z enih vust izhaja
 Od Labe tje do jûdranskiga kraja. —

Davorin:

Pazka. ¹ Vesna je bila v mitologiji starih Slovincov boginja zmladlêtkâ, ² Davor bog boja no vojske, ³ Vila boginja pesmenišva ino znanosti.

Slovenski tekst stoji — ker je izvirnik — v prvi koloni. V drugi koloni stoji nemški prevod, ki ga je oskrbel J. Rup. Rogger, precej plodovit sotrudnik „Stirie“. — Drugo slovensko Davorinovo pesem najdemo v istem (I.) letniku, str. 553.

K' visokimu
 Svetkovanju Službe Jubileja
 Njihove Ekselencie Visokorojeniga Gospoda Gospoda
 Ignacia Marie grofa od Attemsa,
 dežel'niga Glavára na Štajerskem
 itd. itd. itd.

Kadár med mnogími glasnimi češenji
 Usliša vuho Tvoje pésno to,
 Katero pérsa v' vročem hrepenenji —
 Ljubezni čuti naglasili so:

Nje ne zavérž! Od Tvojih Zvéstih pride
 Na bistrí Dravi ino Savi tam,
 Katerih sérea tudi dans obide,
 Kô druge vse, goréč' ljubezni plám!
 O, kak' dans Tvoj'ga velki razprostira
 Pred okom Tvojim se življenja dël!
 No, Blágor Ti! — v' njem' ne imél si mira, —
 Ti nje délavno vso si preživel!

Za dobro Štajerske si ofral célo,
 Za ktere Variha si Ti zébrán,
 Naj lépše moči dál si njoj vesélo
 Naj bil je dober ali hudi dán;

Si zvésto pravil našemi Očeti
 Ljubezen vročo no zahvalnost Vsih;
 Pomagal zvésto njémi si svetéti
 U délah naši srec' posvečenih.

Prim' tedaj prosto to besedo Dragi,
 Katero jezéro¹, še óbčuti:
 Ti najšel spómenik si stalen blagi,
 Kter v' séreih naših globoko tiči! —

Davorin.

Tukaj stoji nemška pesem v prvi koloni, ker je — naj-
 brže — izvirna. Podpisan je pod njo M. Vehovar². — Tretjo

¹ Jezero — 1000; v nemški predlogi se glasi ta vrsta:

Darum nimm hin, von Tausenden empfunden

: Dies schlechte Wort, als bestes Gut:

² M. Vehovar je bil precej plodovit sotrudnik lista. V prvem letniku je prinesla „Stiria“ njegovo pesem „Der Ackersmann“ (str. 597). V nibelunški meri. Drugi letnik ima od njega dve pesmi: „Dauer“ (str. 44).

slovensko pesem — ki je zadnja slovenska pesnitev v tem listu,
— najdemo v II. letniku, str. 33.

Na Slavo
preveseliga rojstva svetkovanja Njihove c. kr. Visosti

J O A N A,

Nadvajvode Austrie itd. itd. itd.

(dne 20. Januara).

Dve gore sta najbolje Tebi mile
Kdej duh visoki Tvoj si rad počiva,
Da život Tvoj si novih moči vživa,
Za déla krépečajo s' vitežke žile. —

Brandhof no Pekar! — O vi svete Vile
Te var'ite nam vsikdár, da skoz prebiva
U njima sreča, védno da izliva
Róg vsiga blágoslóva se v obíle! —

No vidva srečna górtih stanovnika
Slovénc no Némee, mol'ta dans k' Očeti
Nebeskimu, da On nam dóbrotnika

Še dolgo obdéržava v zdravja cvéti;
Kajt' bolj' še sta Mu, kakor gore, mila, —
Bolj Njeg'va duša Vaj še obljubila. —

Davorin.

V drugi koloni je sonet preveden na nemško; prevod je oskrbel M. Vehovar. Pripomnjeno je pod naslovom izrečno „Uebersetzung“. — „Stiria“ pa ima od „Davorina“ še dva druga prispevka. V prvem letniku (1843) je članek: „Das Versöhnungsfest auf Montenegro“ (Aus dem Slovenischen des Davorin) na str. 544, 549. Povedano pa ni, kdo ga je prevedel. V istem letniku najdemo na strani 613 novelo „Der Mahler“. (Künstler-

in „Nachruf an Frau A. C. S.“ (str. 105). V četrtem je „Stiria“ priobčevala od str. 144 naprej njegovo „Pismo iz Pariza“. Izdal je tudi knjigo pesmi. Iz te je najbrže tudi posneta „Gostija v Ljutomerskim gradu“ (Po Vehovaru), ki se najde v Novicah 1847, str. 49. Poslovenil jo je, kakor vidimo iz natančno datiranega podpisa „V Gradcu 22. Sušca. Mihovil Golob, modrošlovec“. Vehovar je prevajal iz tujih jezikov. „Der Aufmerksam“ 1842 ima v štev. 79—83 preveden en pripoveden sestavek iz italijanščine, v štev. 123—127 pa iz francoščine.

novelle. Aus dem Slovenischen des Davorin). Tudi tukaj se prevajalec ni podpisal.

Kdo je ta „Davorin“? Jezik razodeva očitno Štajerca; par drugih momentov pa govori za to, da je bil to psevdonim Antona Krempla, župnika pri Mali Nedelji in znanega slovenskega pisatelja. — Krempel je umrl 22. decembra 1844 (ne 1845, kakor piše pomotoma Glaser). „Stiria“ III. stran 3 je prinesla njegov nekrolog, v katerem pravi med drugim: „Ausser den wenigen Aufsätzen in unserem Blatte erschien zwar nichts weiters von ihm in deutscher Sprache . . .“ Če pomislimo, da se konča „Davorinovo“ sodelovanje že v II. letniku (1844) stran 33 (torej v januarju leta 1844) z zgorej navedenim prigodnim sonetom, da ni v obeh prvih letnikih nobenega članka, ki bi bil podpisan s Kremplovim imenom ali ki bi vsaj s svojo vsebino govoril za Kremplo kot avtorja, bomo pač sklepali, da je „Davorin“ v „Stirii“ Kremplov psevdonim in da meni uredništvo v nekrologu pod „nekaterimi sestavki“ članek „Das Versöhnungsfest“ in novelo „Der Mahler“, ki govori o Tiejjanu. Krempel je prevod oskrbel najbrže sam. V sestavku o Črni gori je kos srbske narodne pesmi metrično popolnoma pravilno preveden v nemščino.

* * *

Drugi Slovenec, ki je dopisoval v „Stirio“, precej mnogo, se skriva pod pompoznim psevdonimom

»Tribunski«.

Prvi njegov prispevek so „Erinnerungen am Donatiberge am 6. Juli 1843“, s številnimi osebnimi in zgodovinskimi reminiscencami pomešana skica v I. letniku, str. 373. V drugem letniku ima na str. 364 dopis iz Rogatea. V istem letniku poroča na str. 462 o usodi kmečke deklece Barbare Jerič (Jeritsch) v Zibiki, o kateri se je takrat mnogo govorilo in pisalo. O njej poroča Tribunski pod naslovom „Die Hellscherin aus Sibika“.

‘Mogoče „Werungen der Spanier in Krain und Untersteiermark“ (nepodpisana notica v I. letniku, str. 112)?

Rodila se je 4. decembra 1822; v 22. letu starosti pa se je njeno duševno stanje tako spremenilo, da je bila prava uganka za učene in neuke ljudi. Tribunski piše, da ni bila ob pamet, da torej njeno duševno stanje ni zmedenost, ampak „clairvoyance“, kar trdi tudi zdravnik. Ne more pa določiti, jeli „somnambula“, ali v „magnetičnem“ stanju. Tribunski jo je „interviewal“ in ona mu je pripovedovala sledeče: „24. dne avgusta 1844 sem pasla na bregu živino. Proti večeru me je začela glava hudo boleti in omotna sem prihajala, tako da sem komaj prišla domu. 3. dne septembra sem omedlela in zdelo se mi je, da sem v nebesih in gledam, kako vihti Bog strašanski bič nad našo okolico; prosila sem, naj se spet povrnem na zemljo nazaj, da lahko svoje sosede poučim. Bog pa se je zarežal nad menoj: „Saj imajo duhovnike; te naj poslušajo!“ Na Marijino priprošnjo mi je naposled željo izpolnil. Kake tri ure sem ležala, kakor mrtva; samo na vratni žili se je še videlo, da utriplje. Kmalu nato sem prosila stariše, naj se varujejo grehov, kar sem pravila tudi drugim; nikdar se nisem drznila posegati v božje pravice, govoriti o bodočnosti ali hotela določiti, kaj se godi kateremu umrlemu v večnosti. Opominjam k pobožnosti in svarim pred grehi. Kar se drugače govori o meni, je grda laž, ki me zelo boli, a zgodi se volja Gospodova.“ — Tribunski pravi, da je bila pri sosedih zelo priljubljena in zaradi svojega npravnega življenja zelo spoštovana. Epilog tej tragediji je napisal Dr. Puff v „Stirii“ 1845, str. 177. Ker pa mu je poslal za to informacije „Tribunski“, ki ga imenuje tukaj svojega prijatelja, navajamo zaradi enotne slike ta dopis tukaj. Puff piše: Obžalovati moramo, da je Barbaro Jerič preiskalo le malo mož z višjo fizijološko in psihološko izobrazbo, kakor n. pr. gospoda „Tribunski“ in Dr. Kočev ar. „V magnetičnem spanju“ — piše Puff — je pridigala zoper nečimernost, goljufijo in druge pregrehe. Ultramontanske stranke „napol-zročih“ (njo imenujeta T. in P. „Hellscherin“) so se razcepile ob njej v dve stranki. Jedna pravi, da je Barbara Jerič navadna goljufivka, druga pa želi samo, da dobi dekle

meč in šlem in da vstane na ta način med Slovenci druga Jeanne d' Arc. — Njeno nadnaravno stanje (v čem je obstajalo, o tem iščemo pri Tribunskem in pri Puffu zaman natančnejših podatkov) pa je ponehalo, ž njim pa so ponehala tudi „romanja“ k njeni koči, ki je bila prej radovednežev vedno nabito polna. Komaj 22 letno dekle je bilo, ko je ozdravelo, mirno in plaho kakor pred boleznijo. Ostalo ji je samo še nagnjenje k pridiganju, ki pa ni bilo več tako goreče in duhovito, kakor poprej. Zanimanje za njo je prenehalo in to si je dekle najbrže preveč vzelo k sreči. Že v prvih dneh marea 1845 si je prebodla z nožem roke in noge in je samo še želela, da bi jo na veliki petek bičali. To se seveda ni moglo zgoditi. Zato je na velikonočno nedeljo, ko ni bilo nikogar v hramu, zlezla v močno (za peko) zakurjeno peč, kjer so jo šele čez nekaj časa našli, sicer še živo, a strašno ožgano in popačeno. Čez nekaj ur je umrla.

Čudne so teorije, ki jih postavljata Tribunski in Puff, da bi si razložila njeno duševno stanje, ki ni bilo nič drugega, ko verska blaznost. Zelo umestna pa je trditev Dr. Puffa na koncu članka, da se je o tej reviji „po šegi tedanjega časa preveč govorilo in premalo mislilo.“

V tretjem letniku ima Tribunski še dva dopisa („aus Unter Tabor“) na str. 512 in 624. Obširnejši članek je na str. 269. Tukaj piše pod naslovom „St. Georg im Untertabor“ najprej, da se mora kraj „Št. Jurij ob Taboru“ imenovati prav za prav „Št. Jurij v Spodnjem Taboru (im Untertabor), ne pa „pri, ob, pod Taborom“, kakor se to navadno godi. „Spodnji“ Tabor se pravi, da se loči od Gornjega, ki se imenuje danes nakratko „Tabor“ (podružnica Sv. Hieronima, pri vranski fari). Čemu pa vse to? Zato ker pravi Šafařik: „Eruire zuvörderst die genane und richtige Benennung einer Ortschaft, so kennst du gewöhnlich auch schon dessen (?) Lage und Beschaffenheit, oft auch dessen (?) Geschichte.“ Taka raziskovanja dajejo večkrat naravnost presenetljive rezultate. Topograf in zgodovinar si prihranita mnogo dela in truda, če se ozirata na imena, ki so

še med ljudstvom v rabi. Pisatelj pravi dalje: „Die ehrenwerthen Deutschen mögen es mir als gutgesinnten und offenen Patrioten nicht verargen, wenn ich bedauere, dasz sie seit Jahrhunderten und bis zur Stunde gegen Slaven immer etwas misstrauend sind; auf das Warum? verbieten mir Hochachtung, Liebe und Dankbarkeit die Antwort, weil ich selbst von Deutschen meine ganze Bildung erhalten.“

Učenjaki, ki se pečajo s slovanskimi stvarmi, pravi pisatelj dalje, listajo po nemških in latinskih listinah, a ker so te pisali slovansčine nezmožni ljudje, ne morejo učenjaki zaslediti pravega. Tudi uraden kataster ne daje pravilnih imen. „So wurde z. B. anstatt Sienčaj (ein schattiger Berg), weil diesz Wort dem deutschen Ohre nicht behagen wollte, gerade das Contraire darausgemacht und geschrieben: Siebensehein.“

Pisatelj naveda še tri primere: na Koroškem stoji „Völkermarkt“, latinsko „oppidum gentium“. Kaj se je o tem vse pisalo in ugibalo! Resnica pa tiči vendar v slovanskem: Velika ves, ali kakor se pravi po starejših listinah: „Völlig ein Markt.“

Rogatec razlagajo nekateri iz *mansio rogandina*, *mansio rogationis*, *mansio rangindone*. Razlaga pa se lahko pravilno iz „rog“, ker stoji okoli Rogatea pet bregov, ki so rogom podobni.

Vransko (Franz) razlaga nek profesor od Francozov, a sigurno je, da se je kraj že prej tako imenoval. Drug zelo učen mož, sicer sam Slovan, „aber zur Zeit seiner Muttersprache noch etwas abhold“, razlaga ime prav poetično iz mitologije po muzi Uraniji, a pravilna razlaga je zelo nepoetična, namreč po besedi „vran“ = corvus.

Pisatelj pravi, da bi lahko v potrditev Šafaříkovega izreka navedel več primerov, želi pa le še skromno opomniti, da se naj pri topografskih in zgodovinskih preiskovanjih o kaki deželi, njenih prebivaveh in njihovem jeziku ne sodi enostransko in malovažljivo.

V IV. letniku, str. 2. ima Tribunski članek „Kunststreben in Steiermark (Anhang zu den Aufsätzen der Stiria 1845 Nr. 142

und 143 von Dr. G. R. Puff.)“). Tukaj poroča na podlagi omenjenega Puffovega članka o umetnosti po cerkvah na deželi in posebno o zaslugah, ki si jih je na tem polju stekel vranski župnik Andrej Zdolšek (Sdouschek). Kot priznane umetnike na polju cerkvene umetnosti imenuje Rangusa iz Vojnika in Götzla iz Kranja. H koncu še zavrača „jožefinsko trditev“, da se z lišpanjem cerkev ljudstvu nalagajo prevelika bremena. — Tukaj tudi govori o Vudušku, ravnatelju celjskih normalnih šol, da je „als slavische Redner rühmlichst bekannt“. — Zanimiv je dopis Tribunskega iz Sv. Jurija pod Tabrom v IV. letniku, str. 276. Tukaj izvemo, da je vozil spomenik cesarja Franca I. na Dunaju iz Milana na Dunaj Janez Baš, po domače Bočak, krčmar, kaki dve uri od Celja ob tržaški cesti doma. Pot od Milana do Dunaja je prevozil — tudi z najtežjimi tovarnimi vozovi — v dvanajstih dneh. Kip cesarja Franca I. pa je tehtal 350 centov; Bočak je z njim odšel 7. maja opoldne iz Milana in došel šele 3. junija k Sv. Juriju ob Spodnjem Tabru. — V istem letniku ima Tribunski še na strani 384. dopis iz Savinjske doline. V V. letniku ima na str. 280. dopis iz Št. Jurija v Spodnjem Tabru, v VI. pa poroča na str. 136. o Slomškovi sliki, da je popolnoma brez vrednosti in da ni nobenega sledu kake podobnosti.

Kdo je ta „Tribunski“? — Puff piše v svojem članku „Die Selbstverbrennung der Hellscherin in Sibika (III. 177)... Herr Tribunski (Herr H. in R.).... „Stiria“ ima (II. 364) Tribunskega dopis iz Rogatca; torej bomo zgorajšnji R. brali „Rohitsch“. Tam je bil istega leta 1844, kar nam pove imenik lavantinske duhovščine za leto 1844, str. 38., kaplan Jožef Hašnik. Torej lahko beremo Puffov H. „Hašnik“. To domnevo nam potrdi še sledeče: Leta 1846 ima „Stiria“ dopis „Tribunskega“ iz Sv. Jurija v Spodnjem Taboru; istega leta je bil Hašnik kaplan pri Sv. Juriju v Spodnjem Taboru (imenik lavantinske škofije za leto 1846, str. 31.). Torej lahko rečemo, da se za imenom „Tribunski“ skriva Jožef Hašnik, znan slovenski pevec, rojen 16. marca 1811. v. več

4. avgusta 1835, umrl leta 1883 kot župnik pri Sv. Juriju ob juž. žel.

* * *

Za krajevno zgodovino se najde večkrat zelo zanimivo gradivo po različnih dopisih, ki jih je dobival list iz raznih krajev; omenili smo že Puffove in Hašnikove dopise. List je dobival iz Štajerske in Kranjske zelo mnogo dopisov. Največ jih je iz Ljubljane.

Iz Ljubljane je pridno dopisoval Leopold Kordeš, ki je urejeval „Illyrisches Blatt“, dasi sta se enkrat z urednikom Ostfellerjem sporekla zaradi vrednosti „Stirie“ (II, 232). Razun tega se najdejo iz njegovega peresa v „Stirii“ še dopisi v sledečih letnikih: III, 307 (polaganje temeljnega kamna za kolizej in opis kolizeja)¹, 504, IV, 164; V, 256, 524; VI, 96. — Fr. v. Westland ima dopise v II. letniku, str. 132, 428, na strani 553 pa opis „Planine“ ob Cirknici na Kranjskem. — Trije pisatelji so pošiljali svoje dopise pod psevdonimi. Tako ima „Schm—kpl“, ki je dopisoval že v Stiriinega prednika „Der Aufmerksame“, dopis v II. letniku, str. 88. — Nek „Norbert August v. B—tt—r—strzl“ ima dopise v II. letniku, 216, 220, 276. Na str. 552. istega letnika pa poroča nek „August Ferdinand vom B—tt—r—strzl“ med drugim, da je umrl „... vor einigen Tagen“ (njegovo poročilo ima datum 6. novembra 1844) nek „Heinrich v. Schm—kpl“. — Tretji v tej kuriozni trojici je „Friedrich M—leh—kr—n“, ki se (I. 508) pritožuje, da se stavi prav po nepotrebnem drugi kazino na streljišču. — Julius Krausewetter protestira ogorčeno proti temu (II, 72), da se imenuje kot nova ustanovitev v Ljubljani nek „Bürger-Casino“². Po njegovem se imenuje „Schützenverein“ in je najstarejše društvo v Ljubljani. — Iz Ljubljane so še dopisi: I, 404 (F. Galombinski), IV, 96 (de A...l.), 624 (F. T.—S.) in V, 452, ki ni podpisan.

¹Poročilo, da se namerava v Ljubljani postaviti kolizej, je „Stiria“ že na 227. str. l. 1845 posnela po „Pilgerju“.

²Primerjaj o tem Prešernovo „gospodo bolj to malo“!

Iz **Marlbor**a so razum Puffa, o katerem smo že govorili, pridno dopisovali tudi drugi. Največ dopisov ima F. S. Piehler. V III. letniku ima poročila na strani 96, 280 (poročja o smrti najstarejšega, ne imenovanega mariborskega meščana, katerega prednike je profesor J. A. Supantschitsch proslavil v svoji dramtizirani pripovedki: „Der Türkensturm auf Marburg im Jahre 1529“ kot zveste pristaše avstrijske cesarske hiše), 336, 428, 436, 452, 488. Dopisi so še v II. letniku str. 140 (—h—); IV, 72, (V—X), 44 (v. Dervent); V, 108 (Alfred). Nesignirani so dopisi I, 364; II, 556; III, 256; V, 324, 620.

Iz **Celja** ima dopise letnik I, 396 (H. D. G. P. — o izkopinah in starinah); IV, 160 (Baumgarten), 212 (nesigniran), 248 (J. F. Schuller), 444 (Joh. Omersi), II, 494. (A. v. Volkart)

Iz **Radgone** je zelo pridno dopisoval nek „J. C. H.“ Njegovi dopisi so v III. letniku, 208; IV, 92, V, 400. Na njegov sestavek „Über Lesevereine am Lande“ (V, 341) mu je odgovoril nekdo iz Radgone (V, 377). — Drugi dopisi so: I, 111 (A. S.), III, 240 (—n—), VI, 200 (Postich), IV, 40 (—n—).

Iz **Novega mesta** poročja ljubljanski dopisnik Freiherr von Westland II, 568, III, 212. Z dvema dopisoma je zastopan Martin Struzza, III, 544, IV, 428, z jednim nek Heinrich Meth (III, 300). V III. letniku, str. 84, poročja iz Novega mesta nek „Felsentreu“, da so imeli Novomeščani tak pust „der uns über die Assemblées groszer Städte ruhig und ohne Neid hinwegsehen lässt...“¹

Iz **Žalca** poročja v „Stirio“ (IV, 424) nek „Emanuel Grundfest“, v II. letniku pa na str. 428 W. G. Dunder, ki ima že v prvem letniku (na str. 301, 305, 309, 314) članek: Steiermarks industrielle Bedeutung. Posebno zanimiv je dopis iz Žalea (V, 236), v katerem razlaga nek „Dr. Novostraschezky“ razna krajevna imena, med njimi tudi ime „Žalec—Sachsenfeld“ nach der Ansicht des Slavisten Dunder. Kdo in kak je ta

¹Torej ta hiperbola vendar ni iznajdba našega demagoškega časopisja!

slavist Dunder? ¹ Ottův Slovník Naučný piše pod „Dundr Václav Jiří“: rojen 1811 v Novem Strašeci (zahodno od Prage), umrl 1. 1872 ravno tam. Izučil se je knjigotrštva v Pragi in pozneje vodil Venediktovo knjigarno na Dunaji. Pozneje se je oprijel gospodarstva, postal oskrbnik celjskega gradu in pozneje drugih gradov na Štajerskem. Nazadnje je šel v pokoj v svoj rojstni kraj nazaj. Dopisoval je v različne češke časopise in izdal v nemškem jeziku zgodovino dunajske revolucije (1849), popis savinjske doline (Stiriens Eden, 1847) in obširen spis o svilopreji (1854). Poleg tega se je pečal s slavističnimi študijami in je izdal leta 1836 Andrije Kačiča Rozgovor² ugodni naroda slovinskoga in je pripravljala splošno slovansko bibliografijo, ki pa ni izšla. Bil je član mnogih učenih družb v inozemstvu in počeščen od ruske akademije s častno kolajno. — V V. letniku beremo na str. 255, da je izdal nek Nevostrašebetzky knjigo „Das Eden Stiriens“. Poročevavec (Dunder sam?) pravi o „Novostrašeckem“: „... der geschätzte Verfasser, der bereits ein Lexicon universale librorum Slavicorum geschrieben und von dem Andrije Kaciča Rozgovor ugodni naroda Slovinskoga und mehrere andere Aufsätze bereits erschienen sind.... Knjigo „Das Eden Stiriens“ pa je, kakor smo videli, napisal Venceslav Georg Dunder. Ta „štajerski raj“³ je Savinjsku dolina, ki jo pisatelj opisuje topografično, historično in statistično. Tudi ima etimološke razlage skoro vseh krajevnih imen, ki jih navaja. Da razlaga NovostrašECKI (Dunder sam) v zgore omenjenem dopisu krajevno ime Žalec „nach der Ansicht des Slavisten Dunder...“ to ga stavi kot poročevavca in „slavista“⁴ v kaj čudno inč. Na

¹Na literaturo o Dunderu me je ljubeznjivo opozoril moj spoštovani učitelj, gospod vseučiliški profesor Dr. Matija Murko, za kar se mu tukaj iskreno zahvaljujem. — G.

²Taku piše „Slovník“ — po češkem vplivu — za pravilno „Rozgovor“.

³Mogoče prolišek Bledu, kranjski „podobí raja“.

⁴Sicer pa tega naslova ne smemo meriti z današnjim meritom. Tako so se imenovali takrat vsi rodotjubi, ki so se na kak toli način trudili

koncu knjige prinaša štiri „narodne“ pripovedke: Die Duhvilis im Urwalde Gosnik, Der Verlobungsring des Freiherrn Miglio von Brunberg und Schönbichel, o uplemenitvi Teharčanov in o ustanovitvi žičke kartuzije. Med temi je posebno zanimiva ona o vplemenitvi Teharčanov, ker je popolnoma drugačna, pač najbrže tendencijozno zavita in zelo različna od verzije, kakor se navadno pripoveduje in ki sta jo obdelala Kočevar (v svojem romanu „Mlinarjev Janez, slovenski junak“) in Aškerc. Na naslovnem listu knjige se imenuje Dunder „Direktor der Herrschaften Burg Cilli, Brunberg, Schönbichel, Spital-Cilli und Landskronn, Inhaber der Verdienst-Ehren-Medaile der russ. kais. Akademie in St. Petersburg, der bayer. Gartenbau-Gesellschaft etc. Mitglied.“ Najbrže je tudi on napisal v „Stirii“ I, 301 članek o svilopreji na gradu Plevni pri Celju, ki je brez podpisa. Njegova izdaja Kačičevega „Razgovora“ — prva v gajici tiskana knjiga¹ — iz leta 1836 je bila med Slovenci zelo razširjena.²

Iz **Rogatca** imamo razun zgoraj omenjenega Hašnikovega dopisa še sledeče: III, 380, 492 (Ed. Jellenegg), IV, 200 (nesigniran), VI, 104 (M. y.).

Iz **Postojne** ima „Stiria“ dva dopisa: I, 362 (Julius —), VI, 12.

Iz **Ptuja** najdemo dopis na str. 352, III. letnik in v V. letniku, str. 16, ki ga je poslal nek. — zr. —

Po en ali več dopisov ima list iz sledečih krajev: Laško III, 169; Sv. Peter v bizejskem okraju III, 200; Brežice (Mathias Sirk, Syndiker) I, 404; Podčetrtek VI, 120; Celovec IV, 240; Dobrna (Fr. F.) III, 572; Slovenja Bistrica IV, 160. Gorica (Fridolin) IV, 496, 524; Konjice IV, 295. Zelo obširen je spis o Pekrah pri Mariboru: I, 317, 322, 325, 229. Pisal ga je nek J. C. H., ki je pozneje dopisoval iz izobraziti slovanske jezike (med Slovenci pred vsem pridigarji Cvetko, Krenopl, Orožen, Vodušek i. t. d.)

¹Česar pa Dj. Šurmin v svoji knjigi „Hrvatski prepород“, nikjer ne omenja; dasi govori o Dandru I, 171, 212; II, 16.

²Prim. n. pr. Zb. M. Sl. 1900. pag. 213.

Radgone. V njem piše med drugim, da obstojata na Pekrah dve ustanovi za pridne viničarje „... welche der würdige Pfarrer von Lembach, Franz Zwetko (pod črto: Gegenwärtig Hauptpfarrer und Kreisdechant in Pettan) durch ein drittes aus Eigem vermehrte ...“ Vsakoletno razdeljevanje teh ustanov se vrši s cerkveno slavnostjo, pri kateri govori tamošnji župnik, potem razdeli nagrade in ... für jeden Beteiligten hat der würdige Pfarrer einen passenden Spruch aus der Bibel bereit, den er ihm deutsch und windisch vorsagt. K temu pripominja pisatelj pod črto: Auch obgedachte Rede wird deutsch und windisch gehalten, und wer den Slavisten Zwetko selbst da gehört, wird gewiss nicht mehr, — wie viele es pflegen, — das Windische als eine wortarme, ungebildete und kraftlose Sprache verdammen, sondern den Bemühungen soleher Linguisten alle Anerkennung schenken.“

*

Iz vseh teh podatkov si lahko sestavimo približno sliko o vsebini in smeri lista v predmarčnih dneh, torej od leta 1843 do druge polovice marca 1848. V znanstvu se kaže veliko zanimanje za zgodovino, zemljepis, narodopis, statistiko; viden je precejšen enciklopedizem, ki povsodi prevladuje. V slovstvu zadoštujejo zahtevam lista in njegovih brancev Bauernfeld, Saphir in lokalne veličine, ki z lahno, pohlevno ironijo dajejo duška tlačenim inteligenci, ki pa nikjer ne kažejo stremljenja za čim vzvišenejšim. O Lenanu poroča „Stiria“ razne stadije njegove bolezni, o Grillparzerju molči. Pred Nestroyevimi „umazanostmi“ svari moralno ženstvo, Viktorju Hugo-ju pa se roga. Puffova (in enaka) novelistika je z večjo ali manjšo spretnostjo podan odsev tedanjih „znanstvenih“ stremljenj. Velikanska množina poročil o koncertih, plesih, zabavah, Saphirovih in Wiestovih predavanjih, o proslulih Boscovih čarovnijah pa dela vtis, kakor bi bila predmarčna doba en sam velik karneval. Ljudje so pač tedaj mnogo „živeli“, saj jim je bilo „filozofiranje“ prepovedano.

Prvi odsev bodoče zarje najdemo v listu 1848, str. 125, 16. dne marea, torej ko se je preludij že odigral. To je debelo tiskana uvodna pesem:

Deutschland.

Deutschland! Deutschland! Deine Eichen
Hielten stand zu jeder Frist;
Endlich einmal soll sich's zeigen,
Ob Du ähnlich ihnen bist.

Ob Du selbst als eine Eiche
Jeden Sturm gleichwie ein Damm,
Biestest 39 Zweige
An dem einen groszen Stamm.

Navedeni dve kritici naj zadostujeta, da se spozna vroč ton, v katerem je pesem pisana. Tako si v prejšnji dobi ni upal pisati noben „Stiriin“ pesnik. Šele sedaj se govori o zjedinenjih Nemcih, o moči in veličju, ki leži v tem edinstvu. Uredništvo, ki je prej odobravalo in hvalilo težnje slovenskih slavistov in o tem podrobno poročalo,¹ ki je sprejemalo slovenske pesmi in nemške spise iz slovenskih peres, ne inavgurira nove dobe s člankom o človeških in državljanskih pravicah, ki jih je leto 1848. prineslo, ampak z nacionalno, tehnično precej slabo pesmijo o nemštvu in neki „Nemčiji“. Uredništvo še demonstrira dovolj jasno s tem, da pesem debelo natisne in jo postavi na čelo listu. Podpisan je pod njo nek Aug. Dorff.

¹ Tako beremo poleg drugih primerov, ki smo jih v tej razpravi že omenili, v I. letniku str. 448: „Am 20. vor. M. (t. j. avgusta) feierte zu St. Ursula, einer Filiale der Pfarre Trennenberg im Bezirke Seitz, ein Paar ihre goldene Hochzeit, und dabei der jüngere Sohn sein erstes Meszopfer, während der aeltere, ein rühmlichst bekannter slavischer Kanzelredner (že v izvirniku podčrtano), diesem Feste durch seine Worte Weihe erteilte. — Tukaj meni anonimni dopisnik brata Voduška. Starejši je bil rojen 13. januarja 1802, v mašnika posvečen 24. avgusta 1825 in takrat v Celju nemški pridigar, katchet in ravnatelj c. kr. glavne šole (Hauptschule). Mlajši, Štefan, pa je bil rojen 24. decembra 1816 in v mašnika posvečen 30. julija 1843. (Imenik lavantinske duhovščine za leto 1845.) — Iz stilizacije bi se dalo posneti, da je ta dopis napisal Tribunski-Hašnik, ki je Voduška hvalil že v IV. letniku, str. 2. Primerjaj • tem dalje gori pri Tribunskem-Hašniku.

V tem znamenju se začne pri „Stirii“ nova doba. Sledeča številka, ki je izšla v soboto, 18. marca 1848, ima na prvi strani Ostfellerjevo uvodno pesem „Am 16. März 1848.“, ki se začneja: „Deutschland! Vivat! Hoch! Die Ketten sind gesprungen....“ Za to sledi Ostfellerjev (urednikov) oklie „An die verehrten Leser“. V njem se spominja suženjske dobe, ko je cenzura¹ tlačila vsak prost giblaj duha in pravi: „Odpuščeno bodi!“ Sedaj je treba, da se štajerske duševne moči harmonično združijo in poučijo svoje rojake, da bodo znali ceniti prostost in da jim bode enkrat prinesla zlate sadove, ki so jih leta in leta pričakovali. Prihodnja številka (21. marca) prinaša uvodni članek „Constitution“ (Gespräch eines Bauern mit einem gescheidenten Herrn). Pisan je v graškem nemškem narečju.²

Kmalu pa se je pokazalo, da dotlejšnji urednik Ostfeller ni bil kos nalogi, ki mu jo je stavila nova doba, da se novi dobi ni znal in ni mogel prilagoditi. Zato je že 24. marca, torej komaj en teden po usodnem preobratu, odložil uredništvo (VI, 144). Pozneje ima „Stiria“ iz njegovega peresa le še strogo profesorski članek „Deutsch sein und deutsch sprechen“ (VI, 199), v katerem govori o nemškem književnem jeziku in o narečjih.

Nekaj enakega lahko opazujemo tudi na Puffu. V razburjenih marčnih dneh nima mož boljšega opravka, ko da pošlje listu izjemoma zelo dolg „Carnevalsbericht“ iz Maribora (IV, 135). Enak dopis ima l. 1848. tudi še na str. 245. Začenja ga s frazami o revoluciji, o prijateljih teme, o copsu i. t. d. ter pravi: Kauz und Uhu fürchten die liebe Sonne, während sie in Nacht und Nebel sogar noch für Sänger — freilich nur bei der Katzenmusik der Natur — gelten mögen. Doch richtig

¹ Polemiko med nekim kapelnikom in recenzentom je kratkoma ustavila, češ, list nima za polemike — koncesije. Glej o tem „Stiria“ VI, str. 155, članek „Zollfreie Gedanken“.

² Priznati pa se mora, da je Bleiweis v članku „Pogovor dveh kmetov ...“ Novice 1848, str. 77. pojem konstitucije mnogo boljše in poljudnejše razložil.

(kakor bi mu še le sedaj padlo v glavo, ali ta stilistična figura je prozorna), Musik und Gesang bringen mich von der brandenden See des politischen kriegischen Lebens auf das stille Eiland der Kunst.... in potem sledi dolgo poročilo o slavnostih in prireditvah v Mariboru. Ostfellerja in Puffa je, kakor marsikaterega literarnega delavca tedanje dobe, marčna revolucija popolnoma presenetila. Skok iz enega v drugo je bil tako nagel, da se ga ti ljudje niti zavesti niso mogli, še manj pa, da bi mu sledili ali se pozneje vsaj prilagodili novim, popolnoma spremenjenim razmeram. Ta prepadenost se vidi „Stirii“ tudi na zunaj. Ko je Ostfeller odložil 24. marca 1848 uredništvo, nima „Stiria“ določenega urednika (najbrže ga niso mogli dobiti), ampak za uredništvo je podpisana tiskarna, ki pravi ob Ostfellerjevem odstopu, da bo uredniške posle „z združenimi močmi“ vršila. To medvladje v uredništvu je ostalo, dokler ni „Stiria“ prenehala, oziroma se prelevila:

Kmalu se pokažejo v dotlej mirnih predalih sledovi političnega vrvenja. Dunajska „Slovenija“ je izdala oklie, ki ga je sestavil Dr. Dežman, v katerem je pozivala Slovence, naj se ne udeležijo volitev v frankfurtski zbor. Na to je odgovoril Auersperg-Grün s pismom, ki so ga na kratko posnele „Novice“, 3. maja 1848, str. 73.¹ Grünu je odgovorila „Slovenija“ z odprtim pismom, ki ga je sestavil Dr. Matija Dolenc in ki nosi datum 30. aprila 1848. In kot odgovor na to pismo prinaša „Stiria“ 13. maja 1848 Auerspergov članek „Antwort auf das offene Sendschreiben des Vereines „Slovenja“ in Wien“, ki ga je Auersperg-Grün dal uredništvu; predno se je odpeljal v Frankfurt (VI, 228). Frankfurtske volitve odsevajo tudi drugače v listu. Vkljub nasprotovanju Palackega so na Moravskem in v Šleziji izvolili nekaj poslancev v frankfurtski zbor. „Stiria“ prinaša (VI, 251) članek: „Warum wählte Mähren Abgeordnete zur konstituierenden deutschen Versammlung in Frankfurt.“ (Als Entgegnung auf den Brief des Herrn Palácky an

¹K stvari se je oglasil med drugimi tudi Jovan Vesel-Koseski s svojim člankom „Moje misli“, Novice 1848, str. 83.

den Fünfzigerausschusz in Frankfurt). Podpisan je „Ein Mährer slavischen Stammes“.

O Slovencih, posebe o spodnještajerskih, govori v „Stirii“ 18. maja 1848 članek: „Was wollen die Windischen in Untersteier eigentlich?“ (VI; str. 240). Članek je podpisan s šifro P***. Pisatelj pravi, da si želijo osvoboditve od „gospoda“ (najsi se kaže že v tej ali oni obliki), blagostanja in priznavanja svoje narodnosti, da pa je njihovo ogorčenje, dasi so Nemci sami mnogo zakrivili, zoper Nemce na nepravem mestu, ker so bili Nemci v ravno tako slabih razmerah kakor Slovenci in jih torej niso zakrivili. Velikoslovanske propagande, kakor jo nganja dunajska „Slovenija“, se ni treba bati, ravno tako tudi ne sanj o velikoslovanski podonavski državi. Med Slovenci ni nobenih znakov, da se bodo Slovani kedaj zvezali v veliko slovansko podonavsko državo . . . bei der Masse keine entfernte Idee einer grössern Verbrüderung; nur fanatische Beamte (von denen einer jedoch sonderbarer Weise von „mehreren Vaterlandsfreunden“ in der Grätzer Zeitung zum Abgeordneten nach Frankfurt vorgeschlagen wurde) . . . sprechen ausdrücklich davon . . . Nujno so potrebne reforme zato, da se Slovenci, pri katerih se je vzbudila samozavest, ne bodo uprli in začeli v pravi nenasitljivosti vedno več zahtevati. Naj pa se koncedira samo toliko Slovincem . . . um Ausbrüche zu verhindern; denn die Stimmung ist hier und da doch bedenklich, und je weiter zurück in Bildung, desto grässlicher ist meist der Bruch bei Völkern, wie es die Geschichte überall zeigt. Pomagajte torej, predno boste morali reči „Prepozno!“ Pisatelj priporoča v ta namen nazadnje sledeče: . . . die Erziehung und Bildung des Volkes und der Sprache (že v izvirniku podčrtano) schnell zu veranlassen, verhasste Beamte zu entfernen (wenn sie den Behörden auch Weihrauch opfern), gebildete Priester zu schaffen und anzustellen, sämtliche feudale Verhältnisse zu ordnen und möglichst für den Untertan zu erleichtern,

¹ Dragoni; gl. Zb. M. Sl. VIII, 28.

Gesittung und Bildung auch unter dem Volke zu verbreiten und selbes durch Vertrauensmänner über Zeit und Verhältnisse aufzuklären.“

Kdo je napisal ta članek? O avtorju tega članka so že takrat Slovenci mnogo ugibali. Tako piše Orožen¹ iz Celja 24. maja 1848. Muršcu sledéče: „Könnten Herr Doctor den Verfasser des Artikels in der Stiria „Was wollen denn die Windischen eigentlich“ — erfahren und ihn uns nennen? Es ist uns viel daran gelegen, den Autor zu erfahren, weil wir diesbezüglich Herrn Prof. Prosch in Verdacht haben, der sich hier als ein biederer Deutsche zur Aufgabe gemacht zu haben scheint, den Samen der Zwietracht zu streuen und die Geistlichkeit durch die unverschämtesten Lügen und Verläumdungen zu entwürdigen.“ — Apih² pa meni, da je pisal ta članek Dr. Puff. Ne pove pa nikjer, na kaj opira svojo trditev, dasi ima drugod vestno zabeležene opazke pod črto. Šifra P*** bi se res dala boljše brati Puff ko Prosch.

Na ta članek je odgovoril na str. 253. s člankom „Was wollen die Windischen in Untersteier“ J. Dragoni-Krenóvský.³

Dragoni je začel pri listu sodelovati že l. 1847, mogoče celo že l. 1843, če je ocena Murkove slovnice njegova. Leta 1847 je zalagal „Stirio“ z beletrističnimi sestavki. To leto ima „Stiria“ iz njegovega peresa novelo „Louise“, ki se začne na str. 221 in se z malimi presledki vleče skoro skozi ves letnik.

¹Zb. M. Sl. VII. 1905, 68; Glaser III, 13. Da piše Glaser Prasch in ne Prosch, temu se niti ne čudimo v knjigi, ki kar mrgoli napak in netočnosti.

²Apih, Slovenci in 1848. leto. Str. 103.

³Glej Ilešič, l. c. str. 28. Če pravi tukaj Ilešič, da je pisal Dragoni v Stirii 18. maja 1848 proti Dr. Puffu, je ta datum popolnoma napačen. Ilešič ga je najbrže kratkomalo in verno posnel po Apihu, str. 103, ne da bi videl izvirnik. Stvar pa je taka: P*** je napisal svoj članek v „Stirii“ 18. maja 1848 in Dragoni mu je odgovoril 25. maja 1848, torej ravno teden pozneje. Iz Ilešičeve opazke² na str. 25. l. c. bi sledilo, da je pesem „Die Freiheit“ edino beletristično delo Krenóvskega v „Stirii“. Temu pa ni tako, kakor bomo pozneje pokazali.

in črtico „Trost eines getadelten Schriftstellers“ na str. 478. Letnik 1848 ima dva krajša prispevka pripovedne vsebine „Die Gabe“ in „Die Sterne (str. 81, oziroma 89). Prvi sestavek ima pod črto opazko: „Der Verfasser lässt in nächster Zeit ein Werk unter dem Titel „Parabeln und Erzählungen“ für die Jugend in Wien erscheinen, woraus die zwei kürzesten Stücke hier zum Beispiele angeführt werden.“ Po marčnih dneh pa je (na str. 179, 184, 189, 193) pisal „Über Volksbildung und das Wohl der Proletarier“. Pri vseh teh sestavkih (tudi pod pesmijo, ki jo omenja Ilešič, str. 25. l. c. opazka ² pod črto) se je podpisal „J. Dragoni“. Pod člankom „Was wollen die Windischen in Untersteier?“ stoji prvič „J. Dragoni Krenowsky“ (za „Křenovský“).

Dragoni piše v tem članku: „Če vidijo Slovenci v Nemeu gospoda, a če Nemci nimajo za svojo nadvlado nobenega drugega razloga, kakor tega, da so ravno Nemei, potem lahko razume Slovence, da take nadvlade ne marajo priznavati. Kar zahteva P^{***}, tega vlada sedaj, ko je uvedena ustava, ne more več storiti brevi manu, ampak to se lahko zgodi le s pomočjo državnega zbora. Česar pa vlada ne more storiti, to lahko opravijo posamezniki in društva¹; ti se naj sedaj pripravljajo, da bodo znali v državnem zboru formulirati ljudske zahteve. — V tem času se morata v Avstriji pojaviti dve tendenci: nemška in slovanska: Prva išče zaslombe v Nemčiji, druga v Avstriji. In v tem je sedaj velika naloga Avstrije, da mora posredovati med Nemei in Slovani. Slovani se hočejo najprej med seboj spoznati in zvezati, potem še le sklepati zveze z drugimi narodnostmi. V tem oziru je slovanska propaganda popolnoma nedolžna stvar in dela celo v prilog Avstriji, ker izvršuje jedno njenih največjih nalog: Razvoj slovanskih narodnosti. Velikoslovanske podonavske države ne smemo imenovati puste sanje; kar je danes še sanja, že mogoče jutri ni več.“ Křenovský konča z besedami: „Gerechtigkeit führt zur

¹Nekako navodilo za to delovanje je podal Dragoni v svojem članku: „Über Volksbildung und das Wohl der Proletarier.“

Einigkeit, diese zur Ordnung und zum Frieden, unter dessen Schutz alle Güter des Lebens mit der Zeit erreichbar sind; diesz sei unser Loosungswort; dann werden auch die Windischen und alle Slaven, so wie auch die Deutschen, aller gerechten Wünsche teilhaftig werden. Diesz müssen wir uns wechselseitig wünschen, denn es ist gerecht und christlich.“

Dragoni je odgovoril tudi na članek: „Warum wählte Mähren Abgeordnete nach Frankfurt?“ (VI, 263). V odgovoru ostro zavrača anonimnega pisca članka in pravi, da je krivičen, ker to, kar smatra pri Nemcih za pravico, ima pri Slovanih za krivico. Pravi, da niso vsi Moravani izvolili poslancev v Frankfurt, kar lažnjivo trdi anonimen „Mährer slavischen Stammes“, ampak samo šest nemških mest na Moravskem in štiri na Šlezkem. Na to formulira Dragoni v treh točkah zahteve Slovanov.

* * *

„Gratzer Zeitung“, ki je začela izhajati leta 1787 in izhaja še danes kot uradna „Grazer Zeitung“, je imela v letih 1812—1842 samostojno prilogo „Der Aufmerksame“, od leta 1843—1848 pa se je ta priloga zvala „Stiria“. Dosegla pa je v letu 1848 le 77 števil in je z 78. številko (1. julija) spremenila svoje ime v „Volksfreund“. Pač pa ni spremenila svoje zunanje oblike (velike četrke), ki je bila pri tej prilogi sploh bolj stalna nego njeno ime. „Der Aufmerksame“ leta 1842 ima isto velikost in isto tehnično razdelbo, ko poznejša „Stiria“ ali „Volksfreund“ leta 1848. In vendar je list vkljub tej zunanji stabilnosti doživel velike notranje spremembe, ki se zrcalijo že v njegovih različnih naslovih, ki pomenijo cel program. Vrsta „Der Aufmerksame“ — „Stiria“ — „Volksfreund“¹ pomenja troje velikih razdobij evropskega duševnega življenja od zadnjih desetletij 18. stoletja pa do leta 1848. Ti naslovi so po svoji idejni vsebini odsev treh velikih duševnih struj v

¹ Si licet parva componere magnis, je tako poučna, kakor v razvoju slovenskega literarnega življenja pomenljiva vrsta „Rimski Katolik“ — „Katoliški Obzornik“ — „Čas“.

dobi med francosko in marčno revolucijo in kot tipi literarnega življenja napisi treh velikih poglavij svetovne literarne zgodovine v tej dobi.

„Der Aufmerksame“ je, kakor mnogi drugi listi, z enakim naslovom, izraz filozofično, kontemplativne struje, izrastle iz francosko-angleškega doktrinarizma in jožefinske prosvetljenosti ž njenimi kulturnimi in socialnimi težnjami.

„Stiria“ je kakor drugi listi z enakimi, zgodovinskimi naslovi produkt evropskega, pred vsem nemškega, historizma, posledica reakcije na brezobziren Napoleonov nastop, ki je teptal vsako pravo, ko se je v nemoči proti njemu iskalo opore v zgodovini in se formuliralo zgodovinsko pravo. Na tem polju se je tudi razvila nemška romantika s svojo poetično-življajočo tendenco, ki se na listu dobro pozna.

Umevno je, da se ta prehod ni vršil skokoma, da je nemogoče natančno ločiti posamezna razdobja med seboj, pred vsem pa, da je trajalo dolgo, predno je tok svetovnega duševnega življenja dosegel tudi Gradec in se uveljavil v prilogi graških novin. Ta prehod se je vršil tako neopaženo, da je ostal isti urednik, a da se je premenilo ime, ki bi vendar naj značilo nekak program. Iz tega se vidi, da je prišel na Štajersko le medel odsev svetovnega gibanja: Ostfeller urejuje v letih 1840—1842 list „Der Aufmerksame“, od leta 1843—1848 pa „Stirio“. Leto 1848. pa je prineslo tako nagel in tako brutalen prehod, da je urednika pomelo s površja in popolnoma zbegalo najmarljivejšega sotrudnika; Dr. Puffa. Ostfeller odstopi od uredništva, v katerem traja par mesecev medvladje; s 1. julijem pa se nastavi za reformirano in prekrščeno „Stirio“, ki si je nadela sedaj pomenljivo, programatično ime, pravi odsev demokratičnih teženj 1848. leta, kar dva urednika, Schulheim in Firbas.

Skupna težnja po dobrem in po lepoti („Stiria“ se imenuje „ein Blatt des Nützlichen und des Schönen“ in hoče na ta način spajati hladén utilitarizem jožefinstva z romantičnim iskanjem naslade v lepoti) in skupno suženjstvo inteligence pod

priskom cenzure je ustvarilo nekaj (pred vsem literaren) kozmopolitizem. Tako si lahko razlagamo, da se nahajajo v „Stirii“ poleg nemških še sestavki v treh drugih jezikih. Nas zanimajo pred vsem sestavki v slovenskem jeziku in o slovenskih stvareh. Ker je Kreml umrl že leta 1844, je ponehalo njegovo sodelovanje. Pufla je nova doba popolnoma zbegala, nekoliko tudi Hašnika, ki je vsled nove konstelacije in popolnoma spremenjenih razmer opustil nadaljnje sodelovanje, saj je imel med Slovinci dela dovolj. Leta 1848 imajo Novice 26. aprila (str. 69) njegovo pesem „Svobodni Lenart“, didaktičen poem o slabo umevanju prostosti in slabih posledicah tega napačnega umevanja, ki pa so tako močno pointirane, da se nam ta pesem danes zdi reakcionaren, zasmehujoč poem o veselju nad svobodo. — Lenart se želi samega veselja nad svobodo in njej na čast tako napiti, da ne bo mogel domu. „Pa kaj mu mar? — Saj prost je zdaj!“ — Brez dela, misli, bo lahko živel kakor svetopisemske lilije na polju in ptiči pod nebom: a strgan je, kakor vsi lenuhi, in lačen. — Ne bo več davkov, tlake in kaznij: lenuh pa ne postane bogat in se samo zadolži. — Sedaj bo smel vsakogar „svobodno“ opravljeti: a zato ga nabijejo. — Vino, sol, duhan, vse bo ceneje: a Lenarta poženejo zaradi njegovih dolgov s posestva. „Pa kaj mu mar?“ — Saj prost je zdaj!“ S tem ironičnim refrenom konča Hašnik vsako kitico. Zadnja se glasi:

Še clo gosposke neče več,
In tud duhovšne ne imeti,
De bo svobodnost le na sveti.
Nazadnje Lenart sam je preč,
Napuh do pekla se poniža,
In jok je terme tužna viža.
Kaj ima za to, de prost je bil?!

Kakor bi se leto 1848. porodilo iz kakega „napuha“ ali „trme“ proti vsemu „staremu“!! Posebno značilen je v tem oziru začetek tretje kitice:

Zdaj desetina — stari davk —
In preč bo tlaka ino kazen.

Zdi se, da hoče tukaj Hašnik zagovarjati desetino zato, ker je „stari davek“; dejstvo, da je to misel postavil v apozicijo, ki jo še bolj pointira s tem, da postane vidna tudi za oči (stavi jo med ——), nas v tej domnevi še potrjuje. Torej sta se leta 1848. proti desetini, kakor proti marsičemu drugemu „starému“ po Hašniku obrnila „napuh“ in „trma“. V zadnji kitici pa se Hašnik potolaži: Napuh in trmo je doletela zaslužena kazen; „svobodni“ (že ta pridevek je v tej zvezi ironija!) Lenart izgubi posestvo na dražbi in „kaj ima zato, de prost je bil?“ Tako se obrne v zadnji kitici ost naravnost proti svobodi, ne pa proti napačnemu umevanju svobode. In za tem reakcionarnim skrpuealom stoji na isti strani Prešernova impozantna in ditirambično vznešena „Zdravljica“. Prvič je tukaj natisnjena, a doživela je že drugo ponižanje. Ko jo je Prešeren vložil v rokopisu svojih poezij. 1846. v cenzuro, mu je takratni cenzor Miklošič črtal v nji kitico:

Edinost, srčca, správa
K nam naj nazaj se vērnejo;
Otrók, kar ima Sláva,
Vsi naj'si v rōke sēžejo, i. t. d.

pač menda zato, ker se mu je zdela prepanslavistična, tukaj pa jo je Bleiweis, ta „oče slovenskega naroda“, ponižal pred Hašnikovim skrpuealom. —

„Volksfreund“ l. 1848. ima o Slovencih le zanimivo epizodo iz življenja Dr. Preloga, ki jo je napisal absolviran filozof Mihael Golob (str. 147). Zahteva po avtonomni „Sloveniji“ je Nemec pritislila, da so konstatirali svojo jezikovno mejo na Koroškem, Štajerskem in Ogrskem (Volksfreund 8. avgusta 1848. — Citat v Apihovi knjigi str. 3. je netočen). Hašnika pa je — k sreči! — upregel Slomšek in mu tako odkazal nov, primernejši delokrog.

V Gradcu, septembra 1908.

J. A. Glonar.

¹ Glej „Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko“, 1908, str. 59—60, članek Dr. I. Prijatlja.

Samostan Studenice v protestantski dobi.

(Arhivalni doneski.)

Reformacijska doba je bila za redovno življenje po naših deželah osodepolna. Že v začetku 16. stoletja je bilo po samostanih mnogo nerednosti, a pod vplivom luteranstva se je zlo še poglobilo. Povsod se pojavlja propad discipline, razbrzdavnost, pomanjkanje naraščaja. Tudi samostan dominikank v Studenicah je hudo trpel ob teh razmerah. Iz gradiva, ki ga nastopno priobčujem, je razvideti, da se je pod priorko Uršulo Zeirer z vsemi podrejenimi župnijami vred skoraj poluteranil (št. 2. 5. 6.) In tisti neredi se v Studenicah niso prvič zgodili. Že kakih pet let prej je sam oglejski patriarh predlagal cesarju Ferdinandu, naj se bogati samostanski dohodki (15.000 goldinarjev, ali 5000 tolarjev) porabijo za dotacijo jezuitskega kolegija, ki se naj ustanovi na mestu nunskega samostana (št. 7.). Načrt se takrat ni izvršil. — Kakih petnajst let pozneje hoče nadvojvoda Karel samostanske dohodke porabiti za vzdrževanje graškega jezuitskega kolegija (št. 8. 9. 10.) Toda akvilejski cerkveni oblastniki, ki so prej sami predlagali tak načrt, se zdaj trdovratno ustavljajo nadvojvodovi nameri. Menda jih je k temu nagibala skrb, da se vsled odprave samostanov patriarhova oblast v avstrijskih deželah, ki je bila že itak majhna, še bolj skrči. — Studeniški samostan je prebil nevarno krizo, ki mu je pretila, in proti koncu 16. stoletja nahajamo ondi zopet redne razmere in vzgledno redovno življenje (št. 11.)

1. Udine 28. oktobra 1568. Jakob Maracco, generalni vikarij, akvilejski patriarhu Ivanu Grimmami.

„Prevzvišeni gospod! Na Štajerskem je nunski samostan, ki ima več tisoč forintov dohodkov, nekateri pravijo nad petnajst tisoč. V tem

¹ Gradivo je povzeto iz sledečih zbirk nadškofijskega arhiva v Vidmu (Udine) na Laškem: lettere di Maracco (pismo generalnega vikarja Jakoba Maracco); Registrum litterarum scriptarum a R. D. Paulo Bizantio (pismo gen. vikarja Pavla Bizancija); Collazioni di benefizii (zapisnik podeljenih beneficijev.)

Samostanu je bila opatinja zelo razuzdana, prav tako neka nuna in dve deklici (gojenki?) Sedaj je opatinja umrla in v kraju ni nobene, da bi jo postavili na njeno mesto. Mnogi že imajo, kakor čujemo, namene na tiste dohodke, katere so avstrijski nadvojvodi že dokaj skrčili. Arhidiakon piše priloženo pismo, katero pošiljam h krati s svojim odgovorom. Čakal bode, da sporočite, kaj naj v tej zadevi ukrene. Opozoril bi vas, da je v vaši škofiji blizu Loke na Kranjskem nunški samostan, ki se mu pravi Michelsteten, zelo dober, kjer je precej nun. Od tu bi menda kazalo vzeti eno opatinjo z dvema nunama in jih poslati v Studenice. Toda mnogo posla bode dala ta zadeva in treba bo poslati posebnega komisarja. Zato bi morda bilo bolje, da se stori tako, kakor ste mi svoj čas naročili, pisati cesarju Ferdinandu blaženega spomina. Zato vam pošiljam prepis tistega pisma. Slišim, da je nadvojvoda Karel na poti na Španjo, zato bo treba obravnavati v njegovi odsotnosti z njegovim bratom cesarjem, s čigar poslanca boste lahko govorili ..."

(Lettere di Maracco fol. 181 a. t.)

2. Udine, 13. februarja 1569.

Ker je po smrti Barbare Panzerin, priorke v Studenicah, kanonično izvoljena Uršula Zeirerin, ki ima postavno starost in je v glasbi in bogoslužju dobro poučena („in musica et in divinis officiis bene instructa“) o gen. vikarij Maracco potrdi. Mapheus a Porta patriarhov poslanec naj jo vmešči.

(Collazioni di benefizii
fasc. 6. fol. 27.)

3. 22. marca 1569. je Mapheus, patriarhov kancelar vmešstil novo priorco v Studenicah. Navzoči: Sebastijan Bokalič, župnik v Slivnici, Fr. Bicessius s Pohorja (de monte Pohor), Matija Scornass iz Praprota. (l. c. fol. 31.)

4. Udine, 14. novembra 1569. Maracco — Polidorju Montagnana arhidiakonu štajerskemu.

... Če vam je mogoče, bi nam bilo jako drago, da obiščete z duhovnikom Matijem opatinjo in nune v Studenicah, da jih pozdravite v našem imenu, in opomnite, naj žive katoliško in pošteno, kakor se spodobi dobrim redovnicam, nevestam, služabnicam in hčerkam božjim, in delate na to, da bo izbrana namesto umrlega upravitelja („in loco di quel lor ministro morto“) katoliška oseba, bogaboječa in pridna, od katere bode imel samostan čast in korist.

(Lettere di Maracco fol. 270.)

5. Udine, 29. novembra 1569. Maracco — Polidorju.

... Matiju, župniku v Praprota smo izročili poverljiva pisma, ki naj se izroče obenem z vami redovnicam v Studenicah, katerim smo naročili, naj se vam pokorne in naj izbere takega upravitelja, da bo imel od tega samostan čast in korist. Sedaj pa, ko nam pišete, naj pošljemo svojega kanonika ali drugo višjo osebo, da zabrani izvolitev heretiškega upravitelja sumljive starosti, smo prosili tistega kanonika, naj bi šel z

duh. Matijem, ki pa zaradi slabega letnega časa morda še ni odšel. V tej negotovosti nismo opustili vam odgovoriti na vaša pisma po Severju, opominjati in prositi vas, kolikor le moremo, da nunam v Studenicah nikakor ne pustite izbrati oskrbnika ali kakega drugega uslužbenca brez vaše vednosti in dovoljenja, in ki ni katoličan, lepih nravi, na dobrem glasu, ali ki je sumljive starosti. Za slučaj, da bi vas ne ubogale, vam damo oblast, da jih prisilite k pokorščini s kaznimi in cenzurami, ki se vam bodo zdele primerne in potrebne. Če se vam zdi primerno, pokličite tudi svetno oblast (*brachium saeculare*) na pomoč. To oblast rabite tudi proti tistim njihovim duhovnikom s tem, da jim odvzamete beneficije in službo pastirstva v slučaju, da vam niso pokorni, in če ne žive pošteno po odredbah svetih kanonov, ne odpuste žena in priležnic in ne opravljajo svoje službe po ukazih cerkvenih zborov in stari navadi akvilejske cerkve. To storite tudi z drugimi duhovniki svoje province, zlasti s tistimi, katerim je poverjeno vodstvo ljudstva in dušno pastirstvo . . .“

6. Udinc, 6. januarja 1570. Maraceo — Polidorju.

Uršula Zeirerin, zadnjič izvoljena prednica v Studenicah ni bila kanonično izvoljena, je premlada in lahkomiselna. Nažupnije, ki so samostanu vtečene, nastavlja heretiške, sumljive duhovnike in z njimi nedostojno občuje. Ti župniki se ne brigajo za kanoniško vmeščenje, niso pokorni arhidiakonu in so se javno poročili („*per annuli subarationem; haecresis suspicionem non minimam praebendo*“). Isto so storili tudi nekateri drugi duhovniki te province . . . Polidorja imenuje za komisarja, da odstavi priorko v Studenicah in izvoli drugo sposobno, ali pa prestavi tje kako nuno iz Velesovega. Nova priorka mu mora biti pokorna, zlasti glede izvolitve samostanskega upravitelja („*schafer*“), prav tako kapelani. Vse oženjene duhovnike, ki so brez kanoničnega vmeščenja dobili župnije, naj odstavi, dokler se ne poboljšajo, zlasti Boštjana Bokaliča, vikarja v Slivnici in Urbana Krajeerja „*de Rostralnai*“.

(*Collazioni di benefizii. Fasc. VII. fol. 113.*)

7. Udinc, 30. avgusta 1570. Maraceo — patriarhu akvilejskemu.

„ . . . Vaša prevzvišenost ima na Štajerskem v Studenicah nunski samostan, ki je jako bogat, a ubog na poštenju in veri. Lani se je opatinja pregrešila z nekim samostanskim uslužbencem. Zato ji je bila služba odvzeta in je bila zaprta. Na njeno mesto je bila postavljena druga, dobrih nad, a ta se je omožila in zato je tudi ona prišla v ječo. Arhidiakon mi je pisal, da ne ve nikogar postaviti na to mesto, če je ne vzame iz drugega dobrega samostana. Odgovoril sem mu, naj se posvetuje z nadvojvodom in naj stori, kar bode Nj. presvetlosti najboljše ugaljalo. Na ukaz Vaše prevzv. se je že pisalo presvetlemu cesarju, njegovemu

Andrej Sever, neki goriški duhovnik, ki je služil kot zaupni sel pri občeivanju akvil. gen. vikarja z arhidiakoni na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem.

očetu.¹ da bi bilo koristno, ker je v ondotnih krajih težko dobiti dobrih redovnic, ako se tamkaj ustanovi kolegij jezuitov, ki bi v oni provinciji poučevali pravi nauk in lepe nravi. Pisma so bila ujeta. Sedaj v zvezi s tem prihodom v Akvilejo,² ki bode olajšal in poslaljšal razprave, bi bilo dobro oni načrt zopet obnoviti in se pogajati ali s poslaneem v Benetkah, ali pa pismeno z nadvojvodom, katereinu naj bi se poslal tudi prepis one listine, ki je bila poslana že njegovemu očetu. Ako bi se to posrečilo, bi se rešili iz te razbrzdanosti in bi pomagali tej provinciji in sosednim“

(Lettere di Maracco fol. 371. a. d.)

8. Udine, 7. decembra 1577. Pavel Bizancij, škof kotorski in gen. vikar akvilejski, — patriarhu.³

„Čeprav sem zelo naklonjen očetom jezuitom, vendar si ne morem kaj, da ne bi zastavil besede pri vaši prevzišenosti za ohranitev nunskega samostana v Studenicah na Štajerskem, ker se mi zdi, da hoče nadvojvoda nune iz tega kraja le zaradi tega spoditi, da bi se polastil dohodkov štiri do pet tisoč tolarjev. Ako nune živijo pobožno in se jim ne more nič posebnega očitati, in če zadostuje za jezuitski kolegij 600 tolarjev, ne vem, čemu bi se vpeljevala ta izprememba. Sveti oče bi gotovo ne dovolil tega, ako bi bil dobro poučen. In če se mu razmere opišejo, bode gotovo pustil te revke na kraju, kjer bivajo. Vaša dolžnost, kot dobrega pastirja, je ta, da ne dopustite mirno take izpremembe. Če so namreč te redovnice zakrivile take zmote, ki zaslužijo tako kazen, se mi zdi, da bi preiskava in sodba vam pristojala in bi se nadvojvoda ne, smel vmeševati, tudi ne Nj. svetost brez vašega vedenja, čeprav je škof vsch škofov: Pač je res, da nune ne potrebujejo toliko dohodkov, ker jih je le sedem, in tudi ne vem, če jih prav uporabljajo. Bolje bi bilo da se njih dohodki omejijo, jezuitom da kolikor je treba, samostan pa premesti v Celje, ker vidim, da je v zelo zapuščenem kraju, izpostavljenem mnogim zasledam in nakanam hudobnih ljudi, ki zasledujejo redovnice. Na ta način bi bile obvarovane mnogih nepravil. Očetje jezuiti pa bi mogli iti stanovat v studeniški konvent in pričeti sejati dobre nauke v tem okrožju, iztrebljajoč najpreje trnje in osat, ki je zelo pogosten v teh krajih. Rekel bi lahko še marsikaj o tej stvari, pa se nečem pregrešiti zoper pregovor: „Noctuas Athenas porto“. Poudarjam le: če se pustijo te revke brez obrambe, bi se to reklo jim dati povod za kako nepremišljeno dejanje in h krati bi se nadvojvodu dala priložnost polastiti se vsch drugih

¹Ferdinand I. (1521. oz. 1556.—1564.) Načrt v Studenicah napraviti jezuitski kolegij je nastal torej že pred letom 1564.

²Patriarh je obljubil za avstrijski del svoje škofije postaviti posebnega vikarja s sedežem v Akvileji in je s tem ustregel želji avstrijske vlade. —

³Pavel Bizancij je bil naslednik Jakoba Maracco. Več o njem v Izvestjih. XVII. str. 53.

samostanov... Menim, da sem dovolj povedal, za ostalo se sklicujem na brata Siksta, gvardiana v Celju, ki je od štajerskega arhidijakona v tej zadevi pooblaščen.“

(Registrum 1. fol. 8.)

9. Udine, 31. decembra 1577. Bizanej — nadvojvodu Karolu.

Ako bi nadvojvoda priorko in redovnice v Studenicah, ki žive čisto in pohvalno, izgnal in vpeljal jezuite, ki so sicer v sedanjih časih koristni delavei, bi ne storil Bogu dopadljivo delo. Čeprav je morda v tej zadevi že izšel dekret apostolske stolice, ga je smatrati za izsiljenega ali vsled napačnih poročil pridobljenega (per importunitatem extortum, aut per subreptitiam suggestionem obtentum), ker ni misliti, da bi papež hotel krivice storiti patriarhu in tudi nadvojvoda ne bode hotel kršiti njegovih pravic. Ko zima mlne, bode patriarh poslal vizitatorja v samostan, da s pomočjo nadvojvoda preišče, če so redovnice dobre ali slabe, da se po njihovem zasluženju z njimi ravna. O drugih zadevah ga bode poučil Hijeronim Otelij, njegov poslanec, kateremu naj nadvojvoda zaupa v vseh rečeh.

10. Udine, 15. februarja 1578. Bizanej — patriarhu.

„Doktor Otelij, katerega sem poslal na dvor nadvojvoda Karela, da ugovarja odpravi studeniškega samostana, ki se je imela vršiti vsled nekega apostolskega dekreta, se je vrnil in je za odgovor princesel od nadvojvoda pismo, ki je priloženo: Pošiljam ga vaši prevzvišenosti, da izprevidi, s koliko nevoljo ga je nadvojvoda sprejel. Kakor mi je pravil, se je čutil tako užaljenega, da je izgovoril sledeče besede: „Vi drugi se mi vedno zoperstavljate, kadar hočem kaj storiti v korist svete vere.“ Gotovo nepremišljene besede. V pismu, ki ga pošilja, z lepimi besedami zakriva lastno korist, da bi se namreč razbremenil stroškov dveh tisoč tolarjev, ki jih potrebuje za vzdrževanje semenišča v Gradcu. Če bi ne bilo tega ozira, bi se redovnice ne vznemirjale in bi se tudi ne razlagal napačno tridentinski zbor... Imenovani doktor je pustil v rokah redovnic neki spis, katerega bodo lahko porabile, ako se bode ta zadeva še dalje pletla. Izvrševatelj dekreta vsaj ne bode imel povoda izgovarjati se, da se mu zadeva ni pojasnila. Jaz vem, da bode Nj. svetost rada preklicala omenjeni breve in te revke so pripravljene poravnati vse potrebne stroške, da morejo še dalje bivati pod varstvom vaše prevzvišenosti in da se jih ne pusti iztirati, kakor namerava nadvojvoda, ki jih hoče poslati po dve na Bavarsko, v Gradec in v druge kraje. To nasprotuje tudi papeževemu odloku in pa prošnji, od katerih pa nisem mogel dobiti prepisa, čeprav sem ga prosil z vso ponižnostjo.“

(Registrum fol. 131.)

11. Poročilo patriarha Franca Barbáro papežu Klemenu VIII. z dne 29. junija 1594.

... V nunskem samostanu Studenice sem našel vzoren red in najvzgledejšo pokorščino. Redovnice, čeprav so plemenitega stanu in mnoge izmed njih mlade, so si pridobile v tistih krajih sloves velike dobrotljivosti

in vzglednega življenja. Opomnil sem jih, naj tako nadaljujejo, dal sem jim mnogo navodil in duhovnih pripomočkov. Videlo se je, da so jih sprejeli z največjim zadovoljstvom."

Dr. Josip Gruden.

Navodilo kranjskima poslancema škofu T. Hrenu in Herbartu Turjaškemu za obči deželni zbor v Lincu leta 1614.

Cesar Matija je imel po smrti Rudolfa II. posebno skrb za oborožbo vojske, ki bi mu služila na videz zoper Turke in erdeljskega kneza Gavrilu Betlena, v resnici pa zoper notranje verske in politične nasprotnike. V ta namen je sklical češki deželni zbor dne 24. januarja 1614. l. v Budjejevice; ta je sicer dovolil navadne davke, a odklonil je vojaško podporo in druge tirjatve. Nato je Matija po nasvetu nekaterih svetnikov sklenil sklicati v mesto Linc obči zbor (Generalconvent) zastopnikov vseh dežel avstrijske habsburške vrste, tudi Notranje Avstrije in Tirolske, katerima ni vladal sam. Vladar se je nadejal, da bodo zastopniki onih dežel, ki so bile Habsburžanom zvesto udane, ali ki so bile v turških bojih najbolj prizadete, pridobili tudi njegove nasprotnike za vladne naklepe.

Vsem deželnim zborom je došel ukaz, izvoliti odposlance. V smislu deželnoknežjega ukaza dne 10. junija 1614. l. se je zbral tudi kranjski deželni zbor dne 23. junija, na katerem je deželni maršal kot vladni komisar poročal o shodu. H koncu posvetovanja je sklenil zbor odposlati v Linc dva poslanca: škofa Tomaža Hrena kot zastopnika katoliške, in Herbarta Turjaškega, kot zastopnika protestantske stranke. Obema se je izročila naslednja inštrukcija dd. 17. julija, po kateri naj se na zboru ravna.¹⁾

¹⁾ Original, ki je bil nekda v zapuščini Herbarta Turjaškega, hrani dandanes knežji turjaški arhiv v Losensteineithnu.

Ta jima veleja vzročiti deželnemu knežu nadvojvodu Ferdinandu II. poverilno pismo in mu izreči globoko udanost kranjskih stanov. Ker si je cesar Matija — po mnenju kranjskih stanov — brez dvoma namenil, z novo vojsko „po očetovsko“ braniti ne le avstrijske dežele, ampak tudi ves krščanski svet, naj stopita poslanca v dotiko z zastopniki habsburških kraljevin in drugih dežel, sosebno pa s poslanci Štajerske, Koroške in goriške grofovine, naj se z njimi posvetujeta, in kadar bi šlo za vojvodino kranjsko, naj vprašata deželnega glavarja Kranjske, Ivana Ulrika barona Eggenberga, za svet. A tudi pri posvetovanju drugih dežel bodita navzoča in izrecita svoje odkritosrčno mnenje. Ko bi se na zboru razpravljalo o svoboščinah kranjskih stanov ali o uredbi granice, naj preprečita vsak sklep in delata na to, da pridejo izsesani Kranjski druge dežele na pomoč; sploh ne dovolita ničesar, kar more dovoliti le deželni zbor. Ko bi pa vendar kdo hotel kratiti svoboščine kranjskim stanovom, naznanita to takoj deželnim odbornikom.

Posebno pa glejta na to, da se sklene in uvede obči branilni red, o katerem se je že posvetovalo v Gradcu, na Dunaju in v Mostu ob Muri. Prav ta je sila potreben, kajti Kranjska ni ob mejah zavarovana in nima niti na sprednji strani niti v sredi močne trdnjave, kamor bi se deželjani zatekali ob turških navalih, in bati se je, da ne bi ljuti Turek uklenil Kranjsko in sosedne dežele v svoj „živinski jarem“. In ta nevarnost je velika, kajti na Hrvatsko, ki je bila nekdaj branik, se ne more več Kranjska opirati, ker vse mejne trdnjave in strelnice razpadajo ali pa so že razpadle. Zato se naj poslanca sosebno potrudita, da izposlovita znatno podporo za varstvo dežele, in da se ta ne potrosi za druge namene.

Nadalje poizvedita, kako se je uporabila „turška podpora“, ki jo je dovolil nemški državni zbor leta 1613. Kakor znano, so nemški stanovi sicer dovolili podporo, a vplačane svote so bile tako majhne, da ni bilo moči z njimi oborožiti vojsko.

Zborovanje občega deželnega (državnega) zbora, ki je štel kakih 70 odposlancev, se je začelo še le 11. avgusta. Navzoči so bili cesar Matija, nadvojvoda Maksimilijan in Ferdinand (II.); španski in belgijski poslance, kar kaže, da so bile vse podložne dežele Habsburžanom skupna, nedotakljiva posest. Češki poslanci so izrekli, da brez pooblastila deželnega zbora ne morejo ničesar ukreniti, Avstrijci so svetovali cesarju, obnoviti mir s Turki in priznati Gavrilu Betlena za erdeljskega kneza. Ogri pa, ki so bili najbolj prizadeti, so kar najodločneje odsvetovali, se spuščati v novo vojno. Koristno bi pa bilo, ko bi obči deželni zbor dovolil znatno svoto za posadke v obmejnih ogrskih trdnjavah, toda denar naj se uplačuje v blagajno ogrskih stanov, ne pa v cesarjevo. To so pač odklonile druge dežele, ker niso hotele „davščine“ plačevati Ogrom. Pravi vzrok opozicije pa je bil sum, da utegne nova vojska služiti cesarju zoper notranje nasprotnike. Samo poslanci notranjeavstrijskih dežel, Tirolske in Dolenjih Lužie, ki so bili uverjeni o čistih in blagih nakanah cesarja, so bili voljni podpirati ga. Posebno razljučeni so bili dolenjelужиški zastopniki, češ, „takih lažljivih in hinavskih suspicij, da hoče cesar novo vojsko uporabiti zoper protestante, niso nikoli v mislih imeli. Tak sum je nekaterim hudič sam udahnil“.

Vsi drugi poslanci pa so se udali temu sumu in so odklonili vsako podporo, in nadvojvoda sama sta naposled cesarju svetovala, obnoviti mir s Turki in priznati Gavrilu Betlena za erdeljskega kneza. Cesar je izprevidel, da tudi s pomočjo podložnih dežel ni moči oborožiti novo vojsko, in je sklenil mir z Gavrilom Betlenom dne 6. maja, s Turki pa meseca julija l. 1615.

Instruction,

was der hochwürdige fürst vnd herr Thoman, bischof zu Laybach, vnd der wolgeborne herr Hörwardt, Freyherr zu Auersperg, herr zu Schönberg, obrister erblandmarschalch vnd erbkämmerer in Crain, auch verwalter der landts-hauptmannschaft alda in Crain, beede irer F. Durchlaucht

erzherzogen Ferdinandi zu Oesterreich, vnseres gnädigsten herrn vnd landtsfürsten rätthe, als von denen bey dem am dreivndzwanzigsten erst abgeloffenen monats juny versamblt gewesten geistlichen vnd weltlichen ständen dieser ainer ersamen landschaft in Crain ausschuß, zu der von irer Römischen Kaiserlichen Majestät vnsern allergnädigsten herrn nach Linz auf den sibenvndzwanzigsten gegenwärtigen monats july angestellten zusammenkunft verordnete abgesandte, von gemeiner landschaft wegen alda fürnemblich zu verrichten.

Nachdem auf andeutung höchst ernannter F. D. vnd herrn Ferdinandi, erzherzogen zu Oesterreich, vnseres gnädigsten herrn vnd landtsfürsten, von deroselben geliebten herrn bruedern vnd landtsfürstlichen gubernatorn dieser erbfürstenthumben vnd landen, herrn Maximilian Ernsten, erzherzogen zu Oesterreich, vnsern gnädigsten fürsten vnd herrn, wolernandter landt: alda herrn verordnete durch gnädigsten bevelch von dato den zehenden monats juny dieses wehrunden 1614 jars, gnädigst erindert worden, wasmassen allerhöchst wolgedachte Röm. Kais. Majestät ein zusammenkunft auf obvermelten sibenvndzwanzigsten dits monats july gen Linz angestellt, zu welcher beede F. Durl.: als der durchlauchtigst fürst vnd herr Maximilian, erzherzog zu Oesterreich, in Tyrol, sambt mehr höchstgedachten vnseren regierenden herrn vnd landtsfürsten in eigener person, die F. D. erzherzog Albertus zu Oesterreich aber vmb der sehr weiten abwesen: vnd entsessenheit willen durchfürnembe genolmächtigte rätth vnd gewalthaber, heuebens auch mehr höchstermelte Kay: Maj: künigreich vnd laude, durch volmächtige ausschuß erfordert vnd in solcher zusammenkunft entweder von längerer continnierung des mit den Türken angestellten friedenstandts oder aber im widrigen, der notwendigen künftigen kriegspræparation solle tractiert vnd gehandelt werden, vnd darauf zu solicher hochwichtigen vnd vill mit sich ziehenden consultation neben beeder landschaften Steyer, Khärndten vnd der fürstlichen grafenschaft Görz, auch von diesem herzogtumb Crain etliche wol qualificierte subjecta geistlichen vnd weltlichen standts zu obstehenden ende als abgesandte hinaus gnädigst erfordert vnd begert.

Das wir demnach zu gehorsambist vnd schuldiger vollenziehung jezo angezogener erforderung mehrbesagten zusammenkunft wolermelten herrn bishoven zu Laibach vnd Herrn von Auersperg, freyherrn etc., als mehr wolgedachter dieser einer ersamen landschaft ansehnliche fürtreffliche mitglieder zu dieses landts gesandten erküesst vnd erhandelt. Werden demnach sy beede herrn dahin bedacht sein, damit sie ir rais (obwoln wegen der letzteren erforderung, so denen herrn verordneten erst den zwelften scheinenden monats july überantwortet vnd darauf der ausschus eheunder nit als auf folgenden sibenzehnten tag bemeltes monats ausgeschrieben vnd angestellt werden mügen, sehr kurz vnd verzikht fürgefallen) von danen nach Linz aufs eheist fürnemen vnd sich dergestalt fertig machen, das sie sovil müglich zu bestimbter rechter zeit gewiss zu Linz sein vnd zu irer dachin glücklicher ankunft bey mehr höchsternannter irer F. D. vnsern gnädigsten herrn sich gehorsambist anmelden vnd einstellen, dieser einer ersamen landschaft credenzschreiben überreichen, dero beständige treue vnd gehorsambiste affection sambt iren ganz vntertänigst zu yeder occassion geflissen schuldig vnd gutwilligsten diensten zum besten reccommendieren.

Vnd demnach diese angestellte zusammenkunft von mehr höchstgedachter R. K. May: ausser allen zweifels ganz treulich, väterlich vnd allernädigst wolmeinend zu erhaltung deroselben künigreich vnd anderer mit dem erbfeindt anrainenden christlichen oesterreichischen landen, ja der ganzen werthen christenheit zu gutem angesehen; also sollen sy herrn abgesandte sich bey denen geordneten ausschüssen derselben künigreich vnd landen, da es die notdurft erfordert, fürnemblich den herren abgesandten aus Steyer, Khärndten vnd der fürstlichen grafschaft Görz anmelden, inen die an sie vnterschiedlich gefertigte credenzschreiben neben anzaigung dieser ainer ersamen landschaft nachbarlich vnd freundlichen dienst überantworten, mit denselben von gegenwürtiger tractation ver treulich conversieren vnd von allem, was zur sachen notwendig, vnterreden, daneben nit vnterlassen, bey dem wolgebornen herrn Hans Vlrichen, freyherrn zu Eggenberg vnd Ehrenhausen, F. D. herrn Ferdinandi, erzherzogen zu Oesterreich gehaimben rath,

camerer, auch deroselben geliebsten frauen gemachel obristen hofmaistern, landtsauptmann in Crain vnd hauptmann der graf-schaft Mitterburg vnd Adelsberg, vnsern g. herrn, sich zu er-zaigen, deme ainer ganzen ersamen landschaft willige dienst vnd freundlichen grues vermelden, darneben die vrsachen irer hinaus erscheinung entdecken vnd in ainem vnd andern, so inen in gemainer landschaftsachen fürfallen möchte, seines trefflichen vnd verständigen rats pflegen.

Darauf neben der anderer lande herrn abgesandten obau-gedenter zusammenkunft vnd tractation zu benanter zeit bey-wohnen, dasjenig so in solchen conventu proponiert vnd berat-schlagt wierdet, vleissig anhören, darzue auch von dieses landts wegen ir rätlich treuherzig wolmainende gutachten gehorsam-bist geben vnd vertretlich eröffnen. Doch in aller handlung vnd beratschlagung dahin bedacht sein, damit wider dieses landts hocheiten, freyheiten vnd gewohnheiten vnd also des gemeinen wesens, forderist der gränitzen wohlfahrt, nichts gehandelt noch geschlossen, sondern desselben aufnem-bung vnd befürderung alsvil möglich gesuecht, vermehrt vnd erhalten, diesem ganz ersäigerten vnd erarmbten landt ainicher beschwärlicher last, über das so hievor albereit demselben auf dem hals ligt, aufgetragen noch aufgelegt, auch der landtags-beschlus zuwider nichts fürgenommen noch bewilligt werde. Da es sich aber zutruege, das bey solcher zusammenkunft was dergleichen beschwerliches fürfiele, welches sy herrn abgesandte nit amplectieren noch guet haissen könnten oder wollten, sollen sy dasselb vnverzogenlich bey aigenen poten oder staf-feta denen herrn verordneten gemainer crainerischer ländtschaft communicieren vnd derselben ferern antwort, weil sy herrn verordneten zu jedem dergleichen notfall die zunächst vmb Laybach gesessne herrn vnd landtleut zubeschreiben vnd der-selben rats zu pflegen, im beuelch haben, mit gedult erwarten.

Dan weil bey mehrerzelter zusammenkunft bequeme vnd guete gelegenhait, die elende vnd ganz verlassne beschaffen-hait der abgeschlaiften crabatischen vnd meergränizen zu pro-poniren: also sollen vnd wollen sy herrn abgesandten dahin gedenken, damit sy solche auf das beste vnd müglichste irer F. D. einbilden; das was in dieser materi hievor zu öftermalen

hinausgeschrieben worden, renovieren vnd ir D. zu gemuet führen mit vnterthänigist' bitt, solchen armseligen zuestandt zu verbessern vnd die granizen widerumb, dem gar an der spizen ligenden lande zu gveten zu erheben vnd mit aller notdurft zu versehen; vnd werden sy herrn abgesandten in diesem punct alle acta, so hieuor in dieser materi aufs papier gebracht, zu erschen vnd meliori modo inen vnd dem landt zu gueten zu accommodieren wissen.

Nit weniger ist dieser consultation die allgemaine defensionsordnung anhängig. Derowegen so wöllen vnd sollen sy herrn abgesandten, was hieuor in solcher handlung jüngst zu Graz, sowol auch hieuor zu Wien, Prugg an der Muer, beratschlagt vnd inen in schriften zugestellt worden, auch was sy aus aigner erfahrungait selbst wissen, wol in acht nemen vnd mit der andern landen rat vnd guetbedünken solche nit allain aufzurichten, sondern ins werkh zu bringen, sich bemühen.

Ferer ist hoch von nöten, das weil dieses landt Crain von allen orten offen, blos vnd mit einiger vöstung weder an der frontier noch mitten im landt, dahin man im falle der noth ainige sichere zuflucht haben möchte, gegen dem vberlegenen grimigen erz- vnd erbfeindts christlichen namens, dem Türken, noch andern benachbarten, versehen, wie dessen ire F. D. guetes gnädiges wissen tragen; also das menschlicherweis daruon zu reden, bey dergleichen üblen fürsehung vnd mängeln nit vnvernünftig zu schliessen: da sich der geschwinde vnd mächtige feindt mit gewalt vmb dieses landt Crain (wie sich dann, da der krieg mit ime geführt werden sollte, gar kaines andern nit zu versehen, weil Chrabaten gar verödt) annemen sollte, er dasselb nit weniger die andern anrainende oesterreichischen lande vnter sein viehisch joch vnd ewige dienstbarkait (darnor der allmächtig gott gnädig sein wolle) in kurzer zeit bringen möchte. Also wollen sy herrn gesandte von dieser ainer ersamen landtschaft wegen, als die wir gemelt, dem verderben am nächsten gesessen, ir F. D. vnterthänigist vnd gehorsambist bitten, das sy in craft deroselben tragenden vnd von gott anbeuolchenen landtsfürstlichen amts on allen verzug gnädigist vnd väterlichist bedacht sein vnd die sach dachin würrklich richten wöllen, weil nunmehr auf Chrabaten als dieser landen

gewesten vormaner wenig zu flüssen, weil von denselben, ausser etlicher wenig ganz pänfelligen, ja gar zerschlaipften häuser, mehr nichts vorhanden, das doch dieselben wiederum erhöht vnd beuöstiget, auch der stritt, so derselben wegen zwischen den hungerischen ständen vnd ir F. D. vnverglichen verbliben, ainstmaln zu end gebracht vnd accomodiert, dis landt Crain mehrers vnd bessers als bishero mit erbarmung etlicher bevöstigungen, anordnung aines gewissen vnd bestendigen proviantwesens, auch verordnung notdürftiger munition vnd kriegsvolk, auch sonst in andere weg im fall der noth versichert werde.

Vnd weil das landt wegen der immer continuirenden schweren vnerträglichen contributionen so gar ersaigert, das es weder bey kriegs- noch friedenszeiten ins künftigt mit besteen müge, sondern des vnerträglichen lasts halber, dessen es bishero nimalen enthöbt noch ainiehe respiration gehabt mügen, genzlich erliegen vnd zum äussersten verderben kommen vnd geraten müsse. Also werden sy herrn abgesandten bey ir F. D. gehorsambist anhalten; damit zu sublevierung vnd succurs desselben von der reichshilf vnd sonst von ir Kays. Majestät als künig in Vngern, herrn vnd eigenthumber der ehrabatisehen vnd meergranizen, ain gewisse summa geldts auf dieselb anrainende ehrabatisehen vnd meergranizen deputiert, zugesagt, geraicht vnd dieselb anderwärts mit verwendet werde.

Nit weniger sollen auch sy herrn abgesandten mit allem vleiss nachfragen vnd sich erkundigen, wohin die verflossnen jarn auf bemelte ehrabatisehe vnd meergranizen bewilligte vnd geraichte reichshilfen hinkommen, wie dieselben angelegt vnd angetheilt worden, vnd dieser ainer ersamen landschaft irer gethanen verriechung in ainem vnd andern ir relation thun.

Wie nun diese ain ersame crainerische landschaft zu inen beeden herrn ir sonderbär vertrauen setzt vnd gar in kainen zweivel stölt, sy herrn werden iren beywohnenden hohen verstand vnd erkannter rüemblicher dexterität nach, was zu mehrer versicherung vnd länger aufrechterhaltung gemäinen geliebten vaterlandts geraichen müchte, an inen nichtes ermangeln lassen. Also wölle sy ain ersame landschaft auch entgegen diese ir wilfährigkeit vnd erzaigende treuherzige bemüehung neben

raichung des gebüerlichen livergelts zu beschulden vnd zu erkennen freundlich vnd gnädig vnuergessen sein.

Wahren vrkundt haben wir diese instruction mit vnsern handtschriften vnd pedtschaften geführt. Welches beschehen ist zu Laibach, den sibenzehenden tag monath july, nach Christi vnser seligmachers geburt im sechzehnhundert vnd vierzehenden jar.

- L. S. Jakob (Reimprecht), Abte zu Sittich.
 Georg Andre Kazianer, Landesveweser in Crain.
 Dietrich Frh. von Auersperg.
 Marcus Khunius, Propst zu Rudolfswert.
 Michael Mikhez, Domdechant.
 G. Rasp.
 H. E. Schränkler.
 B. Barbo.
 Fr. Augustin (Breitius), Prior zu Freudenthal.
 Daniel Gall.
 Hörwardt von Lamberg, Herr zu Savenstein.
 Niclas Freiherr zu Egkh.
 von Schitzenban.
 Erasmus von Scheyer.
 Balthasar von Scheyer.
 Georg Gusitsch.
 Balt. Rambschüssel.
 Cos. von Hohenwart.
 L. v. Sigersdorf.
 Jobst Gall.
 Joseph Poserel.
- Anton Kaspret.

Mala izvestja.

Izkopavanje v Središču.

Meseca februarija 1908 se je nadaljevalo raziskovanje rimske stavbe in srednjeveškega grobišča pri Središču.¹ Glavna

¹ Gl. poročilo o prejšnjem izkopavanju v »Časopisu« 1907, št. 4., str. 229—233.

pozornost se je sedaj obrnila na to, da se razkrijejo grobovi v onih prostorih, katerih zidovi so se odkrili že prej v jeseni. Odgrnile so se — plast za plastjo — tri sobane rimske stavbe. V najjužnejši sobani, ob meji med župniškovo in Štamparjevo (takrat s pšenico zasejano) njivo je bil tlak 1 m globoko pod površjem oratne zemlje. Pod prstjo, blizu 45 cm globoko je bila sama zdrobljena opeka, lončene črepinje, sledovi raztopljenega svinca, blizu tlaka pa kosci rdeče slikanega ometa z belimi progami. Mrliči so se našli več ali manj celi trije, toda brez vsakršnih okraskov. Lobauje, ki so bile cele, so se vzdignile in odnesle v društveni muzej. Mrliči so bili močni korenjaki po 170—180 cm visoki. Obrnjeni so bili bolj proti jugovzhodu.

Pri poprečnem zidu od vzhoda proti zahodu, ki je delil I. sobano (južno) od druge, se je opazilo, da je zid bil postavljen na tlak, torej je bila prvotna velika dvorana pozneje prezidana. Pod tlakom je bila *zdrobljena opeka* in pa prodec, iz česar je sklepati, da je pred tem poslopjem stala morda ondi že kaka starejša stavba, oziroma da se je poslopje večkrat prezidalo.

Na prostoru druge sobane, vspeoredno s I., je bil pri jesenskem izkopavanju nametan visok kup zemlje. Ko se je ta odstranil, se je kakih 30 cm pod oranico našla zdrobljena opeka z ometom, ožgane črepinje, železen obroč, žrebelj in železni okvir vrat od peči (slednje je gotovo pozneje prišlo na njivo). Mrličev se je našlo pet, ki so pa bili večinoma poškodovani. Med gramozom so se našle slepočnice — brez kosti, znak, da je grob bil že prekopan. Eden mrličev je bil močno strohnel (najbrž deklica), drugi je bil ves zdrobljen, ker so ga bili položili na tlak, nanj pa nasipali težke ruševine, eden je imel pod glavo položeno dno neke posodice, drugi pa je imel pod glavo opeko, ali slučajno ali namenoma, je težko določiti, ker so mrličji ležali v sami ruševini. Ležali so na hrbtu, le eden je ležal na levi strani in bil z licem pritišnjen k zidu, leva noga mu je bila zasunknjena pod desno, v široko odprtih ustih pa je imel velik kos opeke. Pri njegovih nogah je imel glavo ženski mrlič, pri katerem so se našle štiri slepočnice v premeru 3—4 cm. Pri enem mrliču je bila lobanja ločena od trupla in zdrobljena. Pod tlakom je bil prodec.

Največ zanimivosti smo našli na prostoru tretje (severne) sobane. Tlak je bil kakih 50 *cm* pod površjem, pod tanko plastjo prsti je bila kakor drugod sama zdrobljena opeka in omet, tlak pa precej poškodovan. Blizu zahodnega zida — odgrinjali smo namreč zemljo od zahoda proti vzhodu, kakor so ležali mrlič — se je našel mrlič, kateremu je bil plug že zdrobil glavo, ostale so le še čeljusti, kos lobanje pa je bil potisnjen v trebušno votlino. Leva noga je bila nad kolenom pretrta, istotako je bila desna roka pri pesti odtrgana. Prednji del mrliča je ležal na tlaku, spodnji pa v jamici, ki so jo bili vsekali v tlak. Mrliču ob levi se je našel zvinjen žebelj. Ob desni je ležal drug mrlič, pri katerem je bil le zadnji del lobanje nekoliko ohranjen, manjkala mu je tudi leva noga, toda ob hoku, kjer bi se imela noga začeti, je imel glavo tretji mrlič, ob tega hoku pa četrti. Prvi z nežnimi zobmi je bila gotovo mlada ženska. Našel se je pri njej le kos slepočnice in pa ostanki strohnele deščice — edini slučaj, iz katerega bi se dalo sklepati, da je bil mrlič položen v rakev. Tudi četrti mrlič je bila ženska; ob sencih se je našlo pet slepočnic, na roki prstan, krog vratu pa iz treh brončenih žic spleten ovrtnik. Na spodnji čeljusti in na ramenici se je še poznala brončevina. Ovrtnik se je našel le pri tem mrliču. V premeru ima 18,5 *cm*. Ob koncih sta dve žici vpognjeni za kvačico in zatikalno. Po priliki v sredini sobane III. v severojužni smeri se je našel 45 *cm* širok kanal hipokausta, od površja tlaka 49 *cm* globok. Kanal je bil zasipan z zdrobljeno opeko, ometom, ogljem in črepinjami, vmes so bile raztresene človeške kosti. Nad zahodno steno hipokaustovo je kvišku držal noge mrlič, katerega truplo je bilo položeno v izdolbino tlaka. Grobarju se ni ljubilo trgati zida, zato je mrliča položil tako, da so noge hile višje kakor ostalo truplo. Vendar je bilo nad nogami več prsti, zato je bil plug zgornji del telesa že raztrgal, kos lobanje je bil potisnjen nekoliko višje, tam pa, kjer je prvotno ležala glava, se je našla le majhna slepočnica. Pod njegovim bokom je imel glavo drug mrlič, na vzhodno steno hipokausta pa je imel položeno glavo tretji mrlič; pri slednjih dveh se ni našlo nikakršnih okraskov in so bili deloma že razdejani od pluga in konjskih kopit.

S tem so bili odkriti vsi znotranji prostori med zidovi, ki smo jih bili v jeseni odkopali. Da bi se dognalo, kako daleč se razteza pokopališče, se je izkopalo več jam izven obzidja na zahodni, severni in vzhodni strani. Mrliči so se našli le tik ob zidu na vzhodni strani (Dokševa njiva), dalje od zidu le zdrobljene in raztresene kosti, na enem mestu so se našle tri glave skupaj, na drugem pa pet, znamenje, da je tukaj že bilo grobišče prekopano, in sicer je posestnik sam deloma razkopal njivo, ko je trgati zidovje in odstranjeval kamenje. Kake 4 metre vzhodno od zunanjega zida proti nekdanji dravski strugi sploh ni bilo več najti kosti. Po priliki se je torej grobišče raztezalo le po razvalinah nekdanje rimske zgradbe t. j. približno 32 m dolgoti (od severa proti jugu)¹ in 28 m širokosti (od zahoda proti vzhodu).

Na južno stran se ni moglo grobišče in zidovje zasledovati, ker je Stamparjeva njiva bila zasejana s pšenico. Čakati je bilo treba na žetev.

Meseca avgusta se je tedaj zopet pričelo z delom. Zasledovali smo poslopja in grobišča od južnega glavnega nadaljevanja zida ob meji župnikove, Dokševe in Stamparjeve njive proti jugu in jugovzhodu. Tik ob zidu je bil mrlič, kateremu je bil plug razbil lobanjo, leva noga je bila odtrgana pri kolenu, desna pa 18 cm pod kolenom. Po priliki 7.70 m od točke, kjer mejijo imenovane tri njive, se je od glavnega zidu ločil v južni smeri 90 cm debel stranski zid, ki je z glavnim zidom tvoril proti jugovzhodu odprt prostor, vrt ali dvorišče. Na tem prostoru se je našlo deset, vsaj deloma celih mrličev. Na notranji strani stranskega zida smo 30 cm pod površjem njive zadelali na tlak kakor v drugih prostorih. Ob zunanji (vzhodni) strani zida je bilo polno oglja, znak, da je poslopje uničil požar, za kar bomo našli še več dokazov. Mrliči so se našli le kakih 8 metrov južno od glavnega zida, potemtakem je dolgot pokopališča merila po priliki 40 m od juga proti severu. Mrliči so bili po dva ali po trije skupaj, nekateri so bili obrnjeni bolj proti jugovzhodu, kar je morda pripisovati tetnim dobam, ko so jih pokopali; mrliče so obračali proti vzhajajočemu solncu,

¹Pri poletnem izkopavanju so se še zasledili mrliči kakih 8 m dalje.

solnčni vzhod pa je v zimskem času nekoliko više proti jugu. Četudi so tukaj pokopani mrličji bili že kristjani, kakor domnevamo, vendar je še tudi zdaj vzhajajoče solnce določevalo smer. Stare cerkve so navadno stavili proti vzhodu, ob cerkvi pa je bilo pokopališče in mrličje so obračali proti cerkvi. Če je sploh na našem najdišču stala kedaj cerkev, je stala le na vzhodni strani rimskih razvalin, kjer si je pozneje Drava napravila strugo.

Pri mrličih pa so bile tudi druge kosti, znak, da je grobišče bilo prekopano. Izmed deset mrličev, ki so se našli v kotu med južnim glavnim in stranskim zidom, sta imela okrasje e dva mrliča. Pri okostju odrasle ženske sta bila na obeh rokah brončena prstana (2 *cm* v premeru), na obeh ušesih uhani (eden srebrn, drugi brončen) v podobi polmeseca, v sredini polkroga sta imela navzdol nerazvit cvetlični šopek ali grozdek s kratko pentljo na znotranji strani polkroga; ob sencih so bile slepočnice. Tik južnega zidu se je pozneje našel še eden mrlič z 9 slepočnicami, od katerih sta se po dve na vsaki strani skupaj držali, deseta slepočnica pa je bila iz jako tanke žice in zdrobljena. Premer 27 mm.

Zasledujmo sedaj zidovje. Prej omenjeni stranski zid v smeri proti jugu je zapiral z glavnim zidom na severu in zahodno s sebi paralelnim, tudi 60 *cm* debelim zidom prostor, ki je bil 9.30 *m* dolg in 3.50 *m* širok. Na južni ozki strani se je našla le spodnja plast zidu iz debelega prodca, tukaj se je našel kavelj, na katerega se obešajo vrata, torej je na tem mestu imelo poslopje na jug obrnjena stranska vrata. Tlak v tem prostoru je bil deloma iztrgan, nekaj od pluga, nekaj pa pri pokapanju mrličev; mestoma je bil le 30 *cm* pod površjem. Vsporedno s tem prostorom je bil proti zahodu drug prostor enake velikosti, ki se je pa na jugu končeval s polkrožno absido; razdalja med skrajnima točkama absidnega polkroga meri 2.75 *m*. Kjer je absidin polkrog prehajal v ravni stranski zid, je imel navpično izhodišče 60 *cm* debel zid iz prodca in lomljenega kamenja, ki se je raztezal 3.10 *cm* v ravni smeri proti zahodu, potem se je pa zaokrožil proti severu in tvoril drugo polkrožno absido, 2.75 *m* široko. Vstrie te abside je na severni strani bila tretja absida z isto širokostjo, ki je segala

iz Štamparjeve njive zopet na župnikovo. Ker je bilo tukaj posejano proso, se je moglo odkopavanje dokončati šele meseca oktobra, ko je bila njiva prazna.

Znotranjost slednjih dveh absid je tvoril obširen hipokaust, katerega je na zahod zapiral polkrožni absidni zid, na jug, sever in vzhod pa ravni zid. V hipokaustu je bilo v smeri od juga proti severu razvrščenih 7 vrst stebričkov iz opeke (21×20 cm), ki so bili drug od drugega oddaljeni po 40, 34 in 7 cm, ter so stali na večji opeki po 39×30 cm. Med vrstami stebričkov je bil na dnu 26 cm širok žleb. Po 4 stebrički so nosili 40×40 velike opečne plošče, nad katerimi je bil tlak, ki je pa bil ves zdrobljen. Dno hipokausta je bilo 1.29 m—1.50 m pod površjem njive. Oba absidna polkroga je v sredini spajal 3 m dolg in 60 cm debel zid. Le-tu se je na dnu hipokausta našla svinčena krogla 3.425 kg težka, 85 mm visoka, na obeh koncih jajčasto zašiljena z objemom 25 cm v sredini, ki je služila brezdvomno za utež, ker se še na enem koncu pozna, kje je bila pritrjena kvačica za obešanje. Skoro na istem mestu, a nekoliko više se je v zdrobljenem ometu našel rimski novец. Ob severnem oglu hipokausta se je med ruševinami našel 8 cm debel kos oglašene marmorne plošče — menda mize. To je edini ostanek, ki se je našel od pohištva tega poslopja. A plošča iz pohorskega marmorja je bila v ognju prežgana in se je drobila kakor sir. Med ruševinami se je našlo posebno mnogo žlebasto in cevaste opeke — za odvajanje toplote in soparja. Dno hipokausta je bilo pokrito s sajami, pepelom in ogljem, vmes pa svinjske in perutninske kosti. Proti severu se je hipokaust končal z majhnim prostorom za pepel (praefurnium), našla se je še 80 cm debela plast pepela. Ob zadnji steni abside na severni strani so bili prizidani nepravilni 4 kotni prostori, a iz ruševin, ki so polnile te prostore, se ne da dognati, čemu so služili — najbrž za shrambe ali za dovajanje hladnega zraka v peč. Ob zunanji strani so se v gramozu našle živalske kosti in zobje, pa kavelj z železnim obročem, ki se rabi za pripenjanje živine. Globoko v zemlji, celo pod zidom imenovanih prostorov so se našli kosci prav lepo, rdeče, belo, zelenkasto slikane stene, iz česar je sklepati, da so ti koti bili pozneje prizidani.

V tem delu hipokausta se je našel tudi prevrtani vretenčni kamenček v obliki plosnate krogle s premerom 3 *cm*. O vretenu in preji ni bilo duha ne sluha, ker je vse ogenj uničil. Prelo je bilo žensko opravilo in sicer tudi odličnih dam, kakor n. pr. dandanes pletivo in vezivo. Torej so v tem delu rimskega poslopja zlasti ženske imele svoje bivališče.

Mrličev se nad južnim delom hipokausta ni našlo, toliko več pa nad severnim delom, nekateri čisto na površju in vsled tega močno poškodovani, drugi pa 50 do 75 *cm* pod površjem, a mnogi so tudi v tej globini imeli zdrobljene lobanje. Pri enem mrliču so se našle tudi raztresene konjske kosti in ob rami mrliča bronast predmet, nekaka štirikotna kvačica z izbočenimi ogli, ki je odkrhnjena od neke oprave. V enem grobu blizu hipokausta so bili kar trije mrliči drug na drugem. Spodnji mrlič — priletna ženska z izkrhanimi zobmi je imela ob desnem in levem sencu po štiri slepočnice. Nekatere teh slepočnic imajo to posebnost, da se ne končujejo z običajnim S, ampak žica se ob koncu razširi v majhno ploskev. Zgornji mrlič je bil le 40 *cm* pod površjem njive in zelo poškodovan, med njim in spodnjim mrličem je bil tretji — neka mlada oseba, glavo je imela pod levimi rebri zgornjega mrliča, a tudi brez okras-kov. Mrlič v najzahodnejšem grobu ob hipokaustu je imel majhne brončene (2—3 *cm* prem.) in večje železne slepočnice (4—5 *cm* prem.). Pokopališče se je tudi na tej strani raztezalo v isti širini kakor prej na župnikovi njivi.

Ob zunanji strani poslopja, na zahodni, južni in vzhodni strani — proti severu se razteza v jeseni odkopani del poslopja — se je za poskus izkopalo do 20 *jam*, a ni se našlo drugo, kakor prst, pomešana z zdrobljeno opeko, ometom in pepelom, 1 $\frac{1}{2}$ *m* globoko je bila že mrtva zemlja, nižje proti nekdanji dravski strugi pa sam naplavljen pesek. Le v ravni črti od prve, proti jugu obrnjene abside smo zadeli na zid ter našli obzidan pravokotni prostor, zunanja stena je bila 2.16 *m* dolga in 1.90 *m* široka, proti jugu ozka odprtina — kanal, ob južnem oglu pa na vzhodno stran štirikoten (80 x 80 *cm*) zlitek (Gusswerk), na katerem je stal najbrž kak stebel. Sodeč po črnem blatu, ki se je našlo na dnu, je bilo tukaj stranišče. Kanal se ni dal do konca zasledovati, ker se potem zemljišče nagne v strugo,

tam so pa dravski valovi zatrli vsak sled starinske stavbe. Za čudo so se pa v tem neznatnem prostorčku našli kosci prav lepe rdeče, rumene in zelenkaste slikarije. Iz nekaterih koscev se je dalo spoznati, da so ornamentiko tvorile geometrične figure.

S tem je bilo delo končano. Dasiravno so najdeni predmeti iz rimske dobe jako siromašni — o mozaiku ni sledu, od kake umetnine se ni našlo nič, napisa nobenega, od pohištva le sežgani kos marmorne plošče, od hišnega orodja le vretenčni kamenček in utež, denarja le trije neznatni komadi, vendar je najdba za lokalno zgodovino središko velike važnosti. Tukaj ob meji rimskega cesarstva tako ogromno poslopje ni stalo samo, ampak kakor kažejo sledovi po raznih njivah, je tu bila rimska postaja — mansio, ki je bila predhodnica sedanjega trga Središča.¹ Nerešena še ostanejo vprašanja: kje je ta rimska naselbina imela svoje grobišče? kje je šla cesta, ki jo je vezala z drugimi rimskimi postojankami? ali je morda tu bil v bližini Mitrov tempelj in vojaški tabor?²

Ob severnem robu južnega hipokausta najdeni novci nam vsaj nekoliko pomagajo, da približno določimo dobo, kdaj je še rimsko poslopje stalo in kdaj je izginilo. Novci so se našli precej globoko med ruševinami, torej se niso pozneje semkaj zatepli, ampak so z ruševinami vred prišli pod zemljo, oziroma, poslopje je še stalo, ko so se novci izgubili.

Rimske naselbine so se razvijale ob Dravi zlasti v prvem stoletju, najbolj ob času cesarja Vespazijana in Trajana. Ko so Rimljani predstavili vojno in civilno težišče dalje proti Donavi, se podravske naselbine niso dalje razvijale, ampak opaža se (n. pr. v Ptuj) celo nazadovanje. Sploli so rimski spomeniki med Dravo in Donavo dokaj redki; v teh nevarnih in barbarških krajih si bogati Rimljani niso stavili razkošnih palač,

¹ Da je ta najdba sedaj v grabski občini in ne v središki, ni na poti naši trditvi, ker razdelitev občinskih mej je poznejša in nima s postankom rimske naselbine in poznejšega Središča nikakšne zveze.

² Rimski tabor bi utegnil biti na mestu sedanjega »Gradišča«. Sedanji grič (4·20 m do 1·71 visokosti) je pozneje navožen. Tloris pa ima podobo pravokota 54 m dolgosti, 20·50 m širokosti. Tik ob vznožju sedanjega griča se še pozna krog in krog majhen nasip, katerega podlagó tvorijo velike plošče peščenca. Potem je krog in krog 21·50 m širok jarek in naokoli zunanji nasip.

vil in umetniških spomenikov, prihajali so semkaj le tisti, katere je klicala služba ali stan: častniki, državni uradniki, trgovci i. t. d. Z ozirom na to smemo začetek rimske naselbine postaviti v prvo stoletje po Kr. Novci pa, ki so se našli, so vsi iz dobe Konstantina Vel. in njegovih sinov.¹

I. Konstantin Vel. (306—337).

CONSTANTINUS MAX AVG

GLORIA EXERCITUS.

Zastavica z VOT med dvema vjetnikoma.

* *

Spodaj: ASIS = v Sisku kovan denar (1. officina).

II. Licinij (307—323).

IMP LICINIVS AVG

VIRTUS EXERCIT

III. Konstancij (?) (337—361).

DN CONSTANTIVS P F AVG.

Obratna stran nespoznatna: Oficina 2. in 3. novca neznana.

Poteintakem je rimsko poslopje med II. 306—360 še stalo. L. 396. pa sv. Hieronim v pismu na Heliodora kaj živo opisuje strašno opustošenje med Carigradom in Julijskimi Alpami, torej je v tem času, približno 350—390 izginila tudi rimska naselbina pri Središču.

Iz katerega časa pa je grobišče na razvalinah rimskega poslopja? Za določen odgovor manjka vsakršna opora. Oblike okraskov so zelo podobne onim, ki so jih izkopali v Belem Brdu pri Oseku ter jih je opisal v »Arheološkem Vijestniku« l. 1903/4 zv. VII. str. 30 i. d. dr. Brunšmid. Opirajoč se na najdene denarje madžarskih kraljev, stavlja Brunšmid postanek dotičnega groblja v 11. stoletje. Pri naših mrličih se srednjeveški denar ni našel. A z ozirom na nekatere okoliščine je sklepati, da je

¹Novci so zelo slabo ohranjeni. Pregledal jih je slavní strokovnjak v numizmatiki, c. kr. konservator in vseučilišni profesor v Gradcu g. dr. *Arnold Luschin* ter dognal napise, za kar mu bodi tu izrečena iskrena zahvala.

to pokopališče dokaj pozno. Kadar so tukaj mrličje pokopavali, je že bilo zidovje rimskega poslopja do temeljev porušeno in gradivo razvoženo. Gotovo so to gradivo porabili za zidavo novih poslopij — morda stare cerkve sv. Jerneja in pa srednjeveškega gradiča. To se je pa zgodilo po l. 1199, ko so Madžari bili potišnjeni iz teh krajev. Torej bi grobišče lahko postavili v 13. ali začetek 14. stoletja. Iz tega je tudi razumljivo, zakaj ima primeroma le malo mrličev okraske; o pristno paganskih običajih ni sledu, prstane, uliane in slepočnice pa so devali v grob tudi kristjanom, a tudi slednje so že takrat, kakor se zdi, pojemale in se nahajajo le še pri nekaterih ženskih mrličih.

F. A.

Nagrobni versi v konjiški dekaniji.

V novejšem času se je začela pozornost obračati tudi na pokopališča, ker so bogat zgodovinski vir, širono polje za umetnost, priče ljudskega okusa in mišljenja. Z zadnjega — narodopisnega — stališča hočemo tudi tukaj razpravljati o eni panogi mirodvorske umetnosti — o napisih v več ali manj vezani besedi, ker imajo najbolj subjektiven značaj. Pisatelj je namreč l. 1905 vseh 12 pokopališč v konjiški dekaniji pregledal, in je pri tej priliki nabrane nemške verze že objavil,¹ slovenske pa s tem predlaga občinstvu. Naj nihče ne pričakuje kaj posebnega! Mladi so po starosti, pičli po številu in brezskrbni po obliki. Morda pa bo spoznanje, da je naša mirodvorska kultura še na precej nizki stopinji, rodilo praktičen sad v krogih, ki spomenike naročajo. Naj bi se vendar bolj gledalo na raznolikost in izvirnost oblike spomenikov ter na bolj osebni značaj napisov!

Noben slovenski verz ne sega pred l. 1848. Prvi se nahajajo na grobih duhovnikov l. 1849 in 1854, potem jih je petero iz l. 1861—1865 in sicer štiri izmed teh iz Ločkega pokopališča, kjer je najbrž vplival ločki župnik in pesnik I. Virk. Iz let 1866—69 ni zopet nobenega takega napisa, razširjati se začnejo šele z l. 1870. V l. 1870—79 jih je 14, naslednje desetletje 17, potem se v l. 1890—99 njih število podvoji na 35, in

¹ Zeitschrift f. österr. Volkskunde, Wien, 1908, p. 23—29.

v tekočem desetletju jih bo najbrž zopet dvakrat toliko, ko jih je že prvih pet let 34. Vidi se, da med Slovenci tega okraja narašča priljubljenost nagrobnih verzov; ker pa se ti nahajajo le na kamnitih in železnih križih, se lahko sklepa, koliko je število teh na naših pokopališčih in kako po ceni in brez umetniške vrednosti morajo biti, da jih lahko naročajo priprosti ljudje. Vendar pa igra glavno vlogo okus in moda. Število nemških verzov v našem dekanatu je v preteklem stoletju po desetletjih: 1, 4, 3, 5, 1, 3, 9, 6, 11 in 9 tēr zadnjih pet let 1900—1905 samo 2. Ne smemo misliti, da je nemških napisov čedalje manj, ampak vzrok je le ta, da se je v mestih in trgih že preživela šega, na grobih izklesati verze. Med Slovenci pa ravno sedaj najbolj čvete, kakor sploh vsi kulturni pojavi le počasi prodirajo iz mest na deželo.

Naših 93 slovenskih verzov je iz naslednjih pokopališč, katere označimo z začetnim zlogom: Ča(dram), Je(rnej Sv.), Ke(bel), Ku(nigunda Sv.), Lo(če), Pri(hova), Sko(mre), Stra(nice), Špi(talič), Zre(če). Po vsebini so razdeljeni na pet skupin. V prvi skupini (štev. 1—9) ranjki žive nagovarja. On se poslavlja (7), moralizira (2), največkrat pa prosi za molitev (3—6, 8, 9) in govori o nebesih (1, 8, 9). V drugi skupini (10—47) živi nagovarjajo ranjkega. Ranjki je šel, prezgodaj v grob (10—11), v boljše življenje (12, 13), tam naj prosi za živeče (14—16), ki upajo, ga kdaj videti (17—22). Jokajo zanj (23), čeprav je rešen trpljenja (24) in uživa plačilo v nebesih (25—37). Voščijo mu mir in pokoj (36—39). En verz povdarja narodno ljubezen ranjkega (40), drugi so posvečeni različnim stanovom: učitelju (41), bogoslovcu (42), duhovnikom (43—47). V tretji skupini so poročila in pripovedovanja o ranjkih (48—66). O ranjkem je torej v tretji osebi govor, dočim je bil prej kot govoreč v 1. osebi (1. skupina) ali kot nagovorjen v 2. osebi (11. skupina). Slišimo o duhovniku (48), učencu in učenki (49, 53), organistu (51) in o starših (54—61), potem splošne misli (62—66). V četrti skupini so splošne misli in nauki, ki jih živi pri pogledu na grob govorijo. Te misli se sukajo okoli smrti in minljivosti (67—70), o vstajenju in zopetnem svidenju (71—76); o veselju, ki ga uživajo rajni (77—80). V peti skupini so slednjič otroški verzi

(82—93), ki ravno tako razpadejo v štiri oddelke, kakor verzi na spomenikih odraslih in sicer *a*) mali otrok govori, *b*) otroka nagovarjajo, *c*) o otroku pripovedujejo, in *č*) z ozirom na otroški grob se snujejo splošne misli.

Zanimivo je, kako so se nekateri verzi razširili po pokopališčih. Mi najdemo varijante (18, 19 in 69; 34—37; 54 in 57; 92 in 93) potem dobesedne prepise na istem pokopališču (10, 54, 86 in 63) ter raznih pokopališčih (35, 36, 39, 72, 73, 74 in 92). Ravno tako se nahajajo pri nekaterih župnijah slični uvodi pri celotnem grobnem napisu ali pa enaki sklepi. V Ločah so u. pr. l. 1880 postavili spomenik pesniku I. Virku z začetnimi besedami: »Pod tem križem čakajo vstajenja« in glej, isti izraz rabi en spomenik ravnatom l. 1896, štiri drugi (1884, 1889, 1892 in 1901) pa v krajši obliki: »Tukaj čaka vstajenja«. Na koncu stoji v Žičah: Oče naš, Česčenamarija (1900 in 1905), v Zrečah: Moli očenaš! (1899, 1901) in Kunigunda ter Kebel (1896). V Čadramu je običajna pohvala ranjkega. Najnovejše na spomenikih so pa pobožni vzdihljeji, ki so obdarovani z odpustki (n. pr. Moj Jezus usmiljenje!) in se nahajajo pri Sv. Kunigundi in v Stranicah. Ravnotako je tudi oblika lesenih križev, v kolikor so še v navadi, po farah različna. V Ločah ima križ polnkrožno in vzbočeno streho, pri Sv. Kunigundi pa dvostrano trivoglato.

Ako poiščemo vir za našo mirodvorsko poezijo, najdemo nekaj od umetnih pesnikov (štev. 40 po Prešernu, 74 in 75 po Fr. Cegnarjevi »Na grobeh« in 85 po znani pesmi »Nad zvezdami«), večina pa je poljudnega izvira, čeprav niso vsega priprosti ljudje sestavili. Dostikrat imajo tudi kamnoseki zbirke slične tvarine, iz katere si potem naročnik izvoli, kar meni, da je najbolj primerno. Res ljudskega izvira in obenem pristrčne se nam zdijo štev. 18, 20, 27, 28, 61 in 82, med temi je štev. 28 pravi biser. Ljubezen do matere rodi pač najglobljeja čustva. Štev. 61 bi pa bil primeren podpis pod kak globokobčuteni in vendar priprosti starogrški nagrobni relief. Učen je napis štev. 2 in 60 kakor tudi večina stanovskih napisov (41—48). Lepo odbrani so včas izrazi. Smrt »kosi« in »pokosi«, pokopališče je »božji vrt«, tam krije človeka »lahka zemlja, mehka zemlja, rahla zemlja, zemljica«, tam spava »zlata

mamica« in »otročički«, tam »se sniva o nebesih sanje«, tam vlada »večno zdravje«, tam »nikdar več noči ni«. Vse pa bo zbudil iz spanja trobentin glas, in trobenta je priljubljena primera.

Ako slednjič primerjamo naše verze z nemškimi iz istih grobišč, ne najdemo med njimi nobene ožje sličnosti: Nemški verzi so sicer starejši, a niso služili za podlago slovenskim. Obojni izvirajo iz istega krščanskega naziranja o smrti, večnosti in plačilu, a razločujejo se v toliko, da v nemških, ki so sad omikanih krogov in po času za polovico še iz romantiške dobe, prevladuje razuni, v slovenskih pa, ki klijejo iz duše priprostega naroda, vlada čuvstvo. Iz istega vzroka se nahaja v njih dostikrat zanemarjena oblika, včasih celo nedoslednost misli. Slednjič je njih duševno obzorje ozko in marsikatero misli se ponavljajo stereotipno. Vendar pa jih visoko čislamo. V njih so prvič slovenski zvoki vsekani v kamen, odsev so ljudskega mišljenja in živega verovanja, sad raznih kulturnih razmer v drugi polovici preteklega stoletja in — kakor je pričakovati vsled mestnega vpliva — bodo kmalu prenehali.

1. Stoj, popotnik, sin in hči,
Tukaj moje telo spi
Jezus se pa duše vsmili
(Trud in pota in plačilo . . . ?)
Oh, da bi v nebesih vsi

Lo 1878.

2. Človek glej gomilo mojo!
Kjer sem jaz, boš skoraj ti,
Za vso ošabnost svojo
Boš zadobil pest prsti.

Pri 1876.

3. Dragi prijatelj
prosim te, moli za me,
da bo moja duša
milost našla pri Bogu.

Ča 1883.

4. O kristjan,
katoliško vero imaš
moli za me
en očenaš.

Kc 1897.

5. Kličem vam iz temne jame
Prijatelji molite večkrat za me!
Ži 1898.

6. Večna luč mu sveti naj,
Oh prijatelji molite za me!
Ži 1898.

7. Hčere, sini ljubeznivi,
Srečno, Bog vas živi!
Lo 1863.

8. Lepo živite
In za me molite,
Da vas bom pred Jezusom objel
In bom z vami vekomaj vesel.
Lo 1864.

9. Truplo moje tu počiva,
Duša tam plačilo vživa,
Kliče milo 'z temne jame:
Moli, o prijatelj, za me.
Spavaj draga žena moja
Od posvetnega truda,

Opomin velja ženi in otrokom.

Nečitljivo.

- Luč nebeška naj ti sije,
Večni pokoj naj ti bo.
Zre 1884.
10. Prenaglo, duša,
smrt te je vzela!
Z nebes na nas
oziraj se vesela!
Počivaj v miru
vsem nepozabljiva
Premnogo oči
za te solze preliva.
Ča 1876, 1879.
11. Prežgodaj vzela si slovo,
Predraga žena, mati mila!
In to tolažba naša bo,
Da večnost bo nas spet združila.
Ži 1904.
12. Zapustila je moža in otroke.
Duša se veseli pri Gospodu,
Zdaj z Bogom, ljuba mati,
Večna luč vam naj sveti!
Ko 1896.
13. Dragi oče, Bog vam daj
Srečno večnost ino sveti raj!
Ko 1897.
14. Dobra mati, skrbna žena,
Bodi vedno blažena
In prosí za nas Boga!
Ča 1900.
15. Dobra žena in mati
Bila si nam tukaj,
Bodi priprošnjica pri Bogu
Do svidenja tam, kjer
Se ločitve bati ni.
Ča 1898.
16. Ljubezni božji mili
Jaz tebe izročim,
Da bi za me molila,
Še to od tebi želim.
Dušo Jezus k sebi vzami,
Truplo hrani božji vrt!
Ic 1899.
17. Prerano te, dragi, nemila
Nam smrt je odvzela;
Edina tolažba nam je,
Da skoraj se vidino tam.
Ko 1884.
18. Vzel si od nas slovo,
Tebe več nazaj ne bo,
Čez malo, malo dni
Mi pri tebi bomo vsi.
Lo 1891.
19. Vzeli so oče in brat od nas slovo,
Očeta in brata več nazaj ne bo,
Al' čez malo, malo dni
Bomo prišli k vama vsi.
Lo 1899.
20. Počivajte v miru,
Ata ljubi!
Zemljica naj vam bo lahka!
Da se vidimo na zvezdami!
Močnejša kot smrt je ljubezen.
Lo 1901.
21. Z Bogom, mati, na tem svet',
V večnosti se vidiva spet!
Lo 1899.
22. Zemlja naj ti bo lahka,
Nad zvezdami se vidimo.
Oče naš. Češčena Marija. Amen.
Ži 1905.
23. Žalostna joče žena tvoja,
Otroci gorko se solze,
Sosedí, znaneí te greše,
Vsem storil si dobrot brez broja.
Nebeški oče tebi daj
Vživati večno sveti raj!
Ži ok. 1880.
24. Dolge, bridke muke
Reva si trpela,
V sladkem, večnem zdravju
Bodi zdaj vešela!
Ku 1897.
25. Mirno tukaj vsi počivajte,
Tam plačilo večno uživajte!
Ke ok. 1900.

26. Žena in trinajst otrok
Žaluje zdaj po tebi.
Bil si zvesti mož in skrbni oče,
Zato pravični Bog je vzel te k
sebi,
Ker hotel je ti tam plačilo dati.
(Iz hvaležnosti postavili
žena in njenih petero otrok,
ki so še ostali pri njej doma.
Hvaljen bodi Jezus Kristus.
Na vekomaj. Amen).
Sko 1893.
27. Mnogo, ljuba mati, si prestala,
Ko si pesni nama v zibki pela.
Mnogo si za naju ti skrbela;
Sčim skrbi midva bi ti plačala?
Glej, zato pri Jezusu počivaš,
O nebesih sanje sladke snivaš.
Za te bova noč in dan molila,
Da pri Bogu vredna boš plačila.
Z Bogom, mama, draga maina
mila.
Ku 1897.
28. Zlata mamca sladko spite,
Od težav si zdaj počite;
Vaša duša naj pa srečno
V raju krono vživa večno.
O, da bi tud' mi veselil
Tam z očetom vas objeli!
(Franc, Nežka, Tončka, Jožef na
vašem grobu klečijo).
Lo 1865.
29. Moli in pa delaj,
To vaše bilo je vodilo;
Vam, oče, večno bo plačilo!
Ko 1901.
30. Zvest mož, dober oče svojim si
bil,
Bog stoterno plačilo ti podelil!
Ča 1599.
31. Tukaj združena
V ljubezni zakonski
Vživajta tam plačilo
V družbi angelski..
Ča 1902.
32. Mlada in skrbna na zemlji
Vživaj plačilo med angeli!
Ča 1904.
33. Dober oče si svojim bil,
Veren kristjande zadnjega prebil,
Naj bi večno luč si priboril!
Ča 1900.
34. Za ves trud in skrb veliko,
Bog vam daj večno plačilo.
Lo 1878.
35. Za vso skrb, trpljenje milo,
Bog vam večno daj plačilo.
Zre 1880, Lo 1885, Ku 1896.
36. Za trud in delo milo
Bog vam večno daj plačilo.
Je 1899, Zi (leto?).
37. Za mnogo skrbi in veliko nadlog
Bodi plačilo sam večni ti Bog!
Ko 1903.
38. Počivaj v Gospodu
Mirno, sladko,
Dokler trobenta
K' sodbi te zbudila ne bo.
Lo 1901.
39. Rahla zemlja naj te krije
In počivaj prav sladko,
Luč nebeška naj ti sije,
Mir in pokoj naj ti bo.
Lo 1879; Ke 1899¹, Lo 1903,
Ku 1906.
40. Ena se tebi je želja spolnila,
V zemlji domači da truplo leži,
V zemlji slovenski,
Predragi deželi,
Ki si jo ljubil presrečno ves čas.
Lo 1890.
41. Za narod stoletja si pol se trudil,
Bil veren in vzoren kristjan si
občanom;
Drugi verz se glasi: Mirno
spavajte in sladko, podobno tudi
v naslednjih dveh zgledih.

- Sam cesar presvetli za to te častil.
Dosegel si smoter, ki nam je
zemljanom¹.
Ži 1895.
42. Up domovine, staršev veselje,
V grobu počivaj tu mirno sladko;
Niso spolnile Ti srčne se želje,
Da bi daroval presveto Telo,
Upanje vendar nam v srcih gori,
Da so spolnile v nebesih se ti.
Tovariši svojemu dragemu pri-
jatelju².
Špi 1861.
43. Do smrti čedo svojo
Si pasel ti zvesto!
Gospod marljivost Tvojo
V nebesih plačal bo.
Ku 1849.
44. V liladni zemlji tej počivaj
Tu med ovčami pastir
In v nebesih si (!) uživaj
Z njimi vzelčanski mir!
Oh za svoje brate prosil,
Ki še tu na svetu smo;
V sveti raj da, ko pokosi
Smrt nas, srečno pridemo.
Pri 1854.
45. Učil si rad in dajal nauke svete,
Še zdaj kotibo tukaj v grobu spiš,
Določno ino glasno nas učiš
Besede resne ino razodeti!
Da tu na zemlji ni naš pravi dom,
Tak' svojim ti veliš prijateljom.
Pri 1870.
46. Dolgo dušam našini zvest si bil
pastir,
Bog za to v pašo daj ti večni mir.
Ku 1872.
47. Ljubežen tvoja ti je srce na-
klonila,
Pesem tvoja vse razveselila.
Počivaj sladko zvest pastir,
Vživaj večni mir!
L. o 1880.
48. Zemlja krije tu moža,
O katerem res velja,
Kar sam sv. Duh uči:
„Ljubljen'c Boga in ljudi
V blagem je spominu vsem“,
Dasi zamaknjen njili učem.
Nan ipse, sed ipsi.
Ko 1874.
49. Mlado srce tukaj spi,
Ki za dom in vero bilo,
Naj bi živalo plačilo
Tam, kjer nikdar noči ni!
Postavili nja šolski tovariši.
50. Najlepša slava za človeka je,
Če ga za življenje nihče ne črti,
Ha livali le in ljubi srčno vse
Po smrti pa mu večni raj želi.
Ta slavni venec njemu gre zares,
Ki tukaj mirno do vstajenja spi.
Ljubezni, blagodatnosti sloves
Ostane Janezu vsch vekov dni!
Ča 1876.
51. Orglje, zvoni, pesmi mile
Lepo so se mu glasile.
Zdaj pa mirno v grobu spi.
Dok' ga sodni dan zbudi.
Pri 1870.
52. V bitkah na Laškem
l. 1848 bil je junak,
da Radecky
ga je bil vesel!
Zato spomin mu naj ostane,
Tako si je želel.
Ku 1905.
53. Po svobodi je hrepenelo,
Po luči, sreči ti srce,
K resnici priti je želelu,
Izpolnil Bog ti je želje!
Zdaj našla si na božjem nebu,
Kar bi zastoj iskala tu.
Jc 1904.
54. Ta gomila
Je zakrila
Našim žalostnim očeni

¹ Grob učiteljev. ² Bogoslovca.

- Ženo blago
Mater drago
Nam nepozabljivo vsem.
Ča 1886, 1889.
55. Ta gomila je zakrila
Nam očeta blagega,
Ih je v večnost preselila,
Kjer se bomo vid'li spet.
Ča 1893.
56. Skrben gospodar, priden oče,
Za svoje imel je želje vroče,
Bog mu bodi mil sodnik,
Ki je vsikdar najboljši plačnik.
Ča 1902, 1904¹.
57. Ženo blago, mater drago
Krije hladna zemlja zdaj,
Bog za trud, za skrb, ljubezen,
Večno ji plačilo daj!
Ku 1895.
58. Ona je na tem svetu, pohlevno
živela,
Bog ji daj, da bi se gori v svetih
nebesih veselila!
(hči) . . Kir na jeno krilo po-
čiva,
30 dni stara, umrla 1902, in da
bi za te svoje na tem svetu za-
pušene zavse skupaj Boga prosile.
Ko 1902.
59. Tukaj počiva
Treza Brezovnik. Naj
mati pri svojih hčerah
Juli in Mice (!) mirno spi,
dokler njo (!) trobente
glas ne zbudi.
Ča (brez letnice).
60. Delo rajna je skončala,
Nje delavnik je nehal,
Njo je zdaj Gospod zaklical
Da plačilo ji bo dal.
Ke 1900.
61. Se je z veliko žalostjo
Ločila od svojega moža
In šest malih otrok,
Kateri z možem vred
Strašno žalost občutijo.
Ko 1895.
62. Dan jasni, dan oblačni v noči
mine,
Srce veselo in bolno trepeče,
Pokoj le bode groba bolečine.
Zre 1887.
63. Naj mu bode zemlja mehka,
Ga gomila ne teži,
Naj mu bode sodba lahka,
Naj se v večnost veseli.
Ko 1862, 1880.
64. Veliko je tu trpela,
Naj v nebesih bo vesela,
Ter prosi tam Boga za nas.
Oče naš. Čoččna si Marija.
Ži 1900.
65. Naj počiva v miru!
Naj ji bo zemlja lahka!
Milo kliče s temne jame,
Moli, o prijatelj, zame!
Ke 1905.
66. Rajna te iz groba prosi:
„Voljno svoje križce nosi!
Bodi star al' bodi mlad,
Trpi vse težave rad!“
Pri 1871.
67. Človek, glej dognanje tvoje,
Danes srečen si, vesel,
Jutri že ti zvon zapoje,
Truplo tvoje bo pepel.
Ko 1897.
68. Blagi oče tu počiva, obžalovan
od vseh otrok,
Njegov duh že gor' prebiva, kjer
žalost se neha in jok;
Cvet mladosti tukaj hitro mine,
Kot senca naglo čas beži

¹ Brez drugega verza.

- Prave se spominjaj domovine,
Človek dobrih del nabiraj si!
Ku 1897.
69. Vzel je od nas slovo,
Ker njega več nazaj ne bo,
Čez malo, malo dni
Tudi mi bomo k njem' prišli.
Vsi v miru naj počivajo,
Nebeški raj uživajo.
Ži 1895.
70. Bog ji daj sveti raj
Uživati na vekomaj!
Sladko spavaj, milo,
Se bo tudi nam tako godilo!
Ži 1895.
71. Večno noč ne bo trpela,
Groba tema večno ne,
Trobenta sodna bo zapela,
Da bojo mrtvi zbudli se.
Lo 1880.
72. Truplo mirno naj počiva,
Duša pa naj raj uživa,
Dokler skupaj vstanemo,
Se na desni združimo.
Pri 1890, Ko 1903.
74. Trupla v grobu mirno spijo,
Duše v Bogu naj živijo,
Dokler trobente silni glas,
Ne bo iz groba zbudil nas!
Ku 1899, 1900, Ča ok. 1890¹.
74. Saj križ nam sveti govori,
Da vidimo se nad zvezdami.
Zre 1887, 1903 (dvakrat) Lo
1900, Ži 1901, (še enkrat brez
(letnice,) Ko 1900.
75. Nikjer, nikjer tolažbe ni,
Le križ nam sveti govori,
Da zopet vidmo se nad zvezdami.
Bog jim večni mir in pokoj daj
Večna luč jim sveti naj.
Stra 1877—1903.
76. Ljubezen se solzi,
Pa vera uči,
Da se spet vidimo nad zvezdami.
Lo 1892.
77. Blagor jim, ki v Gospodu zaspijo,
Truplo v hladnem grobu počiva,
Duša pa v svetem raju večno
veselje vživa.
Sko 1889.
78. „In duši Bog vse dobro daj,
Naj vživa večni mir,
V njen pravi dom naj pride, v raj,
Kjer sreče vse je vir“.
Sko 1900.
79. . . . oče in sin
Dobrotnika cerkvena živa bila,
V nebesih plačilo večno naj
vživata!
. . . . žena
Vsi trijetukaj v ljubezni združeni,
Naj se radujejo v pesmi angelski!
Ča 1899—1902.
80. Kdor na svetu zvesto dela,
Čaka večnost ga vesela.
Pri 1870.
81. Večna luč naj ji sveti!
Moli očenaš.
O Marija, o Devica;
Bodi naša priprošnjica,
Prosi za nas ti Boga,
Da nam svojo milost da.
Zre 1903.
82. Z Bogom!
Ata, mama zlata!
Ločim se za kratek čas,
Spet objela bom vesela,
Kmalu tam v nebesih vas.
Le nikar več ne jokajte,
V božjo voljo se podajte,
To vas prosi mlada hči,
Ki pod križem tukaj spi.
Umrla 31. Avgust 1877.
Mina Stuplošek. Lo 1877.

¹ Prva vrsta: mesto v grobu
stoji v zemlji.

83. Za vami, nedolžne cvetlice,
Žalujejo stariši, bratje, sestrice.
Tukaj spavajte mirno in sladko
zdaj,
V raju med angeli veselite se
vekomaj!
Ku 1900.
84. Kratko sijale so zvezde prijazne
Vam nedolžne nam rožice.
Žalujejo starši, sestrice.
Truplom mirni bod' počitek,
Dušem v raju dobri vžitek!
Zre (leto?)
85. Tam vam sreča venec vije,
O otroci ljubljeni!
Lepše solnce vam zdaj sije,
Lepša zarja rumeni.
Zaostali pa hoč' mo upati,
Da zopet vidimo se nad zvezdami.
Zre (leto?)
86. Otročički počivajte,
Sveti raj uživajte,
Večna luč vam sveti naj.
Amen.
Zre 1883.
87. Tukaj čakajo
Vstajenja sestrice
Počivaj mlado srce blago,
- Saj enkrat bodeš zopet bilo,
V veselji, v stanovitni sreči.
Se bodeš z nami spet združilo.
Lo 1884.
88. Otročiči mili,
Ker ste nas zapustili,
Naj se vas Jesus usmili,
Da bi za nas Boga prosili.
Lo 1898.
89. Spavaj sladko dete milo,
Dokler vsem se bo zdanilo!
Ži 1889.
90. Nedolžno srce,
Proši v nebesih
Za nas!
Ko. 1900.
91. V hladni zemlji naj počivajo,
Duše se z angeli radujejo!
Stra 1830.
92. Tudi rožice
Smrt kosi,
To zapomni
Mladost si!
Ča 1891, Ko 1905, Čo 1899¹.
93. Tudi mlade rožice smrt kosi,
Spomni se mladina tudi ti.
Spavaj sladko milo,
Tudi nam se bo tako zgodilo.
Amen.
Ži 1898.

¹ „Ljubke“ rožice.

Dr. Avg. Stegenšek.

Književna poročila.

Dr. Murko M.: *Geschichte der älteren südslawischen Literaturen*. Leipzig 1908. — Ta že davno željno pričakovana knjiga je vendarle pred kratkim izšla v Amelangovi zbirki „Die Literaturen des Ostens in Einzeldarstellungen“ in sicer kot 2. oddelek 5. zvezka v 1. skupini „Literaturen europäischer Völker“. Prvi oddelek istega zvezka zavzema Jakubec-Novakova „Geschichte der čeehischen Literatur“, kot tretji oddelek pa pričakujemo seveda Murkovo „Gesch. der neuen südslav. Litt“. Izmed drugih slovanskih književnosti tvori Brücknerjeva poljska 1., istega učenjaka ruska književnost 2. zvezek te skupine. — Murkova knjiga obsega X + 248 str. v 8° in se prodaja tudi sama zase za 6 K (nevez.) — V uvodu (III.—IV.) pripoveduje pisatelj sam, zakaj nam je namesto pričakovane zgodovine vsega jugoslovanskega slovstva predložil samo zgodovino starejšega. Jugoslovane Murko z odličnim naglasom smatra kot en sam narod, ki se je šele v najnovejšem času po najrazličnejših vplivih politično razcepil v več debel, ki imajo sicer vsaka svojo književnost, vendar pa teh književnosti zaradi njih sorodnosti in medsebojne notranje zveze ni mogoče drugače nego skupno obdelavati, kakor to misel Murko tudi sicer zastopa. Posebej od teh modernih jugoslovanskih slovstev je pa treba postaviti najstarejšo književnost, ki je, če tudi manjše umetniške vrednosti, pa zato tem večjega svetovno-kulturnega pomena in zasluži tedaj, da se kot potreben uvod ne samo v jugoslovanske literature, ampak tudi v rusko in rumunsko, obdela posebej in obširneje. Pisatelj je s tem krenil gotovo na pravo pot. — Po kratkem uvodu o slovanski pisavi in izgovoru (knjiga je namenjena ne samo kot pregled učenjakom, ampak tudi lajkom in Nemcem) pride v 1. poglavju (str. 1.—19.) na etnografske in kulturne razmere in govori zlasti instruktivno o razmerju med Hrvati in Srbi (14.—16). Njegov nazor o jugoslovanih smo že omenili zgoraj; v sedanjih časih, ko so Jugoslovani na dnevnem redu, so Murkove odločilne besede velevažne in pomembne. Upajmo, da se bodo na pravem mestu tudi upoštevale o pravem času. Statistični podatki ilustrujejo to poglavje. Opazili smo pač, da se pisatelj izraža o jezikovni meji na Štajerskem in Koroškem, oziroma o zanesljivosti vladne statistike jako previdno, preveč previdno. Kakor kritizira strankarsko štetev v Makedoniji na str. 18. bi bil lahko kritiziral tudi ljudsko štetev na Koroškem; dosti boljša ni, zlasti če se gre za to, da bi se zmanjšalo število Slovencev. Kako površno se na Koroškem šteje, to dokazuje faktum, da se je morala po dovršenem tisku krajevnega repertorija za Koroško l. 1890 štetev za velikovško glavarstvo vršiti še enkrat in so se morale že tiskane številke popraviti. Če hočemo kedaj dobiti za Koroško zanesljivo število Korošcev, moramo

imeti boljših pripomočkov, nego je vladna statistika. Pri vsem tem pripoznavamo radi, da imajo višji vladni organi kolikor toliko dobro voljo, biti Slovence pravilni; napaka je pa, da se podrobna štetev v občinah prepušča n. pr. orožništvu ali pa mešanim komisijam, obstoječim iz izobraženih Slovencev in Nemcev, subalternim organom, kakor so občinski tajniki in posamezni učitelji i. t. d., kateri so ali prenašajo omikani, da bi vedeli resničnost ceniti, ali pa stavijo resničnost števcev za političnim uspehom in za strastjo. To pomeni za posamezne občine zgubo pač samo desetorice in stotin duš, šesteto pa pomeni tu za vso deželo mnogo tisoč Slovencev manj in Nemcev več. To se mora enkrat tudi na učenem, nepolitičnem mestu konstatirati. Konstatirati se mora tudi, da de facto v 19. stoletju nismo zgubili v narodnem oziru nobene druge občine nego St. Martin pri Beljaku (oz. Nemški Plajprg in Beljak), Blatnigrad, Thovše, Celovec, Mostič in Labod in to tudi samo zaradi osebnih razmer, ker se je s slovenskim šolskim poukom odpravil tudi slovenski pónk krščanskega nauka in slavenske propovedi. In še te občine so prav za prav še vedno dvojezične in bi se dale vsaj deloma po pridnem delovanju pridobiti zopet Slovence. Kar smo pa v resnici zgubili, kar se pa nikoli ne upošteva, čeravno je stokrat važnejše nego slovenski značaj maloštevilnih občin, to je dvojezičnost vse Koroške, vsaj dvojezičnost vseh moških tudi po „nemškem“ Koroškem. Nemški kmetje in celo meščani so dajali svoje sinove „ins Windisch“ ravno tako kakor Slovenci svoje „na Nemece“. Odkar pa so nastale na Koroškem čisto nemške šole, t. j. prilično od l. 1870 ali 1880. sem, so s tem sistemom jenjali najprej Slovenci; Nemei pa tudi vedno bolj poenjajajo, ker so jeli zaničevati slovenski jezik in „ker pri Slovencih itak vse nemško zna in rado govori“. Splah je pa bilo to prej bolj medobiteljska zamenjavanje otrok.

Drugo poglavje (13—16) obravnava prihod Jugoslovancev v sedanje sedeže, njih države in omiko in pokristjanjenje. Za tem sledi tretje p. (36—54) o sv. Cirilu in Metodu in o začetkih cerkvenoslavanskega slovstva na Moravskem in Panonskem. Nastopno p. pa govori na 2½ strani (54—56) o najstarejših slovstvenih spomenikih slavenskih, t. j. o brizinskih spomenikih. V petem p. (57—100) je Murko obdelal staro cerkveno književnost na Bolgarskem; govori najprej o bogoslovski književnosti, o kronikah, fisiologu, apokrifih in o bogomilstvu, ter o različnih pesniških spomenikih v nevezani besedi (o trojanski vojni, o Barlaamu in Joasafu, o modreceu Akiriju, in o drugih snoveh, ki so bile tedaj splošnocerkovska posest in so prišle tudi med Jugoslovane).

Po poglavju o slovanskem obrednem jeziku pri Hrvatih ob jadranskih obalah in o najstarejših kronikah srbskih in hrvatskih (100—108) in po razmatrivanju o staroslovenskem slovstvu (108—111) preide pisatelj v VIII. p. (112—132) na srednjebolgarsko književnost, t. j. književnost v drugem bolg. carstvu, v IX. (133—155) pa na cerkveno slovensko književnost v srbski državi. Zgodovinskemu

pregledu sledi cerkveno in bogoslovsko, za tem pa posvetno prevajalno slovstvo, na četrtem mestu pa se govori o originalnih proizvodih duhovne i posvetne književnosti. Prevajale so se tedaj najbolj posvetne pesnitve v vezani in nevezani besedi, osobito različni bizantinski florilegiji; prevajalo se je pa samo v nevezani besedi, če imamo tudi dokaze, da je bila Srbom ob koncu srednjega veka znana neka okorna oblika dvanajsterčeva; najlepši prevod je pripoved o gostilničarici Teofanoji, ki je za nas tem važnejši, ker ne poznamo več bizantinskega originala; med originalnimi pisatelji stoji na prvem mestu sv. Sava, akopram je bil bolj cerkveni organizator nego pisatelj. Pač pa je bil jako zmožen pisatelj Konstantin Kosteneški, životopisec Štefana Lazareviča, ki je spisal tudi najboljši, če tudi enostranski gramatični spis „Skazani o pismenih“. Najvažnejši juridični pojav tega časa pa je zakonik carja Št. Dušana iz l. 1349.

V X. p. (169—174) sledi Bosna. V Bosni so se križali zapadni in vstočni vplivi. Tu nimamo pravega slovstva, važni so pa za nas različni bogomilski rokopisi, potem slovenske listine in nagrobni spomeniki, katerih se najde tu na tisoče. XI. in XII. p. (174—184) obravnavata cerkvenoslovenske literature pri jadranskih Hrvatih in srednjeveške romantične snovi pri Hrvatih in Srbih. Murko dokazuje, da je bilo v Dalmaciji poleg glagolice znana tudi cirilica in opisuje meje, do katerih je segala glagolica, ter kako je bila umetno presajena celo v Prago in v Krakov, in kako je prišla glagolitska knjiga v Rheims, kjer so francoski kralji prisegali na njo. Na češko in poljsko književnost je bil dotik s primorskimi Hrvati brez vpliva, pač pa je češčina vplivala na Hrvate; i preložil se je iz češčine „Veliki Lucidarij“. Važni so hrvaški zakoni iz tega časa (vinodolski, vrbiški, poljiški) ter listine zasebnopravne vsebine. Glagoljaštvo so podpirali najbolj knezi Frankopani, umetno pesništvo nabožne vsebine v osmercih, dvanajstercih ter desetercih pa se je negovalo v Dalmaciji. Izmed srednjeveških romantičnih snovi je prodril med Srbe in Hrvate „romanac trojski“, življenje Aleksandrovo, o katerem trdi Sobolevski, da je bilo preloženo v srednjejrški jezik, ter pripovedka o Indiji in o Tryščanu in Bovu (Tristanu in Buovu), ki sta prišli preko Jugoslovancev med Beloruse.

Zadnje poglavje (185—206) se peča s turško vladjo in nje posledicami ter z epsko dobo Jugoslovancev. Tu se razjasnuje prihod in naselitev Turkov ter podjarmljenje vseh Jugoslovancev, vplivno mesto hrvatske srbsčine pod turško vladjo ter zmago Fanara nad ohridsko in peško cerkvijo. Vstaje in izseljevanje iz turških dežel sledijo, radi tega jugoslovanska književnost močno vpliva na rusko in podjarmi tako tekoč za dolgo časa rumunsko. Razpravi o tisku sledi povratni vpliv Rusije na Balkan, kjer se sedaj ne prevaja več, pač pa nastane še nekaj novih del. Turškemu vplivu na narodni jezik sledi tudi reakcionarni vpliv na omiko in vpliv na narodno poezijo, zlasti na epiko; boji s Turki so njen glavni motiv, najpred boji kosovskih junakov, potem ogrskih,

naposled boji uskokov in hajdukov; narobe pa kristjanska epika proizvoroči tekmujočo mohamedansko narodno pesništvo in obe eveteta zlasti v krajih, kjer se je bil v srednjem veku vgnjezdil fevdalizem (v Bosni). Po stiku narodne poezije z okeidentom se še naglaša vpliv romanske kulture na jugoslovansko narodno slovstvo in nastop nove dobe, ko mineva vpliv bizantinski na Jugoslovane, z njim se pa po modernem duševnem razvoju umakne cerkvenoslovenski jezik narečjem in staro slovstvo modernim bolj narodnim, ki jih hoče pisatelj z narodno poezijo obdelati v II. zvezku te knjige. Knjiga konča z opombami, s kratkim bibliografskim pregledom in izvrstnim imenikom oseb in stvari.

Iz občega stališča je knjiga izvrstna, v naši stroki na tem polju sploh edina; od Šafarika do današnjega dne se je pač že marsikaj novega dogoalo. Navzlic ogromnemu gradivu, ki ga je pisatelj zbral na razmerno tesnem prostoru, je vendar marsikatero vprašanje na svojo roko natančneje preiskal, n. pr. staroslovenščino kot ohredni in književni jezik v hrvaškem Primorju. Te knjige tudi najboljši strokovnjak kot repertorija ne bode mogel pogrešati. G. prof. dr. Murko je v tej knjigi pokazal, da ima globok in obširen pogled po slovanskem slovstvu in da je zmožen, kakor nikdo drugi — mi ga poznamo v tem obziru že iz njegovih seminarjev — gatudi drugim vcepiti; to je njegova posebna lastnost.

Pač pa bodo Slovenci morda z Murkovo knjigo malo zadovoljni, ker se s Slovenci peča samo v IV. poglavju, kjer govori o brižinskih spomenikih; razen tega omenja Slovence samo mimogrede sem in tje, v zadnjem poglavju, ko govori o narodni epiki jugoslovanski. To je na prvi videz seveda premalo. Pomisliti pa je, da je hotel Murko napisati prav za prav samo zgodovino jugoslovanske književnosti, kolikor je ob enem tudi cerkvenoslovenska, to naglaša sam v uvodu in ob koncu; književnosti današnjih narečij je odmeril drugemu zvezku. Vse eno pa bi pričakovali, da bi bil pisatelj vsaj ob priliki, ko govori o brižinskih spomenikih, napravil večji historični ekskurz o Slovencih; kar pové na str. 29. je prekratko, deloma celo napačno ali vsaj nerazumljivo: „teilen weiterhin die Schicksale der deutschen Alpenländer“). Slovenci so ravno tvorili to, kar se dandanes imenuje „deutsche A.“, oziroma kar bi se po političnih razmerah lahko imenovalo še za stare čase „d A.“; saj so sami Slovenci stanovali še v 14. stoletju do Gornje in Nizlje Avstrijske. Če pa g. Murko med tem, ko konservativno zavzema vprašanje o sv. Cirilu in Metodu stališče panonske legende, negira vsaki vpliv staroslovenščine na brižinske spomenike, in s tem naravnost vsako negovanje staroslovenščine na slovenskih tleh, bi moral ravno kot XIV. p. svoji knjigi dodati historično razpravo o političnih in kulturnih razmerah med Slovenci, ki so proizročile, da ni imel pri nas cerkvenoslovenski jezik in književnost drugih jugoslovčanov nobenega vpliva, in bi moral povedati, zakaj se pri nas umetna knjiženost sploh ni razvila, — če je to sploh res; kajti pomanjkanje spomenikov še ni pravi dokaz za to, — in koliko se zrcali južni in zahodni

vpliv še od srednjega veka sem v našem narodnem slovstvu. Slovenci so vendar tvorili v Nemčiji svojo samostojno slovensko vojvodino, tedaj večjo državno organizacijo, kar pa zanikuje Murko (str. 28.) Drugači je knjiga izvrstno pisana. Zlasti dobri sta poglavji VI. in XI., kjer se govori o cerkvenem jeziku in o cerkvenoslovanski književnosti pri Hrvatih ob Jadranskem morju; to je pisatelj že objavil v „Oesterr. Rundschau“ II. Bd. 17. H. 1905.

Želeti je samo, da bi pisatelj ta pregled starejše jugoslovanske književnosti malo razširil in opremil z obširnejšimi zgodovinskimi pregledi, z najpotrebnejšimi zemljevidi in ilustracijami in bibliogr. aparatom, ter izdal v kakem južnoslovanskem narečju, recimo pri „Hrv. Matici.“ Taka knjiga bi ugajala ne samo jezikoslovcu, ampak sploh omikanemu občinstvu.

Pohvaliti je tudi založnika, ki je Murkovo knjigo jako lepo in pregledno natiskal.

Dr. Arnejc.

Jahrbuch für Altertumskunde. Herausgegeben von der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale unter der Leitung ihres Präsidenten Sr. Exc. Josef Alex. Freih. v. Helfert durch Prof. Wilh. Kubitschek. — V I. zvezku te revije (1907) je več sestavkov, ki se tičejo Spodnjega Štajerskega in drugih slov. dežel. Na str. 44—50 poroča Oton Cuntz o rimskih napisih v Lipnici, Sekovi, v Strasu in Gomilici, v vsem 33 kamenov. Napisu so večinoma slabo čitljivi, vendar je poročevalec tu in tam spopolnil ali popravil besedilo v „Corpus Inscriptionum latinarum“. Na prvem izmed njih so imena 23 meščanov stare Flavia Solva.

Str. 55—77 poroča kustos deželne muzeja v Ljubljani dr. W. Šmid o grobovih pri Kranju iz dobe preseljevanja narodov. Razkopano in opisano je 213 grobov. Pisatelj se pridruži Rieglu glede narodnosti ondi pokopanih mrtičev, ter sklepa, da so to longobardski grobovi, in sicer iz 6. in prve polovice 7. stoletja, ko je v Kranju stala longobardska posadka proti Avarom in domačim nezadovoljnim plemenom. Sedanja Kranjska je namreč takrat pripadala k Italiji.

Zelo obširno je poročilo o najdenih starih štajerskih novcih prof. Arnolda Luschina. Že l. 1906. je poročal o štajerskih novcih, ki so bili zakopani pred l. 1300., v tem zvezku pa opisuje novce, ki so se našli v Žalcu v bližini kolodvora l. 1893. Našlo se je kakih 300 srebrnih vinarjev, od teh je prišlo v graški in celjski muzej 201 komad, drugo se je razgubilo. Nekateri teh novcev so nadškofa Rudolfa pl. Hoheneck (1284—1290), českega kralja Otokarja (1261—1276), kralja Rudolfa (1276—1822) in ogrsko-hrvaškega kralja Štefana V. (1270—1272) z napisom. Moneta regis pro Slavonia. Pisatelj misli, da je ta zbirka prišla v zemljo l. 1300.

V šesti skupini opisuje dr. Luschin novce, ki so se l. 1885. našli ob vzhodnem pobočju Pohorja blizu Gornje Polskave in nekdanjega gradu Grünberg. Od te najdbe je prišlo 120 komadov v numizmatični

kabinet na Dunaju. Splošno imajo ti novi notranje-avstrijski tip 13. stoletja, ter so, po izvajanju pisateljevem bili zakopani v vihnih časih okoli l. 1308.

V skupinah VII—XIII su opisani štajerski novi 14. stoletja, ki so precej pomešani z dunajskimi vinarji, kar kaže, da je na denarnem trgu prevladoval dunajski vpliv in težnja vladarjev, da se v kovanje denarjev spravi neka enotnost. Najdeni so ti novi na raznih krajih, l. 1885 pri Veliki Kaniži na Ogrskem, pri Travniku (Wies), neznano kdaj, in kako, na Muti ali pri Marenbergu l. 1884, pod tlakom v cerkvi sv. Kungote, v župniji Sv. Jakoba v Galiciji pri Celju l. 1891, v Mariboru l. 1866, pri nekaterih pa najdišče sploh ni znano.

Fr. Lörger poroča v istem zvezku o sledovih rimskih stavb krog Šmarja pri Jelšah. O počitnicah l. 1908. je Lörger izkopaval na nekaterih njivah in je torej pričakovati še natančnejša poročila.

V 1. snopiču II. zvezka revije (1908) poroča V. Čurčič o zaponkah in lončeni posodi v Bosni in Hercegovini. Opisani predmeti so iz 4. in 5. stol. pred Kristusom ter kažejo grški in spodnjeitalijski tip. Na str. 18—19. je kratek opis s sliko Mitrovega reliefa, ki se hrani v Falski graščini. Našli so ga pri pokopališču v Rušah l. 1845. in zadeli zraven tudi na zidovje; najbrž jer torej bil ondi Mitrov tempelj. Kip je dal napravit, kakor pravi napis, cesarski prokurator Marcus Poreius Verus.

Snopič 2—t II. zvezka razprave, ki se nanašajo na Dalmacijo in Istro: Raziskave krog Narone, topografija „ager Polensis“ pri Pulju, istrski vzorec za obliko starorimske „villa rustica“. Na str. 151—153. opisuje Ed. Novotny rimsko grobišče ob dunajski cesti v Ljubljani.

F. K.

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

1. Šesti redni občni zbor v Brežicah dne 18. oktobra 1908.

Mesto odsotnega predsednika je g. dr. R. Pipuš otvoril zborovanje ob 8. uri zvečer. Pozdravi navzoče občinstvo, povdarjajoč; kako važno je poznavanje zgodovine za narodno življenje. Tudi brežiški okraj je bogat na zgodovinskih dogodkih ter prepojen s slovensko krvjo in s slovenskimi solzami.

Nato je g. dr. A. Medved predaval o zgodovini brežiškega mesta in okolice.

Mesto Brežice je v štajerskem Posavju največji in najznamenitejši kraj. Iz njegove zgodovine imamo pa le prav malo podatkov. Mesto samo ne hrani skoraj nobenih zgodovinskih poročil. Ni čuda! Bilo je mnogokrat popolnoma porušeno. Turki so Brežice večkrat razdejali, uničili vse, kar je spominjalo na preteklost. Tudi v kmečkih vstajah je bilo mesto razdjano. Vrhutega je še nekaterikrat požar po mestu razsajal ter razdjalo mnogo zgodovinsko važnih poslopij in listin.

Iz rimske dobe se je našel v Brežicah samo eden spomenik; l. 1826. so namreč zasledili v graščinskem vrtu rimski kámen, ki priča, da je vodila mimo sedanjih Brežic vojaška cesta, ki je vezala Sisek (Siscia) s Krškim (Noviodunum). Iz časov preseljevanja narodov nimamo nikakih poročil. Še le po dobi Karola Velikega najdemo v Brežicah plemenitaše — naselnike iz Nemčije, takozvane „Herren von Rann“, ki so sezidali prvotni brežiški grad. Najodličnejši med njimi je Mendel von Rann. 1249 pride grad in mesto v oblast solnograških nadškofov, ki so radi v Brežice prihajali in v gradu dalje časa prebivali. L. 1490. dobe Brežice z dobro utrjenim gradom Habsburžani, ki so potem oboje dajali različnim plemenitašem v najem, slednjič pa prodali. Grad je mnogokrat menjaval svoje posestnike; najdalje časa je v posesti grofov Attemsov, ki so sedaj že 200 let njegovi lastniki. Sedanjo graščino je postavil baron Gallenstein l. 1548.

Zelo važna postojanka so bile Brežice ob turških bojih, ker ležijo ob Savi, za katero so Turki navadno prihruli v slovenske kraje.

Kmalu po nesrečni bitki med srbskim kraljem Lazarjem in med Turki l. 1389. na Kosovem polju se začnejo pojavljati grozoviti ulomi turških roparskih čet na Slovensko. Manjše drhali so pridrvele že takoj v XV. stoletju. Brežice so videle prvo veliko turško vojsko l. 1469. Turki so vdrli ob Savi na Štajersko in Kranjsko; strahovito so ropali, plenili in požigali; pomorili so v Posavju 2000, vjeli pa 20.000 ljudi. L. 1473. so šli ob Kolpi na Kranjsko, ob Savi na Gorenjsko, potem na

Koroško, za Dravo v Slovenjigradece, od tam na povratku v Savinjsko in Savsko dolino, kjer so za spomin pustili le pogorišča in puščavo, strah in grozo. L. 1475. so prišli Turki istotako iz Koroškega ob Dravi do Maribora, od kodér jih je pa srečno pregnal cesarski stotnik Neuhauser. Drvili so potem po Spodnjem Štajerskem proti Sotli ter so se pri Št. Petru pod Sv. gorami varno utaborili. Tam jih je prijel polkovnik Žiga pl. Pohlheim dne 24. avgusta, a je bil strahovito poražen; njegova cela vojska je bila uničena, on sam je bil vjet. L. 1476. prihrčujejo Turki iz Kranjskega pri Krškem na Štajersko ter vpepelijo in oropajo Rajhenburg, Brežice in vse Posavje. L. 1480. vderejo iz Koroškega v Savinjsko in Dravsko dolino, pri Brežicah se utaborijo; prime jih večja krščanska vojska ter jih pod vodstvom Jurija pl. Schaumburga slavno premaga, jim odvzame mnogo plena ter zapodi razpršeno drhal iz dežele. L. 1493. ropajo zopet okoli Brežic, prišedši iz Bosne ob Savi; nadaljujejo svojo strašno pot po celem Spodnjem Štajerju, dospejo do Radgone, tam jih pa premaga in prežene cesar Maksimilijan I. A ne samo Turki, tudi Madžari so Brežicam prizadjali silno škodo. L. 1479. in 1480. so namreč prišli pred Brežice in po okolici plenili in ropali popolnoma po turškem vzoreu; slednje leto so mesto vzeli in razen grada vse porušili. Začetkom XVI. stoletja je bil nekaj časa mir. Šele l. 1529. pridrvi nekaj Turkov na svojem povratku od obleganja dunajskega mesta pred Brežice, kjer so si zaradi ponesrečenega naskoka na Dunaj svojo jezo s strahovitim ropanjem in opustošenjem zdatno ohladili. L. 1532; ko je sultan Sulejman II. po nesrečnem obleganju mesta Kiseka sam vodil turško vojsko mimo Gradca, Maribora in čez Halozce nazaj na Turško, so le manjši turški oddelki dospeli v Posavje ter mimo Brežic bežali v Bosno. Večjih ulomov pozneje ni bilo več.

Posebno važno vlogo so imele Brežice v kmečkih vstajah. V prvem puntu l. 1515. se je iz Kranjskega, Štajerskega, Koroškega in iz hrvatskega Zagorja zbralo, ravno pri Brežicah

80000 upornih kmetov. Pred mestom so se utaborili ter od tam poslali na dvor cesarja Maksimilijana odposlanstvo, po katerem so prosili olajšave neznosnih svojih bremen. Vzeli so tudi mesto ter se polastili celo zelo utrjenega grada, kojega poglavarja, Marka Kiša, so kruto umorili. Ko jim je odposlanstvo naznanilo cesarjevo željo, naj se mirno vrnejo na svoje domove, je komaj polovica se vdala, druga polovica je šla na Dravsko polje, kjer jo je pa deželni glavar Žiga Ditrichstein z 800 konjeniki in 15 stotnijami pešcev porazil; 25 vodij in 136 odličnejših vstašev je bilo vjetih, v Gradcu na smrt obsojenih in umorjenih. Še žalostnejše so bile posledice drugega kmečkega punta l. 1573. Pri Brežicah se je zbralo in oborožilo zopet na tisoče kmetov, a bili so deloma pri Krškem, deloma pri Pilštanju pobiti; njihovega vodjo, „kralja“ Matija so vjeli, v Celju na smrt obsodili ter v Zagrebu grozovito umorili; djali so mu žarečo železno krono na glavo. —

Predavatelj je potem še omenil razvoj protestantizma v Brežicah, ki je našel tam in v okolici posebno mnogo pristašev, tako da so nekaj let katoličani imeli samo še cerkev sv. Lenarta pri Brežicah. S kratkim opisom zgodovine brežiških cerkev, župnijske in samostanske, je predavatelj sklenil svoj govor.

Društveni tajnik prof. Kovačič poda pregled o društvenem delovanju ter spregovori obširneje o važnosti domače zgodovine in potrebi spodnještajerskega narodnega muzeja.

Blagajnik g. dr. Pipuš poroča o tačasnem denarnem stanju društva. Končno spregovori društveni odbornik, g. prof. Kožuh ter vzpodbuja občinstvo k narodni samozavesti in ponosu.

K sklepu se zahvali predsednik občinstvu za udeležbo in posojilničnemu vodstvu za prostor v „Narodnem domu“ ter zaključí zborovanje. Pri prosti zabavi, ki se je nato razvila, je dobro izvežban pevski zbor pod vodstvom g. mestnega župnika J. Mešička zapel nekaj pesem, gospe in gospodične so pa z listki nabrale precejšnjo svoto za muzejski sklad. Bodi tukaj izrečena vsem skupaj iskrena zahvala.

2. Odborova seja dne 31. oktobra 1908.

Navzoči: dr. P. Turner, ravnatelj H. Schreiner, profesor Kaspret, dr. Vrstovšek, prof. Majcen, prof. Kovačič. Dr. Štrekelj in dr. Stegenšek sta opravičila svojo odsotnost. Zapisnik zadnje seje se odobri. Tajnik poroča, da sta zastopnika, določena v zadnji seji za sestanek v Ljubljani, bila zadržana, vdeležiti seistega dne 24. maja, zato je on društvo zastopal na sestanku. Sklenilo se je, ustanoviti žvezo slovenskih znanstvenih društev, ki bi naj pospeševala večja znanstvena podjetja, dajala vspodbudo in navodila, eventuelno tudi podpore. Izvolil se je v ta namen ožji odbor, da pripravi vse potrebno. Kaj je ta odbor v tem času ukrenil, ni znano. G. Schreiner izrazi pomisleke, da li bo mogla taka organizacija uspevati; ker primanjkuje gmotnih in duševnih moči. Dokler nimamo vseučilišča, je vsak višji znanstveni polet zavrt.

Naznanijo in vsprejmejo se novi udje: Jos. Meško, župnik pri sv. Miklavžu v Ljut. gor., Melh. Zorko, kapelan v Cirkovcah, Jan. Roškar, drž. poslanec in posestnik v Malni, Jos. Agrež, zasebni uradnik v Brežicah, Jos. Šetine, odv. koncip. v Brežicah, Fr. Lipej, trgovec v Brežicah, dr. I. Benkovič, drž. poslanec, odv. v Brežicah, Jos. Sitar, sodn. svetnik v Brežicah, F. Pišek, posojiln. tajnik v Brežicah.

Tajnik poroča o nadaljnjem izkopavanju v Središču. Ker je c. kr. centralna komisija zagotovila 100 K podpore, se je delo nadaljevalo meseca avgusta in oktobra ter tudi končalo.¹

Za nakup nekega rimskega kamena se dovoli 50 K, istotako se dovoli nakup knjige: Forrer, Reallexikon der prähistorischen Altertümer in Jahrbuch für Altertumskunde.

Ker vprašanje zaradi muzejskih prostorov postaja vedno bolj koelljivo, se naprosita gg. dr. Turner in dr. Pipuš, da pozvedujeta po primernem prostoru. Ob enem razpošlje društvo prošnjo za podpore na razne denarne zavode.

¹ Gl. Mala izvestja.

Imenik društvenikov l. 1908.

Redni udje.¹

- Agrež Josip, zas. uradnik v Brežicah.
 Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.
 Apik Jožef, c. k. prof. v Celovcu.
 Arnež dr. J., gimn. prof. v Mariboru.
 Atteneider Josip, župnik na Polzeli.
 Barle Janko, prebendar v Zagrebu.
 Bartol Anton, notar, kandidat v Ljubljani.
 Baš Lavra, c. kr. notar v Celju.
 Benkovič dr. Ivan, drž. posl., ulvetnik v Brežicah.
 Boljak Fran, dekan v Slov. Bistrici.
 Bobance Ivan, dekan v Šmarju.
 Bosina Ivan, kapelan pri sv. Juriju v Sl. gor.
 Breje dr. Janko, odv. v Celovcu.
 Brencič dr. Alojzij, odv. v Celju.
 Bradli Luka, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
 Brumen dr. Anton, odv. v Ptuj.
 Čajnar Jakob, župnik v Središču.
 Čaujko Valentin, katehet v Varaždinu.
 Čerjak Fran, kapelan v Šmarju.
 Čerjak Josip, župnik v Reichenburgu.
 Čestnik Anton, c. kr. gimn. prof. v Celju.
 Člonček dr. Karol, zdravnik v Ljutomeru.
 Christalnigg grof Oskar, graščak v Gorici.
 Čukala dr. Fr. Ks., prefekt v Marijanšču v Celovcu.
 Čelnašek Jakob, kapelan v Doluvi.
 Čele Josip, župnik v Studenicih.
 Černež Ludovik, učitelj v Mariboru.
 Čitalnica narodna v Celju.
 Čitalnica v Sl. Bistrici.
 Čitalnica v Gradcu.
 Čitalnica v Novem mestu.
 Čížek Alojzij, župnik v Sl. Gradcu.
 Čížek Josip, dekan v Larenini.
 Danica, kat. akad. dr. na Dunaju.
 Debevec dr. Josip, c. kr. profesor v Kranju.
 Dolrovc Josip, kanonik v Vrlikoven.
 Feigel Otilija, učiteljica v Sl. Bistrici.
 Ferik Feliks, zdravnik v Mariboru.
 Feuš dr. Fran, prof. hogosl. v Mariboru.
 Firbas dr. Fran, c. kr. notar v Mariboru.
 Flek Josip, prošt v Ptuj.
 Florijančič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Poh.
 Francska Škola v Franju.
 Franc-Jožefova šola v Ljutomeru.
 Frančiškanski samostan v Mariboru.
 Frangež Jernej, župnik pri Sv. Marjeti.
 Fras Marko, c. kr. knjigovodja v Šoštanju.
 Glaser dr. Ivan, advokat v Mariboru.
 Gluhar Anton pl. Sorodolski, dv. svetnik na Dunaju.
 Glonar Jos., stud. phil. v Gradcu.

Dosmrtni udje su zaznamovani z ležečimi črkami.

Godce Ferd., zasebnik v Breznici pri Prevaljah.

Gomilšek Fran., župnik pri Sv. Petru na Melvelovem selu.

Gorup Josip, učitelj na Polenškaku.

Grafenauer Ivan, c. kr. g. prof. v Kranju.

Grogorc dr. Lavoslav, kananik in lokan pri Novi cerkvi.

Gregore Pankracij, župnik v Venčesu.

Grobelšek Ivan, župnik v Gomilskem.

Gruden dr. Josip, prof. bogosl. v Ljubljani.

Hauhenreich Alojz, kn.-šk. ekspeditor v Mariboru.

Hauptman Fran., c. kr. profesor in šol. svetnik v Gradcu.

Hebar Fran., župnik na Sp. Polškavi.

Hirti Fran., župnik v Slivnici.

Hočevar Makso, učitelj v Šoštanjju.

Holmjec dr. Josip, prof. bogoslovja v Mariboru.

Hurjak Janex, kapelan pri Kapeli.

Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrenču na Poh.

Hranilnica južnoštajerska v Celju.

Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.

Hrašovec Fran., c. kr. okr. sodnik v Gradcu.

Hrašovec dr. Juro, advokat v Celju.

Hrašovec dr. Silvij, sodnik v Novem mestu.

Hribar Ivan, župan v Ljubljani.

Hribovšek Karol, stolni prost v Mariboru.

Hrzič Anton, prof. v Zagrebu.

Hübsch dr. Art., prof. v Zagrebu.

Idšič dr. Fran., c. kr. učit. prof. v Ljubljani.

Irgl Fran., župnik na Vranskem.

Jager Avguštin, kapelan v Ptujju.

Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.

Jankovič dr. Fran., zdravnik v Kozjem.

Janžekovič Jožef, župnik pri Sv. Lehartu v Slov. gor.

Janžekovič Vid, župnik v Svecini.

Jare Evgen, c. kr. prof. v Kranju.

Jazlinsko Fran., gimn. v Mariboru.

Jeglič dr. Anton Bonaventura, knežsko v Ljubljani.

Jelšnik Ivan, kapelan v Kozjem.

Jerovšek dr. Anton, real. prof. v Mariboru.

Jerovšek Fran., c. kr. gimn. prof. v Mariboru.

Jurčič Josip, dekan v Vuzenici.

Jurko Ivan, kapelan na Sladki gori.

Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.

Jurtela dr. Fran., odvetnik v Ptujju.

Kae dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.

Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Sl. gor.

Karla Matija, župnik v Zrečah.

Kardinar Josip, c. kr. gim. prof. v Celju.

Kartin Herh., stud. iur. v Gradcu.

Kaspret Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.

Kavčič Jakob, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.

Kavčič Josip, kapelan pri Sv. Benediktu.

Klasine dr. Ivan, odvetnik v Gradcu.

Kohlar Anton, dekan v Kranju.

Koebeč Anton, župnik pri Sv. Križu.

Kociper J. Ev., vikar v Mariboru.

Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.

Kolar Anton, župnik v Št. Ilju pri Veljenu.

Kolar Vinko, provizor v Reki.

Kolarič Anton, gimn. prof. v Ptujju.

Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.

Kolene Franc, v Gradcu.

Kolšek dr. Josip, advokat v Laškem.

Kolšek Vinko, c. kr. notar v Šoštanjju.

Komatar Fr., c. kr. prof. v Kranju.

Komljanec dr. Josip, prof. v Ptujju.

Koropeč Ivan, učitelj v Šoštanjju.

Korošec dr. Anton, drž. poslanec v Mariboru.

Kos Alojzij, župnik pri Sv. Martinu.

- Kos dr. Fran, c. kr. prof. v Gorici.
 Kosar Jakob, župnik v Žižah.
 Kosi Jakob, kapelan v Celju.
 Košan Janko, c. kr. prof. v Gradcu.
 Kotarska učiteljska knjižnica v Kastvu.
 Kolnik dr. Fr., prof. v Celovcu.
 Kovačič dr. Fran, prof. hogosl. v Mariboru.
 Kozelj Fran, župnik v Ločah.
 Kozine Ivan, župnik v Slivnici pri Celju.
 Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
 Krauje Viktor, c. kr. gen. major v Gradcu.
 Krek dr. Bogomil, dv. in sodn. advokat na Dunaju.
 Krouvogel dr. Josip, c. kr. sod. svet. pri Sv. Leutartu.
 Kropivšek Val., kapelan pri Sv. Lovrencu v Sl. gor.
 Krošelj Fran, kapelan v Šoštanju.
 Krušje dr. Fran, kapelan v Mariboru.
 Krušič Ivani, šolski svetnik v Celju.
 Kukovec dr. Vekoslav, nlv. kancl. v Celju.
 Kukačič Anton, nadučitelj na Polensaku.
 Kmuer Karol, župnik v Prihovič.
 Lah Martin, župnik pri Mar. Suežui.
 Landergottl p. Kuerik, frančiskan v Brežicah.
 Lashacher Ivan, trgovec v Slov. Bistrici.
 Lasbacher Josip, kapelan pri Sv. Antonu v Sl. gor.
 Lederhas Ludovik, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
 Lekše Fran, župnik v Lučah.
 Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Marlinu.
 Lembršek Mihael, župu. v Makolahi.
 Lipej Fran, trgovec v Brežicah.
 Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
 Lam Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. Gori.
 Loučarič Josip, kapelan pri Sv. Juriju pod Tah.
 Lorbek Ivan, župnik pri Sv. Primožu na Poh.
 Lorenčič V., kapelan pri Sv. Ani na Kremsbergu.
 Lukman dr. Fran, prof. hogosl. v Mariboru.
 Lupša Ferdu, drž. inženir v Siamu.
 Majcen Gabriel, c. kr. učit. prof. v Mariboru.
 Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
 Majhen Josip, nadučit. v pok. v Stadenicah.
 Markušek Ivan, katolik v Mariboru.
 Marzidivšek Jakob, voj. kurat v Gorici.
 Matek Blaž, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Matek dr. Martin, kanonik v Mariboru.
 Mayer dr. Fran, odvetnik v Šoštanju.
 Medvedl dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Menhard Jak., župu. pri Vt. Nedelji.
 Mesiček Josip, župnik v Brežicah.
 Meško Fr. Ks., župnik pri Mariji na Zili.
 Meško Josip, župnik pri Sv. Miklavžu v Ljut. gor.
Meško Martin, župnik pri Kapeli.
 Miki Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
 Misijunska hiša v Studencih pri Mariboru.
 Mlakar p. Bernardin, frančiskan v Gorici.
 Mlakar dr. Ivan, stalni dekan v Mariboru.
 Mnčnik Fran, kapelan pri Sv. Tomažu.
 Moravec Fran, stalni župnik v Mariboru.
 Mraz Tomaž, nadžupnik v pok. v Gradcu.
 Mrkun Anton, kapelan v Razdrtem.
 Munda Janko, župnik na Kozjaku.
 Murko dr. Matija, c. kr. vsenč. prof. v Gradcu.
Napotnik dr. Mihael, kuznaškof i. t. d. v Mariboru.
 Ogradi Fran, opat v Celju.
 Ogriž Janez, dekan v Kaplji.
 Orožen Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.
 Osenjak Martin, župnik pri Sv. Petru pri Radgoni.

- Ozmece Josip, župnik pri Sv. Lovrenu na Dr. p.
- Pajk Milan, n. kr. prof. v Ljubljani.
- Peisker dr. I., c. kr. vsenč. prof. v Grailen.
- Petelinšek Martin, kapelan pri Sv. Magdaleni v Mariboru.
- Petovar Terzija, učiteljica pri Kapeli.
- Pipuš dr. Radoslav, advokat v Mariboru.
- Pišek Fran, posoj. tajnik v Brežicah.
- Pivoe Štefan, župnik v Podčetrtnu.
- Pivko dr. Ludi, učitelj. prof. v Mariboru.
- Planinc Fran, kapelan v Mozirju.
- Plepelec Josip, župnik pri Sv. Eufim.
- Plotarčnik Maks, c. kr. g. prof. v Ljubljani.
- Ploj dr. Miroslav, dv. svetnik na Dunaju.
- Pulkrajšek Fran, tajnik Slov. Matice v Ljubljani.
- Posojilnica v Slov. Bistrici.
- Posojilnica v Brežicah.*
- Posojilnica v Dolu.
- „ v Framu.
- „ v Gornjemgradu.
- „ v Jaronini.
- „ v Konjicah.
- „ v Ljutomieru.
- „ v Makolah.
- „ v Mariboru.
- „ okrajna v Ormožu.
- „ v Ptuju.
- „ v Gornji Radgoni.
- „ v Šmarju.
- „ na Slatini.
- „ Savinjska v Žalen.
- „ v Vojniku.
- Potovšek Josip, župnik v Artičah.
- Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Trojici v Illozah.
- Požar Alfonz, kapelan v Vojniku.
- Preglej Viktor, kapelan v Konjicah.
- Presker Karol, župnik v Kapolah.
- Pšunder Ferd., vikar v Ptuju.
- Pukl Jakob, tolnač v M. Emersdorfu.
- Pušnik Anton, m. kapelan v Celju.
- Rabuza Anton, gimn. učitelj v Trstn.
- Rantaša Tumaž, posest. v Soliščih.
- Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Celju.
- Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Mariboru.
- Ravnateljstvo c. kr. gimn. v Nov. mestu.
- Ravnateljstvo gimnazijsko c. kr. v Pazinu.
- Ravnateljstvo kn. šk. gimn. v Št. Vidu.
- Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
- Rebol Fran, cand. phil. na Dunaju.
- Reich Anton, n. kr. hlag. prods. v Ljubljani.
- Republik Friderik, župnik pri Sv. Vidu.
- Režabek Blaž, gozdar v Konjicah.
- Robič Fran, dož. odbornik v Grailen.
- Rojnik Štefan, rač. ofic. v Grailen.
- Rosina dr. Fran, advokat v Mariboru.
- Roškar Ivan, drž. posl., posestnik v Malni.
- Rozman Josip, provizor v Črnceh pri Sp. Dravogradu.
- Rudolf dr. Ivan, milvetnik v Konjicah.
- Savinjska podružnica slov. planin. društva v Gornjem gradu.
- Sel Alojz, župan v Serkovcih.
- Sernec dr. Janko, zdravnik v Celju.
- Sernec dr. Josip, odvetnik v Celju.
- Schmoranz Josip, šolski nadzornik v Mariboru.
- Schoeppl dr. Ant. vitez, v Ljubljani.
- Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
- Schreiner Ladislav, učiteljica v Sl. Bistrici.
- Simonič dr. Fran*, vitez Franc. Juž. reda v Radgoni.
- Simonič Fran, stal. vikar v Mariboru.
- Singer Štefan, župnik v Logavci.
- Siuko Fr., kapelan v Šmarju pri Jelšah.
- Siuko Jožef, župnik pri Sv. Lovrenu.
- Sitar Jos., dož. sodn. svet. v Brežicah.
- Skot dr. Jakob, c. kr. prof. in vladni svet. v Celoven.
- Slanc dr. Karol, advokat v Novem mestu.
- Slavič Fran, župnik pri Sv. Antonu.

- Slavič dr. Matija, katehet v Celju.
 „Slovenija“, akad. dr. na Dunaju.
 „Slovenska knjižnica ljubljanskih bogoslovcev“ v Ljubljani.
 Smodij Fr. Ks., provizor v Timanici.
 Sourek dr. Josip, ravnatelj tiskarne v Mariboru.
 Srabočan Anton, župnik v Pišecah.
 Sredlišče, občina.
 Stegenšek dr. Avgust, prof. bogosl. v Mariboru.
 Stern Jurij, kovaški mojster v Mariboru.
 Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
 Slicker dr. Ljudevit, odv. kaml. v Celju.
 Strelec Ivan, učitelj v St. Anžuržu v Sl. gor.
 Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
 Stroj Alojzij, katehet v Ljubljani.
 Suhac dr. Anton, lokan pri Sv. Ani.
 Svet Alfonz, gvardijan pri Sv. Vidu.
 Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Vidu.
 Šelih Jurij, župnik pri Sv. Kungoti na Rlu.
 Šetine Josip, odv. koncip. v Brežicah.
 Šijanec Anton, župnik pri Sv. Juriju v Slov. gor.
 Šinone Simon, kapelan v Ziluki.
 Šinko Matija, prof. v p. v Središču.
 Škamelec Ignac, kapelan v Ljutomeru.
 Šket Mihael, župnik v Loki.
 Škrlec Franc, trgovec pri Sv. Benediktu.
 Šlander Anton, dekan v Starom trgu.
 Šleibinger dr. Janko, c. kr. gimn. prof. v Novem mestu.
 Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
 Šoha Alojzij, župnik v Zalolah.
 Spindler Fran, kaplan v Brežicah.
 Štefan Peter, vojni kurat v Mariboru.
 Štraki Matoj, župnik pri Sv. Petru.
 Štubec Fran, kapelan pri Sv. Miklavžu pri Ormožu.
 Tiplič dr. Fran, zdravnik pri Sv. Lenartu.
 Tomanič Janez, župnik pri Sv. Urhauu.
 Tomazič dr. Ivan, kn. šk. dv. kapelan v Mariboru.
 Tomazič Marko, dekan v Kozjem.
 Tomah Josip, župnik pri Sv. Petru pod Sv. gor.
 Tomišek dr. Josip, c. kr. prof. v Ljubljani.
 Topolnik Ivan, kapelan v Šošlanju.
 Trup Fran, vikar v Mariboru.
 Trofenik Josip, koralist v Mariboru.
 Trstenjak Anton, kontrolor mestne hranilnice v Ljubljani.
 Trstenjak Alojzij, stud. iur. v Graciu.
 Trstenjak Ernest, vojni kurat v Graciu.
 Tuma dr. Henr., odv. v Gorici.
 Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.
 Učiteljšče c. kr. v Mariboru.
 Učiteljsko društvo za šolski okraj Konjaro.
 Uibing Tomaž, provizor v Zel. Kapli.
 Ulenik Martin, župnik v Doliču.
 Vodnik Hluko, c. kr. prof. v Celju.
 Vodošek Jos., župnik pri Sv. Bolženku v Slov. gor.
 Vogrin Ivan, župnik pri Sv. Barbari v Hal.
 Voh Jernej, kanonik v Mariboru.
 Vojsk Alojz, župnik pri sv. Kungoti.
 Volčič Miroslav, kapelan v Sl. Bistrici.
 Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Slov. Bistrici.
 Vozlič Leopold, kapelan v Feldbachu.
 Vovšek dr. Fran, c. kr. sod. nadsv. v Mariboru.
 Vraher Maks, kapelan v Žalcu.
 Vraz Anton, župnik pri Sv. Antonu v Sl. gor.
 Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Vreže Ivan, c. kr. ntil. profesor v Mariboru.
 Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
 Vrslovesek dr. Karol, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Založnik Ignacij, zas. uradnik v Sl. Bistrici.

Zamuda Alojzij, kapelan na Vranskem.

„Zarja“, akad. društvo v Gradcu.

Zavod šolskih sester v Mariboru.

Zemljič Matija, župnik pri Sv. Juriju
ob Pesnici.

Zidanšek Josip, prof. bogoslovja v Ma-
riboru.

Zdolšek Andrej, župnik pri Sv. Štefanu.

Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju
ob Tab.

Zmazek Fran, župnik pri Sv. Benediktu.

Zorko Melh., kapelan v Cirkovech.

Zupanc Josip v Ptuj.

Žmavec dr. Jakob, c. kr. gimn. prof. v
Ljubljani. 333.

Umrli redni udje:

Brezovšek Martin, župnik pri Sv. Mar-
tinu na Poh.

Dečko dr. Ivan, odvetnik v Celju.

Lednik Anton, župnik v Ločah.

